

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (HUKUK FELSEFESİ VE SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI**

FEMİNİST HUKUK TEORİSİNDE METODOLOJİ

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN

Fatma Süzgün ŞAHİN

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Gülriz UYGUR

ANKARA 2006

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (HUKUK FELSEFESİ VE SOSYOLOJİSİ)
ANABİLİM DALI**

FEMİNİST HUKUK TEORİSİNDE METODOLOJİ

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN

Fatma Süzgün ŞAHİN

ANKARA 2006

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM VE FEMİNİST HUKUK TEORİSİ	5
I. GENEL OLARAK FEMİNİZM	5
II. FEMİNİST TEORİLER.....	8
III. FEMİNİST HUKUK TEORİSİ	22
A. ATAERKİLLİK	27
B. AYNILIK-FARKLILIK-AYRIMCILIK	34
C. KADIN HAKLARI	42

İKİNCİ BÖLÜM

FEMİNİST METODOLOJİ	51
I. GENEL OLARAK SOSYAL BİLİMLERDE METODOLOJİ.....	51
II. FEMİNİST METODOLOJİNİN ANLAMI VE ÖZELLİKLERİ	70
A. FEMİNİST METODOLOJİNİN ANLAMI	70
B. FEMİNİST METODOLOJİNİN ÖZELLİKLERİ	73
C. FEMİNİST METODOLOJİ DİSİPLİNLERARASI MIDIR	90
III. FEMİNİST METODOLOJİNİN TÜRLERİ	101
a. Feminist Mülakat Araştırması.....	101
b. Feminist Etnografi	105
c. Feminist Kapsamlı Alan Araştırması.....	113
d. Feminist DeneySEL Araştırma.....	118
e. Feminist Çapraz Kültürel Araştırma	123
f. Feminist Sözlü Tarih	133

g. Feminist İçerik Analizi	140
h. Feminist Vaka Çalışması.....	143
i. Feminist Eylem Araştırması	148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEMİNİST HUKUK METODOLOJİSİ TARTIŞMALARI.....	155
I. GENEL OLARAK HUKUKTA METODOLOJİ	155
II. HUKUK TEORİSİNDE ETKİLİ FEMİNİST METOTLAR.....	168
A. KADIN SORULARI SORMA	178
B. FEMİNİST PRATİK USLAMLAMA	182
C. BİLİNÇ YÜKSELTME	192
III. FEMİNİST METODOLOJİ VE FEMİNİST HUKUK	
METODOLOJİSİNİN GEREKLİ OLUP OLMADIĞI ÜZERİNE ...	199
SONUÇ.....	214
BİBLİYOGRAFYA	221
ÖZET	
ABSTRACT	

GİRİŞ

“Ubi societas, ibi jus” (nerde toplum varsa, orda hukuk vardır), hukuk fakültesi öğrencilerine hukukla ilgili öğretilen ilk cümledir. Bununla murat edilen, hukukun, toplumsallığı yani insani özelliğidir. İnsanların hukuksuz yaşamayacağı, bulundukları her yerde düzen oluşturmak isteyecekleridir; fakat, söz konusu olan alelade bir düzen değil, sistemli, kendi içinde tutarlı, yaptırım gücüne sahip hukuk düzenidir.

Hukukun ister istemez insani özellik göstermesi, çoğu zaman, bir zayıflık gibi de algılanmaktadır. Hukukun insan yaşamını konu edinmesi; adalet, doğruluk, menfaatlerin dengelenmesi gibi insana has özellikleri amaç edinmesi sorun olmazken, insan doğasından kaynaklanan değişebilirliği, onun güvenilirliğini etkilemiştir. Hukukun gelişimine dair geçen süreçte birçok hukuk akımı, gerek köklendiği dönemin bunalımlarından, gerekse üzerinde geliştiği coğrafyanın yerelliğinden kaynaklanan birçok hukuk anlayışını biçimlendirmiş ve sonuçta hukukla ilgili evrensel yargılara varmıştır.

Feminist hukuk teorisi de bu hukuk okullarından biridir. Aslında, feminist hukuk teorisinden bahsedildiği çoğu zaman karşılaşılan tepki “feminizmin bir hukuk teorisi mi var?” şeklinde olmaktadır. Feminizm, son yüzyılın en eleştirel fikir akımlarından biridir. Bu tez, feminist bir hukuk teorisinin varlığından hareket etmektedir. Feminist hukuk teorisi alternatif kadın taleplerini yansıtmakta ve farklı kültürel, politik ve sosyal koşullar içinde bulunan kadınların statüsünü geliştirmeyi hedeflemektedir. *Frances Olsen*, hukuk teorisine feminist düşmanlık için üç nedeni tanımlamaktadır. *İlki*, bazı feministler, teoriyi kadınları dışlayan ve anlaşılmalarda kendilerini suçlamalarını cesaretlendirici erkeksi bir girişim

olarak görmektedirler. *İkincisi*, feministler, teori ile uygulamayı ayırmaktadır; teori, kadınların hayatları için anlamsız ya da kullanışsız, pratiğe uygun olmayan bir biçimde pratik ile karşıtlık içindedir. Teoriye *üçüncü* itiraz ise, deneyimlerin fazlaca basitleştirilmesi ve karmaşıklığın sindirilmesi, nitelikli eleştirilere izin vermeyen eğilimde olmasıdır. Oysa, teori pratiğin bir formu, kadınların statüsünü ve hayatlarının iyileştirilmesini amaçlayan diyalektik oluşumun bir adımı olabilir.¹

Hukukla ilgili çalışmalarda, aslında, yalnızca hukuka özgü olmayan, diğer sosyal bilim disiplinleriyle de ilgili bir sorun gündeme gelmektedir: Metodoloji. Çalışma alanıyla ilgili doğru bilgiye ulaşmak, ancak, doğru metotlarla mümkün olmaktadır ve amaca ulaşmak için doğru araçların kullanılması, gereklilikten ziyade zorunluluktur; fakat, sosyal bilimlerde metodolojinin sorunu, belki de çok fazla kesinlik istemesi; kullandığı metotların akıl, duygu ve arzuyla yoğrulmuş insan için uygun olmamasıdır. Her disiplin, kendisine uygun bir metodoloji bulma ve onu geliştirme çabası içindedir. Böylelikle, güvenilir bilgiye ulaşacak ve ayrıca insanın akli ve medeni sıçrayışları için uygun bir araç bulmuş olacaktır.

Feminist hukuk teorisinin hukuka yönelttiği en önemli eleştirilerden biri olan ve bu tezin çıkış noktasını oluşturan hukukun ataerkilliği; kullandığı dilin ve metodolojinin eril oluşu; kadın deneyimlerinin hukuktan dışlanması; kadınlara da uygulanmak için geliştirilen hukukların onların ihtiyaçlarını göz ardı etmesi, seslerini bastırması problemi hukukun öncelikle çözmesi gereken bir problemdir. Çünkü *Gündüz Vassaf*'ın da belirttiği gibi, cinselliğimiz bedenimizden çok zihnimizdedir. Cinsel roller, cinsel ilişkiler, salt genetik açıdan belirlenmemektedir. Gebelik gibi, önemli bir istisna dışında, cinsel kimliklerimiz, zihnimizle ilgili bir durumdur.

¹ Olsen, Frances, "Statutory Rape: A Feminist Critique of Rights Analysis", in: : Feminist Legal Theory, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s. 408.

Örneğin, giysiler. Tüm kültürlerde, erkeklerle kadınların ne giyeceğine ilişkin beklentiler vardır. Cinsel rolümüz ve kimliklerimiz, giysilerimize fazlasıyla yansımıştır. Yaşamımızla ilgili giydiğimiz ilk üniforma, cinsel kimliğimizin üniformasıdır. Bize hangi roller öğretiliyorsa, onları öğreniriz.² Ne yazık ki bu öğrendiklerimiz asla sorgulanmaz; çünkü onlar doğrudurlar. Söz konusu doğruları ise hukuktan, psikolojiye; sosyolojiden siyaset bilimine kadar çok geniş bir alana uygularız. Doğruluk nedir? Kime ve neye göre belirlenmektedir? Şüphecilüğün bir sonu yoktur, ama bir parça da olsa eleştirel mantık, doğruluk perdesinin arkasını görebilmeye işe yarayabilmektedir.

Feminist hukuk teorisi de, bu noktadan hareketle, bilginin ataerkil metotlarla elde edilmesine karşı çıkmaktadır. Ataerkil metotlar, bilimin ataerkil yapısını perçinlemekte ve kadınlara özgü duyguların, deneyimlerin temsil edilmesini önlemektedir. Bu yolla elde edilen bilgiler ne kadar doğru olurlarsa olsunlar hep eksik olacaklardır: İçlerinde “kadın oluşları” barındırmadıkları için.

Bu tezin birinci bölümü, kendi hukuk teorisini oluşturan feminizmin açıklanmasına, gelişimine; liberal, kültürel, radikal ve postmodernist feminizmlerin hukuk teorilerinin ve hukuktan beklentilerinin en önemli ve ayırt edici özellikleriyle anlatılmasına ve feminist hukuk teorisinin özelliklerine ayrılmıştır. İkinci bölümde, feminist hukuk teorisinin metodolojiye yönelttiği eleştirilerin daha anlamlı ve anlaşılır olması için, kabul görmüş bilim tanımı ve özellikleri anlatılmıştır. Sosyal bilimlerde çok sık kullanılan metotlar, ölçmeye ve kesinliğe dayalı ataerkil metotların ne olduğunun anlaşılması için kısaca açıklanmış, yine bu bölüm içinde feminist metodolojinin anlamı ve en temel özellikleri belirtilmiş, feminist metodoloji

² Vassaf, Gündüz, Cehenneme Övgü, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 1999, İstanbul, s. 100.

türleri en belirgin ve ayırt edici özellikleri ile açıklanmıştır. İlk bakışta, sosyal bilimlerin feminist metodolojileri, hukuka uygulanamaz gibi görünse de, söz konusu metotların hukuka uygulanması mümkündür ve hatta uygulanmaktadır. Son bölümü oluşturan üçüncü bölümde ise, genel olarak hukukta metodolojinin anlatımıyla yola çıkılmış ve hukukta etkili olan feminist metodolojiler anlatılmıştır. Feminist hukuk metodolojisinin kendine has özellikleri, kullandığı tekniklerin bilinmesi, erkeklerin bilmediği kadınlığın keşfedilmesinde çok büyük önem taşımaktadır. Söz konusu metotların kullanılmasıyla oluşturulacak olan bir hukuk sistemi, kadınların taleplerini de içermiş olacaktır. Ne yazık ki, feminist hukuk metodolojisi ile ilgili çok fazla eser verilmemiştir. Bu konuda yazılan az sayıdaki eserler de, Common Law Hukuk Sisteminin geçerli olduğu ülkelerde yazıldığı için kendi hukuk sistemlerindeki aksaklıklar ve kadınların haklarını sınırlayan yasalar üzerine yapılan eleştirilerle ilgilidir. Yine üçüncü bölüm içinde, feminist metodolojinin gerekli olup olmadığı tartışma konusu yapılmıştır.

Feminist hukuk metodolojisi, mevcut hukuk metodolojisinin eleştirisi üzerine kurulmuş ve sosyal bilimlerden kaynak alan şimdilik üç metodun hukuka uygulanmasıyla hukuka kadının dâhil edilmesine çalışmaktadır. Bunlar dışındaki feminist metotların da hukukta kullanılması mümkündür ve hatta farkında olmaksızın kullanılmakta ve başarılı sonuçlar da alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM VE FEMİNİST HUKUK TEORİSİ

I. GENEL OLARAK FEMİNİZM

“Feminizm nedir?” sorusuna, korkuya ya da fantaziye dayanmayan bir cevap vermek gerekirse, “feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir” yanıtı verilebilecektir. Bu yanıt feminizmin erkek düşmanlığı olmadığını kanıtlamakla kalmamakta, ayrıca erkek ya da kadın, her iki cinsin doğduğu andan itibaren cinsiyetçi düşünce ve eylemi kabul etmek üzere sosyalleştirildiğini de anlatmaktadır.³ Feminizmin sözlük anlamı ise, toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı, kadın hareketi olarak verilebilir.⁴ Feminizm terimini, ilk kez, 1872 yılında Fransız yazar *Alexander Dumas*, o sıralarda doğmakta olan bir kadın hakları akımını betimlemek için kullanmıştır.⁵

Feminizm, bir yandan, erkeklerin kadınlar üzerindeki bir iş bölümüyle sonuçlanan cinsel farklılıklardan kaynaklanmış, baskı ve sömürsünün oldukça derin köklere sahip olduğunu iddia ederken, diğer yandan, en ılımlı düzeyde cinsel ayrımcılığın son bulması ve fırsat eşitliği taleplerinde bulunmaktadır. Feminizm, köken olarak, 19. yüzyıla uzanmakta ise de, ancak 1960’lı yıllarda gelişmiştir. Feminizm, özellikle ikinci kuşağıyla birlikte daha felsefi unsurlar kazandıkça, kadınlar tarafından algılanan sosyal eşitsizlikleri sorgulamadan ilerisine giderek, gittikçe daha yoğun bir çerçeve kazanmaya başlamıştır. Bu çerçeve içinde feminizm, kadınları erkeklerle ilişki içinde, kaçınılmaz olarak oldukça dezavantajlı bir konuma

³ Watkins, Gloria, *Feminizm Herkes İçindir*, Çitlembik Yayınları, 2000, İstanbul, s. II.

⁴ <http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozbul.ASP?kelime=feminizm&submit1=Ara>.

⁵ Arat, Necla, *Feminizmin ABC’si*, Simavi Yayınları, 1991, İstanbul, s. 21.

yerleştiren hayli derinlere kök salmış ideolojik yapılara yönelmektedir. Örneğin, Batının politik kurumlarını haklılaştırmada oldukça önemli bir yer işgal eden “toplumsal sözleşme” öğretisi bu tür ideolojik yapılardan biridir. Bu bağlamda, bilinç ya da benin öznelliğin merkezi olmadığını gösteren Lacan’cı psikanalizden ilham alan feminizm, dil, felsefe ve hukuktaki toplumsal cinsiyet eğilim ve yönelimlerini sorgulamaktadır. Bu da bize şunu göstermektedir: İlk düzlemde eşitlik talebiyle yola çıkan feminizm, kadınların sadece erkekler gibi olmayı amalamamaları gerektiğini belirtmektedir. Kadınları bekleyen görev, özü itibariyle dişil olan yeni bir dil, hukuk ve felsefe geliştirme mücadelesi içinde olmaktır. Kadını sözde erkeğin eksik ve aşağı ötekisi olarak tanımlayan bir düşünce geleneğine meydan okuyan feminizm, o halde daha radikal bir düzeyde, dil, toplum ve kültürün erkeğin perspektifinden, eril çıkar ve arzuların evrenselleştirilmesi temeli üzerinde inşa edildiğine ve kadının tam ve gerçek temsile yeni bir toplumsal inşa temeli üzerinde ulaşabileceğine inandığı için toplumsal dokunun yeni baştan inşasını istemektedir.⁶

Feminizm için başat eser niteliği taşıyan ve sonranın feminist düşüncesini etkileyen eser, *Mary Woollstonecraft* tarafından “Kadın Haklarının Savunusu” adıyla 1792’de yayınlanmıştır. Aynı yüzyıl içinde, Fransız Devrimi için mücadele vermiş bir kadın olan, *Olympe de Gouges*⁷ Kadın Hakları adlı bir el broşürü dağıtmış ve devrime muhalefet gerekçesiyle giyotinle idam edilmiştir. Hemen arkasından da kadınların politik faaliyette bulunması yasaklanmıştır.⁸ 17. ve 18. yüzyıllar boyunca

⁶ Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, 1999, İstanbul, s. 340 – 341.

⁷ Olympe de Gouges (1748 – 1793), Fransız yazar. Sosyal konularda yayımladığı broşürler ve yazdığı piyeslerle Fransız Devrimi’nde aktif rol aldı. Devrim sırasında tartışılan insan haklarının kadınları da kapsaması için uğraşan ender kişilerden biri olmuştur. 1791 yılında Kadın Hakları Bildirgesini yayınlamıştır. 16. Ludwing’i savunup Robes-pierre’e saldırmak cüretinde bulunduğu için 1793’de idam edilmiştir. Bkz: Gaarder, Jostein, Sofi’nin Dünyası, Pan Yayıncılık, 15. Basım, Eylül 1996, İstanbul, s. 365

⁸ Donovan, Josephine, Feminist Teori Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri, İletişim Yayınları, ev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, 1. Baskı, 1997, İstanbul, s. 15.

– öncesinde ve sonrasında – kadının anne ve eş olarak evine ait olduğu varsayımı neredeyse evrensel kabul görmekteydi. 18. yüzyılın ortasından itibaren ve 19. yüzyılın başında tarihsel dönüşümler, özellikle de sanayi devrimi, kadını özel alanda tecrit ederek, işyeri ile ev mekânını birbirinden ayırmıştır. Makineleşmiş fabrikalar ve ev ekonomisinin çöküşü ile birlikte işin kamusal dünyası evin özel dünyasından daha önce olmadığı kadar ayrı bir hale gelmiştir. Bu eğilimler, akılcılığı kamusal alanla, akıl-dışılığı ve ahlakı özel alanla ve kadınla özdeşleştiren aydınlanma düşüncesini desteklemiştir.⁹ Aydınlanma Çağının temel paradigması, tüm evrenin basit ve matematiksel kurallarla yönetildiği fikridir. Newton’un, fiziksel evrenin basit ve akılcı kurallara göre işlediği paradigması, dönemi belirleyen imge olmuştur. Newton’un paradigmasına göre, akla ve mekanizmanın matematiksel ilkelerine uygun olarak işlemeyen şeyler, ikincil, yeterli olmayan, gerçekten uzak ve adlandırılmaz “öteki” olarak kabul edilmektedir. Kadın da işte bu ikincil kategori ile özdeşleştirilmiştir.¹⁰

Kadının geleneksel siyasal ve toplumsal ideolojiye karşı kendisini bir hukuksal varlık, toplumsal ve siyasal yönden erkeklere eşit bir vatandaş olarak kabul ettirmesi dünya genelinde verdiği çok büyük bir mücadelenin sonunda olmuştur. Feminizm, geleneksel siyasal ideolojinin cinsiyetçi–ayrımcı, kadını ikincil konumda gören, kamusal yaşamdan dışlayan ve bunu büyük bir kadınlar çoğunluğuna içselleştirerek kabul ettiren tutumuna karşı çıkan, son dönemlerin en önemli ve etkin fikirlerindendir.¹¹

⁹ Donovan, a.g.e., s. 19.

¹⁰ Donovan, a.g.e., s. 17 - 18.

¹¹ Arat, a.g.e., s. 20.

II. FEMİNİST TEORİLER

Feminizm, özellikle 2. Dünya Savaşından sonra çeşitli feminizmler şeklinde ayrılmıştır. Liberal feminizm, postmodern feminizm, kültürel feminizm ve radikal feminizm en önemli feminist teorilerdir. Her bir teori, aynı adı taşıdığı düşünce akımı çerçevesinde kadının konumunu ele almakta, eleştiriler geliştirmekte ve kendi feminizmini oluşturmaktadır.

a. Liberal Feminizm

Liberal feminizm, bazı yazarlar tarafından, ana akım feminizm olarak nitelendirilmektedir. Çünkü liberal feminizm hem tarih olarak diğerlerinden önce gelmekte, hem de feminizmle ilgili tüm diğer yaklaşımlar öncelikle liberal feminizmle bir hesaplaşma içine girmektedirler.¹² Tarihsel olarak bakıldığında, feminizm, liberal ideolojinin bir kolu olarak da görülebilmektedir. Feministler, liberal ideolojinin özelliklerinin kadınlara da yayılmasını istemişlerdir.¹³

Liberal feminizm, liberal ideolojinin erdemini ve gücünü kabul etmektedir ve toplumda varolan eşitsizliğin maskesini düşürmek suretiyle haksızlıkları gidermek eğilimindedir.¹⁴ Liberal felsefenin ideallerinin sadece erkekler için değil kadınlar için de geçerli olduğunu savunmaktadır. Fırsatlarda ve haklarda eşitlik, rasyonellik liberal feminizmin ana konuları arasındadır.¹⁵

Mary Wollstonecraft liberal feminist teorisinin en önemli isimlerinden biridir. “Kadın Haklarının Savunusu” adlı eseriyle, cinsiyete göre farklılaşan çifte ahlaki reddetmektedir. Ayrıca erkeklere aşılarmaya çalışılan idealler ile kadınlara dayatılan

¹² Çağlar, Fatma İrem, “Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş”, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, İstanbul Barosu 4, Hazırlayan, Hayrettin Ökçesiz, s. 85.

¹³ Barry, Norman P., Modern Siyaset Teorisi, Liberte Yayınları, Çev. Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin, 1. Baskı, Şubat 2003, Ankara, s. 31.

¹⁴ Yüksel, Murat, Feminist Hukuk Kuramı ve Feminist Düşünce Teorileri, Beta Yayınları, Mayıs 2003, İstanbul, s. 67.

¹⁵ Çağlar, a.g.e., s.86.

boyun eğme ilkeleri arasındaki çelişkiyi ve siyasetçilerin devrimci tutumları ile kadın haklarını reddeden tutumları arasındaki kopukluğu da belirtmektedir.¹⁶

Kanun önünde eşitlik, kadınlara oy kullanma hakkının verilmesi temel uğraş alanları olmuştur. Kız ve erkek çocuklara aynı eğitimin verilmesi, kız-erkek çocuk ayrımı yapılmadan eğitim hakkının yaygınlaştırılması, bu akımın benimsediği bir görüş olarak belirginleşmiştir. Kadının ev dışında kamusal alanda faaliyet göstermesi hakkının kabul edilmesi talep edilmiştir. Kadının hayatını ev içi faaliyetle sınırlayan görüşün yanlış olduğu, liberal feministlerce, özellikle, vurgulanmıştır. Kadının ekonomik hayata aktif katılımı ve bu şekilde sosyal bağımsızlığını ve özerkliğini kazanması da liberal feministler tarafından hararetle savunulmuştur. Ama yalnızca ekonomik hayata katılım yeterli değildir; aynı zamanda siyasi ve sosyal hayata ve belki de en önemlisi hukuk hayatına erkeklerle birlikte eşit katılım, liberal feminizm açısından önemli bir hedeftir.¹⁷ Liberal feministler, kadınların erkeklerin sahip olduğu hakların aynısına sahip olmasını amaçlamaktadırlar. Eşitliğin asimilasyon teorisini benimsemişlerdir. Eşitliğin asimilasyonu, simetrik eşitlik yaklaşımının bir türüdür. Kadın erkek gibi davrandığı takdirde eşit uygulamadan faydalanacaktır. Temel olan farklılık değil kadın ve erkek arasındaki benzerliktir. Aynılığı içeren bir eşitlik anlayışını savunmaktadırlar. Hukuksal alanda söz konusu eşitlik anlayışının getirilmesi için feminist hukukçular yoğun çalışmalar yapmışlardır. Mevcut hukuksal sistem içinde kadınları hukuksal olarak erkeklerle aynı konuma getirmeyi amaçlayan feminist hukuk teorisyenleri, akımın liberal kanadını oluşturmaktadırlar.¹⁸

¹⁶ Arat, a.g.e., s.26.

¹⁷ Güriz, Adnan, Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Eylül 1997, Ankara, s. 62.

¹⁸ Çağlar, a.g.e., s. 87.

Bu akımın önemli bir temsilcisi de kanunların ve kuralların içine gömülü olan erilliği ve dişillliği ortaya koyma çabası içinde olan *Wendy Williams*'tır. Ona göre feministler, cinsiyetler arasındaki benzerlikleri temel alan eşitlik ile cinsiyetlere göre farklı muameleyi içeren bir eşitlik anlayışı arasında tercihte bulunmalıdır. O, birinciyi benimsemektedir, çünkü ikincideki farklılık daima kadının farklılığı olarak ele alınmakta ve bu durum da kadınlara erkeklere göre daha iyi görünen ama daha kötü olan uygulamalar konusunda temel olmaktadır. Bir başka önemli düşünür olan *Herma Hill Kay* da benzer şekilde eşitlik sorununu ele almıştır. Hamilelik konumundaki kadının durumunu eşitlik bakımından ele almıştır. Ona göre kadın ve erkek arasında varolan üreme kaynaklı biyolojik cinsiyet farklılıkları hukuken sadece üreme fonksiyonu gerçekleştiği zaman gündeme alınmalıdır. Kadın eğer üreme fonksiyonunu gerçekleştirmezse bir erkekten farklı olmaz. Bu durumda daha mı az kadın olmaktadır? Erkekler için de aynı durum söz konusudur. Kadın hamile kalmadığı sürece bir erkekle üreme kaynaklı biyolojik bir farklılığı yoktur. Kadın hamile kaldığı zaman kadın ve erkek arasında bir farklılık oluşmaktadır. Örneğin, liberal feministlerin eşitlik anlayışına göre erkek işçiler kadın işçiler gibidirler. Bu tür eşitlik görüşleri benzerlik görüşlerinden yola çıkarak kadınların haklarının genişletilmesini mümkün kılmaktadır. Radikal feministler bu görüşlere karşı çıkmışlardır. Kadınların erkeklere yönelik olarak benzerliklerinin temel alınmasının sonucunda kadınların eril alan içinde asimile olacaklarını iddia etmektedirler.¹⁹ Kültürel feminist *Irigaray*'a göre, kadınlar arasındaki toplumsallık dişil kimliği ve öznelliğinin yaratılması için zorunlu bir koşuldur. Bu bakımdan kadını "erkekleştirecek" hali hazırda geçerli olan dizgenin terimlerini kabul etmek büyük

¹⁹ Çağlar, a.g.e., s. 87 – 88.

bir tehlikedir. Eşitliğin anlamı her neyse bunun anlamı erkek gibi olmak olmamalıdır. Eşit ücretler ve eşit haklar için savaşmak ona göre önü sonu toplumsal ve kültürel düzenin temeline meydan okumak gibi çok daha önemli bir mücadelenin yanında ancak ikincil bir konumdadır.²⁰

Liberal feministler, aile içinde kadının pozisyonunun incelenmesine büyük önem vermişlerdir. Şiddetten korunma ve kendi bedeni üzerinde hak sahibi olma yani çocuk doğurma, çocuk aldırma, gebelikten korunma gibi birçok alanda korunma talep etmişlerdir. Kadınların modern hayattan tarihsel ve geleneksel olarak uzaklaşmasıyla, erkeklerin politika ve hukuk yapma mevkilerini ele geçirdiklerini ve bu alanlarda kadın bakış açısını izole ettiklerini böylece kadınların varlığının kamusal alanda görünmez kılındığını ve kadınların sessizleştirilerek erkeğe bağımlı hale getirildiğini iddia etmektedirler.²¹

Sonuç olarak liberal feministler, hukukun cinsiyet bakımından ayrımcı ve taraflı bir nitelikte olduğunu ileri sürmekte ve çözüm olarak hukuk alanında reform yapılması gerektiğini savunmaktadırlar. Yasaların eşit bir şekilde uygulanabilmesi ve hukukun hem erkeklerin hem de kadınların deneyimlerini yansıtabilmesi için kadınları hukuk mesleğinden dışlama ve evli kadınların mülkiyet sahibi olmasını engelleme gibi hukuki pratiklerin değiştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bazı feministler kadınların hukuk mesleğine girmesinin ve kadınların tecrübelerinin hukuka kazandırılmasının, hukuku tüm nüfusa karşı daha ilgili, duyarlı ve adil kılacağını öne sürmektedirler. Diğer bazı liberal yaklaşımlar da kadınların erkeklerden daha farklı bir ahlaki duyarlılığa sahip oldukları görüşünü dile getirmektedirler. Bunlara göre, Batı hukuk sistemi, genel olarak erkeklerin

²⁰ Sarup, Madan, Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm, Ark Yayınevi, Çev. A. Baki Güçlü, 1. Basım, Nisan 1995, Ankara, s.142.

²¹ Barnett, Hilaire B. A., Introduction to Feminist Jurisprudence, 1998, London, s. 124.

değerlerini ve ahlaki kavrayışlarını yansıtmaktadır. Erkeklerin değerleri, otonomi, bireyciliği, soyut hakları ve ödevleri vurgularken; kadınların değerleri sorumluluk, içtenlik, ilgi, bakım ve yetiştirme etiğini öne çıkarmaktadır. Bazı feministler, bu sıralamadan hareketle; erkeklere göre farklı niteliklere ve değerlere sahip olan kadınların hukuk mesleğine giderek artan ölçülerde katılmasının, hukukun örgütlenme tarzını ve pratiğini dönüştüreceğini ve bu alanda iki taraflı düşünme yeteneğini güçlendireceğini ileri sürmektedirler.²²

b. Kültürel Feminizm

Aydınlanmacı liberal teorinin akılcı ve yasal hamlesinin ötesine giden düşünceler, “kültürel feminizm” olarak nitelenebilecektir. Kültürel feministler, siyasal değişime odaklanmaktansa daha geniş kültürel dönüşümler hedeflemektedirler. Eleştirel düşünme, kendini geliştirme hala önemlidir ama hayatın akıl dışı, sezgisel ve genellikle kolektif yönü üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Kadınlar ve erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulamak yerine, genellikle kadınlık niteliklerinin kişisel kuvvet, gurur ve kamusal yenilenme kaynağı olarak kabul edilen farklılıkları üzerinde durmaktadırlar. Kültürel feminist teorinin altında anaerkil bakış yatmaktadır. Temelde dişil etki ve değerler aracılığıyla yönlendirilen kadın toplumu görüşü yer almaktadır. Barışseverlik, işbirliği, farklılıkların şiddetsiz biraradalığı ve kamusal hayatın uyumlu bir şekilde düzenlenmesi bunlara dâhildir.²³

Kültürel feministler, kadınların niteliğinden kaynaklanan farklılıklar üzerine odaklanmaktadırlar. Kadının anne olmaktan kaynaklanan farklılığı yanı sıra, aile, evlilik ve din gibi temel kurumlar üzerinde yorumlar yaparlar. Böylece kültürel

²² Yüksel, Mehmet, *Modernite Postmodernite ve Hukuk*, Siyasal Kitabevi, Ağustos 2002, Ankara, s. 217 – 218.

²³ Donovan, a.g.e., s. 69 – 70.

feminizmdeki en önemli eğilim toplumsal refah olmaktadır. Kültürel feminizmi savunanlar için en önemli görev, kadınların erkek dünyasına uymamasını sağlamaktır. Kadınlar ataerkillik karşısında boyun eğmemeli, erkeğe tabi olmamalıdır. Tüm bunların gerçekleşmesi için de ideolojik ve kültürel değişim gerekmektedir. Kadınlar ataerkillikten kurtulmak için çevrelerine karşı duyarlı olmalıdırlar. Çünkü ancak kadın deneyimleri kadın epistemolojisinin kurucusu olmaktadır. Bu nedenle de kadın deneyimleri çok önemli olmaktadır.²⁴

Kültürel feminist çalışmaların çoğu ilhamını ya da desteğini *Nancy Chodorow*'un psikanalistik nesne-ilişki teorisinden ve *Carol Gilligan*'ın ahlak geliştirme teorisinden almaktadır. Söz konusu bilimsel araştırmacılar kadınla erkek arasında çarpıcı zıtlıklar olduğunu ve bunların gelişmelerinin ilk aşamalarındaki deneyim farklılıkları bağlamında anlaşılabilirliğini savunmaktadırlar. *Chodorow* ve *Gilligan*'ın bulgularının dönüm noktasında kadının ahlaki doğruluğu erkeğinkinden daha olgun ve insani ahlaki değerlere bağlılığının iması görülmektedir. *Gilligan* erkeklerin “adalete dayalı ahlak”ından ayrı olan kadınların “ihtimama dayalı ahlak”ını tanımlamaktadır. İhtimama dayanan ahlak sistemi, haklardan çok sorumluluk ve ilişkiler çerçevesinde ve genel davranış kurallarının uygulamasından daha çok belirli durumlardaki ihtiyaçlar etrafında dönmektedir. Bakım, sorumluluk, ilişkisellik konuları etrafında alternatif bir hukuk teorisi oluşturulabileceği ileri sürülmüştür. *Gilligan*'ın “ihtimam etiği” konusundaki görüşleri hukuk teorisi ve uyuşmazlıkların çözümünde kullanılmak üzere henüz ispatlanmamıştır.²⁵

Robin West'e göre, kadınlar fiziksel olarak diğerlerinden ayrılmıştır. Kadınlar erkeklere benzemezler, “hayata ve diğerlerine bağlı kritik maddesel ve tekrar tekrar

²⁴ Yüksel, 2003, s. 88.

²⁵ Çağlar, a.g.e., s. 89 – 90.

vuku bulan en az dört tane tecrübeleri vardır: Hamilelik, heteroseksüel birleşme, menstrüasyon, emzirme.” Tüm kadınlar bunları yaşamayabilir ama gizli eril güçlerce bu hayatın içine zorlanmaktadırlar. *West*, kadınların sıkıntılarının erkeklerle görünmez geldiğini çünkü erkeklerin kadınlarla benzer deneyimleri yaşamadıklarını ortaya koymaktadır. Birçok kadın sorunları inkâr etmekte ve kaçınılmaz ya da zevkliymiş gibi bu durumları savunmaktadır.²⁶ Kadın ve erkek deneyimlerinin farklı olduğunu belirtmiştik. Bu farklılık kadının ve erkeğin psikolojisinin de farklı olmasına neden olmaktadır. Örneğin, annelik yapanlar kadınlardır. Kültürel feministlerin anneliğe yükledikleri anlam çocuk doğurmak gibi biyolojik olmayıp, sosyal anlamda anneliği üstlenmeleri kız çocuklarda ve erkek çocuklarda farklı bir benlik duygusu yaratmaktadır. Kızlar örnek alacakları modeli hemen yanı başlarında bulurken erkekler için durum farklıdır. Erkek, kadın olmadığı üzerinden erkekliğini keşfetmektedir. Kültürel feminist *Margaret Fuller*, kadın hakları görüşünün ötesine geçerek akılcı ve yasal hamlenin ötesinde bilginin sezgisel, duygusal ve ruhsal yönü üzerinde durmuş ve kadınların bu yönleri üzerine yoğunlaşmaları gerektiğini savunmuştur.²⁷

Feminist bir felsefeci olan *Luce Irigaray*’ın temel amaçlarından biri ataerkilliğin temellerini ve özelliklerini araştırmaktır. Daha sonra da dişil kimliği tanımlamak istemektedir. Ataerkil bir çerçeveden kaçmaya çalışan bir kimse, bir kez daha bu çerçevenin içerisine hapsolmaksızın dişil özgüllüğü nasıl tanımlayabilecektir? Erkek ile kadın arasındaki iktidar dengesini tersine çevirmeye

²⁶ Çağlar, a.g.e., s. 90.

²⁷ Yüksel, 2003, s. 89 – 90.

çalışmaktadır. Kadına özgü toplumsal bir biçimin gelişmesine yardım etmek ve bu tarz düşünceleri yüreklendirmek niyetindedir.²⁸

Liberal feminizm ile kültürel feminizm arasında derin farklılıklar vardır. Bugün için bu farklılıkların feministler arasında bölünmeden başka bir şeye yaramadığı özellikle postmodern feministlerce dile getirilmektedir. Tartışmanın merkezinde kadınların erkeklere temel olarak benzeyip benzememesinin eşit muameleyi gerektirip gerektirmediği üzerine yapılmaktadır. Kültürel feministler, liberal feministlerin kadın ve erkeğin benzer olmalarından dolayı eşit muamele edilmesi gerektiğini ileri sürmelerinden dolayı erkek ve kadın arasındaki gerçek fiziksel farklılıkları yadsıdıklarını belirtmektedirler. Üzerinde en fazla tartışma yaptıkları konu askerliktir. Liberal feministler, kadınların askere gitmeleri gerektiğini söylerken kültürel feministler buna karşı çıkmaktadırlar.²⁹

c. Radikal Feminizm

Radikal feminist kuram 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında, bir grup eski "eylemci kadın" tarafından geliştirilmiştir. Eylemci kadınlar, 1960'larda medeni haklar ve savaş karşıtı kampanyalar için politik etkinliklere katılan kadınlardı. Yirminci yüzyılın radikal feministleri, kendi bilinçlerine Yeni Sol'daki erkek radikallerin aşağılayıcı davranışlarına gösterdikleri tepkiyle erişmişlerdir. Radikal feminist kuramın büyük bölümü, erkek "Yeni Sol"un kuramlarına, örgütlenme yapılarına ve kişisel üsluplarına karşı direniş içinde şekillenmiştir.³⁰

Douglas'a göre iki tür radikal feminizmden söz etmek mümkündür. İlk grubun politikası, 1960'ların ikinci yarısında, *New York Radical Women, the*

²⁸ Sarup, a.g.e., s.142.

²⁹ Yüksel, 2003, s. 96.

³⁰ Donovan, a.g.e., s. 267 – 268.

Feminists ve *Redstocking* gibi gruplar ve *Firestone*, *Kate Millet* ve *Ti-Grace Atkinson* gibi yazarların dile getirdiği radikal feminist politikaya benzerlik göstermektedir. Kadınlar ve erkekler arasında farklılıktan çok benzerlik olduğunu ve erkeklerin üremede ortaya çıkan farklılıkları kadınlara baskı yapmak için kullandıklarını iddia etmektedirler. Bu ilk grup, klasik radikal feminizm olarak nitelenmektedir. İkinci grup 1970'lerin başında, çoğunluğu lezbiyen olan feministler tarafından geliştirilmiştir. Bunlar ise, kadın ve erkek arasında klasik radikal feministlerin iddia ettiğinden daha fazla fark olduğu iddiasındadırlar.³¹

Radikal feminizm, liberal ve Marksist teorilerin kadınların kurtuluşu için tatmin edici bir yanıt bulamamış olmasından dolayı eleştiriler geliştirmiştir. Kadınların kurtuluşu ne liberal feministlerin iddia ettiği gibi kanunları düzeltmek, ne de Marksist feministlerin iddia ettiği gibi kanunları toptan kaldırmak değildir. Hem kapitalizmi hem de patriarkiyi ortadan kaldırmak gerekmektedir. Radikal feministler 1970'lerden itibaren patriarki kavramının kullanımını değiştirmişlerdir. Patriarki kavramını, erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını tanımlamak ve sorgulamak amacıyla geliştirmiş oldukları için, patriarki teorileri de özellikle erkeklerin toplumsal, ideolojik, cinsel politik ve ekonomik egemenliğinin ortaya çıkışını ve sürdürülüşünü açık ya da örtük olarak açıklamaya yönelik teorilerdir. Varolan sosyal teorilerde erkek egemenliğini anlatmak için genel kavramlar olmadığı için radikal feministler patriarka kavramını benimsemişlerdir. Patriarkal sistem güç, iktidar, baskınlık hiyerarşi ve rekabet ile özdeşir ve radikal feministler için bu sistem reformla düzeltilemeyecek kadar köklü ve uzun bir geçmişe sahiptir. Tek kurtuluş: Tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü sadece siyasal ve hukuksal yapıların değil;

³¹ Douglas, Carol Anne, Sevgi ve Politika - Radikal Feminizm ve Lezbiyen Teori, Kavram Yayınları, çev. Nilgün Aydoğan, 1. Basım, Aralık 1995, İstanbul, s.15 – 16.

aile, bilim, sanat ve akademi camiası gibi toplumsal ve kültürel yapıların içinde de gömülü vaziyettedir. Ataerkil hukuk sistemi ile en yoğun mücadeleyi radikal feministler vermişlerdir.³²

Radikal feministlerin en önemli sloganı “kişisel olan politiktir” sloganıdır. Görünürdeki doğal mahremiyet alanının yani aile içi cinselliğin, yasal olarak kurulduğunu, kültürel olarak tanımlandığı ve iktidar ilişkilerinin alanı olduğunu belirtmek istemişlerdir. Ev içi emeğin görünür hale gelmesi, cinsel şiddetin açığa çıkarılması, ailenin kadınlar açısından anlamının çözülmesi hareket noktasını buradan almaktadır. Kadınların aleyhine olan kamusal-özel ayrımının hukuk tarafından nasıl yapılandırıldığını ortaya koymaktadırlar. Örneğin, mahremiyet gerekçesi ile hukuk özel alana müdahale etmemekte, aile içi şiddet konusunda kadınları korumasız bırakmaktadır.³³

Radikal feminist yaklaşımı benimseyen hukuk teorisyenleri, hukukun erkek egemen dünyasının, giderek artan kadın katılımıyla veya kadınlara atfedilen niteliklere daha fazla yer verilmesi ile değiştirilebileceğini kabul etmezler. Bu teorisyenlere göre, hukuk, erkek egemenliğinin sürdürücüsü, erkek egemen ideolojinin yeniden üretilmesinin ve aktarılmasının sağlayıcısıdır. Hukuk, bir erkeklik paradigmasıdır. Kadının konumunu değiştirmek için, dava yoluna başvurmak veya yasama sürecini devreye sokmak yeterli değildir. Hukuk, bir sosyal değişme kaynağı değildir. Hukuk patriarkal güç ilişkilerini zayıflatmak değil güçlendirmek eğilimindedir. Parlamentolar tarafından yürürlüğe konan yasalar ve mahkemelerden çıkan yargısal kararlar, kadınların kamusal alana girişlerini ve yüksek ücretli mesleklerde çalışmalarını zorlaştırmaktadır. Radikal feministler, farklı

³² Çağlar, a.g.e., s. 91.

³³ Çağlar, a.g.e., s. 94.

seslerin ve fikirlerin hukuk dünyasına dâhil edilmesini savunan liberal feministleri eleştirmektedirler. Onlara göre, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklar üzerine odaklaşma, cinsiyetler arasındaki güç eşitsizliklerini nötralize ve rasyonalize eden bir ideoloji olarak işlev görmektedir. Cinsiyet bir iktidar sorunu, yani erkek üstünlüğü ve kadın bağımlılığı sorunudur. Kadın değerleri olan empatiyi, bakım ve yetiştirmeyi, ılımlılığı, sosyal ilişkilere dönük ilgiyi ve başkalarına karşı yönelimi öne çıkarmak, kaçınılmaz olarak cinsiyetler arasındaki eşitsizliği yeniden üreterek erkek egemenliğini güçlendirmektedir. Aynı şekilde erkek perspektifinin temel değerleri olarak rasyonellik, objektiflik, evrensellik gibi değerlerin hukuk tarafından benimsenmesi de cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üretmektedir. Erkek egemen değerlerle yüklü olan hukuk, erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurdukları bir sosyal yapıyı sadece yansıtmakla kalmaz; aynı zamanda devlet, böyle bir hukukun sayesinde erkeklerin iktidarını daha da kurumsallaştırmaktadır. Bu da hukuksal reformların kadının konumunu değiştirmekte niçin yeterli olamayacağının nedenidir.³⁴

Mackinnon'a göre, feminizmin liberal feminizm, radikal feminizm ve sosyalist feminizm yönelimlerini içerdiği genişçe düşünülmektedir. Fakat sosyalist feminizm, Marksizm kadınlara uygulandığında tutarlıdır; liberal feminizm, liberalizm kadınlara uygulandığında tutarlı olur; radikal feminizm ise feminizmdir. Radikal feminizm, düzeltilmemiş feminizm, metodolojik olarak post-marksisttir.³⁵

Bu, metodun, Marksist-feminist düzeyinin düzelmesine yardım etmektedir. Çünkü

³⁴ Yüksel, 2002, s. 218 – 219.

³⁵ “Metodolojik post-Marksist feminizm, kendi değişimizle, toplum ve devlet arasındaki ilişki meselesine, cinselliğin kendine özgülüğüne uygun toplumsal kararlılık teorisine karşı koymak zorundadır. Devletin kendisine ait kesin bir teorisi olmadığından, feminist pratik bunun yerine, bir tarafta liberal devlet teorisi, diğer tarafta sol devlet anlayışı arasında salınım yapmıştır.” Bkz: MacKinnon, Catharine A., “Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence”, in: Feminist Legal Theory, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s. 430.

bunun metodu, tüm kadınların cinsiyet olarak somut durumlarından ortaya çıkar; bireyselci, doğal, idealist, liberalizm ahlaki yapısında, epistolomojik bilimlerin politikasında erir.³⁶

d. Postmodern Feminizm

1970 ve 1980’li yıllardan itibaren Batı düşüncesinde etkinlik kazanan postmodern düşünce, hukukun konusu olarak bireyin dikkatli bir şekilde incelenmesi ve analiz edilmesi üzerine temellenmektedir. Hukuki bir perspektiften postmodernizm geleneksel büyük teorik kavramları reddederek haklar, eşitlik, rasyonellik gibi kavramların yeniden düşünülmesi ve anlaşılması gerektiğini ileri sürmektedir. Postmodern feminizmin odak noktası, kültürler arası ya da devir aşırı bir durum söz konusu olduğu vakit dikkatini yönlendirme tarzı evrenselleştirici olmaktan ve kapsamlı yasalara yönelmekten ziyade değişmelere ve karşıtlıklara odaklanmış bir karşılaştırmacılık olacaktır. Postmodern feminizm ayrıca kapsamlılık iddiasındaki kuram ve araştırmalarda kullanılan disipliner dilleri de içerdikleri erkek egemen öğeleri ortaya çıkarmak amacıyla yapıbozum yöntemini uygulayarak anlambilimsel ve dilsel açıdan analiz etmektedir.³⁷

Genel ve evrensel iddialara kuşku ile bakan postmodern feministler kişilik, bilgi ve gerçeklik gibi kavramları yeniden tanımlamışlardır. Postmodern feminist düşünceye göre, temel feminist teoriler, kadın koşullarını ve ataerkillik ve cinsiyet gibi kavramları açıklamada yetersiz olmuştur. Postmodern feminizm kadınlar arasındaki farklılıklara özellikle cinsel, ırk, etnik köken, kültürel ve sınıf farklılıkları üzerine yoğunlaşarak temel teorilere ve özellikle liberal feminizme derin eleştiriler

³⁶ MacKinnon, a.g.e., s. 428.

³⁷ Yüksel, 2003, s. 119.

getirmiştir. Liberal çözümlemede zımni cinsel sözleşme sosyal sözleşmeden önce gelmektedir. Bir başka ifade ile kadınlar sosyal sözleşmenin tarafı değildirler. Liberal kamusal ve özel ayırımına ilişkin olarak da, özel alanda yurttaşlık hakları yerine erkek hâkimiyetinin söz konusu olduğunu kadınların özel alan içinde erkeğe tabiliğinin sürdüğünü belirtmişlerdir. Liberalizme getirilen temel bir eleştiri, bireyin erkek ve kadın olduğu, kadının cinsel farklılığının kabul edilmesi gerektiği olmuştur. Bir diğer eleştiri de kamusal alanın modern toplumsal örgütlenmesinin bir çeşit bürokratik içeriğe sahip olması ve kamu alanlarındaki bürokratik yapılanmanın totaliter sisteme çok benzemesidir. Postmodern feminizm toplumsal cinsiyet gibi soyut kategorilerin değişmez olmadığını sınıf, etnik köken, ırk gibi değişkenlerle her zaman değiştirilmeye açık olduğunu varsaymaktadır. Bu anlamda postmodern feminizm her türlü genelleştirmelerin ve soyut kuramların reddedilmesine dayanmaktadır.³⁸

Postmodern feminizm, Aydınlanma düşüncesinin temel fikri olan sosyal gerçeklikten soyutlanmış özne görüşünü kabul etmemektedir. İnsan farklı yapıların ve söylemlerin ürünüdür. Dil, tarih, kültür insan iradesinin dışında insanı belirlemektedir. Postmodern feministler, ataerkil sistemin varlığını ve etkinliğini sürdürmesinde dilin rolü üzerinde durmuşlardır. Yapısalcılıktan ve postyapısalcılıktan esinlenen postmodern feministler, toplumda geçerli olan ve erkek üstünlüğüne dayanan sistemin dil yoluyla sürekli olarak etki kazandığını ve gelecek nesillere aktarıldığını iddia etmektedirler.³⁹

Postmodern feminizmin üzerinde durduğu diğer bir konu feminizm içindeki çoğulculuğun vurgulanması gerektiği olgusudur. Postmodern feministler sınıf, ırk, kültür, yaş, siyasal eğilim ve cinsel uygulamalar açısından ele alındığında, tıpkı

³⁸ Yüksel, 2003, s. 120 – 121.

³⁹ Güriz, 1997, s. 69.

erkek ve kadın arasındaki “ötekilik” gibi modern feminist teorilerin tümünde, kadına dair bir açıklama yapılırken “Batılı, orta sınıf, heteroseksüel, beyaz kadın” ile bu özelliklere sahip olmayan “diğer kadınlar” arasında da bir “ötekilik” ilişkisinin olduğunu belirtmektedirler. Bu görüş özellikle üçüncü dünya feministleri arasında kabul görmüştür.⁴⁰ Tek bir kadın tipi olmadığı için kadınların sorunları da tek değildir. Zaten postmodern teori de çoğulcu bir teoridir. Ayrıca, göreceli bir yaklaşımdan yanadır ve kadın sorunu ile ilgili mutlak ve evrensel doğruların olamayacağını belirtmektedir.⁴¹

Sonuç olarak postmodern feminist yaklaşımlar, hem liberal hem de radikal feminist yaklaşımların kadınları ve erkekleri, erkekler ve kadınlar olarak birbirlerini dışlayıcı ve her birini kendi içinde homojenize eden kategoriler olarak kavramlaştırmasını eleştirmektedirler. Böyle bir bakışın, karmaşık sınıfsal, kültürel, etnik, ulusal, bölgesel ve benzeri ayrımları gizlediğini iddia etmektedirler. Diğer feminist yaklaşımların kullanmakta oldukları sosyal ve hukuksal kategorilerin homojenliğini ve değişmezliğini sorgulamaktadırlar. Özellikle söz konusu yaklaşımların tek tipleştirilen kadın kategorisini eleştirmektedirler. Postmodern feministler, bir sosyal düzenleme alanı olarak insan bedeni üzerinde çalışmaya yaygın bir ilgi göstermektedirler. Hukukun, erkek bedenlerine ayrıcalık tanıırken; kadın bedenlerini marjinalize etme ve patolojik kılma yönünde normlar tesis ettiğini ileri sürmektedirler. Onlara göre hukuk; diyet yapma ve egzersiz yapmayı vurgulayan, güzelliğe dönük baskılarda bulunan, kadın bedenini uysallaştırarak onun kültürel gereklere itaatini sağlamaya çalışan ve kadına bu yönde eğitim veren egemen kültürel pratiğin yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Örneğin,

⁴⁰ Çağlar, a.g.e., s. 100.

⁴¹ Güriz, 1997, s. 70.

evlenme, cinsellik, annelik ve istihdam gibi, kadın bedenleriyle ilişkili hukuksal düzenlemelerin ceza yasalarında ve medeni kanunlarda merkezi bir yere sahip olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, kürtaj, üreme, cinsel taciz, pornografi, tecavüz ve aile içi şiddet gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.⁴²

III. FEMİNİST HUKUK TEORİSİ

Özellikle, 1970’li yıllardan itibaren, bir akademik disiplin olarak “feminist hukuk teorisi” veya diğer adıyla “feminist hukuk bilimi”, hukuk dergilerinde, hukuka ilişkin konferanslarda ve hukuk fakültelerinin dersliklerinde boy göstermeye başlamıştır. Feminist hukuk teorisi kaynağını, hukuk ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi analiz etmeye, hukuk reformunun sağlayacağı fırsatlara ve böyle bir reformun sınırlarına ilişkin yeni perspektifler ortaya koymaya çalışan diğer disiplinler içinde gelişen eleştirel yaklaşımlardan ve kadınların tecrübelerinden almıştır. Kadın haklarıyla ilgili ilk talepler, oy hakkına, evli kadınların mülkiyet edinmesine, kürtajla ilgili düzenlemelere ilişkindir. Tüm bu talepler 19. yüzyılda dile getirilmeye başlanmış olmasına rağmen, istenen yönde sonuçlar ancak 1960’larda mümkün olmuştur. 1970’lere gelindiğinde, birçok kadının hukuk fakültelerine girerek, hukuku tecrübe etme fırsatı bulmalarından sonra, aile hukuku, iş hukuku ve ceza hukuku gibi, kadınlar üzerinde özel bir etkiye sahip olduğu kabul edilen hukuk alanlarında reformlar yapılması savunulmuştur. Kadınları bağımlı bir konuma iten, onları ikincilleştiren, kadınların bazı işler için uygun olmadığına ilişkin görüşlere karşı çıkmıştır. Feminist teorisyenler, kadınlarla ilgili ayrımcılık yapan yasaların ve uygulamaların değiştirilmesi için çaba göstermişlerdir.⁴³ Örneğin, feminist bir hukuk

⁴² Yüksel, 2002, s. 219.

⁴³ Yüksel, 2002, s. 211 – 212.

teorisyeni olan *Mary Joe Frug* hukuki kuralların ve hukuki söylemin kadın bedeniyle olan ilişkisini şöyle açıklamaktadır:

1) Hukuk kuralları bazı durumlarda, kadın vücudunun şiddete maruz kalmasına sebep olmaktadır. Güvensizlik ve fiziksel istismar karşısında korunak arayan kadınları yetersiz bir korumaya tabi tutan kurallar gibi. Bunun anlamı, kadın vücudunun boyun eğmeyi, şiddeti, korkmayı öğrenme eğiliminde olduğudur. Hukuk kuralları bu anlamı desteklemektedir.

2) Bazı durumlarda da kadın vücudunun anneleştirilmesine aracılık etmektedir. Annelik statüsü ile çatışan davranışların yasaklanması, cezalandırılması, çocuk doğuran kadınlara yönelik ödül niteliğinde düzenlemeler yapması.

3) Hukuk kuralları kadınlara bazı imkânlar tanıyarak ve bazen koruma altına alarak kadın vücudunun cisimleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Eşcinsellik ve fahişelik gibi ticari seks pratikleri aleyhine düzenlemeler ve bireysel cinsel davranışı suç sayan hükümler yoluyla gerçekleşmiştir. Bu durum kadın vücudunu erotize eden pornografi ve reklâmlar gibi uygulamaları destekleyen ya da meşru kılan kurallar dolayısıyla gerçekleşmektedir. Hukuk, kadınların cinsel durumlarını sorgulamakta onlara koruma lütfunda bulunabileceği gibi bu korumayı reddedebilmektedir.⁴⁴

Feminist hukuk teorisi, hukuk doktrini ve pratiğinin kadınlara karşı ne tür ayrımlar yaptığını ve cinsiyet eşitsizliklerini hangi tarzlarda güçlendirdiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Hukukun tarafsız bir görünüm sunmakla beraber, aslında, oldukça taraflı olduğunu ifade eden feminist teorisyenler, bazı değişmeler olmasına rağmen, hukukun esas olarak, erkek egemen bir meslek olarak kaldığını, hukuk

⁴⁴ Frug, Mary Joe, *Postmodern Legal Feminism*, Routledge, 1992, America, s. 129- 130.

kurumları ile hukuk söyleminin erkek ilgilerini ve önceliklerini yansıttığını iddia etmektedirler.⁴⁵

Feminist hukuk teorisi, eleştirel hukuk teorisi içinde değerlendirilmektedir.⁴⁶

Eleştirel Hukuk Çalışmaları, geleneksel hukuk yaklaşımının “Grand teori” eğilimine karşı çıkararak farklılık ve çeşitliliğin hukuk alanında dikkate alınmasını vurgulamaktadır. Eleştirel Hukuk Çalışmaları, sol politika ile ilişkili fikirleri kullanarak; hukuk ya da hukuk eğitimi üzerine fikirler geliştirerek hukuk teorisi hakkında eleştiriler yazan bir grup bilim insanına verilen isimdir. Eleştirel Hukuk Çalışmaları (Critical Legal Studies), 1970’lerin sonlarında aktif hale gelmiştir. CLS, 1980’lerin ortasında medyanın önemli bir kısmında yer alan eleştirel makaleler ve

⁴⁵ Yüksel, 2002, s. 212.

⁴⁶ Eleştirel hukuk teorisyenleri statükoyu destekleyen yasal fikirlerin ve kuruluşların rolü hakkında eleştirel bir analiz geliştirmişlerdir. Birçok eleştirel hukuk teorisi neo-Marksist sosyal teori ile oldukça yakın bir çizgide sıralanmakta, sosyal yapının sürdürülmesi ve şekillendirilmesindeki sosyal yabancılaştırmanın rolüne vurguyu paylaşmaktadırlar. Bu eleştirel hukuk perspektifi, kapitalist toplumdaki yabancılaşmanın kaynağı olarak, sosyal hiyerarşiyi kavramsallaştırmaktadır. Özgürlük kavramını, varolan sosyal yapıyı kaçınılmaz farz eden yasal kavramlara bağlayarak mevcut hiyerarşinin yasallaşmasını sağlayan yasal sistemleri eleştirmektedir. Paralel bir eleştirel hukuk perspektifi, liberalizmi, hâkim batılı kapitalist ideolojiyi, dünyadaki çelişkili değerleri - örneğin sebep/istek, özgürlük/ihtiyaç, bireysellik/fedakârlık, özerklik/toplum ve öznellik/nesnellik - eleştirmektedir. Bu perspektif temel çelişkilerin çözümünde başarısız olan bölünmeleri yansıtan yasal sistemi eleştirmektedir. Soyut yasal kavramlar, mahkemelerin tutarlı normatif teoriden yoksun olarak bir sonuçtan diğer sonuca hareket etmesine izin veren çelişkilere dayanmakta; sonuçlar bu şekilde geçmişe bağlı olarak rasyonelleştirilmekte ve böylece liberal yasal kavramlar baskıcı sosyal düzenlemelere dönüşmemektedirler. Her iki eleştirel hukuk perspektifi, statükoyu yasal sistemlerin sürdürülmesi için hakları bir araç olarak gören liberal ideolojinin radikal eleştirisine izin vermektedir. Eleştirel hukuk çalışmaları, hakları sosyal bağlamdan ayıran fikirleri, hakların evrensel olamayacağı tartışmasını; spesifik hakların yalnızca spesifik kültürlerde spesifik zamanlarda geçerli olacağı fikrini eleştirmektedirler. Haklar görecelidir: Belirli bir toplumun spesifik haklarının tanınması o toplumun kendisini oluşturmaktadır. Hakların bu göreceliliği, onların doğası gereği değişken, evrensel olmayan, toplum düzenindeki küçük değişimlerin tartışma konusu edilebileceği anlamına gelmektedir. Hakların dili soyut ve formalisttir, bu nedenle doğal olarak, tutarsızdır ve manipüle edilebilmektedir. “Haklarının belirsizliği”, haklar argümanları bir dizi gerçeğe uygulandığında mantığın zorlanmasıyla belli bir sonucunun olamayacağı anlamını taşımaktadır Üçüncü bir eleştirel hukuk teorisi çalışması, haklar kritiği, hakların somutlaştırılması ile ilgilenmektedir. Eleştirel hukukçular ve feminist hukuk teorisyenleri aynı benzerlikleri ve birçok farklılıkları paylaşmaktadırlar. Her ikisi de yasaların hiyerarşik ve kavramlaştırılmış doğasını ortaya çıkarmaya çabalamaktadırlar. Her ikisi de baskının yok edilmesi amacıyla sahiptirler. Fakat bu iki düşünce okulu farklı hareket noktalarına sahiptirler. Eleştirel hukukçular, beyaz erkeklerin esas bir şekilde oluşturduğu bir hareket olarak, analizlerine iktidarın konumundan başlarlar. Feminist hukuk teorisi, büyük çoğunlukla kadın akademisyenlerce oluşturulan, dünyayı hâkimiyet, baskı ve aşağılama konularında görüş bildirmektedir. Eleştirel hukukçular yasaların yapısını parçalamanın yolunu ararken, feminist hukuk teorisyenleri kadınları yasalarda güçlendirmeye çabalamaktadırlar (Weisberg, D. Kelly (der), Feminist Legal Theory, Temple University Press, 1993, Philadelphia s. 404 – 405).

Harvard Hukuk Fakültesinde CLS taraftarlarının hayranlık uyandıran öz geçmişlerine rağmen işlerinde kalabilme haklarının yadsınması ile doruk noktaya yükselerek tartışmanın ve muhalefetin çok büyük bir kısmına ulaşmıştır. Bugün, hala kendilerini CLS içinde tanımlayanlar vardır fakat hareketin enerjisinin çok büyük bir kısmı düşünce okullarını, feminist hukuk teorisini ve eleştirel teoriyi birleştirmek için harcanmaktadır. CLS teorisyenleri, Amerikan hukuki realizmi üzerine radikal görüşlerin geliştirilmesinde ve yayılmasında etkili oldukları inancındadırlar. Hukukun politik yapısı, ideoloji olarak hukuk, hukukun belirsizliği, hukukun güçlü olanın çıkarlarının gelişmesine yardım ettiğine ve adaletsizliği yasallaştırdığına dair iddialar, grupların çıkarlarını koruyor gibi görünen haklar retoriğine ilişkin çalışmalar CLS'nin çalıştığı önemli hukuk konularından birkaçıdır. Tüm bu konular, feminist hukuk teorisinin de eleştirilerini geliştirdiği ve “dışarıda yer alan”ın hukuku olarak etiketlenmesine sebep olan çalışma konularıdır. Çünkü, feminist hukuk teorisinin doğduğu problem: Hukukun beyaz erkek değerlerini ve bakış açısını yansıttığı iddiasıdır. Bu nedenle feminist hukuk teorisi, CLS'nin hukuk teorisi için geliştirdiği eleştirileri hem paylaşmakta hem de yer yer ayrılıklara düşerek farklı eleştiriler geliştirmektedir.⁴⁷

Feminist hukuk teorisi, CLS'ye benzer olarak doğrudan adaletle ilgilenmektedir. Temel argüman, her ikisinde de, hukukun esas olarak önyargılı ve çarpıtılmış olmasından dolayı, adil olmadığıdır. Öte yandan, feminist hukuk teorisi, eleştirel hukuk teorisi de dâhil olmak üzere, toplumda veya hukuk sisteminde adaletsizlik olarak kavranılan şeyleri kaldırmak için, ve ayrıca, yasal ve yargısal faaliyetle hukuku değiştirmek için reformlara yoğunlaşan diğer yaklaşımlardan

⁴⁷ Bix, Brian, Jurisprudence – Theory and Context, Carolina Academic Press, Third Edition, 2004, America, s. 217 – 218.

farklıdır. Feminist analiz, politik analizden kültürel analize, belirli akademik disiplinlerin analizine kadar çeşitli bağlamlarda önemli eleştiriler getirmektedir. Feminist yazarlar arasında birçok ortak temanın bulunmasına rağmen, tek bir disiplin içinde dahi, kendilerini feminist olarak adlandıran yazarlar arasında çok fazla farklılık da bulunmaktadır. Feminist hukuk teorisi, hukuk sisteminin erkek bakış açısını ne dereceye kadar güçlendirdiğinin ya da ne dereceye kadar yansıttığının analizini yapmaktadır. Bu konuyu inceleyen feminist yazarlar, teori içinde bir grup oluşturmaktadırlar. *Patricia Smith*, feminist hukuk teorisinin, genel olarak toplumu ve özel olarak hukuk sistemini yöneten ataerkil düşüncelere muhalefet ettiği görüşündedir. Feminist hukuk teorisinde ortaya çıkan farklılıklar da, patriarşinin etkilerinin ve çeşitli görüşlerinin betimlenmesinde etkili olan bakış açısı ve vurgunun farklı yansımaları; patriarşi sorununa yoğunlaşmadaki farklılık ve patriarşi probleminin üstesinden gelme stratejisindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.⁴⁸

Feminist hukuk teorisi içinde yapılan bir başka analiz de, kadın-erkek farklılığının hukuk eğitime, hukuk kurumlarına, hukuk kurallarına yansıtılıp yansıtılmamasına dairdir. Feminist hukuk teorisinde ortak olan, kadınlar ve erkekler arasındaki gerek doğal gerekse sosyal farklılıklara verilen farklı cevapların bulunmasıdır. Örneğin, kadın ve erkek arasındaki farklılığa ilişkin olarak verilen farklı feminist yanıtlar şunlardır:

1) Kadınlar ve erkekler arasında gerçek farklılıklar vardır. Kadın ve erkek arasındaki vurgulanan farklılık aslında değerlerdeki, dünyayı görme yöntemindeki, diğer insanlara yanıt vermedeki, problemleri karşılamadaki, konuşma tarzındaki farklılıklardır. Örneğin, kadın ahlakı, “ihtimam etiği” ile eşleştirilir. İhtimam etiği,

⁴⁸ Bix, a.g.e., s. 222.

bağılılığı, birine muhtaç olmayı ve bakma yani besleme ve koruma işlevini vurgulamaktadır.

2) Toplum ve hukuk, erkek standartları, normları ve kadınları dışlayan koşullar etrafında biçimlendirilmektedir. Kadın ve erkek arasında doğal farklılık yoktur. Ve hukukun, bunun aksini kabul eden herhangi bir görünüşü değiştirilmelidir. Genel olarak bu durum, kadın ve erkek arasındaki farklılığı ikincil ve sosyal ve kültürel tesadüflerin eseri olarak gören bakış açısından kaynaklanmaktadır.

3) Toplum ve hukuk, erkeğin deneyimleri kadar kadının deneyimlerinin de hukuka yansması için ve önyargıların kaldırılması için yeniden düzenlenmelidir. *Mackinnon*'ın görüşleri burada önem kazanmaktadır. Ona göre, kadın ve erkek arasındaki farklılık, kadının erkek tarafından sömürülmesi ve yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. Kadınlar anne ve hemşire olmak için cesaretlendirilirler, ama yüksek statülü işlerde çalışmaları ve yüksek maaş almaları teşvik edilmez. Kadınlar ihtimam etiği ile değerlendirilirler ama aslında bu erkeğin kadına verdiği değerdir. Oysa bu değerlerin toplumsal değerler oldukları iddia edilmektedir.⁴⁹

Feminist hukuk teorisi içerisinde ataerkillik, aynılık-farklılık tartışması ve kadın hakları çok önemli bir yere sahiptir. Öyleki, teori bunlar üzerinden şekillenmekte ve yükselmektedir.

A. ATAERKİLLİK

Yaşı insanlıkla bir tutulan hukukta, günümüze kadar, kadınlar, önemli bir varlık gösterememişlerdir. Hukuk, ataerkil bir sisteme sahip olmuştur. Bunun anlamı, hukuk hayatında erkek görüşlerinin egemen olmasıdır. Halen günümüzün modern

⁴⁹ Bix, a.g.e., s. 222 – 225.

hukuk teorisi, erkeğe ait özelliğini korumaktadır. Feministler, hukukun erkeksi niteliğinin terk edilmesi ve hukukun insani hale getirilmesi için çaba harcamaktadırlar.⁵⁰

Bir önceki paragraftan da anlaşılacağı gibi, ataerkillik kavramı çağdaş feminizmin merkezinde yer almasına rağmen, feministler, genel olarak, ataerkilliğin tanımı ve kaynağı konusunda aynı fikirde değildirler. Bir akademisyene göre, *“ataerkillik kavramı, siyasal düşünceye feminizm aracılığıyla en farklı ve yenilikçi katkıyı yapan kavramdır”*. Ataerkillik değişik şekillerde tanımlanmasına rağmen, terim sosyal, siyasal ve ekonomik kurumlarda kadınları baskı altında tutan erkek egemenliğine dayalı sistem olarak anlaşılabilir. Ataerkillik, erkek cinsinin, kadınların baskı altında tutulmasında temel araç olduğuna işaret etmekte ve kadınlarla ilgili istismarcı ilişkilerin bütünlüğünü anlatmaktadır.⁵¹

Ataerkil toplum düzeni, kültürünün doğası ve anlamı son zamanlarda yoğun şekilde akademik çalışmaların konusu olmaktadır. Ataerkillik, *Janet Rifkin*’ın anladığı şekilde, hâkim iktidarı elinde tutan ve kadınların bunun neresinde olduğunu belirleyen her türlü erkek grup organizasyonudur. Kadınları, genellikle mistik ve estetik düzeye indirgeyen ve karşılıklı olarak pratik ve politik alanlardan dışlayan anlayıştır. Hukuk ve ataerkillik arasındaki ilişki, açıklığa kavuşturulmak ve geliştirilmek ihtiyacındadır. Hukuk, sembol olarak ve erkek otoritesinin aracı olarak güçlü bir araçtır. Bu güç, yasaların ideolojisine ve yasalar tarafından desteklenen kadın ideolojisine dayanmaktadır. İdeolojinin bir işlevi, toplum gerçeğini gizleme ve sosyal değişimi engellemektir. Hukuk hegemonyacı ideolojinin bir biçimi olarak işlerlik göstermektedir. Bir mahkeme kararı aynen şu ifadeyi içermektedir:

⁵⁰ Güriz, Adnan, Hukuk Felsefesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Felsefesi Yayınları, 5.Basım, 1999, Ankara, s.470.

⁵¹ Weisberg, a.g.e., s. 399.

“...erkekler, kadınların koruyucuları ve savunucularıdır, ya da öyle olmalılardır. Doğal korkuları ve kadın cinsiyetine ait olan narinlik, kaçınılmaz olarak medeni hayatın birçok alanında onu değerinin altına indirir.”

Bu ifadenin bir gerçeklik olarak kabulü, hukukun sosyal birleşme ve durağanlığının ideolojik gücünün kuvvetlendirilmesini sağlamaktadır. Hukukun, ideolojik olarak gücü, toplumsal gerçekliği gelenek adına çarpıtması ya da maskeleyesidir. Hukuk, kadınla ilişkisinde, dünyanın her yerinde olan ve ifade edilen, aynı zamanda mitolojik vizyonu iddia eden rasyonel ve belirlenmiş bir dizi inançlar olarak görülebilmektedir. Yasal ideolojinin gücü o denli büyüktür ki, çoğu zaman, yasal ilkeler ve toplumsal geleneği ayırmak zorlaşmaktadır. Hukukun ideolojik olarak gücü, günümüz kadınının statüsünü değiştirme çabalarının ışığında incelenirse de, mevcut haline devam etmektedir. Bu yasallaşma çabalarının güvenilirliği, hukukun ideolojik gücünün sosyal gerçekliği gölgelemesi ve sosyal değişimi engellemesi göz ardı edilerek, hukukun toplumsal değişimin kaynağı olduğu inancının yansımasıdır.⁵²

Erkek üstünlüğünü destekleyen, örneğin kamu/özel ideolojisi gibi, belli ideolojilerin yandaşı olarak hukukun rolü, ataerkilliğin desteğindeki hegemonyacı işlevdir. Hegemonya kavramı, gelişmiş sanayi toplumlarının sınıf egemenliğinin anlaşılması ve dile getirilmesinin bağlamı için açıklanmış ve uygulanmışken; bu kavramı, ayrıca, erkek üstünlüğünün devamının nasıl sağlandığını anlamaya çalışmak için uygulamak yararlı olacaktır. Yasalar ve bu çeşit fikirleri somutlaştıran ve ifade eden mahkeme kararları, ataerkil hegemonyanın devamının sağlanmasında

⁵² Rifkin, Janet, “Toward a Theory of Law and Patriarchy”, in: : Feminist Legal Theory, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Pres, 1993, Philadelphia, s.412 – 413.

önemli bir rol oynamaktadır.⁵³ Yasalar, erkeklerin ciddi ölçüde “kadınlar” üzerindeki iktidarını temin etmişlerdir ve çoğu zaman kadınlar, kocalarının sınırsız baskına maruz kalmıştır; kadınlar evlerinde yasal korunmayı gerçekleştirememişlerdir; çünkü, ev özel alandır. Özel hayatın mahremiyet hakkıyla vaat edilen özgürlük, kadınların aile içinde korunma hakkıyla çelişmektedir.⁵⁴

Feminizm, bir devlet teorisine değil, iktidar teorisine sahiptir. Erkekler ve kadınlar, hâkimiyetin ve boyun eğmenin erotize edilmesi sürecinde yaratılmışlardır. Erkek/kadın farklılığı ve hâkimiyet/boyun eğme dinamiği birbirini tamamlamaktadır. Bu ise, cinsel kimliğin sosyal anlamı ve cinsel eşitsizliğin ayırıcı feminist değerlendirmesidir. Erkek görüş açısından bir perspektif, kadın tanımlanmasını güçlendirmekte, onların bedenlerini kuşatmakta ve hayatlarını tanımlamaktadır. Erkeklerin perspektifi, sistematik ve hegemonyacıdır. Her cinsiyet, kendi rolüne sahiptir; fakat, çıkar ve iktidarlara eşit değildir. Eğer cinsler eşit değilse ve bakış açısı durumlara yansıtılıyorsa, cinsel kimliksiz bir gerçeklikten ya da cinsel kimliksiz bir perspektiften bahsedilemez. Feminizm, kadınların gerçekleştirme, daha eksiksiz doğruluğun farkına varabilme kapasitelerini hesaba katmayan erkekleri eleştirmektedir. Feminizm, kadın bakış açısını, açığa çıkararak, toplumsal düzeni eleştirerek, imkânsızlığı tanımlayarak anlatmaktadır.⁵⁵

Hukuki düzende seksizm, resmi olarak ortadan kaldırılabilir ve hatta yasa koyucuların ve yorumcuların yarısı kadın olsa bile, hukuki düzen seksist olmayan bir kuruluş haline gelemeyebilir. Hukukun tüm yapısı – onun hiyerarşik organizasyonu, onun kavgacı, rakipsel biçimi, diğer erdemler üzerindeki rasyonelliğin lehine olan

⁵³ Polan, Diane, “Toward a Theory of Law and Patriarchy”, in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s. 423.

⁵⁴ Olsen, a.g.e., s. 487.

⁵⁵ MacKinnon, 1993, s. 427.

önyargısı - onu esas olarak ataerkil bir kuruluş olarak tanımlamaktadır. Yasaların değiştirilmesi çok bir şey değildir; ataerkillik değiştirilmek zorundadır.⁵⁶

Önemli bir nokta, hukuki kazanımların, gerçekte potansiyel olarak ataerkil düzeni tehdit eden öfke ve memnuniyetsizlikleri yansıtmasıdır. Hukukun gücü ise yasal sorunlar olarak olayları, hak iddialarını, yapısal problemleri ve emsallerini çerçevelemektir. Etki, dile getirilmiş memnuniyetsizlik ve öfkenin derin köklerinin farkındalığından kaynaklanan potansiyel toplum bilincinin dönüştürülmesidir. Hukuk ideolojisi, hukuki problemlerin altında yatan gerçek sosyal ve politik sorunların gölgelenmesine hizmet etmektedir. Aynı zamanda, tarihsel olarak oluşan ve erkek otoritesinin sembolü olarak devam eden hukuk paradigması, sadece karşı konulmaz değil, bunun yanı sıra toplumsal çatışmanın çözümü için bir yasallaştırma mekanizması olarak güçlendirilmektedir. Sonunda, sosyal düzenin ve iktidarın bir biçimi olarak ataerkillik, hukukun erkek iktidarının paradigmasına karşı konulmadıkça ve değiştirilmedikçe ortadan kalkmayacaktır.⁵⁷

Ataerkilliğin çağdaş biçimlerinden biri pornografidir. Kadının pornografik sunumu erkek özel tüketimi için pornografi endüstrisi tarafından yapılmaktadır. Özel alanda pornografi tüketimi, hukuk tarafından kontrol edilmek suretiyle kamu alanında yer almıştır. *MacKinnon*'a göre, kadınların pornografik küme üretimi kadınların ihlallerini evrenselleştirmektedir. Pornografi, kadınlara yönelik kötü muamelenin standartlarını belirlemektedir. Bu durumun anlamı açıktır: Kadına yönelik işlenmiş bir suç ile eşdeğerdir. Pornografi, tabii bir eylemin mekanikleştirilmiş, yozlaşmış ve sapkınlaştırılmış bir örneği sayılmalıdır. Doğal olduğu kabul edilen cinsellikle, kurgusal olduğu açık bir pornografi arasındaki fark,

⁵⁶ Polan, a.g.e., s. 425.

⁵⁷ Rifkin, a.g.e., s. 414.

niteliksel değil, dilsel ya da görseldir. *MacKinnon*, müstehcenliğin ahlaki bir kavram, pornografinin ise siyasi olduğunu belirtmektedir. Yani pornografi somut, müstehcenlik ise soyuttur.⁵⁸ Pornografi, erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetinin tek taraflı olarak kuruluşunu göstermektedir. Ataerkil bakışa göre, kadına sahip olmanın yolu kadını nesneleştirmekten geçmektedir. Erkek, gerçek hayatta kadını tam olarak köleleştiremediği için ya da kurduğu egemenliği sonsuza kadar devam ettiremediği için, bunu hayal dünyasında kurgular ve aynı hayali paylaşan diğer erkeklerle nesneleştirdiği kadınlığı sunar. Özetle, pornografi, ataerkilliğin kanıtıdır. Pornografi aracılığıyla cinsel eşitsizlik ve ayrımcılık devam etmektedir. Pornografi, tecavüz ve fuhuşla birlikte ve onlara katkıda bulunarak eril üstünlüğün cinselliğini kurumlaştırmaktadır.⁵⁹

Erkek egemen hukuk paradigması değişmeden kaldıkça, temel sosyal hiyerarşi değişmeyecektir. Hukukun erkek paradigmasının göz önüne alınmasından ziyade, cinsel eşitlik mücadelesinin başarıya ulaşması sadece bunun değişmesine bağlıdır.⁶⁰

Ataerkillik kavramındaki farklı tanımlamalara ek olarak, feminist teorisyenler kadınların ikincilleştirilmelerinin kaynağının karakterize edilmesi konusunda da hem fikir değildirler.⁶¹

⁵⁸ Yüksel, 2003, s. 171 – 172

⁵⁹ Yüksel, 2003, s. 171 – 172.

⁶⁰ Rifkin, a.g.e., s. 417.

⁶¹ Özellikle iki görüş baskındır. Sosyalist ya da Marksist feministler ikincileştirmenin kaynağını iş gücündeki cinsel bölünme ile kapitalist sistemdeki ataerkilliğin kökenlerine yerleştirip, ekonomik bağlama oturtmaktadırlar. Bunun aksine radikal feministler ataerkilliğin kaynağını biyolojik kökene, kadının değerini düşüren, özelliklede tecavüz kapasitesiyle, erkek cinsiyetine bağlamaktadırlar. Marksist ve radikal feminist perspektifler arasındaki farklılıklardan köken alan alternatif yaklaşımların hukukta betimlenmesi, feminist hukuk teorisinin gelişmesindeki tarihsel belgelenme için önem taşımaktadır. *Eisenstein*'in belirttiği gibi:

“Kadınların ezilmesine dair çalışmalar için Marksist analizin önemi çift yönlüdür. İlki, iktidar çalışmaları için gerekli sınıf analizi sağlar. İkinci olarak, tarihsel ve diyalektik bir analiz metodu sağlar. Diyalektik, bir metot olarak sıklıkla Marksistler tarafından sınıf

Feminist teori, temelde, Marksist teoriden farklıdır. Marksizm, toplumun üretim kaynaklarının kontrolünde sınıf baskı temeline yerleşirken, kadınların ezilmelerinin kaynağının feminist açıklamasına paralellik göstermemektedir. Önemli ölçüde farklı olmalarına rağmen feministler hem erkek üstünlüğünü ayrı ve kadınların ezilmesinin kesin kaynağı olarak tanımakta başarısız olan klasik Marksizm'in hem de cinsel baskı ve kapitalist ekonomik gelişme arasındaki tarihsel ilişkiyi incelemekte başarısız olan klasik liberal feminist analizin memnuniyetsizliklerini paylaşmaktadır.⁶²

Rifkin'a göre, kapitalizmin hukuka olan etkisini de yadsımamak gerekmektedir. Aile sanayisinin sistemi işgücü ve sermayeyi bir kişide ya da bir aile grubunda toplarken, kapitalizm bunları çatışmaya ve rekabete sürüklemekte; kadınlar ve erkekleri daha güvenli iş ve maaş için birbirleriyle mücadeleye zorlamaktadır. Erken dönem kapitalizmde, hukukun rolü, ürünlerin değişimi için uygun bir iklim yaratmaya yardımcı olmaktır. Bunu başarmak için hukuk, her zaman erkek otoritesinin sembolü olarak, erkek ve kadınlar arasındaki rekabeti ve üretimde kadınların katılımını ciddi şekilde sınırlamayı beslemiştir. Hukuk, yükselen burjuvazi için esas ve güçlü bir araç haline gelmiştir. Geçmişteki erkek otoritesinin devamını

çalışmaları ve sınıf çatışmalarında kullanılmasına rağmen, kadın oluşu yönlendiren ataerki ilişkilerin analizinde de kullanılabilmektedir ki böylece kadınların devrimci potansiyeli gelişmektedir."

Son zamanlarda birçok feminist dikkatini refah devleti incelenmelerinde kadınların hayatlarının tanımlanması ve kısıtlanmasında Marksizm'in etkisine çevirmişlerdir. Bu incelemeler devletin ekonomi, aile yaşamı ve cinselliğin organize edilmesindeki rolüne odaklanmıştır (Weisberg, a.g.e. s. 400). Zira kadınların yasal kazanımlarının sosyal, ekonomik ve politik koşullara, kadın hareketlerinin göreceli gücüne ve ataerki ve kapitalist ekonomik sistemin ihtiyaçları arasındaki çelişkilere bağlı olduğunu tanımak önemlidir (Polan, a.g.e., s. 424).

Marksizm ve feminizm arasında bulunan bir takım benzerliklere rağmen temel sorunlarda birbirleri için farklı yerlerde durmaktadırlar. Marksizm ve feminizm arasındaki merkezi farklardan biri, MacKinnon'un açıkladığı şekilde, metotlardır. O'na göre, Marksist metot diyalektik materyalizmken feminist metot, bilinç yükseltme yani kadınların kendi deneyimlerinin tanımlanmasına inanılması ve kulak verilmesidir (Weisberg, a.g.e., s.402).

⁶² Polan, a.g.e., s. 420.

sembolize eden ve yeni kapitalist çıkarlara hizmet için güncellenen ataerkilliği topluma dönüştüren yasal düzenlemeler çıkarılmıştır.⁶³ Tüm erkekler, yasalardan ve kadınları yasal olarak güçsüz bırakan ya da kadınların aleyhine olan yasal düzenlemelerden faydalanmaktadırlar.⁶⁴ Hukuk, kadınları iktisadi hayatın dışına atmak ve onları evlerinin özel dünyasına hapsetmek için kullanılmıştır. Böylece, yasal kurallar, ürünlerin değişiminin sosyal dünyasından kadınların dışlandığı sosyal bir düzenin yaratılmasına yardımcı olmuştur. Bu yeni yasalar, doğal düzeni kanıtlama adına, dünyanın kesin bir vizyonu olarak kabul edilmişlerdir. Kapitalist toplumun ortaya çıkmasıyla, hukuk hayati, vazgeçilmez ve kapitalist çıkarların ortaya çıkma ihtiyacıyla çakışan ilk-dönem ataerkil toplum düzenini güncelleyen ideolojik bir mekanizma haline gelmiştir. Tarih boyunca kadınlar, evlerinin ve ailelerinin özel dünyasına indirgenmiş ve iktisadi hayattan dışlanmışlardır.⁶⁵

B. AYNILIK-FARKLILIK-AYRIMCILIK

Feminist hukuk teorisi için önemi yadsınmayacak bir alan da, aynılık, farklılık ve ayrımcılık tartışmalarına dairdir. Ayrımcılık, geniş anlamda farklı muamele demektir. Cinsel ayrımcılık ise cinsiyet nedeniyle kadına ve erkeğe farklı muamele yapılmasıdır. Bazı durumlarda, farklı muamele adaleti sağlamada, salt kanun önünde eşitlikten daha yararlı olabilmektedir.⁶⁶ Ayrımcılık, kadınlara ya da bir grup olarak kadınlara, sahip oldukları özelliklerden dolayı, haksız muamele yapılması anlamına gelmektedir. Ayrımcılık, amaç ve sonuçları bakımından ikiye ayrılabilir: Pozitif ayrımcılık ve negatif ayrımcılık. Negatif ayrımcılık, adından da anlaşılacağı gibi aleyhe yapılır. Pozitif ayrımcılık ise lehe yapılır. Eğer kadına karşı

⁶³ Rifkin, a.g.e., s.416

⁶⁴ Polan, a.g.e., s.420.

⁶⁵ Rifkin, a.g.e., s.416.

⁶⁶ Yüksel, 2003, s. 148.

negatif ayrımcılık yapıyorsa, bu erkek için pozitif ayrımcılık anlamına gelmektedir. Kadın için yapılan pozitif ayrımcılık da erkek için negatif ayrımcılık anlamına gelmektedir; fakat kadın için yapılan pozitif ayrımcılık, daima tüm erkekler için negatif sonuçlar doğurmaz. Kadınlar lehine yapılan pozitif ayrımcılığın nedenleri, kadının zayıf toplumsal ve hukuksal statüsüdür. Bazen de bu durum, kadının üretkenliğinden kaynaklanır. Örneğin, kadınlara verilen doğum izinleri ya da dul kadınların kötü ekonomik koşulları göz önüne alınarak yapılan farklı ücretlendirme. Fakat bu iki durumda, tam olarak bir pozitif ayrımcılık yoktur; çünkü erkeklerin aleyhine bir durum söz konusu değildir.⁶⁷

Feminist hukuk teorisinde, kadın ve erkeğin farklı olduğunu ve farklı muamele görmesi gerektiğini, farklılığın doğal olduğunu belirten yazarlar çoğunluktadır. Feminist hukuk teorisinde yaygın olan problemler, hala baskıcı, ayrımcı ve eşit olmayan sosyal koşullar içinde, hukuk sistemi reformları, adalet ve eşitlik yaratma çabalarından kaynaklanmaktadır. Böyle bir durum da, öne sürülen reformların ikilemlere liderlik etmesine sebep olmaktadır: Varolan sosyal eşitliksizlikleri, yalnızca güçlendirmede etkili olan katı bir yüzeysel tarafsızlığı uygulamak mı daha iyidir; yoksa, kısa dönemde yardımcı olabilecek özel muamele biçimlerini savunmak mı daha iyidir?⁶⁸

Kadına yapılan farklı muamelenin kaynağı, en basit ifade ile kadının cinsiyetidir. Feministlerin iki seçim hakkı vardır: Birincisi, cinsiyetler arası benzerlik temelinde kadınlar için eşitliği talep etmek; ikincisi ise cinsel farklılık temelinde kadına özel muamele uygulanmasını talep etmek. Birinciye savunanlara göre, kadın

⁶⁷ Dahl, Tove Stand, *Women's Law, An Introduction to Feminist Jurisprudence*, translated by, R. L. Craig, Norwegian University Press, 1987, Norway, s. 40 – 41.

⁶⁸ Bix, a.g.e., s.222.

erkeklerle aynı sosyal, ekonomik ve siyasal haklara sahiptir. Birinciyi, liberal feministler savunmaktadır; onlara göre, kadın ve erkek ontolojik olarak eşit olduğu için eşit haklarla muamele görmeleri gereklidir. Buna göre, tüm bireylerin ya da grupların ırk, sınıf, etnik ya da dinsel sosyal kategorilerine bakılmaksızın hepsi eşit kabul edilecektir. Bu anlayış, çok fazla eleştirilmiştir. Çünkü, liberal feminizmin öngördüğü eşitlik toplumsal farklılaşmayı ve bu farklılaşmanın meşruiyetinin hukuksal temelini oluşturmaktadır. Eşitliği hukuken tescil edilmeyen farklılıkların meşruiyeti ise söz konusu olmayacaktır. Bu nedenle, homojenlik içermesine rağmen eşitlik politikası heterojen yani farklılığa dayalı bir toplum oluşturmaktadır.⁶⁹ Liberal feministlerin savunduğu aynılık esasına dayanan eşitlik anlayışına göre, kadınlar erkeklerden kişisel kimlikleri ve akla uygun hedefler ve araçlar seçmeyi mümkün kılan insanı yetenekleri yönünden farklı değildirler. Kadınlar ve erkekler arasındaki farklı seçimler, doğuştan gelen cins tercihleri ya da becerileri değildir. Bu daha çok toplumsal koşullardan ve kültürden kaynaklanmaktadır. İkinci görüş ise daha çok radikal ve kültürel feministlerce savunulmaktadır. Bunlara göre, kadın ve erkek temel olarak farklı olduğu için farklılık teorisine dayanmak gerekmektedir. Farklılık teorisine göre, kadın biyolojik yapısı ve taşıdığı farklı değer itibarıyla erkekten farklıdır. Bu nedenle kadının özel muamele görmesi gerekmektedir. Böylece farklılığa dayalı heterojen bir toplum yaratılacaktır. Farklılık teorisine göre kadın ve erkek arasında gerçekten aşırı derecede kişilik ve beceri farklılıkları vardır ve bunlar, ister doğuştan elde edilmiş olsun, isterse sosyalleşme sonucu sonradan kazanılmış olsun kadın ve erkeğin kişiliğinin en derinlerine işlemiştir ve değişmesine imkân yoktur.⁷⁰

⁶⁹ Yüksel, 2003, s. 149.

⁷⁰ Yüksel, 2003, s. 52 – 53.

Kadın ve erkek arasında farklılık bulunduğunu savunan farklılık teorisi kabul edilirse, ve ardından kadına özel muamelede bulunulursa bu durum eşitliğe aykırı olmayacak mıdır? Kanun önünde salt eşitliği sağlamak için, kadın ve erkeğe eşit muamelede bulunmak da, daha avantajsız durumda bulunan kadın açısından adaletsiz bir durum olmayacak mıdır? Farklılıklar–eşitsizlikler ve eşit muamele–özel muamele, bir ikilem gibi görünmektedir. *Frances Olsen*’e göre:

1. “*Farklılıklar*” ile “*eşitsizlikler*”: Amerikan Yüksek Mahkemesinin hâkim perspektifi farklılıklar doktrini. Söz konusu farklılıklar doktrini, cinsiyet kökenli sınıflandırma ile devletin böyle bir sınıflandırma yapmaktaki amacı arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Kabul gören bu doktrine göre, erkekler ve kadınlar farklıdır ve farklı işler yapmalıdırlar. Erkek ve kadın kendisi için düzenlenen alanda, kendisine uygun olan görevleri en iyi şekilde yerine getirmelidir. Bu durumda ortaya çıkan cinsiyetler arası eşitsizlik sorunu, yapılan sınıflandırmanın çok kesin olmasından kaynaklanmaktadır.⁷¹

Eşitsizlikler yaklaşımı olarak adlandırılabilen yaklaşım ise, yapılan belirli bir sınıflandırmanın, kadınların erkeklere göre ikincilliğini güçlendirip güçlendirmedeğini ve bu ikincillik statüsünü kolaylaştırıp kolaylaştırmadığını araştırmaktadır. Bu yaklaşımda, cinsel ayrımcılık yanlış değildir; çünkü, o irrasyonel ya da geçicidir. Yani, geçici bir süre için belirli bir cinse farklı muamelede bulunulabilir, bu durum da ilk bakışta eşitsizlik gibi değerlendirilecektir, çünkü bariz bir şekilde bir cins lehine düzenlemeler yapılmaktadır ve bu kanun önünde eşitlik ilkesine aykırıdır. Ama diğer yandan, yapılan özel muamele dezavantajlı cinsin, içinde bulunduğu olumsuz koşulları aşmasını sağlayacaktır. Her cins kendi özel

⁷¹ Olsen, a.g.e., s. 490.

durumu içinde değerlendirilmektedir. Fakat diğer yandan, eşitsizlikler yaklaşımı, sistematik olarak kadınları avantajsız yapan cinsel bir hiyerarşiyi yaratmakta ve sürdürmektedir.⁷²

2. “Eşit muamele” ile “özel muamele”: Erkek egemen mahkeme sistemi, çoğu zaman kadınların dezavantajlı olduğunu tanımakta başarısız olmaktadır. Kadınların eşitlik için en iyi şanslarının herkese uygulanabilen gerçek tarafsızlığı savunmak olduğunu ileri süren görüşe eşit muamele teorisi denilebilecektir. Bu anlayışa göre, yargı sistemi ve yasalar kadınların dezavantajlı durumlarını ortadan kaldırmada erkek egemen yapılarından dolayı başarılı olamayacakları için, kadınlar herkes için tarafsız olan kuralların varlığını istemelidir.⁷³

Tartışmanın diğer tarafındaki feministler aynı fikirde değildir. Onlar kadınların ikincilliğinin bitmesinin, ancak özel korumalarla olacağını belirtmektedirler. Sistemin çelişkilerinin tarafsız kurallarla çözülmesi fikri, erkek egemen toplumda kendisini formüle etmiştir ve erkeklerin ihtiyaçlarını, ilgilerini ve deneyimlerini yansıtmaktadır. Kadınlar için gerekli olan tarafsız kurallar yani eşit muamele değil, farklılıklarından kaynaklanan dezavantajlı durumlarını ortadan kaldırabilecek özel muamelelerdir.⁷⁴

Eşit muamele taraftarları, her türlü özel koruma biçiminin kadınları, erkeklerle olduğu gibi, kendi aralarında da ayırabileceğini ileri sürmektedir. Örneğin, gebelik nedeniyle işten ayrılmayı düzenleyen maddeler, genel hastalık nedenli işten ayrılmayı düzenleyen maddelerden farklıdır. Böyle bir durumda, kadınlar için gebelik dışındaki bir sağlık sorunları nedeni ile işten ayrılmayı düzenleyen

⁷² Olsen, a.g.e., s. 490.

⁷³ Olsen, a.g.e., s. 491.

⁷⁴ Olsen, a.g.e., s. 491.

maddelerde varolabilecek adaletsizlik, görünmez olabilecektir. Çalışan kadın sınıfı içinde, yalnızca birinin korunması elbette adaletsizlik olarak değerlendirilecektir.⁷⁵

Aynılık, farklılık tartışmasında *Olsen* iki eleştirinin geliştiğini belirtmektedir: Gerçek cinsiyet farklılıkları eleştirisi ve sözde tarafsızlık eleştirisi. “Gerçek cinsiyet farklılıkları” yaklaşımı, önemli bir biçimde feministlerin eleştirilerinden şekillenmiştir.

1. “*Gerçek cinsiyet farklılıkları*” eleştirisi: Feministler, Amerikan Yüksek Mahkemesinin, kadın ve erkeğin farklı ücretlendirilmesi muamelesini gerekçelendirmeye çalışan bir ideolojiyi açık açık anlatan cinsiyet farklılığı yaklaşımından şikâyetçi olmuşlardır. Dahası, gerçek cinsiyet farklılığı doktrinine dayanan bazı düşünceler, biyolojik cinsiyet farklılığı ve kültürel düzenlemeler arasındaki ilişkiyi birbirine karıştırmaktadır. Erkek ve kadın arasındaki kültürel olarak tanımlanan farklılığa, doğalmış gibi muamele edilmektedir.

2. “*Sözde tarafsızlık*” eleştirisi: Feministler, eşit koruma doktrininin, sözde tarafsız kuralları destekleyerek, kadınları yasal korumadan dışladığını iddia etmektedirler. Örneğin, erkek egemen bir toplumda biçimlendirilen kurallar, yalnızca erkekler için çıkarılmayacak, ama yalnızca erkeklerin çıkarlarını, sorunlarını, deneyimlerini içerecektir. Mesela, işçileri sigortalayan bir ataerkil devlet, erkeklerin tüm sağlık problemlerini kapsayacak, ama gebelik ve kadına özel diğer sağlık problemlerini dışlayacaktır.⁷⁶

Martha Minow, farklılığa ilişkin yanlış kabullerin yapıldığını belirtmektedir. Ona göre, bu yanlış kabuller: 1) Egemen hukuk anlayışına göre, farklılık gerçek olup, ilişkisel değildir. Hukuk analizinin farklılığın keşfedilen bir şey olduğu, birinin tercihi

⁷⁵ Olsen, a.g.e., s. 491.

⁷⁶ Olsen, a.g.e., s.489 – 490.

olmadığı yönünde davranma eğilimi vardır. Yani kadın ve erkek arasındaki farklılık, insanlar onu fark etmese de vardır; çünkü, doğaldır. Bu farklılık kültürel ya da sosyal bir tercih değildir. 2) Oluşturulmamış normlar vardır. Bu normlar, erkekler için imtiyaz yaratır. Örneğin, kadınların erkeklerle benzerliği üzerine yapılan yasalar yani eşit muameleyi öngören yasalar, ayırım gözetmediği için kadının lehine olduğu izlenimini verirler; ama kadına erkekten farklı davranılmasını gerekçelendirecek bir durumun olmadığını savunmak daima kadının lehine değildir. Örneğin, hem evde hem de dışarıda çalışan üstelik çocuğuyla ilgilenmek zorunda olan bir kadın işçinin, işyeri koşullarının eşit olduğu bir erkek işçi ile karşılaştırılarak değerlendirilmesi ve performansının düşük bulunarak daha az ücretlendirilmesi, kadına erkekle aynı muamelenin yapıldığı anlamına gelmektedir ve bu hiç de adil değildir. 3) Bir olay üzerinde değerlendirme yapan kişi, bakış açısı olmadan görebilmelidir. Oysa yargıçlar, bakış açılarını olaylara yansıtmaktadırlar. Bu yargıçlar genelde erkektir ya da erkek egemen hukuku benimseyen bayan yargıçlardır. 4) Diğer bakış açıları konu dışında bırakılmaktadır. Yasanın bakış açısı dışında diğer bakış açıları değerlendirmede kullanılmamaktadır. Oysa feminist hukuk teorisinin istediği kadın bakış açısının hukuka yansıtılmasıdır. Aksi halde hukuk eril yapısından kurtulamayacaktır.⁷⁷

Sonuç olarak, aynılık- farklılık tartışmasına ilişkin olarak şunlar söylenebilir: aynılık esasının benimsenmesinin sonucu olarak kadın erkek eşitliğinin ve cinsiyete dayalı işbölümüne son verilmesi ve böylelikle kadının kamusal alana taşınması amaçlanmaktadır. Birçok feminist, kamu/özel ayrımının, kadının erkek karşısındaki tabiliğine sebep olduğunu düşünmektedir. Ve özel alanı, kadının ezildiği alan olarak

⁷⁷ Minow, Martha, "Justice Engendered", in: Introduction to the Philosophy of Law, White, Jefferson/Patterson, Dennis, Oxford University Press, 1999, New York, s.151.

görmektedir. Ayrıca özel alanın kadınlar için, baskı, şiddet, dayak ve tecavüz gibi kötü eylemlerin en temel kaynağı olduğunu ileri sürmektedirler. Kadının kamu alanına taşınması ile, kamu alanının kadın ve erkeğin birlikte bulunduğu heterojen bir yapı haline geleceği düşüncesindedirler. Böylece kadın erkeğin baskısından kurtulacak, kendini sosyal ve kültürel açıdan gerçekleştirebilecektir. Aynılık esasını benimseyenlere yöneltilen eleştiri, aynılık esasının kadını erkek değerleriyle bütünleştirilmesi yani kadını erkek kalıplarına sokmasıdır. Bu eleştiri yapan farklılık esasını benimseyen feministlere göre, kadın erkek değerlerini benimseyerek ve uygulayarak, kadın olmaktan çıkacak ve kendini gerçekleştiremeyecektir. Farklılık esasını benimseyen feministler, görüşlerini toplumsal farklılık ve heterojenlik üzerine kurgulamışlardır. Farklılık esasını benimseyen feministler, soyut bir kavram olarak adalet kavramının toplumda eşit bir şekilde dağıtılmadığını, bazı kesimlerin lehine bazılarının ise aleyhine işlediğini ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle, adaletin temelinin kadınların farklılığı üzerine kurulması gerektiğini belirtmektedirler. Hukukun soyut, genel ilkelerine eleştiriler getirmektedirler. Çünkü kuralların, bireylerin farklılığını göznetmeden standart bir şekilde uygulanmasının bireyler açısından haksızlığa neden olacağını belirtmektedirler. Kadınların doğası, hayalleri, ihtiyaçları, ilgileri erkeklerden farklıdır. Kadınların erkeklerden farklılığını göznetmeden, kadınlara erkeklerle aynıymış gibi muamele yapılması ve kadınları cinsiyetiz kurumlara muhatap etmek kadınlar açısından adaletsizlik yaratacaktır. Onlara göre, kamusal kurumların cinsiyetten arındırılması, kadınların farklılığı yok edecek ve kadınların erkek merkezli normların ve değerlerin yörüngesine girmelerine sebep olacaktır. Kadın cinselliğinin özgüllüğünü reddeden evrensel soyutlamaların, cinsiyete dayalı işbölümünün ve erkek perspektifinin yaşamın her alanında odak alındığı değerlerin

toplumdaki ataerkil düşünce ve yapıların kurumlaşmasına neden olduğu için kadın erkek aynılığı esasının hiçbir zaman gerçekçi olamayacağı ileri sürülmüştür.⁷⁸

C. KADIN HAKLARI

İnsan hakları hukukunun gelişimi, genelde üç kuşak hakkın gelişimiyle tanımlanmaktadır. Birinci kuşak haklar, sivil ve politik hakları; ikinci kuşak haklar, ekonomik, toplumsal ve kültürel hakları; üçüncü kuşak haklar, topluluk haklarını içermektedir. Ancak, kadınlar açısından, her üç kuşak hakkın tanımı ve gelişiminin önemli bir ortak paydaya sahip olduğu söylenebilir. Bu haklar, tipik olarak erkeklerin yaşam deneyimlerini ve önceliklerini temel aldığı için, varolan yapılarıyla, kadınların karşı karşıya olduğu riskleri tam olarak dikkate almamakta ve onların gereksinimlerine yanıt vermemektedir. “Kadınların insan hakları” kavramı da bu noktada gündeme gelmektedir. Kadınların insan haklarının geliştirilmesi talebi, aynı zamanda, insan hakları hukukunun temelinin ve dayandığı önkabullerin sorgulanması anlamına da gelmektedir.⁷⁹

Kadınların insan hakları konusunda iki temel yaklaşım söz konusudur: Evrenselci ve kültürel rölativist yaklaşımlar. Evrenselci yaklaşım, insanlık ailesinin bütün üyelerinin aynı vazgeçilmez haklara sahip olduğunu savunmaktadır. Evrenselci tutuma göre, bütün kadınlar, BM sözleşmelerinde yer alan tüm haklardan yararlanmalıdırlar. Kültürel rölativist yaklaşıma göre ise, bir toplumun üyelerinin, farklı geleneklere sahip başka bir toplumun pratiklerini yargılama hakkı yoktur. Kültüre dayalı, pratiklerin ve hakların değerlendirilmesi için kültürleri kesen geçerli ölçütler bulunmamaktadır. Özellikle Batılı kadınların Orta Doğu’da kadınlara yapılan

⁷⁸ Yüksel, 2003, s. 57 – 58.

⁷⁹ Berktaş, Fatmagül, “Kadınların İnsan Hakları”, İnsan Hakları, YKY Yayınları, 1. Baskı, Aralık 2000, İstanbul, s. 350.

ayrımcılığı eleştirmeleri karşısında, kültürel rölativistler, bu konuda evrensel ölçütler olamayacağını, kullanılan ölçütlerin Batılı değerler olduğunu ileri sürmektedirler.⁸⁰

Kadın hakları talebi, hakları betimleyici, teşvik edici ya da analitik olabilmektedir. Yasal tanımlamada, kadınlar için oldukça tatmin edici olan bir dizi sosyal pratiği ifade etmektedir. Bu talep, kadınların lehine olan bazı devlet kurumlarının aktif hale geleceği yasal süreçlere de gönderme yapmaktadır. Kadın hakları talebi, insanoğlunun diğerlerine karşı nasıl davranması gerektiğine dair olan ahlaki bir taleptir.⁸¹

Analitik bir araç olarak, kadın hakları güçlü görünse de, uygulamada yardımcı olmamaktadır, herhangi bir sorunu cevaplamada yeterli olmamaktadır. Kadınların hareket özgürlüğü hakkı onların korunma haklarıyla; doğal eşitlik hakları, yasalar önünde eşitlik haklarıyla çatışmaktadır.⁸²

Liberal teoriye göre bireyler, toplumsal ilişkilerinden bağımsız olarak bazı haklara sahiptirler. Ama bu tür özgürleşimci tasarımlar hala güçlü bir öge olarak ataerkilliği içlerinde barındırmaya devam etmektedirler. 19. yüzyıl liberal düşüncesi, kamusal ve özel alanlar arasında kesin bir ayrım olduğunu kabul etmekte ve özgürlük alanının bireyin özel yaşantısında, aile içinde olduğunu varsaymaktadır. Kamusal alan, hem zorunluluğun hem de erkeklerin alanıdır. Burada bireyler (fakat birey olan sadece erkeklerdir), iradelerini özgürce kullandıkları anda, başkalarının iradeleri ve çıkarlarıyla çatışmaktadırlar. Devletin görevi de yalnızca bu çatışmanın önlenmesidir. Buna karşılık birey yani erkek, ailenin özel alanında özgürlüğünü dilediği gibi kullanmaktadır. Bu alan devlet müdahalesinden bağımsızdır. Devlet, bireyin haklarını, yaşamını ve mülkiyetini güvence altına almak için yasalar ve

⁸⁰Berktaş, 2000, s. 364.

⁸¹ Olsen, a.g.e., s. 486.

⁸² Olsen, a.g.e., s. 487.

kurallar koyarken, yani kamusal alanda onun özgürlüğünü sınırlarken, özel alan özgürlüğün yaşandığı yer haline gelmektedir. Bu durum, bireyin, vatandaş ve aile üyesi olarak bölünmesine sebep olmaktadır. İki alan birbirine karşıt olarak kurgulanmış, kadınlar aile ve özel yaşam içinde konumlanmıştır. Çok uzun bir süre, kadınlar sivil ve politik haklardan yoksun bırakılmış, kamusal alandan ve vatandaşlığın tanımından dışlanmıştır. Bu da, klasik birey ve vatandaş soyutlamalarının cinsiyet açısından tarafsız değil eril olduğunu ispatlamaktadır.⁸³

Haklar teorisi, hangi iki değer – örneğin, özgürlük ya da güvenlik – seçilmesi gerektiğini işaret etmemektedir. Çünkü bu değerlerin temel çelişkisini aşamamaktadır, haklar teorisi yasal kararlar için uygun bir zemin getirmemektedir. Örneğin, bir erkek karısına tecavüzle suçlandığında, özel hayatının çiğnendiği duygusuna kapılacaktır. Özel hayatın mahremiyeti ve koruma haklarında temel bir çelişki vardır. Örneğin, eylem özgürlüğü ve güvenlik konularında düzenleme yapan yasalar arasında bir çelişki vardır. Özel hayatın mahremiyeti, kişinin kendi çıkarını sürdürme özgürlüğünü garanti etmektedir. Korunma hakkı da, bir başkasının bize zarar vermemesini sağlamaktadır. Özgürlük ve güvenlik arasındaki çatışma, iki önemli ve birbiriyle ilgili çelişkiyi (liberal ve eleştirel hukuk teorisyenleri arasındaki hakların analizi tartışması ile feministler arasındaki cinsellik tartışması) birbirine bağlamaktadır. Cinsellik tartışmasının merkezindeki problem, kadınların cinsel ifadelerine ahlaki kontrol koyan toplumun baskısıdır; ayrıca, toplumun izin verdiği cinsel özgürlük adına cinsel sömürü ve şiddet kadınları baskı altında tutmaktadır.⁸⁴

Bazı feministler, sosyal kontrolün seksist doğasına odaklanmaktadırlar. Bu uygulamada kadınların sosyal kontrolü anlamına gelmektedir. Diğer feministler

⁸³ Berktaş, 2000, s. 351.

⁸⁴ Olsen, a.g.e., s. 485.

cinsel özgürlüğün seksist özüne odaklanarak, cinsel özgürlüğün erkekler için kadınları istismar özgürlüğü anlamına geldiğine işaret etmektedirler. Fakat her iki tarafın da işaret ettiği temel sorun - cinselliğin doğası ve onu bizim yeniden yapılandırma yeteneğimiz - cinsel özgürlük ve sosyal kontrol arasındaki sınırın nerede başlayıp bittiği hakkında bir soru olarak, haklar analizi sayesinde yeniden tanımlanmasıdır.⁸⁵

Haklara yöneltilen eleştirilerden bir tanesi - feministleri en az ikna eden birisi – hakları, burjuvazi bireyselliğinin bir yönü olarak değerlendirip çürütmekte ve kişileri kendi şahsi haklarıyla ayrılmış bireyler olarak resmederek, haklar retoriğinin toplumu baltalamasından yakınmaktadır. Bu eleştirinin yandaşlarına göre haklar kavramı, bir diğerinin dışında gelişmekte ve bizim ötekinden korkumuzu beslemektedir. Özerklik yerine, yabancılaşmayı beslemektedir. Bu hakların, ortak bir yaratım olarak, hayatlarımızı paylaşabileceğimiz bir topluma katkı yapmadığını ileri sürmektedirler. Mesela, onlara göre, bir kurumda çalışan erkekler, kadın iş arkadaşlarına özel bir oda verdiklerinde, bunun anlamı kadına özerklik vermek değil, onunla karşılaşmamak için onu izole etmektedir. Onlara göre, burjuvazi devriminin başarısından sonra, genelde kadınların davranışı ve devrimin aile yaşamına uzantısı feodal olarak kalmıştır; kadın bireyselliği gelişebilir gibi görünmektedir, ama gelişmemektedir. Oysa, erkeklere bahşedilen burjuva haklarının, kadınları inkârı iyi bir toplum yaratmaya yardımcı olmayacaktır. Ulusal ve uluslararası yasal haklar elde edilmesi, erkek egemenliğine ve ataerkilliğe son vermenin tek yolu olmasa da önemli bir araçtır. Böylece kadınlar için haklar, bireyselci ve yabancılaştırıcı haklar da dâhil, zorunlu olabilecektir ve desteklenmelidir. Burada şu ayrım yapılmalıdır: *Olsen*'in

⁸⁵ Olsen, a.g.e., s. 486.

hakları desteklemesi, toplum baskısına direnmede kadınlara imkân tanıyan sosyal pratiklerin desteklenmesidir aslında. Hakların burjuvazi bireyselliği eleştirisi, yani hakların bireyselliği arttırarak toplumsal bilinci böldüğü eleştirisi, kadınlara günlük hayatta özerklik tanıyan sosyal pratiklere karşıt duruşuyla, bir hata yapmaktadır. Sosyal pratik kabul edilmeli fakat temelde yatan önyargı eleştirilmelidir. Kadınlar özerklik hakkına sahiptirler, fakat bu hakka yalnızca politik hareketle sahip olacaklarını unutmamalıdır.⁸⁶

Haklar konusunda, özellikle de kürtaj hakkı⁸⁷ konusunda *Duricilla Cornell*'in ilginç düşünceleri vardır. *Cornell*'a göre, “bedensel bütünlük hakkına yalnızca bedensel bütünlüğümüz olduğu için sahip değiliz. Böyle bir hak var çünkü korunan birer kişi olarak kendimize ilişkin imgesel bir yansıtmaya sahip olmamız gerekmektedir. Kürtaj konusundaki mücadelede bedensel bütünlük hakkı, kadının kendi hamileliğini imgelemeye hakkı olması, devletinse buna hiçbir anlam yükleme

⁸⁶ Olsen, a.g.e., s.488.

⁸⁷ Yine *Cornell*'a göre, kürtaj sorunu söz konusu olduğunda, bedensel bütünlüğün dokunulmazlığı savunulmaktadır. Cinsel kimlikten arındırılmış bir hak olması bakımından uzlaşmacı bir hukuk anlayışı içine yerleşmiş gibi görünmekle birlikte uygulanması açısından cinsel kimliği içermektedir. Farklı bedenlere sahip olmaları nedeniyle kadınlara uygulandığında özel sonuçlar doğuracaktır. Hukuk kuramının cinsel farklılığı tanımada varacağı son noktanın bu durum olup olmayacağı tartışmalıdır. *Cornell*'e göre, haklar cinsel kimlikten arınmalıdır. Hukuk önünde gay/lezbiyen hakları düşünüldüğünde, her türlü cinsiyet biçimine – transeksüellik, travestilik, insanların cinsiyetleri olarak düşünülen her ne ise – yönelik ayrımın cinsel farklılık söz konusudur. Çok ilginç bir örnek vermek gerekirse, kendisine göğüs yaptırmak isteyen ama hadım edilmeyi istemeyen pilot örneği verilebilir. Bu durum kadın mı yoksa erkek mi olduğu konusunda çok büyük bir tartışma yaratmıştır. Cinsel farklılığını farklı bir biçimde sergilemeyi seçtiği için işinden kovulmuştu. Varolması gereken, her türlü cinsel varoluş zemininde ayrıma karşı yasallaştırmadır. Cinsiyet ayrımı hukukunun bugüne dek vurguladığı cinsel kimlik karşılaştırmasında cinsel farklılık fikri korunmuştur. *Cornell*'e göre, feminizmin yasal tutuculuğu, yasal feministlerin kadınlara eşit haklar verilmesi yönünde bir mücadele olarak feminizmi, cinsel köktencilikten ayrı tutma konusundaki bilinçli kararlarından kaynaklanmaktadır. Hukuk düzeltimi içerisindeki bu hareketi militanca reddedip, bütün cinsel varoluş biçimleri için eşitlik çağrısında bulunmak gerekmektedir. Aksi takdirde cinsel kimlik hiyerarşisinin çözümlenmesi yalnızca, kadını cinsel farklılığa ilişkin, yanlışlayıcı gücüne meydan vermeyen, simgesel açıdan kısıtlayıcı anlayışları yeniden geçerli kılmakla kalmayacak, biri iyi diğeri kötü feminizm olduğu yönündeki görüşü de doğrulayacaktır. Feminist hukuk geriye dönüp yöneldiği yanlış doğrultuyu düzeltmek zorundadır (*Cornell, Duricilla, “Feminizm, Yapıbozum ve Yasa”, Eleştirel Bakış, Osborne, Peter, çev. Elçin Gen, Dost Kitabevi, 1. Basım, Mayıs 1999, Ankara, 193 – 194*).

hakkının olmaması demektir. Bunun da anlamı şudur: Kadın isterse yasa bürünebilir, çünkü onu bir bebek olarak imgelemiştir; ya da ona karşı kayıtsız kalabilir. Bunun hesabını sormak devlete düşmez. Hamileliğin doğası gereği taşıdığı hiçbir anlam yoktur. Kuşkusuz hamilelikle ilgili bir takım düşlemler vardır – bir canlıyı öldürmek vb. – ama tüm bunlar devlet tarafından dayatılmamalıdır. Sonuçta kadınlar sağlıklı koşullar altında, göbek bağının kesilişinden sonuna dek bütün masrafları devletçe karşılanan bir kürtaj işleminden geçme hakkına sahiptirler, kimse de onları durduramaz. Bu durum, bedensel bütünlük kavramı içinde ‘liberal olarak tartışılan’ bir şey ama anneliğin anlamını bir kez kadınlara teslim ettiğinizde her tür olasılığın da önü açılmış olmaktadır. Lezbiyen anneler için evlat edinme işlemine gerek olmamalı, çünkü onların kendi annelik edimlerine yükledikleri anlam zaten bebeği kendilerine ait kılmaktadır. Bu nedenle, bu işi gerçekten ciddiye almak gerekirse, bu sadece tek taraflı kadınları ya da kürtaj sorununu değil, anneliğin devlet tarafından kurulup yönetilme yollarını da tümünden etkileyen bir tartışmadır. Bu sorunları devletin gündeminden alıp kendi yaşam siyasetimizin içine sokmalıyız. Dayatılmış ataerkil üçgene göre çocuğun tek bir annesi olur. Ama insanlar farklı ilişkiler tasarlayabilirler ve bunu hayata geçirmeye hakları olmalıdır. Yasal dönüşümler yapılarak belli sorunlar aşılabilecektir. Hukukun bütün yapabileceği siyasetimizdeki birtakım ihlalleri ortadan kaldırmaktır. Yorumbilimsel alanın köklü dönüşümü için hukuka bel bağlayacak olursak büyük hata ederiz. Hukuk özünde sınırlıdır: Sadece güç ile baskının sahiplerine karar vermesi bakımından değil, yorumbilgisel anlam alanının, ayrıca tanımı gereği tutucu bir dizge olmasından dolayı. İçinde eşcinsel, feminist

siyasetlerin yer alması gereken imgesel bir alanı korumak için, ortaya konan birtakım geleneksel yorumbilgisel ölçülerde gedikler açılabilir.”⁸⁸

Burjuvaziye özgü olan soyut hümanizmin indirgemeci mantığıyla genelleştirilen ve evrensellik iddiasını üstlenen “insan” soyutlaması, aslında insanlığın yalnızca bir bölümünü (Batılı mülk sahibi ve elbette beyaz erkekleri), temsil etmektedir. Bu nedenle, onun hakları, gerçekten evrensel değil, kısmi haklardır. “Kadınların insan hakları” kavramı da, evrensellik iddiasının sahteliğine yönelmektedir. İnsan hakları konusunda cinslerüstü, tarafsız bir yaklaşım, yalnızca, “insan” kavramını “erkek” kavramıyla özdeşleştiren ataerkil anlayışı sürdürmeye ve pekiştirmeye yaramaktadır.⁸⁹ İnsan haklarına ilişkin egemen tanımlar, onları ilk kez ortaya atan ve dile getiren erkeklerin tanımları olsa ve kadınların deneyimleri bu tanımlardan dışlanmış olsa da, hak kavramı yalnızca erkeğe ait değildir. Kadınlar da insan hakları kavramını, kadınların insan onurunu zedeleyen ve insanın yaşama, özgürlük ve güvenlik haklarını tehdit eden temel ihlalleri ve aşağılamaları kapsayacak biçimde dönüştürmelidirler. Yasa karşısında herkesin eşit olduğu anlayışıyla yetinmeyip cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerinin eşitlikçi olmayan niteliğini ortaya koyan ve dolayısıyla da somut farklılıkları dikkate alan bir feminist haklar söylemi geliştirmek hem teorik hem de pratik açıdan önem taşımaktadır.⁹⁰

Kadınlar için gerçek eşitlik ve yaşamlarına ilişkin karar ve seçim hakkı talep edilmesi, fırsat eşitliğinin biçimsel olmaktan çok eşitliğin özüne ilişkin bir şey olduğunu ortaya koymaktadır. Feministler, hayatın her alanında ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını hedeflemişlerdir. Toplumsal cinsiyet yani biyolojik cinsiyetin

⁸⁸ Cornell, a.g.e., s. 194-195.

⁸⁹ Berkday, 2000, s. 352 – 353.

⁹⁰ Berkday, 2000, s. 357.

kurgulanışı, kadınların herhangi bir alandan dışlanmaları için gerekçe olmamalıdır.⁹¹ Haklar söyleminin kadınlar açısından güçlendirici yönü, özellikle uluslararası hukukta yerini almış durumdadır. Uluslararası hukuk, kadın haklarının insan hakları olduğunu kabul etmiştir. Uluslararası hukukun kadınlar açısından yeniden yorumlanması, kadınlara aile içinde ya da topluluk içinde, barış ya da savaş zamanında yöneltilen şiddetin onların fiziksel ve ahlaki bütünlüğüne ve insanlık onuruna saldırı olduğunun kabul edilmesini içermektedir. Bu bakımdan, kamusal ile özel alanlar arasındaki yapay sınırların ortadan kaldırılması ve kültürel, dinsel ya da diğer geleneksel önyargılar çerçevesindeki sessizlik perdesinin yırtılması; böylece kadına yönelik aile içinde ve dışındaki dayatma, tecavüzün, duların yakılmasının, kadın sünneti gibi cinsel amaçlı sakatlamaların vb. açıkça insan hakları ihlalleri olarak tanınması ve cezalandırılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Örneğin, 1979 yılında, BM Genel Kurulu, “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi”ni kabul etmiştir. Bu sözleşmede, esas olarak ayrımcılık yapmama ilkesi benimsenmiştir. Sözleşme, kadına ve erkeğe eşit muameleyi içeren ve genellikle erkeğe yapılan muameleyi ölçüt alan cinsiyet açısından tarafsız bir yaklaşımın ötesine geçerek kadınlara yönelik ayrımcılığın özgül niteliğine ve farklılığına yanıt verebilen bir hukuksal yaklaşıma sahiptir.⁹²

Bazı feministler, sadece haklar teorisini değil, hukukun kendisinin de kadınlar için somut politik kazanımlarının değerini sorgulamaktadırlar. Onlar, hukukun esas biçimde ataerkil olduğunu, nesnellik ve tarafsızlığın erkek normu olduğunu,

⁹¹ Berktaş, 2000, s. 355.

⁹² Berktaş, 2000, s. 357 – 358.

atışmanın çözümünde yasal haklara başvurmanın sınırlı ve erkeksi bir yaklaşım olduğunu iddia etmektedirler.⁹³

⁹³ Olsen, a.g.e., s.492.

İKİNCİ BÖLÜM

FEMİNİST METODOLOJİ

I. GENEL OLARAK SOSYAL BİLİMLERDE METODOLOJİ

Fransızca kökenli bir kavram olarak “metot” aslı klasik Yunanca’da “methotos” yani izlenmesi gereken yol anlamındadır.⁹⁴ Dictionnaire Petit Robert, “metod (méthode)” kelimesini şu şekilde tanımlamaktadır: “Bir hedefe varmak için takip edilecek yolların tümü”. “Loji (logie)” ise eski Yunanca teori anlamına gelen logia kelimesinden gelmektedir. “-loji (-logie)” eki, bilimleri isimlendirmekte kullanılmaktadır. Bu nedenle, “metodoloji”yi, bir hedefe varmak için takip edilecek yolların tümünü inceleyen bilim olarak tanımlayabiliriz⁹⁵. Metotla ilgili çalışmalar mantıkla ilgilidir. Mantık, “doğru düşünme sanatı” olarak tanımlandığında amaca ulaşmak için izlenen yol olarak metot belirginleşmektedir. Amaç, doğru düşünmek ve doğru yargılara ulaşmaktır. Metot, doğru sonuca varmayı sağladığı gibi, mümkün olan en kısa sürede doğruya ulaşma gibi ekonomik düşünmeyi de yani en az zamanda ve en çabuk şekilde ulaşmayı da sağlamaktadır. Eğer metot doğru seçilmemişse

⁹⁴ Metot ve önemine ilişkin en temel değerlendirmeler mantığa ilişkin çalışmaları ve Aristo’yu gündeme getirmektedir. Metodun daha iyi anlaşılabilmesi için, mantıkla ilgili tanımların bilinmesi gereklidir. *Mantık*: Akıl yürütme, düşünme, ispat ve çıkarım yapma bilimidir. *Önerme*: Söz dizimine uygun olarak ifade edilen hüküm cümlelerine denir. *Argüman*: Bir iddiayı, bir tezi, bir görüşü desteklemek, doğrulamak ve güçlendirmek amacıya bir ya da daha fazla sayıda öncül ya da kabulden belirli bir sonucun çıkarsandığı kanıtlama tarzı ya da formuna argüman denir. Bir argüman geçerli ya da geçersiz olabilir, güçlü ya da zayıf olabilir ama bir argümanın kesin olarak doğru ya da yanlış olduğu söylenemez. Argümanların ancak bileşenlerinin yani öncüllerinin çıkarımının ya da sonucun ayrı ayrı doğru ya da yanlış olduğundan bahsedilebilir. *Öncül*: Akıl yürütmesi belli bir sonuca ulaştırmada temel alınan veya çıkarım için esas alınan önermeye öncül adı verilir. *Çıkarım*: Doğru olduğu kabul edilen öncüllerden elde edilen sonuçtur. Çıkarım tek bir öncülle olabileceği gibi birden fazla öncülle de olabilir. *Sonuç*: Bir argümanı oluşturan öncüllerden elde edilen öncüllerden doğru bir akıl yürütme ile çıkarsanan vargıdır. *Çıkarısama*: Bir düşünceden diğer düşünceye geçiştir. Çıkarısama, tümdengelsel veya tümevarımsal olabilir. *Geçerlilik*: Bir argümanda öncüller sonucu kaçınılmaz kılıyorsa o argümanın geçerli olduğu kabul edilir. Geçerliliğin tersi ise *geçersizlik*dir. *Yargı*: Bir cümlelerin ya da bir önermenin doğruluk ya da yanlışlığını belirleme işlemine yargı denir. *Akıl yürütme*: Düşünceleri bilinçli, tutarlı belli bir amaçla bir araya getirme işlemidir. Bkz: Işıktaç, Yasemin/ Metin, Sevtap, Hukuk Metodolojisi, Filiz Kitabevi, Mart 2003, İstanbul, s. 11 – 12.

⁹⁵ Gözler, Kemal, Anayasa Hukukunun Metodolojisi, Ekin Kitabevi Yayınları, Temmuz 1999, Bursa, s. 1.

amaca ulaşma da olanaksız olacaktır. Örneğin, Aristocu mantık anlamındaki mantık, biçimsel mantık olarak isimlendirilmektedir. Anlatılmak istenen doğru anlatım biçimlerinin ortaya konulmasıdır. İçeriğe ilişkin değerlendirmelerin bir tarafa bırakılarak salt şekil açısından akıl yürütme biçimlerinin bulunup uygulanması anlamına gelmektedir. İçerikten arındırılmış salt biçimsel anlamdaki mantığın yanında, içerik olarak doğru olma da, bir başka ölçü olmaktadır.⁹⁶

Her disiplin, biçimsel anlamdaki mantığı kullanarak iş gören genel mantığa ek olarak kendi alanındaki bilgileri de mantık formu içinde değerlendiren bir metoda gereksinim duymaktadır. Konunun metodu belirlemesi ilkesi özgün metotları ortaya çıkarmaktadır. Her disiplin kendi yaklaşımı içinde adlandırılır; antropolojik metot, iktisadi metot, hukuk metodolojisi gibi.

Hukuk, günümüzde sosyal bilimler içinde oldukça önemli bir noktada bulunmaktadır. Egemen bilim anlayışı içinde bilimselliği tartışma konusu yapılmayan felsefe, psikoloji ve özellikle sosyoloji gibi sosyal bilimlerle çok yoğun bir etkileşim içindedir. Bugün için hukukun bilimselliği tartışma konusu yapılmamaktadır, zira bilimsel olarak kabul edilen diğer sosyal bilim disiplinleri ile benzer şekilde kabul görmüş, kuralları belirlenmiş bir metodolojisi vardır ve feminist hukuk teorisyenlerinin iddia ettiği gibi, hukuk ataerkil bilim yapısı içinde yapılanmıştır ve söz konusu bilim anlayışının yeniden üretilmesine yardım etmektedir. Bu nedenle öncelikle söz konusu bilim yapısını ve bu yapı içinde bilginin nasıl elde edildiğini, nelerin bilgi olarak kabul edildiğini kısaca açıklamak yararlı olacaktır.

⁹⁶ Işıқтаç, 2003, s. 11 – 13.

Bir yandan mantık, diğer yandan ilgili alanın bilgisinin niteliği, metodun asıl çalışma alanını meydana getirmektedir. Metoda ilişkin çalışmaların da öncelikle bilginin olanaklılığını kabulle başlayacağı açıktır. Epistemoloji, metodun bulunduğu alandır.⁹⁷ Geleneksel bilim yapısı içinde bilginin sınırları iki ölçüt çerçevesinde ele alınabilmektedir: Birincisi, konu; ikincisi ise amaçtır. Bilginin bilimsel bilgi olabilmesi için konusunu oluşturan olay ve nesnelerin;

- a) Gözlenebilirlik
- b) Nesnellik (Objektiflik)
- c) Tekrar edilebilme (Re-testable)

özellikleri bulunmalıdır. Her zaman bu özellikler yeterli olmadığı için, ikinci ölçüt olan, amaca başvurmak gerekmektedir. Bilimsel bilgi üretmenin yani bilimin amacı, kuramlara, mümkün olan koşullarda yasalara ulaşmaktır. Bilim, belirtilen amacını gerçekleştirmede üç aşamalı bir yoldan geçmektedir:

- 1) Konusunu oluşturan olguları, gözleme dayalı olarak kavramak ve tanımlamak (description)
- 2) Olgular arasında nedensellik ilişkisi kurmak ve gözlem yoluyla bu ilişkileri sınadıktan sonra açıklamak (explication)
- 3) Çeşitli derecelerde ortaya çıkan ilişkileri yasalar, kuramlar halinde ifade ederek belirli çıkarımlarda bulunmak ya da çıkarsamalara ulaşmak (prediction)

Özetle, tanımlama, açıklama ve çıkarım aşamalarının bilimsel bilgiye ulaşmanın aşamaları olduğu belirtilebilir. Bilim için matematik ve pozitif bilimlerde kabul gören tanım şudur: *Gözlenebilir, deneysel bir konusu olan ve bu çerçevede çıkarımlar yapmayı sağlayan sistemli bilgi bütünü.*⁹⁸

⁹⁷ Işıktaç, 2003, s. 14.

⁹⁸ Gökçe, Birsen, Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Savaş Yayınevi, 3. Basım, 1999, Ankara, s.5.

Rönesans'la birlikte metafizik düşünce aşamasından pozitif düşünce aşamasına geçilmiştir. Rönesans'da bilgi, felsefecilerin evrensel doğrulardan hareketle ulaştıkları sonuçlar olmaktan çıkmıştır. Bilgi gerçek olayların gözlenmesi ve deneylerle doğrulanması sonucunda ulaşılan nedensellik ilişkilerini belirleyen bir nitelik kazanmıştır.⁹⁹ Yeniçağda bilim, bilgi sürecinde ampirik ve rasyonel yönleri en uygun şekilde bir araya getiren yöntemi “doğa bilimsel yöntem” de bulmuştur. Bu bağlamda şekillenen ve klasikleşen temel ayırım doğa bilimleri ve sosyal bilimler ayrışmasıdır.¹⁰⁰ Doğa bilimleri kullandıkları akıl yürütmede, doğayı insanın dışında ve insandan bağımsız olarak varolan bir gerçeklik şeklinde ele almaktadır.

Modern felsefe ve bilimin amacı da, hakikatin keşfi olmuştur. Batı entelektüel geleneğinde “Tek Tanrı, Tek İyi, Tek hakikat” merkezi bir yer işgal etmektedir.¹⁰¹ Bilimde, tekçilik adını alan bu yaklaşım 19. ve 20. yüzyıl neo-pozitivizmi olarak isimlendirilmiştir. Hakikatin temelinin tespiti, asıl problem haline gelmiştir. Bir önerme, eğer dünyada meydana gelen olayları doğru olarak yansıtıyor ise, doğrudur. Bir görüşe göre, geçerli bilgi yalnızca, zihin gerçekliği aksettirecek şekilde eğitildiğinde elde edilebilmektedir. Bu konumun anahtarı ise, zihnin bilinen şey her ne olursa olsun, ondan ayrı olduğudur. Zira aksi durumda, bu iki unsur aynı olduğu için gerçeklik zihne yansımayacaktır. Hakikatin ve düşüncenin farklı kaynaklardan doğması gerektiği inancı, Batı felsefesi tarihi boyunca sürdürülegelmıştır. Eğer bu iki bilgi tipi birbirinden ayırt edilemiyor durumdaysa, hakikatin keşfi ciddi biçimde zarar görmüş, zayıflamış olacaktır. Amaç, nesnelliğin öznellik etkisinden

⁹⁹ Gökçe, a.g.e., s. 9.

¹⁰⁰ Işıktaç, 2003, s. 29.

¹⁰¹ Tekçi bilim anlayışı Descartes'in özne-nesne bağlantısından hareket etmektedir. Tekçi bilim anlayışı, 19. yüzyılda ilk esash eleştirilerini tarihselci bilim anlayışından almıştır. Buna göre, doğa bilimlerini örnek ve prototip sayan bir tekçi anlayışın tarihe ve topluma uygulanamayacağı belirtilmiştir. Tarih, kültür, hukuk; doğal zorunluluk ve doğa yasaları üstünde, insan otonomisinin ve insan yaratıcılığının bir sonucu ve ürünü olarak vardır. Öyleyse, tüm bu kimliklerinden yalıtılmış bir özne söz konusu olamaz. Bkz: Işıktaç, 2003, s. 29.

kurtarılmasıdır. Aynı zamanda, yorum veya kanaat diye atıfta bulunulan öznelliğin bireyde engellenmesi gerektiği varsayılmıştır. Öte yandan, nesnelliğin, olayların algılandığı süreçlerden etkilenmeyen özerk bir varlığa sahip bulunduğu düşünülmüştür. En önemlisi, çok sayıda metodolojik tekniğin, insan değerlerinin hiçbir müdahalesi olmaksızın, araştırmacıları verileri ele geçirmeye muktedir kılacağına inanılmaktadır. Oysa, değerlerden bağımsız bir bilim oluşturmak çok zordur.¹⁰²

Metoda ilişkin çalışmalar genel olarak bilimlerin sınıflandırılması ile başlamıştır. Ancak güncel anlamda neredeyse her bilim dalının inter disiplinler bir çalışma alanına dönüşmesi bu tür sınıflandırmaları anlamsızlaştırmıştır. Değişik bilim alanlarının bir biriyle ilişkisi hem gelişmelerden top yekün etkilenmeyi hem de uzmanlaşmayı etkilemektedir.¹⁰³ Temel ayırım olarak yapılan doğa bilimleri-sosyal bilimler ayırımında ise, ortaya teknik farklılıklar çıkmıştır. Bunlardan ilki, *araştırma düzeyi sorunu*dur. Buna göre, doğa bilimleri alanında “kanunlaştırılmış ilkeler” ve “sınıflandırmalar” konusundaki başarının sosyal bilimler alanına taşınması amaçlanmıştır. Sosyal bilimler alanında da, bilimsel çalışmayı tipikleştiren önemli ilkelerden genellik ve sistematiklik geçerlidir. Bir toplumsal olgunun incelenmesinde üç düzey kullanılmaktadır; toplumsal, grup, birey. Örneğin, bir toplumsal olguda, devlet incelenebileceği gibi birey de incelenebilir. Doğa bilimlerinden esinlenerek sosyal bilimleri değerlendirmeye yönelik yaklaşımlar en çok eleştiriyi toplumsal düzeye yani sistem analizine yöneltmektedirler. Birey ya da grup düzeyinde araştırma yapanları olayların ortaya çıktığı çevreyi görmezden gelmeyle

¹⁰² Murphy, John W., Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma

Yayımları, 2. Baskı, Mart 2000, İstanbul, s.11 – 13.

¹⁰³ Işıktaç, 2003, s. 29.

suçlamışlardır. Bu eleştiriye karşılık olarak, yapısal öğelerin fazla abartıldığı, gerçek olguların dışlandığı yanıtı gelmiştir. Doğa bilimcilerinden gelen bir diğer eleştiri, yöntemin zayıflığı olmuştur. Ölçme ile ilgili değerlendirmelerin birey düzeyinde nispeten kolay olmasına karşın, inceleme perspektifin genişlediği toplumsal düzeyde gittikçe güçsüzleşmektedir. Oysa grup ve birey düzeyindeki çalışmalar da sayısal verilerle ifade edilebilmekte, istatistiksel değerlere dönüştürülebilmektedir.¹⁰⁴

İkinci teknik fark, *kavramsallaştırma sorunu*dur. Her bilimsel disiplin, kendi dilini kurmaktadır. Kavramlardaki kesinlik ve açıklık yapılan çalışmanın kalitesi için ilk koşuldur. Doğa bilimlerinde bu kesinliğin sağlandığı; oysa, sosyal bilimlerde hala sağlanamadığı eleştirisi getirilmiştir.¹⁰⁵

Üçüncü fark, *deney yapmanın olanaksızlığı*dır. Deney, ilgili durumları tekrar tekrar yaratarak sınama olanağı vermektedir. İnceleme konusu insan ve toplum olduğunda ise deney çoğu kez olanaksızlaşmaktadır. Deneye konu olan insanın deneye göstereceği tepki de hesaba katılmalıdır.¹⁰⁶

Değişkenlerin çokluğu, dördüncü farktır. Değişkenlerin çokluğunda doğa bilimleri ile toplum bilimleri arasında bir nitelik farkından çok değişkenleri soyutlayarak araştırma yapma olanağı açısından fark olduğu belirtilmelidir.¹⁰⁷

Beşinci fark, *ölçme işlemleriyle ilgili sorunlar*dır. Ölçme işlemindeki başarı, bilimsel çalışmanın kalitesini de göstermektedir. Ölçmeyle ilgili olarak toplum bilimler alanına istatistiğin girişi “olasılık kuramı” etkisiyle olmuştur. Hukuk alanında istatistik, en yoğun biçimde yasal değişikliklerin yapılmasında önceki uygulamaların yarattığı sonuçları gözlemleyebilmek için kullanılmaktadır. Yüksek

¹⁰⁴ Işıқтаç, 2003, s. 30 – 31.

¹⁰⁵ Işıқтаç, 2003, s. 32.

¹⁰⁶ Işıқтаç, 2003, s. 32

¹⁰⁷ Işıқтаç, 2003, s. 33.

Mahkeme Kararlarının değerlendirilmesi, hâkim davranışlarının ve yönelimlerinin belirlenmesi istatistiğin kullanıldığı alanlardır.¹⁰⁸

Sosyal bilimler başlığı genelleştirici bir başlık olmakla birlikte, birbirinden oldukça farklı disiplinleri bir arada tutmaktadır. Sosyal bilimler başlığı altındaki farklı bölümler kendi özgün çalışma alanına bağlı olarak daha kullanılabilir yöntemleri seçmiş ve böylece de farklılaşmıştır. Sosyal bilimlerde önemli olan bir boyut da tarihtir. Tarih, toplumsal olayların zaman boyutu içindeki perspektifini vermektedir.¹⁰⁹

Sonuç olarak sosyal bilimlerde hâkim olan anlayışın, doğa bilimlerinin de etkisi ile, pozitivism olduğu söylenebilir. Empirisist bilgi anlayışına dayanan “bilimlerin birliği tezini savunan ve sosyal bilimlerde en yetkin biçimde Comte tarafından dile getirilen pozitivist anlayış, temelde sosyal olaylarla doğal olayların farklı olmadığını ve evrensel bir yöntemle her ikisinin de açıklanabileceği düşüncesine dayanmaktadır. Empirisizme göre tüm bilgilerimizin kaynağı duyu organlarımız yoluyla alınan verilerdir. “Gerçeklik” adını hak edecek tek şey insanoğlunun gözlemlenebilir olgularıdır. Bilimsel bilgi ancak gözlemlenebilir olaylardan yola çıkılarak oluşturulabilir. Bilim de gözlemlenebilir olgular arasındaki yasal düzenlilikleri dile getiren bir takım genellemeler olarak anlaşılır. Söz konusu sosyal bilimler olduğunda bu yaklaşım teorik bir indirgemeciliğe yol açmaktadır. Sosyal olgular, bireyin gözlemlenebilir davranışlarıyla, giderek psikolojik hatta biyolojik durumuyla açıklanmaya çalışılır.¹¹⁰ Pozitivistler, bilginin kaynağı olarak tecrübeyi görseler de idealisttirler. Araştırmanın odağı, insan psike, bilme yeteneği ya da başka herhangi bir yorumlama kaynağı olmaktan çok, doğadır. Onlar için,

¹⁰⁸ Işıktaç, 2003, s. 33 – 34.

¹⁰⁹ Işıktaç, 2003, s. 34 – 35.

¹¹⁰ Gökçe, a.g.e., s. 32 – 33.

olgular değerlerden ayrılır ve böylece bilginin fiziksel olaylarla eş anlamlı olduğu düşünülür. Olgusal bilgi, bireysel bilincin dışında bağımsız bir varlığa sahiptir. Ayrıca dünya doğru kavranmak isteniyorsa, zihin doğayı keşfetmelidir. Locke'un oldukça tanıdık düşüncelerini kullanmak gerekirse, zihin enformasyonun üzerine yazıldığı boş bir levhadır. Zihne verdikleri bu pasif rol dışında pozitivistler, bilginin hem nesnel şekilde hem de lekesizce elde edilebileceğini düşünmektedirler. Pozitivistler için anahtar metodolojik ilke, gözlemdir ve katı bir eğitim sonrasında doğruyu bulmak konusunda insanlara güvenilebileceği görüşündedirler. Gerçekliğin vekili bir görme tarzı, sistematik olarak beslenmelidir, çünkü aksi durumda, veriler değerlerle ya da başka ampirik olmayan düşüncelerle kirlenebilmektedir. Evrensel bilgiyi ortaya çıkarmada gündelik, naif algı güvenilir değildir, bu nedenle, insanlara olayları belirli bir analiz etme tarzı öğretilmelidir. Evrensel bilgiyi ortaya çıkarma ihtimalinin artması için, durumsal zorunlulukların etkilerini nasıl hesaplayacakları da araştırmacılara öğretilmelidir. Böylece, metodolojik olarak teşvik edilen ebedilik durumunu elde ederler. Doğruluğu kanıtlanmamış düşünceler tarafından yönlendirilmekten sakınmak için, araştırma ampirik bir referansla başlamalıdır. Bu kalkış noktası, özel bir duruşa karşıt olarak reel dünyayı temsil etmelidir. Bir incelemeye bu tarzda başlamak için, yorumlayıcı yargılar araştırma projesinden çıkarılmalıdır. Bu gereklilikten dolayı, veri toplanması aşırı ölçüde araçsallaşır. Bir incelemeye önyargıların girmemesini sigortalamaya hizmet eden standardizasyonu beslemek için, çeşitli teknikler öğretilmelidir. Araştırma teknik hale geldikçe, büyük bir ihtimalle, insani hataların proje bulgularını etkileme ihtimali de azalacaktır. Pozitivizm, metodolojik tekniklerin değerlerden bağımsız olduğunu iddia etmektedir. Belli teknikler izlenerek yorum aşılabılır ve olgular ortaya çıkarılabilir. Nesnellik

yanılsaması, olgular metodolojik putlara dönüştürülerek ebedileştirilmektedir. Gözlem titiz olmalıdır; çünkü, araştırma apaçık kurallara göre ilerlemektedir. Araştırmanın değer tabanının baskı altına alınması sonucu, doğanın temelini teşkil eden yasalar kanaatler tarafından çapraşık hale getirilemez. Yorumun en aza indirilmesi zorunluluk taşımayan unsurlarca engellenmeyen aksiyomların formülasyonunu teşvik etmektedir. Yasavari düzenliliklerin doğuşu bu şekilde hızlandırılmıştır. Pozitif bilimin yeterliliğine karşı güçlü bir inanç vardır. Gayrişahsi doğrunun elde edilebileceğine inanılmaktadır. Algı ya da dil kullanımının sınırlanması ile olgusal delilin kolayca elde edilebileceği düşünülmektedir. Davranışlar en küçük ve ölçülebilir unsurlarına indirgense, insanlar etkili şekilde incelenebilir mi? Bir başka ifadeyle insanların gerçeği kavrama tarzları değerlendirilmeksizin, eylemleri anlaşılabilir mi? Örneğin postmodernistler, yorumu görmezden gelmenin olguların keşfini tehlikeye düşüreceğini ifade etmektedirler. Pozitivizm, kanaatin etkisini bastıran bir metodolojik kurallar serisini dayatmaktadır. Bilme yetisi yerine teknik prosedürlerin ikame edilmesinin yüksek kalitede verinin toplanmasını kolaylaştıracağı sanılmaktadır. Böylece, zihinsel faaliyet araştırma metodolojisinin buyurduğu sınırlara uyacak duruma gelmektedir. Yalnızca metodolojik kurallar serisine uyumlu kılınarak, bir politikanın doğruya açılacağı düşünülmektedir.¹¹¹

Sosyal bilimlerde pozitivizme dayanan en belirgin araştırma teknikleri de nicel ve nitel metotlar olarak ayrılabilir. Nitel metotlar daha çok ölçme ve kesinliğe dayanmakta; nitel metotlar ise, duygulara daha fazla yer vermektedir. Nicel metotların, getirdiği sayısal kesinlik daha güvenilir bir mertebeye ulaşmalarına sebep

¹¹¹ Murphy, a.g.e., s.54 – 59.

olmuştur. Feminist araştırmacılar, nitel metotların eril metotlar olduğunu; buna karşılık, duygulara ve tecrübeye daha fazla öncelik veren, kesinlik ve genelleme peşinde olmayan nitel metotların ise dişil metotlar olduğunu belirtmektedirler.

A. NİCELİKSEL BİLGİ TOPLAMA VE ANALİZ

a. Deneysel Araştırma

Deneysel araştırma, diğel araştırma tekniklerinden farklı olarak, doğrudan pozitivist yaklaşım üzerine inşa edilmektedir. Biyolojide yetişen bir bitki üzerine ya da mühendislikte bir metal üzerine edinilen deneyimin liderlik ettiğı mantık, insanların sosyal davranışlarına uygulanmaktadır. Deneysel metot, doğa bilimlerinden ödünç alınmış, ilk psikolojide kullanılmıştır. 1900'lerden sonra psikolojide yaygın bir şekilde kullanılmamıştır.¹¹² İlk olarak, psikolojide kullanılsa da, deneysel araştırma eğitimde, ceza yargılamasında, gazetecilikte, ekonomide, politika biliminde ve sosyolojide oluşturulmuştur. Diğel araştırma teknikleri ile karşılaştırıldığında, deneysel araştırma, günlük ilişkileri test etmede en güçlü olanıdır. Çünkü nedensellik için gereken üç durum (geçici kurallar, birleşim, olmayan alternatif açıklamalar), deneysel tasarımda açık bir şekilde karşılanmaktadır.¹¹³

Deneysel araştırma, günlük ilişkiler üzerine açıkça yoğunlaşmanın güçlü bir metodudur ve pozitivist bilimin, ilkelerinin özünü uygulamaktadır. Diğel yöntemlerin üzerinde pratik avantajları vardır fakat, sınırları da vardır. Söz konusu güç ve sınırlar, temel mantığı ve pratik engellerini, yakın merceğini izole edebilme yeteneğini, araştırmacı geleneğini içermektedir. Deneysel araştırma mantığı, sosyal hayatın odaklanılan bazı alanlarında değişimi teşvik etmekte ya da değişime

¹¹² Neuman, W. Lawrence, Social Research Methods, Allyn and Bacon, fifth edition, 2003, America, s.239.

¹¹³ Neuman, a.g.e., s.237-238

müdahale etmektedir. Sonrasında, müdahale ve değişimin sonuçlarını incelemektedir. Bu durum genellikle deneysel araştırmanın, araştırma sorularında koşulları kendi amacı doğrultusunda etkileyebilen araştırmacıyla sınırlanması anlamına gelmektedir. Deneysel araştırma, örneğin, “üniversite eğitimi tamamlamış insanların yıllık gelirleri, tamamlamayanlardan çok mudur” tarzı soruları cevaplamaz. Çünkü, bu tarz sorularda, araştırmayı yapan araştırmayı yönlendiremez ya da araştırmaya müdahale edemez. Böyle bir araştırmada milyonlarca insan üniversite eğitimi almaya zorlanamayacağı gibi, eğitim almayanların gelirleri de belli bir seviyede tutulamaz. Yani, yapılan araştırmayı etkileyen unsurlar belirlenemez ve kontrol edilemez. Araştırma yapanlar, çeşitli müdahaleler ve koşulların canlandırılmasında oldukça yaratıcıdır, fakat saf deneysel mantığa uygulanmayla ilgili birçok değişkeni istekleri doğrultusunda yönlendiremezler. Deneysel araştırma, genellikle dar bir merceğe ya da alana sahip olan konularda çok iyi olmaktadır. Söz konusu güç, araştırmacıya kısa bir zaman diliminde sınırlı kaynaklarla çok fazla deneyi karşılaştırma ve birleştirme imkânı vermektedir. Dikkatli hazırlanmış bir deney bir iki ay içinde bitmekle kalmaz, yalnızca 50–60 kişilik bir gönüllü grubu gerektirir. Genel olarak deney, büyük ölçekli teorik sorunlardan ya da sorulardan ziyade, küçük ölçekliler için uygundur. Psikologların, sosyal psikologların, sosyologların, politika bilimcilerinin bu yöntemi kullanma eğilimleri bu nedenden kaynaklanmaktadır.¹¹⁴

b. Kapsamlı Alan Araştırması

Deneysel araştırmada, araştırmacılar insanları küçük gruplar içine yerleştirirler ve birkaç değişken ile bir ya da iki hipotezi test etmektedirler. Özneler,

¹¹⁴ Neuman, a.g.e., s.238-239.

yani araştırma yapılanlar araştırmacının düzenlediği bir davranışa yanıt vermektedirler. Araştırmacı davranışların zamanlamasını kontrol etmekte, davranış ile bağımlı değişken arasındaki birliği incelemekte, alternatif yanıtları düzenlemektedir. Karşıt olarak kapsamlı alan araştırmacıları aynı soruları cevaplayan birçok kişiyi örnek olarak seçmektedirler. Birçok değişkeni ölçmekte, çok sayıda hipotezi denemekte, geçmişteki davranışlara, deneyimlere ya da kişilik özelliklerine dair sorulardan geçici kuralların sonucunu anlamaktadırlar. Değişkenler arasındaki ilgi istatistik tekniklerle ölçülmektedir. Kapsamlı alan araştırmacıları, araştırmayı planlarken alternatif açıklamaları düşünmekte bu alternatif yanıtları temsil eden değişkenleri ölçmektedirler. Sonrasında, istatistikî olarak alternatif açıklamaları çıkarmada etkilerini incelemektedirler.¹¹⁵

Kapsamlı alan araştırmasında yapılan kapsamlı mülakat, bir çeşit sosyal ilişkidir. Diğer sosyal ilişkiler gibi, sosyal roller, normlar, beklentiler içermektedir. Mülakat, iki yabancı arasında birinin diğerinden belirli bir bilgi elde etmek açık amacı ile kısa dönemli, ikincil etkileşimlerde bulunmasıdır. Sosyal roller araştırmacı yani soruları soran ve araştırma yapılan yani cevaplayandan oluşmaktadır. Önceden hazırlanmış sorular cevaplayıcıya sorulur ve alınan cevaplar ile yapı oluşturulur. Cevaplayıcı rolü, insanlara her zaman çekici gelmediği için araştırmacının istediği derinliğe ulaşamayabilir, çünkü soru sorulan kişiler çoğunlukla ya sorulmak isteneni anlamamakta ya da istedikleri kadar içten yanıtlar verememektedirler.¹¹⁶

Kapsamlı alan araştırması en yaygın kullanılan sosyal bilim tekniğidir. Kapsamlı alan araştırmacıları, hatayı en aza indirmeye çalışmaktadırlar. Fakat bu alandaki veriler, daima hatayı içermektedirler. Bu hatalar, mülakat yapılanın

¹¹⁵ Neuman, a.g.e., s.267.

¹¹⁶ Neuman, a.g.e., s.292.

önyargısı, araştırma sorularında kullanılan ifadeler gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır.¹¹⁷

Feminist araştırmacılar, mülakat yapmaya farklı yaklaşmaktadırlar. Feminist mülakat daha çok niteliksel mülakata yakınlık göstermektedir. *Oakley*, pozitivist mülakatı maskülen paradigma olmakla eleştirmiştir, çünkü kişisel duyguların ifade edilmesi baskı altında tutulurken araştırmacının kontrol etmeye ve yönetmeye çalıştığı bir durum söz konusudur. Cevaplayıcı belirli bir düşünce doğrultusunda yönlendirilebilir ve aracı bir konumdadır. Araştırmacı ve cevaplayan çok nadir olarak tarafsız veriler elde etmek için araçlara dönüşmektedirler. Feminist araştırmacının amaçları çok çeşitlidir ama en genel iki amaç, araştırma sürecinde cevaplayıcıların yükümlülüklerini arttırmak ve öznel kadın deneyimlerine daha geniş oranda görünürlük vermek olarak belirtilebilir. Feminist mülakatın özellikleri kısaca şunlardır:

- Tamamlanmamış ya da bitirilmemiş biçim tercihi
- Bir kişiyle bir defadan fazla mülakat yapma
- Sosyal bağlantıların yaratılması ve güven veren sosyal ilişkilerin inşa edilmesi
- Mülakat yapanın kişisel duygularının açıklanması
- Açık, anlayışlı ve modern olmanın kadın yetenekleri olarak çizilmesi
- Kâğıt üzerinde oynanan profesyonel statü tarafından düzenlenen, beslenen eşitlikten kaçınmak
- Dikkatli dinleme, mülakat yapanlar duygusal olarak cevaplayıcılar ile ilgili olmaktadır

¹¹⁷ Neuman, a.g.e., s.303.

- Araştırmayı, cevaplayıcının yönlendirmesi, araştırmacının ya da soru soran kişinin yönlendirilmesi değil
- Cevaplayanların kendilerini en rahat hissettikleri biçimde ifade etmelerini teşvik etme, örneğin, hikâyeler anlatma.
- Kadınlar arasında güçlenme duygusunun yaratılması.¹¹⁸

c. Etkin Olmayan Araştırma ve İkincil Araştırma

Gerek deneysel araştırma gerekse kapsamlı alan araştırması etkin araştırma yöntemleridir. İnsanlar belirli bir araştırma içinde bulunduklarını bilmektedirler. Etkin olmayan araştırma tekniklerinde ise insanlar bir araştırmanın parçası olduklarını bilmemektedirler. İnsanlar bunun bilincinde olmadıkları için sosyal davranış ve eylemlerinde doğal davranmaktadırlar. Araştırmacı, araştırmanın parçası olan insanlara hiçbir müdahalede bulunmamakta ve elde ettiği her şeyi doğal olarak edinmektedir. Etkin olmayan yöntemler, pozitivist ilkeler üzerine kurulmuştur ama yorumsal ve eleştirel yaklaşımlar tarafından da kullanılmaktadır.¹¹⁹

Etkin olmayan araştırma yapılırken potansiyel iki probleme çok dikkat edilmelidir: İlki, araştırmacının referans edeceği soruları, araştırma yapılında varolan bilginin mevcudiyeti sınırlandırmaktadır. İkincisi, etkin olmayan değişkenler, daha az geçerliliğe sahiptir. Çünkü ilgi grubunun yapısını ölçememektedirler. Her ne kadar, istatistik ve ikincil bilgi analizi düşük maliyetli teknikler olsa da araştırmacı bilgi toplama süreci üzerinde kontrole sahip değildir. Araştırmacı, bu nedenle özellikle ihtiyatlı ve uyanık olmalıdır.¹²⁰

¹¹⁸ Neuman, a.g.e., s.299.

¹¹⁹ Neuman, a.g.e., s.308-309.

¹²⁰ Neuman, a.g.e., s.329.

Bir araştırmacı öncelikle bir yapı tasarlamalıdır, sonra bu yapıyı, etkin olmayan ampirik sonuçlara bağlamalıdır. Değişkenlerin tanımları, araştırmacının sistematik olarak sonuçları nasıl not ettiğini içermektedir. Çünkü etkin olmayan ölçümler bir yapıyı dolaylı olarak göstermektedirler. Araştırmacı ilgili diğer yapıları, gözlem için ortadan kaldırmaya ihtiyaç duymaktadır.¹²¹

Etkin olmayan araştırma içerisinde, içerik analizi de yer almaktadır. Çünkü kelimelerin, mesajların, sembollerin metin içine, okuyucuya ulaştırılmak için yerleştirilmesi süreci metni inceleyen araştırmacının etkisi olmaksızın gerçekleşmektedir. İçerik analizi, metnin içeriğinin bir araya toplanması ve analiz edilmesi anlamına gelmektedir. İçerik, iletilebilen kelimelerden, anlamlardan, resimlerden, sembollerden, fikirlerden, temalardan oluşmaktadır. Kitapları, gazeteleri, reklâmları, konuşmaları, film ve videoları, fotoğrafları, resmi belgeleri içermektedir. İçerik analizi ile araştırmacı başka metinleri karşılaştırabilmekte ve niceliksel tekniklerle analiz yapabilmektedir. Ayrıca, metnin görölmesi zor kısımları da açığa çıkarılmaktadır. Örneğin reklâmlar izlenirken, lüks malların reklâmlarında beyaz olmayanların oynatılmadığının görölmesi içerik analizi olarak adlandırılabilir.¹²²

B. NİTELİKSEL BİLGİ TOPLAMA VE ANALİZ

a. Alan Araştırması

Alan araştırması, etnografik araştırma olarak da adlandırılmaktadır. Birçok kişi için alan araştırması zevkli bir araştırma türüdür çünkü soğuk matematik veya karmaşık istatistikler, soyut tümdengelim hipotezleri yoktur. Bunların yerine doğal

¹²¹ Neuman, a.g.e., s.310.

¹²² Neuman, a.g.e., s.311.

ortamda gerçek insanlarla yüz yüze kurulan ilişkiler vardır. Alan araştırması, bildik olmayan sosyal dünyanın açıklanmasında etkileyici olabilmektedir: Kimsesiz plajlar, evsizler, polis ekipleri, profesyonel kumarbazlar, sokak çeteleri gibi. Bu araştırma türünde araştırmacı, insanlarla doğrudan konuşmakta ve incelemektedir. Aylar ve yıllar süren çalışmalar sonunda araştırma konusunu oluşturan çok fazla şey öğrenmektedir: Hayat hikâyeleri, yaşam tarzları, alışkanlıkları, hobileri, korkuları, umutları. Genel olarak alan araştırması, “insanlar sosyal dünyada ‘y’i nasıl yaparlar?” ya da “x’in sosyal dünyası nasıldır?” tarzı sorulara cevap aranırken uygulanmaktadır. Alan araştırmasına başlanırken, göreceli olarak küçük bir grup seçilmeli ve bu gruptaki insanlar düzenli olarak belirli dönemlerde bir araya gelip iletişim kurmalıdır. Alan araştırması, şekilsiz sosyal deneyimlerin kazanılmasında da kullanılmaktadır. Söz konusu deneyimler sabit bir alanda gerçekleşmezler, deneyim kazanmanın tek yolu yoğun mülakat ve incelemelerdir. Teknik olarak adlandırmak gerekirse, incelenen alan içerisinde yaşayan insanlara *üyeler* denmektedir. Üyeler, içeride olan, incelenen alanın yerlisi olan bir gruba ya da alt kültüre ait olan ve *dışarıdaki* araştırmacının incelemek, öğrenmek ve bilgi toplamak istediği insanlardır.¹²³

Alan araştırmasının, iki gelişmiş biçimi (ethnography) etnografi ve (ethnomethodology) etnometodoloji, sosyal yapısal bakış açısı üzerine inşa edilmektedir. Etnografi, kültürel antropolojiden gelmektedir. Ethno, insan ya da halk anlamına gelmektedir. Graphy, bir şeyin tanımlanması anlamına gelmektedir. Böylece ethnography, kültürün ve hayatın o kültürde doğan insanın bakış açısından görülmesi anlamına gelmektedir. İnsanlar, kültürlerini belirli bir sosyal durumdaki

¹²³ Neuman, a.g.e., s.364.

davranışları aracılığıyla göstermektedirler. Davranışların sergilenmesi anlamlarını vermemektedir, daha doğrusu anlamlar çıkarılabilmekte ya da bir kişi anlamları biçimlendirmektedir. Gerçekte ne kastedildiğinin incelenmesinden ya da ne duyulduğundan hareket edilmesi etnografinin merkezidir. Örneğin, Amerika’da bir öğrenci bir “kegger”e davet edildiğinde, bunun resmi bir parti olmayacağını, yaşıtı olan diğer öğrencilerle bir araya gelebileceğini, bira içebileceğini kültürel bilgisine dayalı olarak çıkarmaktadır. Kültürel bilgi, sembolleri, şarkıları, sözleri, olayları, davranış biçimlerini ve nesneleri içermektedir. Kültürü, televizyon izleyerek, diğer insanları inceleyerek ve ailemizi dinleyerek edinmekteyiz. Kültürel bilgi hem açık bilgimizi hem de pek fazla ortada olmayan, söylenmeyen bilgimizi içermektedir. Söylenmeyen bilgi, diğerlerinden doğru mesafede durmak için gerekli olan konuşulmayan sosyal normları içermektedir. İnsanlar çoğunlukla bu normları kullandıklarını dahi bilmemektedirler. İnsanlar genelde normların ortadan kaldırılmasından hoşlanmamaktadırlar, fakat bunun kaynağını da tespit etmek zordur. Etnografi araştırması yapanlar, üyelerin kullandığı açık ve söylenmeyen bilgileri tanımlayıp, anlaşılır hale getirirler.¹²⁴ Etnometodoloji, 1960’larda gelişen ayrı bir yaklaşımdır. Kendi terminolojisini de geliştirmiştir. Teoriyi, felsefeyi ve metodu kapsamaktadır. Etnometodolojinin basit bir tanımı şöyle yapılabilmektedir: Ortak bilincin bilgisi. Etnometodolojist, ortak bilinci, oluşturulması sürecini inceleyerek çalışmakta ve doğal ortamda devam eden sosyal etkileşimler içinde kullanmaktadır. Etnometodoloji, alan araştırmasının radikal ve çok büyük bir biçimidir. Sosyal yapısalcı ve fenomenolojik bir yaklaşıma dayanmaktadır. Özenilmiş, çok iyi ayrıntılandırılmış mikro durumları içermektedir (kısa dialogların

¹²⁴ Neuman, a.g.e., s.367.

anlatımı, sosyal ilişkilerin görselleştirilmesi gibi). Etnometodoloji, sosyal anlamı, narin ve akışkan olarak görmekte, ama sabit, sağlam ve katı olarak görmemektedir. Anlam, süregiden bir süreç içerisinde yaratılmakta ve yeniden yaratılmaktadır. Bu nedenle etnometodolojist, konuşmanın bağlamını ve duraklamaları katarak dili analiz etmektedir. Onlara göre, insanlar söylenmeyen sosyal kuralları kullanarak genel bilincin anlaşılmasını başarıyla gerçekleştirmektedirler, sosyal etkileşim de yapının gerçeklik süreci olmaktadır. İnsanlar günlük hayatın olaylarını, kültürel bilgilerini ve sosyal bağlamdan edindikleri ipuçlarını kullanarak yorumlamaktadırlar ve etnometodolojist de, günlük hayatın çerçevesi içinde sıradan insanların sosyal hayatı anlamlı yapmak için söylenmeyen kuralları nasıl uyguladıklarını araştırmaktadır.¹²⁵

b. Tarihsel- Karşılaştırmalı Araştırma

Emile Durkheim, Karl Marx ve Max Weber gibi 19. yüzyıl klasik sosyal bilimciler, aynı zamanda sosyal bilimlerin kurucusudurlar, tarihsel karşılaştırma metodunu kullanmışlardır. Bu metot, sosyolojinin çeşitli alanlarında yaygın bir şekilde kullanılmıştır ve din, cinsiyet kuralları, aile, ırk ilişkileri, kriminoloji gibi çeşitli alanlara uygulanmıştır.¹²⁶

Bu araştırma, büyük soruların cevaplanmasında güçlü bir metot olmaktadır. Örneğin, çok büyük sosyal değişimler nasıl gerçekleşir ya da Çin’de, Fransa’da, Rusya’da sosyal devrimlerin gerçekleşmesine sebep olan nedir gibi soruların cevapları aranmaktadır. Tarihsel-karşılaştırmalı araştırma belirli bir sonuç doğuran sosyal faktörlerin bileşimini incelemek için uygundur. Araştırmaya, uzmanlaşmış tekniklerin uygulanması anlamı dışında farklı bir yönelim katmaktadır. Bazı temel

¹²⁵ Neuman, a.g.e., s.367.

¹²⁶ Neuman, a.g.e., s.403.

kaynakların “dış eleştirisi”¹²⁷ gibi uzmanlaşmış teknikler de kullanılmaktadır ama hayati özellik, bir araştırmacının bir soruya, sonuçtaki verilere nasıl yaklaştığı ve açıklamalardan nasıl hareket ettiğidir.¹²⁸

Feminist karşılaştırmalı araştırmacılar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kültürler arası ortak kadın deneyimlerini incelemektedirler. Yoğun, niteliksel vaka çalışmaları çok fazla sıradandır. İdeal olanı, araştırmacıların kültürel bağlamlara karşı duyarlı olmalarıdır, elde edilen sonuçlar toplumu etkilemektedir. Feminist araştırmacılar erkek egemen kabulleri ve başka kültürdeki kadınlara ait bilgileri sorgulamaktadırlar. Örneğin, ekonomik gelişme ve sosyal değişme üzerine bir araştırmayı sorguladıklarında, böyle bir araştırmanın sıklıkla diğer kültürlerdeki işçilerin cinsiyet bölünmelerini göz ardı ettiğini söyleyeceklerdir. Feminist karşılaştırma araştırması tartışmaya yol açabilmektedir. Bazıları, Batılı feminist araştırmacıları, etnik merkezli olmakla ve Batı kültürü önyargısına sahip olmakla eleştirmektedirler. Feministleri, kendi deneyimlerini farklı kültürlerin üstüne kurmakla - genelde bu deneyim Batılı, orta sınıf, beyaz kadının deneyimi olmaktadır - suçlamışlardır. Bazıları da feministleri belirli toplumlardaki gerçek durumlara bakmaksızın bütün kültürlerde kadınların ikincilliğini evrensel saymakla eleştirmişlerdir. Kültürel görelilik etnik merkezliliğin karşıtıdır. Basit kültürel görelilik, birinin bir sosyal pratiği, sadece içinde olduğu toplumun koşullarında yargılaması gerektiğini söylemektedir. Bu şu anlama da gelmektedir: Feminist değerler, feminist araştırmacılar cinsiyet egemenliğinin ve toplumsal cinsiyet

¹²⁷ Dış Eleştiri, bir belgenin sahte ya da çalıntı olmadığının kesinliğinin doğruluğunu değerlendirme anlamına gelmektedir. Şu soruları içermektedir: Belge söylendiği zamanda, yerde ve yazarı olarak belirtilen kişi tarafından mı yazılmış? Niçin yazılmaya başlandı ve nasıl devam ettirildi? İç eleştiri ise, güvenilirlik konusunda belgenin içeriğinin incelenmesidir. Araştırmacı, yazılanların yazarın şahitliğinde mi gerçekleştiğini yoksa ikinci el kaynaklardan mı edinildiğini incelemektedir. Yazılanların hem düz anlamını hem de anlaşılması güç yan anlamlarını ve maksatları içeren bir inceleme vardır (Neuman, a.g.e., s.421).

¹²⁸ Neuman, a.g.e., s.434.

eşitsizliğinin derinlere kök saldığı uzun geçmişli pratiklerin bulunduğu kültürleri çalıştıkları zaman, kültürel görelilikle çatışabilecektir. Örneğin, cinsel kölelik pratiğini çalışan bir feminist nefret hissedecektir. Tarafsızlık ve yargısal olmayan duruş sosyal araştırmalara temel yaklaşımları yadsımaktadır. Yalnızca, kültürel bağlamlardaki kötü durumları görmek, kadınların paylaştığı küçük düşürölme deneyimini izole etmekte ve ayırmaktadır.¹²⁹

II. FEMİNİST METODOLOJİNİN ANLAMI VE ÖZELLİKLERİ

A. FEMİNİST METODOLOJİNİN ANLAMI

Feminist metodoloji, toplumu anlamak ve onunla ilgili doğru teorilere ve sağlam analizlere ulaşmak için, topluma kadının bakış açısından, dışilin perspektifinden yönelinmesi gerektiğini, çünkü dışilin bilenle bilinen, benle öteki, zihinle beden, özneyle nesne arasında daha az ayırım yaptığını, ve dolayısıyla, bastırılmış ve tabi kılınmış bir grup olarak kadınların, sosyal gerçekliğin doğru bir yorumu ve temsiline erişmek açısından, kontrol amacının gözlerini kör ettiği erkeklerden daha iyi bir konumda bulunduklarını öne süren metot teorisine verilen isimdir.¹³⁰ Metot, verileri toplama tekniğı; metodoloji, bir araştırmanın gidişatına dair çözümleme ve teori; bilgi teorisi ise, bilginin ya da kabul gören stratejilerin tekniğı olarak tanımlanmaktadır. Araştırmaların nasıl yapılacağına ya da nasıl yürütölmesi gerektiğine ilişkin teori ve çözümlemeler, feminist kuramın ana hatlarının, belli bilimsel kural dizgelerinde nasıl uygulandığına ilişkin açıklamalardır.¹³¹

¹²⁹ Neuman, a.g.e., s.429.

¹³⁰ Cevizci, a.g.e., s. 340.

¹³¹ Mies, Marie, "Feminist Araştırmalar için Bir Metodolojiye Doğru", Kadın Araştırmalarında Yöntem, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s. 35.

Feminist araştırma metodunu adlandırmaya çalışan birinin neyi araştırması gerektiğine dair verilen yanıtları tatmin edici bulmayan kimi düşünürler, bir belirsizliğin mevcut olduğunu ve bunun da hedeflenen feminist sosyal yaklaşım hakkında tanımlamalar yapmaktan kaçınılmasına yol açtığı yönünde eleştiriler getirmişlerdir. Bir diğer eleştiri de bu durumun feminist araştırmada ilerleme sağlanması için neyin gerekli olduğunu anlamayı zorlaştırdığıdır. Araştırma yöntemi, verileri ya da izlenilen yolu toplama tekniğidir. Verileri toplama tekniklerinin tümü, verileri dinlemek ya da sorgulamak, davranışları gözlemlemek veya tarihsel geçiş ve kayıtları gözden geçirmek kategorilerinden birine denk düşmektedir.¹³²

Feminist araştırmacılar, geleneksel erkek merkezli araştırmacıların yaptığı gibi ya hiçbir yöntemi kullanmamakta, ya da hepsini birden kullanmaktadırlar. Elbette verileri toplama teknikleri, erkek merkezli araştırmacılardan farklı olmaktadır. Örneğin, feminist araştırmacılar bilgi verici kadınların, yani araştırma sırasında bilgi alınan kadınların, kendi yaşamları ve erkeklerin yaşamları hakkındaki düşüncelerini dinlemekte ve geleneksel sosyal bilimlerin kadınların ve erkeklerin yaşamlarını kavramsallaştırmalarını eleştirel bir gözle incelemektedirler. Geleneksel sosyal bilimcilerin önem vermemiş oldukları, kadın ve erkek davranışlarını gözlemlemektedirler. Henüz keşfedilmemiş bulguları, tarihsel bilgi birikiminde araştırmaktadırlar.¹³³

Feminist araştırmacılar, alışılmış yöntemleri kullanarak, küçük şeyleri yeni araştırma yöntemleri olarak kavramsallaştırma yoluna giderlerse istenen hedefe ulaşamayacaktır. Bunun yerine alışılmış araştırma tekniklerinin farklı kullanımlarını gerektiren yeni metodolojiler ve bilgi teorileri, feminist araştırmanın

¹³² Mies, 1995, s. 35.

¹³³ Mies, 1995, s. 35.

gelişmesi için çok daha yararlı olacaktır. Feminist araştırmacılar geleneksel kuramların, kadınların sosyal yaşama katılımını veya erkek faaliyetlerinin cinsiyetçi toplumsallaşmasını kavramayı zorlaştıracak biçimde uygulandıklarını iddia etmekte ve geleneksel kuramların feminist versiyonlarını üretmektedirler. Basit bir örnek vermek gerekirse, marksist ekonomi politiğin kadınların ev içinde veya ücret karşılığı sömürülmelerinin sürekliliğini açıklamada yardımcı olduğu belirtilebilir. Fakat aslında, geleneksel kuramların feminist uygulamaları bile, toplumsal cinsiyeti ve kadın faaliyetlerini bütünlüklü ve çarpıtılmamış bir biçimde gerçekleştirememektedir.¹³⁴

Feminist eleştiri, öncelikle varolan metodolojileri eleştirmiş, onların eksiklerini ve zayıf noktalarını keşfetmiştir. Feminist araştırma için, “feminist kadınlar tarafından diğer kadınlar için yapılan, kadın üzerine odaklanmış araştırma” tanımı anlamlı olacaktır. Feminist araştırmacılar, niceleyici erkek yöntemleri ile niteleyici kadın yöntemleri arasında ayrım yapmaktadırlar. Feminist araştırmanın, amacı ve kadınların yaşamlarını değiştirme kararlılığıyla açıkça politik olduğu yönündeki iddialarda da doğruluk payı vardır. Feminist araştırma, aslında bir çeşit tepkidir. Şöyleki, erkek baskın disiplinler ve araştırma davranışını açığa çıkarmaya yönelik vurgusu ve feminist araştırmacılar için araştırma sürecini sorunsallaştırmaya görece az önem vermesiyle, sosyal bilim içinde varolan cinsiyetçi önyargılara karşı bir reaksiyondur. Bu durum, şu şekilde özetlenebilir: Feminist araştırmacılar önyargıdan arınmışken, baskın disiplinlerdeki erkekler ya da “kadınlar” önyargıdan arınmış değildirler.¹³⁵

¹³⁴ Mies, 1995, s.36.

¹³⁵ Wise, Sue, “Feminist Araştırma Sürecinde Metot, Metodoloji ve Epistemoloji”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s. 67.

Feminist hukuk teorisyenlerine benzeyen feminist sosyal bilimciler, tamamen kadınsı olmayan ama ayırteci özellikleri olan metotlar kullanmaktadırlar. Söz konusu sosyal bilimler, sözlü tarih, vaka analizi, katılımcı inceleme, deneysel analiz gibi niteliksel metotları içermektedir. Sosyal bilimciler, araştırmada araştırma konusuna yakınlığı gerektiren niteliksel yöntemlerin, kadınların deneyimlerinin doğasını niceliksel yöntemlerden daha iyi yansıttığını belirtmektedirler. Bir taraftan da feminist hukuk teorisyenleri, kendi metotlarını geliştirmişlerdir: Kadın soruları sorma, bilinç yükseltme, usamlama gibi. Genel olarak, feminist metotlar, hukukta ve sosyolojide çok eski metodolojik ilke ve gelenekleri temsil eden entellektüel hareketin bir parçasını oluşturmaktadırlar. Araştırma metotlarına feminist yaklaşım, bilimde pozitivist-ampirik geleneği reddetmektedir. Descartes ve Kant gibi düşünürlerden ve aydınlanma inancından etkilenen bu gelenek, biyoloji, astronomi, kimya ve fizik gibi bir takım disiplinlerin karakterize ettiği bilimsel metodun üzerine temellenmiştir. Ampirik kanıtların kullanılmasına, tecrübeye, indirgemeci mantığa yapılan bir vurgu söz konusudur. “Tarafsız” bir araştırmacı tarafından yapılan inceleme ve ölçümlerin üzerine kurulan temel varsayım, sosyal gerçekliğin bu şekilde elde edileceğidir. Feminist teori, pozitivist geleneğe ve onun temelinde yatan kabullere bir karşı çıkış anlamına gelen hareketin bir parçasıdır. Bu nedenle, feminist metotlar, bilimsel metotları reddetmekte ve araştıran-araştırılan ilişkisinin tarafsız ve bağımsız olduğu fikrine karşı çıkmaktadırlar.¹³⁶

B. FEMİNİST METODOLOJİNİN ÖZELLİKLERİ

Feminist sosyal bilimi tam olarak anlayabilmek için öncelikle feminizme özgü kavramların bilinmesi gerekmektedir. Bu kavramlar; kadın, toplumsal cinsiyet,

¹³⁶ Weisberg, a.g.e., s.530

yapı, ataerkil gibi kavramlardır.¹³⁷ Bu kategoriler, feminizm açısından çok önemli ve yararlı olmaktadır; fakat, aşırı genellemelere gitmek, varsayımları açığa çıkarmayıp, açıklayıcı olmayan bir tarzda kullanmak pek yarar sağlamamaktadır. Feminizmin en önemli iddialarından biri, kadın kategorisinin gerekli ve geçerli bir kategori olduğu; çünkü tüm kadınların kadın olmakla bir ortak deneyimler kümesini paylaştıklarıdır. Bu deneyim, kadın olmaktan kaynaklanan biyolojik olgularla ilgili değildir ve kadınların yaşadıkları ortak baskıdan kaynaklanmaktadır. Feminizme göre “kadın”, sosyal ve siyasal olarak inşa edilen bir kategori, ontolojik temeli maddi dünyaya dayanan bir deneyimler kümesidir. Burada yanlış anlaşılması gereken bir durum vardır; kadınların ortak bir baskı deneyimini paylaştığını söylemek, tüm kadınların aynı deneyimi paylaştığı anlamına gelmez. Farklı kadınların yaşadığı, çalıştığı, mücadele ettiği, yaşamlarına anlam vermeye çalıştığı toplumsal bağlamlar, hem dünyanın değişik bölgelerinde hem de değişik kadın grupları arasında geniş ölçüde farklılaşmaktadır. Kadınlar, tek ve parçalanmamış bir maddi gerçekliği paylaşmıyorlar. Bu nedenle, kadınlara yönelik baskıyı tek, belirlenmiş, kadının neredeyse tümüyle çaresiz olduğu bir durum olarak gören analizler sağlıklı değildirler. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, baskı had safhada karmaşık bir süreç olup, kadınlar çok nadir olarak tamamen güçsüz durumda bulunmaktadırlar, normalde kadınlar, bir kaynaklar yelpazesini – sözel, ilişkisel, diğer – rövanş için kullanmaktadırlar. Kadınlar arasında nasıl politik, etik, epistemolojik farklılıklar varsa, feminizm içinde de bu farklar vardır; ama bu farklar akademik olarak ne ifade

¹³⁷ Ataerkillik üzerinde ilk bölümde duruldu.

etmektedir, akademik bir disiplin olarak kadın araştırmalarına nasıl yansımaktadır, gibi sorular tam olarak cevaplanmadan kullanımları sürdürölmektedir.¹³⁸

Ayrıca, bir diğér önemli nokta da, dilin önemidir. Toplumsal araştırma yürütölrken, iletişim yeterliliğinin yerine ikame edilebilecek hiçbir şey bulunmamaktadır. Davranışın dille ilişkisi, teknik gerekliliklerle gizlenmemelidir. Kelimelerin çok değérliliğini görmezden gelen metodoloji, kaçınılması gereken bir metodolojidir.¹³⁹

Feminist metodoloji, kadınlara bir ses verme ve sosyal bilimlerin gelişmesinde etkili olan erkek merkezli perspektifi düzeltme teşebbüsündedirler. Kadınların erkeklerden farklı biçimde öğrendiğini ve kendilerini farklı biçimde ifade ettiklerini düşünmektedirler. Feminist araştırma, yükselen bir farkındalığın üzerinde temellenmiştir. Bu farkındalık, kadınların öznel deneyimlerini, sıradan yorumsal perspektiften ayırmaktadır. Birçok feminist araştırmacı, pozitivist erkek bakış açılı olmakla eleştirmektedir: Nesnel, mantıklı, görev odaklı, aracı, yardımcı. Pozitivism, çevrenin yönetilmesi ve kontrol edilmesinde, kişisel mücadelede erkeklığe vurgu yapmaktadır. Kadınlar aksine, uzlaşmaya ve insanların birliğinin yavaş yavaş, fakat artarak gelişimine önem vermektedirler. Sosyal dünyayı, birbirine bağılı insan ilişkilerinin ve karşılıklı yükümlölükler ve doğruların hissedilmesi ile birçok insanın birbirine bağlandığı bir ağ olarak görmektedirler. Kadınlar, sosyal hayatın öznel, empati yapılan, metod eğilimli ve her şeyin dahil olduğı taraflarına vurgu yapma eğilimindedirler. Feminist araştırmacılar, eyleme de eğilimlidirler ve feminist değérleri ilerletmeye çalışmaktadırlar. Feminist araştırmacılar, daha ziyade geniş

¹³⁸ Stanley, Liz/Wise, Sue, “Feminist Araştırma Sürecinde Metot Metodoloji ve Epistemoloji”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, Der. Çakır, Serpil/Akgökçe, Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s. 68.

¹³⁹ Murphy, a.g.e., s.59.

ölçüde kültürel inanışların ve sayıca daha fazla olan erkek araştırmacıların bir sonucu olarak çoğunluğu feminist olmayan araştırmaların seksist olmasını tartışmaktadırlar. Günümüzde sosyal bilimlerde yapılan araştırma, erkek deneyimlerinden yola çıkarak tüm insanlar için genellemeler yapmakta, temel bölünme olarak toplumsal cinsiyeti göz ardı etmekte, erkeklerin problemleri üzerine yoğunlaşmakta, referans noktası olarak erkekleri kullanmakta ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini devam ettirmektedir. Örneğin, geleneksel bir araştırmacı, bir ailenin işsizlik problemi olduğunu o ailedeki erkeğin iş bulamadığı durumda kabul etmektedir. Aynı ailedeki kadın, ev dışında düzenli bir iş bulamadığı zaman bu durum erkeğiyle eşit bir problem olarak görülmemektedir. Benzer şekilde, geleneksel araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan evlenmemiş anne kavramı, evlenmemiş baba kavramının paraleli değildir. Araştırmacılar zorunlu olarak bir cinsiyete sahiptirler ve bu, onların gerçeği tecrübe etme biçimlerini belirleyecektir ve böylece araştırmalarını etkileyecektir. Araştırmacı bireyler üzerinde toplumsal cinsiyetin etkisine ek olarak, temel teorik varsayımlar ve bilimsel komiteler kültürel bağlamı, toplumsal cinsiyetle belirlenmiş olarak görmektedirler. Toplumsal cinsiyet, kültürde yaygın bir etkiye sahiptir ve temel inanışları, bilimsel araştırmanın sosyal süreci içinde izole edilemeyen, ayrılamayan değerleri biçimlendirmektedir. Bir görüşe göre (*W. Lawrence Neuman*), feminist araştırmacılar tarafsız ve bağımsız değildirler. Çünkü çalıştıkları insanlarla ilişki kurarlar ve onlarla birleşirler. Kişisel hayatları ile profesyonel hayatları birbiri içinde erimektedir. Örneğin, görüştükleri/mülakat yaptıkları kişilerin deneyimlerini onların kendi duygu ve deneyimlerini paylaşarak kavrama çabasındadırlar. Bu süreç, araştırmacı ile mülakat yapılan arasında kişisel bir ilişki doğmasını sağlayabilecektir. Söz konusu ilişki, zaman içinde

olgunlaşacaktır. Resmi ve kişisel ilişkilerin kopukluğunun belirsizliği, araştırma projesi ve araştırmacının yaşamı arasındaki mesafenin kaybolması gibi, tamamen değil ama çoğunlukla feminist araştırmanın karakteristiğidir. Kadın bakış açısının etkisi ve çalışılan kadınlarla candan bir ilişki kurma arzusu biyolojik bilimlerde bile oluşmuştur. Feminist araştırmacılar, nicel yöntemler ve deneyimler kullanmaktan kaçınmak eğilimi göstermektedirler. Çok sayıda yöntem kullanmaktadırlar, sıklıkla niteliksel araştırma ve vaka çalışması kullanmaktadırlar. Feminist araştırmacı *Gorelick*, feminist araştırmacıları yorumsal sosyal bilimle yakınlık içinde olmakla eleştirmektedir. Ona göre, yorumsal sosyal bilim, çalışılanın bilinciyle sınırlı olmuş ve gizlenen yapıların açığa çıkarılmasında başarısız olmuştur. Feminist araştırmacılardan onun beklentisi, sosyal değişmeyi daha fazla savunmaları ve daha eleştirel bir yaklaşımı benimsemeleridir. Feminist bakış açısıyla yapılan bir araştırmanın özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Feminist bakış açısı ve değer pozisyonu savunması
- Genel kavramda, kabullerde ve araştırma sorununda seksizmin reddedilmesi
- Araştırmacı ve üzerinde çalıştığı erkek ya da kadın arasında empatik bağların kurulması
- Sosyal hayatın tüm alanlarında toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkilerine karşı duyarlılık
- Araştırma sürecine araştırmacının duygu ve deneyimlerinin katılması
- Araştırma tekniklerinin seçilmesinde ve akademik alanlar ile sınırlar arasında eşleştirme yapılmasında esneklik

- İnsan deneyiminde karşılıklı bağımlılığın boyutları ve duygusallığın kabulü
- Kişisel ve sosyal değişimi kolaylaştırmaya çalışan eylem yönelimli araştırma.¹⁴⁰

Bu tezin esas unsurunu da oluşturan temel soru “tanımlanmış bir feminist araştırma yöntemi var mıdır?” sorusudur. Bu soruyu karşılayacak net bir karşılık yoktur. O halde feminist araştırmacıların savları ve karşı çıkışları hangi zeminde savunulmaktadır? Feminist araştırmacılar, sosyal bilimlerin kadın, erkek ve sosyal yaşam gibi konulardaki çözümlemelerine eleştiriler getirmişler, bilgi teorisi, yöntem, yöntembilim gibi birçok alandaki yanlış değerlendirmelerin nasıl düzeltileceğine dair görüşler geliştirmişlerdir. Bunun yanı sıra, feminist araştırmaya özgü bir yöntemin gerekliliği görüşü kadar yöntemle ilgili çalışmalar yapmanın feminist araştırmanın ilginç yönlerini görmeyi engelleyeceği düşüncesi ile sınırları belirlenmiş bir feminist araştırma yöntemi fikrine karşı çıkan görüşler de vardır.¹⁴¹

Feminist metodoloji, eklektik, birbiriyle ilgili fikirlerin arasındaki yapay ayrımları yıkıcı, feminist teorinin değerini yeniden canlandırıcı, disiplinler arası düşünmeyi arttırıcı özelliklere sahiptir.¹⁴²

Toplumsal cinsiyet aracılığıyla kadınların faaliyetlerini anlayabilmek için süregelen çözümlemelerdeki erkek merkezliliğini gidermek ve bu yapılırken varolan kısıtlamaları kaldırarak sosyal bilimlerde amaçlanan dönüşümün gerçekleştirilebileceği düşünülmüş, bu amaçla söz konusu çözümlemelere kadınlar da dâhil edilmek istenmiştir. Üç kadın tipi belirlenmiştir: Sosyal bilimci kadınlar,

¹⁴⁰ Neuman, a.g.e., s. 87-88

¹⁴¹ Harding, Sandra, “Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, der. Çakır, Serpil/Akgökçe Necla, Sel Yayıncılık, İstanbul, s.34

¹⁴² Harding, a.g.e., s. 37.

sosyal bilimcilerin zaten hakkında çalışma yaptıkları kadınlar ve erkek egemen sistemin çok kötü muamelesine maruz kalmış kadınlar. Bu üç grup üzerine araştırmalar yapılmış ve elde edilenler geleneksel bilim anlayışına eklenerek, kadınların bilim faaliyetine katılması ve böylece erkek merkezliliğin sona erdirilmesi amaçlanmıştır. İlk olarak, kadın araştırmacıların çalışmalarını yeniden değerlendirme ve anlama çabasına girilmiştir. Geleneksel sistemde kadınların çalışmaları ve araştırmaları sıklıkla reddedilmiş, önemsenmemiş veya bir erkeğin çalışmasına duyulan güven, kadın araştırmacıların çalışmalarına duyulmamıştır. Cinsiyetçilik ve erkek merkezliliğin, söz konusu geleneksel ortama kadınların çalışmalarının katılmasıyla, sosyal bilimlerde sona ereceğini düşünmek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Erkeklerin üzerinde çalışılmasını gerekli gördükleri faaliyetlerin sosyal yaşamı kurduğu ve şekillendirdiği düşüncesine takılmak, yeniden üretim, cinsellik ve annelik gibi sosyal yaşanmışlıkların devleti, ekonomiyi ve diğer sosyal kurumlaşmaları nasıl değiştirdiklerini göz ardı etmek anlamına gelmektedir ki, bu durum da kadınların katkılarının anlamlarını sorgulamaya engel olmaktadır. Örneğin, doğum kontrolüyle ilgili kadınlar tarafından başlatılan bir hareket, bir yanda genetik biliminde etkili olurken, diğer yandan kadınların kendi cinsel edinimlerinin sonuçlarını sistemli ve etkin bir biçimde denetlemelerinin yolunu göstermiştir. Burada, erkek dünyasına kadın katkısı yapmaktan çok, kadınların kendi dünyalarında bir keşif yapmaları söz konusudur. Bilim dünyasına kadınları katma çabasının sonucunda yapılan bir araştırma da, erkek egemenliğinin kurbanı olan kadınlarla ilgilidir. “Kadınlara yönelik suçlar” konusunda önemli araştırmalar yapılmıştır. Özellikle, tecavüz, pornografi, ensest ve dayak konusunda önemli araştırmalar yapılmıştır. Kadınlara karşı artık kurumlaşmış olan politik ayrımcılık ve ekonomik

sömürü konusunda incelemeler yapılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kadınların her zaman kurban olarak görülmemeleridir. Elbette erkek egemenliğine maruz kalmışlardır ama araştırmalar göstermiştir ki, kadınlar pasif kurbanlar olmak yerine erkek egemenliğine direnmişlerdir.¹⁴³

Feminist araştırmacılar, bir yöntem olarak yapıbozuma da başvurumaktadırlar. Yapıbozumcu feministlere göre, felsefi söylemin iktidarı, kadınsı olanın olumsuzlanmasına ya da bastırılmasına bağımlıdır. Feministlerin yapıbozumcu stratejileri, bilgide kendi kendiyile özdeşlik hilesiyle sonuçlanan söz konusu bastırmaların nasıl işlediğinin gösterilmesinden oluşmaktadır. En yaygın feminist görüş, efendi – köle öyküsünün erkek ve kadın ilişkilerinin bir modeli olarak görülebileceğidir. *Hegel*'in efendi – köle öyküsüne açıkça bir gönderme yapılmasa bile bu iktidar ilişkisinin yapısı cinsel ilişkilerin yapısı olarak ele alınmaktadır. Tersine çevrilmenin herhangi bir değişkesinde bu ilişki varsayılmaktadır. Örneğin, liberal feminist değişke kadınları şimdi erkeklerin bulunduğu konuma yerleştirmektedir; radikal feminist değişke patriyarkal iktidarın yerine kadınların iktidarını getirmektedir. *Hegel*'e göre tersine çevirme yapıda hiçbir değişiklik yapmamaktadır. Erkek ve kadın bölünmesi, birlik içinde iki kutbun oluşmasına ve erotik tahakküm ilişkileri yoluyla bu bölünmenin çözüme kavuşturulması girişimine ilişkin bir açıklama sunmaktadır. Eğer bu bölünme bir özne içinde bir gerilim ilişkisi olarak var olursa ideal olabilecektir. İdeal durum ise, eşitsizliğe yol açmaksızın arzuyu¹⁴⁴ oluşturacak ve bağımsızlık ile tanınma arasındaki çelişkinin çözüme

¹⁴³ Harding, a.g.e., s.37-38.

¹⁴⁴ *Hegel*'de üstü kapalı olarak, arzunun öznesinin ve arzu yapısının erkeksi özellikleri bulunmaktadır. Arzu olumsuzdur, eksiklik etrafında yapılanmıştır ve ötekiliğin alt edilmesini gerektirir. Arzu farklı olana yönelse bile, bu da aslında aynılık gösteren bir farklılıktır. Arzu, benliğe, kendi kendiyile aynıyla geri dönüş için duyulan arzudur. Farklılık aynıyla karşıtlık ilişkisi içinde tanımlanmaktadır. Kimlik ya da özdeşlik, ötekiliğin diğer bir ifadeyle farklılığın olumsuzlanmasını gerektirmektedir. Ötekiliğin

kavuşturulmasını sağlayacaktır. Erkeksi ve kadınsı özelliklerini birleştiren iki özne vardır ve bunların karşıtlığa bağlı tanımlarına dokunulmamaktadır. Efendi – köle ilişkisi feminist bir metodoloji ile tersten okunduğunda, bunun erkek – kadın ilişkisi olduğunu görülecektir. Erkek, efendi konumundadır, aşkınlıkta bakan konumundadır; kadın, köle konumundadır, içkinlikte bakan konumundadır. Örneğin, *Sartre*'a göre, özne konumu uğruna girişilen bir mücadele vardır. Bir başka düşünür, de *Beauvoir*'a göre ise, kadınlar aşkınlık idealinden vazgeçmişlerdir, cinsiyetler arasında mücadele yoktur; kadınlar kendi nesneleştirilmelerine suç ortağı olmuşlardır. *Hegel*, kadınların ailedeki mevkilerinin ve erkekler açısından tikel olanı evrensel saymalarının bir sonucu olarak, erkekler ve kadınlar arasında bir çatışma olduğunu savunmaktadır. Kadın, topluluğun hayatında ebedi bir ironidir. Erkeklerin yerleştikleri alan, yani kamu alanı, devlet, tahkim edilmiş özbilince uygun olan alandır. Oysa kadın, hayata gömülü kalmaktadır. Tüm bu okumalar göstermektedir ki, efendi – köle ilişkisi

yeri, arzunun yöneldiği, ama özkesinlik uğruna alt edilmesi gereken yer kadınsılık gibi görünmektedir. Efendi – köle mücadelesinde her iki öz bilinç de bağımsızdır, bir erkeksi öznenin sıfatlarını taşımaktadır. Bu noktada erkekliğin karşıtı olarak tanımlanan bir kadınlık vardır. Aşkınlık ya da özbilinç, kadınsılığın aşılmasıdır. Bunun anlamı da şudur: Kadınsılığın, içkinliğin, hayata gömülü olmanın aşılmasıdır. Efendi – köle öyküsünde hakikat üzerinde çalışma, nesne üzerinde çalışma oldukça anlamlıdır. Arzunun nesnesi üzerinde, madde üzerinde doğa üzerinde çalışmaktır. Özneye ayna tutulmaktadır. Burada yer alan ayna yanılması, bilgi öznesi ve nesnesi arasında dolaysız bir ilişki olduğu yanılmasına sebep olmaktadır. Baskı altında tutulan şey, kadınsılıktır. *Hegel*'in öyküsündeki kölede hem erkeksi hem de kadınsı yanlar vardır. Mesela, kölenin efendi karşısında bağımlı bir bilinci vardır. Bazı açılardan bağımsız olsa da, bir kadın gibi hayata gömülüdür, bağımsızlığı nesnenin bağımsızlığıyla ilişkilidir. Bunlar kadınsı özellikler olarak görülmektedir. Her iki bilinç de, hem efendi hem de köle, dışsal ötekilik kadar benlikteki ötekiliği de alt etmek zorundadır; yani, kadınsı olan özellikleri dışlamak zorundadır. Bu noktada köle, erkeksi özellik gösterir. Efendi konumu tersine çevrildiğinde, şunlar söylenebilir: kadınsı bir konuma yol açmaz. Efendi– köle arasındaki eşitsizlik mücadelesi cinsel eşitsizlik olarak görülebilir. Karşılıklı, birbirini tanımlayan bir ilişki içinde erkekler arasında gerçekleşen bir iktidar mücadelesi, erkeksi kadınsı arasındaki asimetrik iktidar ilişkisine ve farklılığın, ötekiliğin olumsuzlanmasına bağlıdır. İktidar mücadelesi erkekler arasında gerçekleşir, kadınlar özne olamazlar. Bkz: Bumin, Tülin, *Hegel Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi, YKY Yayınları, 2. Basım, Mayıs 2001, İstanbul.*

toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında tarafsız değildir, erkeksi bilince ait bir öyküdür.¹⁴⁵

Toplumun feminist analizinde hangi metot kullanılmalıdır? Düşünme, veri toplama tarzları ve feminist bir perspektiften kadınların durumlarını tespit etmek için yapılan çalışmalar için diğerlerinden daha uygun analizler var mıdır? Bu sorular beşeri bilimlerin çağdaş feminist eleştirisinde keşfedilmiştir ve hala keşfedilmektedir ve geliştirilmektedir. Feminist akademisyenler sosyal bilimlerdeki erkek önyargılarını analiz etmiş, teori ve metot hakkındaki uzun soluk tartışmalara özel katkılar yapmaya başlamış; doğal bilimler, onun epistemolojik temeli, bir toplum biliminin mümkünlüğü, iktidar sisteminin altını oyan ya da devamını sağlayan bilimin rolü gibi tartışmalara girmektedirler. Bunlara ek olarak, feminist bir perspektif içinde deneysel çalışmalar yapmak için bu tartışmaların nasıl problematik metodolojik meselelere çevrileceğini göz önüne almaya başlamışlardır.¹⁴⁶

Feminist araştırmacılar, sosyal bilimlerdeki nicel ve nitel metotların kullanımı konusunda görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Tartışmaların birçoğu, nicel araştırma tekniklerinin - bireylerin deneyimlerinin araştırmacılar tarafından önceden tanımlanmış kategorilere çevrilmesini içeren - kadınların deneyimlerini çarpıttığı ve sonucunda kadınları sessizliğe mahkûm ettiğini iddia edilmektedir. Nitel tekniklerin savunucuları da kadınların anlayışlarını, duygularını ve eylemlerini kadınların kendi özelliklerinin dikkate alınması mecburiyetini ileri sürmektedir.¹⁴⁷ Nitel metotlar, sosyal bilimlerde henüz açıkça ortaya koyulmayan ya da kavramlaştırılmayan kadın

¹⁴⁵ Game, Ann, Toplumsalın Sökümü, Çev. Mehmet Küçük, Dost Kitabevi, 1. Baskı, Mayıs 1998, Ankara, s. 115 – 118.

¹⁴⁶ Acker, Joan; Barry, Kate; Esseveld, Johanna, “Objektivite ve Gerçek”, in: Beyond Methodology, Editors Fonow, Margaret Mary; Cook, Judith A., Indiana University Press, 1991, Amerika, s. 133.

¹⁴⁷ Jayaratne, Toby Epstein; Stewart, Abigail J., “Quantitative and Qualitative Methods in The Social Sciences – Current Feminist Issues and Practical Strategies”, in: Beyond Methodology, Editors Fonow, Margaret Mary; Cook, Judith A., Indiana University Press, 1991, Amerika, s. 85.

deneyimlerinin birçok yönünün bir kavranılması olmuştur. Nitel metotlar, tamamen kadınların deneyimleriyle ilgili ve kadınların kendilerini kendi deyimleriyle ifade etmelerine izin veren metotlardır.¹⁴⁸ Nitel metot isteğinin kaynağından biri de, araştırmacı ve araştırılan arasında daha az bir mekanik ilişki ve daha insansı bir potansiyeli önermesinden kaynaklanır. Nitel metotların, cevaplayanların deneyimleri hakkında daha kesin ve geçerli bilgi sağlar fikrine rağmen, nitel metotların kullanımı, özellikle de nitel feminist araştırmalarda, çoğu kez akademik topluluk arasında kuvvetli bir ters etkiye neden olmaktadır.¹⁴⁹ Nicel metotların yandaşları, nitel metotlarda araştırmacıların önyargılarına karşı sıklıkla gard almaları ve politik ve akademik nedenler taşıyabilecek geleneksel metodolojinin tüm görüşlerini reddetmeleri nedeniyle endişelenmektedir. Buna ek olarak, bazıları nicel metotların kadınların deneyimlerini çarpıtmak için kullanılmış olmasına rağmen buna ihtiyaç olmayabileceğine de işaret etmektedirler. Feministler, bu tartışmalarda nitel metotları kucaklamalarına rağmen, nicel ve nitel metotların her ikisiyle iş birliği yapan araştırmaları toptan şekilde ortaya çıkaran nicel metotları kınayanlardan, nicel araştırma kullananlara kadar geniş bir yelpazedeki görüşleri de dile getirmektedirler.¹⁵⁰

Feminist metodolojideki ilk tartışma, geleneksel nicel araştırmanın feminist eleştirisinden kaynaklanır. Bu eleştiri, 1960'larda terkedilmiş ve daha geniş kapsamlı sorunları daha kısa ve öz olarak tanımlayan temel soruna odaklanmışlardır: *"Geleneksel bilim ve teori boyunca literatür olarak kadını görememe."* Bu temel sorundan çıkarılan feminist eleştiriler şunlardır:

¹⁴⁸ Jayaratne/ Stewart, a.g.e., s. 88.

¹⁴⁹ Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 90.

¹⁵⁰ Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 85.

1. Cinsiyetçi ve elitist araştırma konularının seçimi ve kadına gereken önemin verilmemesi
2. Sadece erkek konularının seçimine bağlı önyargılı araştırma tasarıları
3. Araştırmacı ve konu arasındaki istismarcı ilişki
4. Tarafsızlığın yok olması, erkek bakış açısının belirginleşmesi
5. Nicel değerlerin azaltılması ya da abartılması
6. Uygunsuz yorumlamalar ve genellemeler
7. Yetersiz kaynak kullanımı¹⁵¹

Beşeri bilimlerdeki birçok çalışma, bu ilkelere göre analiz edilebilmektedir. Örneğin, *Milgram*'ın deneyi. Bu deneye göre, birinci gruptaki deneklere, ikinci gruptaki denekler soru sormakta ve aldıkları yanlış cevaplara karşılık olarak her seferinde artan seviyede elektrik vermektedirler. Deneyin amacı “itaatin” ölçülmesidir. Fakat, denekler doğru bilgilendirilmemişlerdir. Deney her iki grubun üzerinde yapılmaktadır, oysa, ikinci grup deneyin bir parçası olduğunu bilmemekte, deneyin yalnızca ilk grubun üzerinde yapılmadığını sanmakta, kontrolcü olduğuna inanmaktadır. Ayrıca, birinci gruptaki deneklere aslında elektrik verilmemektedir. Bu çalışmaya yöneltile eleştiriler şunlardır:

İlk olarak, Milgram'ın itaat kavramı bilimsel otoriteye dayanmaktaydı. Güç olmaksızın itaati yönlendirebilecek olan diğer faktörler, örneğin, kişisel güvenlik ve ekonomik durum, göz ardı edilmiştir.

İkinci eleştiri ise, tüm *Milgram* çalışmaları, erkek denekleri ya da erkek deneycileri içermiştir. Ayrıca çalışmalarının birçoğunda beyaz, erkek ve iyi eğitim almış New Haven, Connecticut yöresinde yaşayan denekleri kullanmıştır.

¹⁵¹ Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 86.

Üçüncü eleştiri, tüm araştırma tasarısı, deneyi düzenleyen ile denek arasında hiyerarşik mesafenin büyütülmesine dayanmakta; ek olarak, deneyci aslında denekleri tüm deney boyunca kandırmaktadır.

Dördüncü eleştiri, analiz için seçilen “göstergelerin” eksiksiz “objektif”liği. Örneğin akımın gerçek voltajı, görünüşe göre araştırma katılımcısı tarafından, önemsiz olan öğrenme seviyesi ölçülen deneğe uygulanıyordu. Benzer şekilde *beşinci eleştiri*, verilerin analizinin nicel değerlerle yapılması, böylece deneklerin kendi eylemlerine dair inançları ve söz konusu durumdaki duygularının gerçekten yansıtılamamasıdır.

Altıncı eleştiri, *Milgram*’ın dar kapsamlı itaat tanımı ve sınırlı yelpazedeki denek çeşitliliğidir.

Açıkça görülüyor ki, geleneksel araştırma pratiğinin feminist eleştirisi, sadece bazı beşeri bilimlerle değil, aksine birçok saygın ve önemli kilometre taşı olan çalışmalarla da alakalıdır¹⁵²

Geleneksel metodolojinin, nitelikli *feminist eleştirisi* en az üç kaynaktan köklenmektedir:

İlki, eleştirinin olumsuz kişisel deneyimler ile geleneksel araştırmaların sonucunda oluşmasıdır. Eleştirinin *ikinci* kaynağı, mevcut metodolojilerin seksist, ırkçı, elitist tavırları ve uygulamaları ile bundan dolayı insanların olumsuz etkilenmesiyle gövdelenen sorundur. Feminist eleştirinin *üçüncü* kaynağı, felsefidir ve pozitivistimin, bilimin tarafsız bir değer olduğu ve bilimsel metodun özellikle ilgili bulguların toplanmasına karşı olduğu fikrinin reddi üzerine oturmaktadır.¹⁵³ Bu eleştirilere cevap olarak, bazı feminist araştırmacılar beşeri bilimlerde genel kullanım

¹⁵² Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 87.

¹⁵³ Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 88 – 89.

için desteklenebilen, feminist değerlerde ısrarcı olan araştırma metodu keşfetme ve geliştirme ihtiyacı içine girmişler.¹⁵⁴

Bir görüşe göre, “feminist metodoloji dünyada öznel ve nesnel anlayış biçimlerini bir araya getirmenin yollarını aramaktadır.” Bu nedenle feminist eleştiriler çok önemli noktalar üzerine yoğunlaşmıştır:

1. “Tarafsız” bilim, amaçlarında ya da etkilerinde çoğu zaman seksist olmuştur.
2. Tarafsızlığın yüceltilmesi, araştırmacı - araştırılan üzerinde hiyerarşik ve kontrol edici bir ilişkiyi dayatmıştır.
3. Tarafsızlığın idealize edilmesi, bilgiye dayanan önemli kişisel özneliği dışlamıştır ve bilimin dışındaki bilgileri terk etmiştir.

Bazı feministler için, “gerçek feminist sosyal bilim”, kadın realitesi deneyiminden türetilcektir. Bazıları, bu perspektifin, araştırma işleminde nesnellik kavramının hariç tutulmasını ima ettiğine inanmaktadırlar. Buna rağmen, birçok çağdaş feministin bütün bir amaç olarak nesnelliğin terk edilmesi gibi bir fikri reddettikleri açıktır. Yüzde yüz tarafsızlık mümkün olmamasına rağmen, (bu arzulansa bile) tarafsızlığın bazı türlerinin takibi bir hedef olarak, önyargının birçok biçimine karşı koruma için bir potansiyele sahiptir.¹⁵⁵

Yapılan araştırma hangi alanda olursa olsun feminist bakış açısının katılması için şunlar yapılmalıdır:

1. Bir araştırma konusu veya araştırma problemi seçildiğinde, kadınların hayatlarına yardım edecek potansiyele sahip olup olmadıklarını ve böyle bir etkiyi yapmak için hangi bilgilerin gerektiğini araştırmalıdır.

¹⁵⁴ Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 88.

¹⁵⁵ Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 98.

Araştırma konusunun kökeni ne olursa olsun, kadınların hayatı için en olumlu etkiye sahip olan bilgilerin belirlenmesi ve özellikle hangi tür bilgilerin en kullanışlı olduğunu belirlemek önemlidir.

2. Çalışma tasarlandığında, sorulan sorulara ve ihtiyaç duyulan bilgilerin türüne, uygun olan ve belli dinleyiciler için ikna edici cevaplara izin veren metotlar seçilmelidir.

Genel bir rehber olarak, araştırmanın amacı bireysel hayatların betimlenmesiye ve konu belli bakış açılarını ortaya çıkarmak için tasarlanmışsa daha çok nitel metotlar uygun olmaktadır. Eğer amaç belli değişkenler (örnek olarak, hükümet politikalarının kadınları nasıl etkilediği) arasındaki ilişkileri belgelemekse, daha çok nicel metotlar uygun olabilir.

3. Nitel veya nicel metotların ya da her ikisinin kullanımına dair birçok örnekte, her yaklaşımla ilgili sorunların belirtilmesi gerekir. Böylece nitel metot kullanıldığından, zayıf temsil ve aşırı genelleme problemlerinin farkında olmak gerekir. Alternatif olarak, nicel metotları kullanırsak, bilinçli ve aktif olarak prosedürde feminist değerle iş birliği yapmak zorunda kalınır.

4. Mümkün olduğunca, nicel ve nitel metotları birbirine bağlayan araştırma tasarımları kullanılmalıdır. Bu yaklaşım, terim olarak karma metot olarak adlandırılır. Bir metodun dezavantajı ile diğer metodun gücünün dengelenmesi amacı güdülmüştür.

5. Araştırma metotları, ister nicel ister nitel olsun, sürecin önyargısız olması veya cinsel eşitliğe dayanması çok önemlidir.

6. Kaliteli araştırma yapmak için, zaman ve çaba harcanmalıdır.

7. Sonuçları yorumlarken, bulgularla tutarlı farklı yorumlamalar gündeme alınmalıdır ve kadınların hayatındaki değişikler için kullanılmalıdır.

8. Her zaman bulguların bir takım politik analizleri yapılmalıdır.

9. Sonuç olarak, mümkün olduğu kadar, araştırma sonuçlarının yayılmasına etkin bir biçimde katılmak gereklidir. Yaymanın önemi abartılmamalıdır; çünkü, feminist çalışmanın amacı kadınların hayatında bir fark yapmaktır.¹⁵⁶

Feminist bilimin amaçları, sosyolojinin kurulmuş doğal bilim modelinin ve diğer ilgili disiplinlerin eleştiri bağlamı içinde gelişmiştir. Eleştirinin kapsamı, bazı feminist perspektifleri, kendi vurgu ve içeriklerini ilave ederken Marksist ve beşeri bilimlerdeki yorumlayıcı geleneklerin eleştirel görüşünü de paylaşmaktadır.¹⁵⁷

Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer nokta da, bilgi teorisi, metodoloji ve araştırma yöntemleri arasında önemli bağlar olduğu noktasıdır. Hedeflenen bir feminist araştırma vardır ve sadece araştırma yöntemine odaklanmanın, bu amacı tanımlama sürecinde engel oluşturacağı kaygısını bazı feminist araştırmacılar taşımaktadırlar. Feminist araştırmada epistemoloji, diğer bir ifadeyle bilgi teorisi de önemlidir. Epistemoloji, kimlerin bilen kişiler olabileceği sorusunu cevaplamaktadır. Toplumsal yargılar bilgi olarak kabul edilebilirler mi, ne tür şeyler bilinebilirler? Bilgi sosyologlarına göre, epistemoloji, yargıların onaylanma stratejisidir. Tanrı, gelenek, görenek, sağduyu, gözlem, akıl ve erkek merkezli otoritelere göndermelerin hepsi, bu alışlagelmiş genel geçer stratejinin örnekleri olarak görülmektedirler. Feminist bilgi sosyologları, geleneksel bilgi teorilerinin kadınların bilginin taşıyıcısı olması ihtimallerini göz ardı ettiklerini, bilimin sesinin erkeksi olduğunu, tarihin erkek gözüyle yazıldığını, geleneksel sosyolojik bir cümlede öznenin her zaman

¹⁵⁶ Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 101- 103.

¹⁵⁷ Acker, a.g.e., s.133.

erkek olduğunun varsayıldığını belirtmektedirler. Bu nedenle, kadınların bilen özneler olarak kabul edildiği alternatif bilgi teorileri önermektedirler.¹⁵⁸

Epistemolojinin, “bilginin doğası, kapsamı, bilgi iddiasının doğruluk derecesi ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi” gibi tanımları pratik araştırma davranışlarına çevrildiğinde, hiçbir şey ifade etmemektedir. “Feminizmin”, araştırma süreci kapsamında, gerek analiz gerekse davranışı destekleyen feminist epistemolojik ilkeler olarak olumlu biçimde yer alması gerektiğini ileri süren görüşler vardır. Bunların ilişkili olduğu beş alanının taslağı şöyle çıkarılabilir:

- Araştırmacı-araştırılan ilişkisinde
- Bir araştırma deneyimi olarak duyguda
- Araştırmacıların entelektüel özgeçmişlerinde
- Araştırmacı ve araştırılanın farklı gerçekliklerinin ve kavrayışlarının nasıl bağdaştırılacağı ve böylece
- Araştırma ve yazma sürecinde karmaşık iktidar sorununda

Bu ilkeler, araştırma davranışında ve ayrıca ‘orada neler olduğu’nun kavranışıyla ilgili analitik süreci açıklayan yazılı araştırma raporlarında yer almalıdır. Etnometodoloji ve diğer fenomenolojik sosyoloji türleri, ayırım gözetilerek kullanıldığında, feministler için, söz konusu analitik süreci açıklamada yararlı araçlar olacaklardır. Bu yöntemler, yöntemsel sorunlar kadar teorik sorunlara yönelik bir ilgiyi de paylaşmaktadırlar. Kadını yekpare bir kategori, araştırmacıyı ise bir diğer ve karşıt kategori olarak görmenin sonuçlarından biri, araştırmacının “gerçek” kavrayışın feminist terimlerle söylenirse, doğru ya da yüksek bilincinin bilimsel temelde tercihe şayan görülebileceğidir. Araştırmacının kavrayışı zorunlu olarak

¹⁵⁸ Mies, 1995, s.36.

geçici, entellektüel, duygusal ve siyasal arka planı olduğunu ve araştırılanın kavrayışı ölçüsünde bağlamsal olarak belirlendiği yönündeki görüşte çok fazla doğruluk payı vardır. Bunun anlamı, araştırmacının analizlerinin bireyci olduğu ve genelleme yapamayacağı değildir. Araştırma analiz ve teorilerinin tümü, kaçınılmaz olarak araştırmacının/teorisyenin maddi deneyimlerine dayanmaktadır. Sosyal bilimlerin anahtar sorunu, “özneler arasılığı” nasıl kavrayacağıdır. Ontolojik ayrılığa karşın ortak deneyimleri konuşmak, başkalarında kendimizi tanımak ve onların kendini bizde tanınması gibi “paylaşılan deneyimler” varsayılabılır. Öznelerarasılık¹⁵⁹ mümkün olduğu için sosyal dünyanın ona karşı test edilecek betimlemeleri üretilebilir. Feminist araştırmada, teorinin doğasına ilişkin temel sorular böylece getirilmiş olur.¹⁶⁰

C. FEMİNİST METODOLOJİ DİSİPLİNLERARASI MIDIR?

Çoğu kadın çalışma programları, disiplinler arası yapıdadırlar. Bağımsız bölümler değildirler; çünkü bu programları, çeşitli geleneksel bölümlerden alınan dersler ve fakülteler düzenlemektedir.¹⁶¹ “Disiplinlerarasılık” akademik disiplinler hakkındaki tartışmalarda farklı kişilerce farklı anlamlara gelmektedir; disiplinler arası yönetim yapıları, böyle bir yapıya en iyi hizmet edecek öğretim şekli, araştırma program amaçları veya bilgi hakkındaki fikirlerle doğrulanmaktadır. Disiplinlerarası

¹⁵⁹ 1) Genel olarak, toplumsal ilişkilerin karşılıklı kurulabilmesi; insanların bilgi ya da yaşama dünyalarında deneyimledikleriyle ilgili olarak, mutlak bir nesnellik iddiasında bulunamamaları bile, mutabakata erişebilecekleri durum. 2) Salt özne olmak, tek kişiye özgü bulunmak yerine, çok sayıda özneyle ortak olma, birçok özne tarafından doğrulanma durumu; bir önermenin, hipotezin doğruluğuyla ilgili olarak genel bir uzlaşmanın söz konusu olması. Buna göre, başka insanlara mecazlar ve analogiler olmadan harfi harfine ve gerçekten anlaşılan sözcüklerle iletilen düşünce içeriği olarak bilimsel bilgi, doğruluk ve yanlışlığın, kendisini uygun koşullar içinde bulan herkesin karar verebileceği iddialardan oluştuğu için, özel ya da özne bir bilgi değil de, özneler arası geçerli bir bilgi olmak durumundadır. Bkz: Cevizci, a.g.e., s. 670.

¹⁶⁰ Stanley, a.g.e., s. 69 – 70.

¹⁶¹ Coyner, Sandra, “Bir Akademik Disiplin Olarak Kadın Araştırmaları”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, Der. Çakır, Serpil/Akgökçe Necla, Sel Yayıncılık, İstanbul, s. 20.

model, belirli amaçlar için yaratılan bir Şey değildir. Disiplinlerarası yaklaşım birçok feminist araştırmacı, araştırma yaparken var olmuş ve ona uyarken onunla birlikte bazı ykmllkler de aŐılmıŐtır.¹⁶²

İlk olarak, kadınların hayatlarının çeşitli yönlerini kendiliğinden ele alan çalışmalar genel olarak ayrı bir alanda imiŐcesine düşünülmüş, bu bağlamda disiplinlerarası olamayacakları dile getirilmiştir. Örneğin siyah kadınların kültürünü, müziğini, politikasını, tarih ve sosyolojisini – siyah kadın yazarlarca gerçekleştirilen çalışmalarda kolaylıkla bulabileceğimizi ve siyah kadınlarla ilgili bu literatürün disiplinlerarası olduğunu öne süren *Barbara Smith*'le, *Sandra Coyner* aynı görüşte değildir. Disiplinlerarasılık, farklı disiplinlerde eğitilmiş bireyler arasındaki işbirliğini belirtir. Bu anlamda kavram, kesinlikle paylaŐım, işbirliği ve tek bir bireyin kendi başına gerçekleŐtireceėinden çok daha iyi bir ürün ortaya koymaya işaret etmektedir. Fakat “disiplinlerarası” kavramı, “ift cinsiyetçilik” kavramı gibi, parçaların kendi belirgin kimliklerini yitirmeden iŐbirliėinin devamını belirtir. Bilim insanları bu işbirliğini gerçekleŐtirirken, kendi orijinal disiplinleri içerisinde kalabilirler ve sonuçta onlara dönebilirler. Disiplinlerarası çalışmalarla ilgili literatür, özellikle sosyal bilimlerde, belirli tipteki işbirliğine ve bunun içinde belirli tipte bir rasyonalitenin üzerinde önemle durulduğunu göstermektedir.¹⁶³

Disiplinlerarası oluşu “uygulamalı” ve problem-merkezli oluŐla, eŐdeėerli grme konusunda adeta bir görüŐbirliėi bulunmaktadır. Disiplinlerarası alıŐma, bazı özel veya politik nedenlere gönderme yapılan belirli sosyal veya politik sorun etrafında organize olmuştur. Herhangi bir yönde bir sonuç alınana kadar varolan ve

¹⁶² Coyner, a.g.e., s. 20.

¹⁶³ Coyner, a.g.e., s. 20.

uygun bütün teori ve yöntemler soruna uygulanmaktadır¹⁶⁴. Disiplinlerarası bir işbirliğinde sorun, gereksinimler ve belirli sorulara ışık tutan nedenler bilimsel dünyanın dışından – toplumdan veya harcanacak parayı karşılayacak olanlardan gelirken, geleneksel akademik disiplinde araştırma soruları, araştırmaya değer sorulara işaret eden ve onları inceleme yollarını kendiliğinden tanımlayan varolan paradigmalardan, teori ve yöntemlerden gelmektedir.¹⁶⁵

Kadın çalışmaları açısından disiplinlerarası modelin çekiciliği açıktır. Kadının statüsünün değişimi amacıyla, cinsiyetçilik problemi etrafında örgütlenmek; ataerkil sistemin hâkimiyetine son vermek istenmektedir. *Coyner*, sorunları tanımlayarak problem ortaya koymanın bu sorunları tanımlamada zaten başarısız olmuş geleneksel disiplinlerin çabalarına göre daha üstün gözükmekte olmasına rağmen, yeterince iyi olmadığını öne sürmektedir. İki sakınca söz konusudur. İlki, problem-merkezli bu model beklenen özerkliği vermez. Disiplinlerarası ekibin üyeleri problemi, yeniden çözmek veya daha fazla çaba gerektiğinde bunu söyleyecek güce sahip değildirler. Kendi topluluklarının dışından gelen, parasal olarak destek veren kuruluşlar, “toplum” veya öğrenim programları için öğrencilerin talepleri gibi dış belirleyicilerle bağlıdırlar. Problem yaklaşımının, kadın çalışmalarının değerini düşürdüğüne dair görüşler ileri sürülmüştür. Bunlara göre; kadın çalışmaları sadece bir işbirliği değildir. Eğer doğru açıklanabilirse, insanlığa bütünüyle yeni bir bakış açısı olabilecek niteliktedir. Disiplinlerarası programlar, yeni görüşleri ve teori-pratikteki yeniden yapılanmalar konusunda geleneksel disiplinlere danışmazlar. Disiplinlerarası programlar ve projeler normal olarak

¹⁶⁴ Bu türden disiplinlerarası çalışma ile geleneksel disiplinlere özgü çalışma arasındaki ayırım Kuhn’un modeline dayanılarak açıklanabilmektedir.

¹⁶⁵ Coyner, a.g.e., s. 21.

teoriye ve yönteme bir katkıda bulunmazlar; bu programlar teori ve yönteme “problemleri” çözmek için başvururlar.¹⁶⁶

Kadın çalışmalarını cinsiyetçilik “problemi” ile bağlamanın, değişime ulaşmadan önce önemsizliğe doğru kaymayı getireceğine dair görüşler ileri sürülmüştür. Çünkü bu konuda verilecek destek, problemin önemini diğerlerinin algılamasına bağlı olacaktır ve bundan dolayı devamlı olarak topluluk dışındaki diğerlerinin ırkçılığına ve cinsiyetçiliğe maruz kalacaktır. *Marcia Weskott* 1960’larda yoksullara ve özellikle siyahlara olan akademik ilgiye göndermelerde bulunarak, bu sürecin etkin bir tanımını vermiştir. Araştırmalara dayanan çalışmaların artışındaki çokluk, gettolarda çok küçük bir değişim getirmiştir. Fakat gettolar sorunları ile var olmaya devam etse de, kadınla ilgili araştırmalar gözde olmuştur. Feminist araştırmacılara yöneltilen soru, kadın çalışmalarının gelip geçici bir moda haline geldiğinde araştırmacıların ne yapacağıdır.¹⁶⁷

Kadın araştırmalarının savunusunu, belki de araştırma yönlü oluşu ile başlatmak gereklidir. Kadın çalışmalarının yaygınca kabul görmüş amaçlarından çoğu, özellikle kadın çalışmaları alanının dışında ve marjinde kalmış kişiler arasında, öğretimle ilgilidir.¹⁶⁸ “Disiplinlerarası”lık, kadın çalışmaları alanında çalışan araştırmacıları, güçlü ve korunmuş bölümlerin rekabetinden koruyarak bu alandaki çalışmaların devamına katkıda bulunduğu için savunulmaktadır. Araştırmalar, bir disiplin içindeki bu disiplinlerin model ve metotlarına göre hazırlanan çalışmalar olduğundan, kadın çalışmalarındaki araştırmalar küçümsenir ve ertelenir. Bilimsel dünyanın olumlu puanları bölümlere gider ve bunun da uzun dönemdeki sonucu bu bölümlerin fakültelerdeki araştırma başarılarına saygınlık

¹⁶⁶ Coyner, a.g.e., s. 21.

¹⁶⁷ Coyner, a.g.e., s. 21.

¹⁶⁸ Coyner, a.g.e., s. 22.

kazandırma, değer verme gücünü elinde tutmaları olur. Kadın çalışmaları başlığı altında araştırmalar yapılmalı ki, kadın çalışmaları, araştırmalarla kazanılan başarılar için güvenilir bir alan olabilsin.¹⁶⁹ Kadın çalışmaları alanında araştırmaların diğer amaçlara bağlı olmaksızın kendi başlarına değerli olduklarını belirtmek ve “temel araştırmalar” olarak adlandırılan araştırmaları desteklemek gerekmektedir. Bu araştırmaların nihai uygulaması açık olmasa da ve hatta bazen problemler çıksa da, kadınlar hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilme açısından bu çalışmalar değerlidir.¹⁷⁰ Sosyal değişmeyi açıklamada yararlı olacak bir teoriye ve kesin bilgilere gereksinim nedeniyle araştırmaya verilecek önem kolaylıkla anlaşılabilir. Bu araştırmalar, bir biçimde kontrol edilmeyi gerektirmektedir; ama bu asla geleneksel disiplinlerin “problemleri” belirlemek şeklindeki kontrolleri gibi olmamalıdır. Araştırmaların kalitesi ve yapısını etkileyecek sonuçlar da önemlidir. Kadın çalışmaları alanındaki araştırmaların sonuçları ile disiplinlerin genel açıklamalarını ve bu disiplinlerin giriş mahiyetindeki araştırma derslerinin birleştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmalar, ister bu disiplinlerdeki çalışmaların önemli bir boyutu olsunlar ister de yeni devrimci bir bakış açısı ile bu alandaki temel kavramları yeniden yapılandırma talebinde olsunlar, kadın çalışmalarının meşru ve önemli olduğunun bu disiplinlerce tanınması istenmektedir. Disiplinlerin değişmesinin ötesinde, feminist araştırmacıların ana amacı, kendi yeni bilgilerini oluşturmaktır. Çeşitli disiplinlerin kadın çalışmalarına nasıl katkıda bulunabileceğini fark etmek de ayrıca yararlı olacaktır. Feminist araştırmacıların, hakkında bilgi sahibi olmak isteyecekleri çalışmaların çoğunlukla farkına varamadıkları yönünde görüşler belirtilmiştir. Geleneksel disiplinlerin kaynakları olarak yayınlanmış çok sayıda

¹⁶⁹ Coyner, a.g.e., s. 24.

¹⁷⁰ Coyner, a.g.e s. 22.

araştırma ve bibliyografya sorun olmaktadır. Disiplinlerarası bir başlık altındaki çalışmaları bulmak, fazladan bir danışmanlık emeği gerektirdiğinden araştırmacının ümidi kırılmaktadır. Sonuç olarak, bir çalışmayı iki kere tekrarlama riskine girmektedirler. Kadınlar hakkındaki çalışmalar kaynaklarından alınıp, ister istemez sonuçlarının tutarlı olacağı beklentisi ile bir araya getirilemez. Seçimler yapılmak zorundadır: Neyin kapsanacağı, neyin dışta bırakılacağı, nasıl bir arada bütünleştirilebileceği ve neyin muhafaza edileceğine dair seçimler yapılmalıdır. Veriler kendiliklerinden düzene girmeyeceklerdir.¹⁷¹

Araştırmaları etkileyenler, öğretilecekleri de etkileyecektir. Disiplinlerarası bir giriş dersini oluşturacak yaygın kabul görmüş bir “çekirdek” materyale henüz sahip olunmamıştır. Çeşitli disiplinler bakış açıları arasındaki açıkları, eksiklikleri kadın çalışmaları alanındaki dersler kapsamadığından, bu alanda çalışan öğrenciler karmaşadan şaşkın bir durumdadır. Fakat daha da önemlisi, toplumda kadını açıklamaya veya onunla ilgilenmenin çeşitli biçimlerini karşılaştırmalı bir biçimde değerlendirebilecek nitelikler, öğrencilere verilmemiştir. Bazı disiplinlerden, daha işe yarayabilecek birtakım modeller ödünç alınmıştır. Öğrenciler gerçekten değerlendirme yapabilirler mi veya kadın araştırmacılar değerlendirme yapabilirler mi? Öğrencilerin geleneksel disiplinler içinde sadece verilen belirli örneklerle değil de nerede rastlarsa o örneklerde cinsiyetçi eleştiri getirebilecek yeterince açık bir “feminist perspektif” geliştirebilmeleri mümkün mü?¹⁷²

“Disiplinlerarasılık”ın kadın çalışmaları için çok da anlamlı bir yöntem olamayacağına dair yaklaşımlar kabul görmeye başlamıştır. Başlangıçta bu yöntem çekici olmuş, çünkü gerçekten de, araştırmalar ve öğretim için disiplinler içinde

¹⁷¹ Coyner, a.g.e., s. 22 – 23.

¹⁷² Coyner, a.g.e., s. 24.

kalmaktan daha yararlı olacağı savunulmuştur. Bununla birlikte son yıllarda kadın çalışmaları kapsamındaki eserlerin yapısı ve kalitesi, disiplinlerarası olmanın, geleneksel disiplinlerden bağımsızlaşmanın tek mümkün biçimi olmadığını kanıtlamıştır. *Sandra Coyner*, disiplinlerarasılığın kadın çalışmalarını sınırladığı iddiasındadır. Ona göre, bu tarz bir çalışma gerekli özerkliği vermemektedir. Disiplinlere ilişkin modellerin, kadın araştırmacılar için sorunları belirtmesine izin verildiği, uygun metodolojilerin ne olduğu konusunda disiplinlere ilişkin önceliklerin kabul edildiği ve kadın çalışmalarının temel katkısının disiplinlere ilişkin modelleri değiştirmek olarak görüldüğü sürece, kadın çalışmalarında kapsamlı modellerin ortaya konması gerekecektir.¹⁷³

Kadın çalışmaları için atılması gereken ilk adım, disiplin olma talebidir. Bir disiplinin idari yapısı bir bölüm olmasının kadın çalışmaları için anlamı, programları için pek çok kaynağa muhtemelen sahip olmayacağı, fakat daha fazla özerk olacağıdır. Kadın çalışmaları programının önemi ve dengesi hakkındaki kararlar, diğer disiplinlerdeki öncelikler ve şartlarca daha az etkilenmiş olacaktır. Kadın çalışmaları alanı içinde bile, değerlendiren konumunda olanlar yeni ve farklı yaklaşımları bazen küçümseyebilecek, kişisel ve teorik olarak yanlı olabilecek, niteliklerin değerlendirmesinde görünür çelişkiler ve kişisel dostluklar, gerginlikler yaratabileceklerdir. Bu süreç zor, ama gerekli ve çelişkilidir. Eğer feminist araştırmacılar kadın çalışmalarını kendileri değerlendirmezlerse, bunu diğer disiplinlerdeki araştırmacılar yaparlar ve bunu yaparken kendi standartlarını kullanırlar. Kadın araştırmaları disiplininin kendi değerlendirmesinin kendi kontrolünde olmasının avantajı, kendi standardının geliştirilebilmesi ve

¹⁷³ Coyner, a.g.e., s. 25.

uygulanabilmesidir. Örneğin, derslerin içeriklerinin üzerindeki devamlı kontrol baskısı, bilim kadınlarını önemsiz bulan veya red eden basit ve yanlı yaklaşımları söküp atılarak ortadan kaldırılmalıdır. Disiplinlere bağlı derslerin toplamı ile bir disiplinlerarasılık oluşturulduğu için, böyle çabalar varolan tanımları ile böyle bir bozulmayı işaret edecektir. Eğer kadın çalışmaları özerkse, hakların yanı sıra talep etme ve “kaliteyi” değerlendirme sorumluluğuna da sahip olmalıyız.¹⁷⁴

Coyner’e göre, kadını anlamada feminist bakış açısı verili kabul edilirse “kadın çalışmaları alanında” kaliteden büyük ölçüde ödün verilmeksizin, bu yaklaşımı önemsiz kılan veya göz ardı eden bir çalışma hayal edilemez. Tüm bunlar “objektiflikle” ilişkili değildir ve el çabukluğu olarak da anılmamalıdır. Kadın çalışmaları, eğer bir disiplin olma iddiasında ise, bunlar akademik dünyanın bölümsel özerklik geleneğinden kaynaklanır. Her alanda profesyonelleşmenin önemli bir kısmı, sadece kalifiye uzmanların o alandaki çalışmaları değerlendireceği ve değerlendirmesi gerektiği temeli olmalıdır. Disiplinlere ilişkin çalışmaların en devrimci yönleri, muhtemelen yeni kadrolaşma biçimleri olacaktır. İhtiyaç duyulan şey, yeni elemanlar için oluşturulması gereken modelin yanı sıra, öğretim elemanlarını eğitecek lisansüstü programların geliştirilmesidir. Lisans-üstü programların tartışılması bu alanda çalışanları içerik sorununa götürmektedir. Bu durumda, hemen çeşitli biçimlerdeki feminist yaklaşımlar ve farklı disiplinlerde eğitilmiş olmanın sonucunu yansıtan içeriğin oluşturulmasında ve dengesinin nasıl olacağı üzerine farklı görüşlere sahip olma gibi küçümsenemez bir gerçeğe karşı karşıya kalınmaktadır. Kadın çalışmalarının her zaman geleneksel disiplinlerde

¹⁷⁴ Coyner, a.g.e., s. 25 – 26.

olduğu gibi, farklı öncelikleri ve yaklaşımları yansıtan farklı akımlara sahip olacağı bilinmelidir.¹⁷⁵ İçeriğin oluşturulmasında üç şey göz önünde tutulmalıdır:

- Geleneksel disiplinlerdeki düzenlemeleri izlemekten mümkün olduğunca kaçınılmalıdır. Kadın çalışmalarının diğer disiplinlerin örneğin, psikoloji, edebiyat ve ekonomi gibi çeşitli disiplinlerin bir toplamı olmadığı açıkça bellidir. Bu sistemin, bizim bilgilerimize kabul ettirmeye çalıştığı bölünüm keskinlikle uygun değildir. İlk adımda, bu sistem kadın çalışmalarını disiplinlerarası program içinde bir araya getirmektedir.
- Kadın çalışmaları sorunlarını ve önceliklerini kadın hareketinden alması gerektiği veya kadınların yararlanacağı gelişen bilgi birikiminin genel kurallarından çıkarması gerektiği zaman zaman öne sürülmektedir. Bu, çeşitli disiplinlerdeki yaklaşımların toplamından dahi iyidir; fakat feminizm içinde çeşitli görüşler olduğundan bir fikir birliğine varılamayacaktır. Daha geniş bir bakış açısına ve ileri görüşe gereksinim vardır.
- Lisans-üstü ders programlarının yapısı, bir güç, bir yasa ile veya bu programı geliştirecek destekleyici kuruluşlarca ya da herhangi bir bilinçli belirleme ile ortaya çıkmayacaktır. Fikir ve yaklaşımlardaki farklılıkları gidermek veya bir fikir birliğine varmak için bütün dikkati vermek veya bunun için endişelenmek zorunlu bir durum değildir.

Paradigmalar sorunundan daha güç ve lisans-üstü programları geliştirmekten daha da önemlisi, kadın çalışmalarının özünün başka bir yönü olan metodolojidir. Paradoksal olarak bazen metodoloji probleminin küçümsendiği görülmektedir. Bazen

¹⁷⁵ Coyner, a.g.e, s. 26.

de kadın çalışmalarının tek bir metoda sahip olamayacağından çekinerek ve bu nedenle bir disiplin olamayacağı endişesi ile metod sorununa belirli bir uzaklıkla saygı gösterilmektedir.¹⁷⁶

Kullanılan tüm yöntemler geleneksel disiplinlerden ödünç alınmadır; fakat gerçekte de sosyal bilimlerde veya insan bilimlerinde, araştırmacının kullandığı yöntem, mantık, istatistik, metin incelemeleri veya gözlem'in uygun biçimde kullanılışıdır. Uygun yöntemi seçmek ve bunu belirli bir konuya ve varolan teorik çerçeveye uygun hale getirmek her disiplinin yaptığı şeydir. Kadın çalışmaları da aynı şeyi yapabilir. Kavramlarla olduğu gibi, geniş yayılımdaki sorular için yararlı olan yöntemin tanımlanması gerekir ve öğrencilerin bir disipline özel yöntemleri öğrenmek üzere, bu disipline gönderilmesi yerine, onlara kendi yöntemlerini düzenli bir biçimde öğretmelidir. Amaç, her öğrenciye tüm yöntemleri öğretmek değildir, bunu varolan istatistik dersleri de amaçlamıyor. Amaç öğrencilere belirli bir bileşimi öğretmek ve bu bilgi ile yayınlanan çalışmaların çoğunu anlayabilmesi ve araştırma projelerini izleyerek ihtiyaç duydukça geliştirilmiş yöntemleri öğrenerek (veya yeni yöntemler bularak) bilgi birikimlerini geliştirebilmeleridir. Kadın çalışmaları metodolojiden yoksun değildir; tersine pek çok yöntem mevcuttur.¹⁷⁷

Ayrı bir metodoloji araştırmak ve kadın çalışmalarını “erkek” yöntemlerden arındırmaya ilişkin çabalar çoğunlukla verimsiz olabilmektedir. Şüphe duyulmayacak bir gerçek ki, birçok kötü kullanım, “rasyonalite” adına yapılmaktadır. Ve kadın deneyimlerini içermezler, eğer geleneksel akademik dünya, gözleme ve mantığa önem vermişse (gözlemci ve gözlemlenen ayrımlarını belirterek), bundan dolayı subjektivizm, spiritualizm, ilhamla gelmiş bilgi ve sergi ile

¹⁷⁶ Coyner, a.g.e., s. 28.

¹⁷⁷ Coyner, a.g.e., s. 28 – 29.

sınırlı kalınmamalıdır. “Kadın çalışmaları” metodunun gelişmesinin temeli, kadınların eğitimde ve araştırmalarda oluşan deneyim ve algıları gibi kendi ifadelerinde biçimlenen hikâyeleri ile çoğunlukla ters düşmekte, ikincisinin birincisinden daha iyi bir açıklama olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadın deneyimlerinin, istatistiksel yöntemlerin yerini alması, ya kadın deneyimlerinin doğal olarak ırk, sınıf, kültürel ve diğer farklarını reddederek benzer olduğuna inanmak, ya da kadınlar hakkında genellemelere gidilebileceği ümidini ortadan kaldırmaktır. Önceki bilim sınırlamalarına tepki duyarken, yalnızca doğrudan doğruya karşı olmaya önem vermek yerine, daha kapsamlı, yeni açılımlı yöntemler yaratmak gerekmektedir. Diğer yöntemlerin sonuçları ve açıklama biçimleri, kadın deneyim ve açıklamalarıyla karşılaştırarak harmanlanmalı ve geleneksel yöntemler de yeni problemlere uygulanmalıdır.¹⁷⁸

Kadın çalışmalarının akademik bir disiplin olarak kabul edilmesinden sonra, oldukça “rasyonel” bir disiplin olan hukukta, kadın çalışmaları disiplinine dair bilgiler kullanılabilecek, geliştirilen metodolojiler hukuk disiplininde de kullanılarak hukuka kadın perspektifinin getirilmesi sağlanacaktır. Eğer kadın çalışmaları akademik bir disiplin haline gelirse, bilimselliği de kabul görecektir ve kadınlara ilişkin bilgiler göz önüne alınarak hukuk teorilerine biçim verilmesi isteği çok daha anlamlı olacaktır. Çünkü hukuk tüm insanların hayatlarına düzenlemeler getirmektedir öyleyse, insana ait olan sorunlar bunları yaşayanların tümü tarafından ve eşit olarak katılımları olmaksızın anlaşılamayacaktır.

¹⁷⁸ Coyner, a.g.e., s. 29.

III. FEMİNİST METODOLOJİNİN TÜRLERİ

Feminist teorinin, tek bir metodolojisi yoktur. “Feminist” olarak nitelenen belirli özelliklere sahip metotları vardır.

a. Feminist Mülakat Araştırması

Feminist araştırmacılar, mülakat araştırmasını sosyal reform amaçları için kullanmışlardır. Sosyal araştırma projesinde, bir kadının anlaşılabilmesi için, bir kadın tarafından mülakat edilmesi zorunlu olabilmektedir. Kadın kadına konuşma, kadınlı erkekli konuşmalardan daha farklı olmaktadır. Birçok feminist araştırmacıya göre, kadınların yaptığı işleri gösteren kategorileri kullanmak, erkek aktivitelerini gösteren kategorileri veya sosyal bilimlerden elde edilen terimleri kullanmaktan daha önemlidir. Kadınlarla mülakat yapan feminist araştırmacılar, tipik toplumun veya akademik söylevlerin parçası olmayan, yani “adsız olan” konuları tartışmışlardır. “İhtimam etiğini”¹⁷⁹ bir kadından dinlemek, diğer kadının fikirlerini geliştirmesini, anlamı kurmasını, kullandığı sözcüklerle neyi kastettiğinin anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Mülakat, yalnızca, bunun için dahi çok önemli bir metot olmaktadır.¹⁸⁰

Mülakat, etnografiden, mülakat yapılanın hayatında araştırmacının uzun dönemli katılımını içermemesiyle ve kapsamlı alan araştırmasından, araştırmacı ve mülakat yapılan arasındaki serbest etkileşimi içermesiyle ayrılmaktadır. Kapsamlı alan araştırması, tipik olarak tartışma ve açıklama fırsatlarını dışlarken, mülakat

¹⁷⁹ “Kadın ihtimamı” görüşü hem pratik hem de kişiler arası seviyede yeni bir fikir olarak karşımıza çıkmamaktadır. *Gilligan*’ın kadın ve erkeğin ahlaki gelişimine dair feminizm içinde dönüm noktası olan çalışması, kadınların dünyayı nasıl gördüğünü ve ahlaki ikilemleri nasıl çözdüğünü anlamada en önemli özelliğin “ihtimam” olduğunu ortaya koymuştur. *Gilligan*’ın araştırma konuları, kadınların hikâyelerinde öncelikle “kim incitir?” sorusunun ve zarardan diğerlerini koruma sorununun büyüklüğünü ortaya koymuştur. Benzer olarak bu tema araştırma konularının refahıyla bağlantı kurarak araştırmayı tanımlamaya çalışan birçok feminist bilginin yazılarından da çıkarılır. Bkz: Fonow, Mary Margaret; Cook, Judith A., “Back to the Future”, in: *Beyond Methodology*, Indiana University Press, 1991, America, s. 9 – 10.

¹⁸⁰ Reinharz, Shulamit, “Feminist Interview Research”, *Feminist Methods in Social Research*, Oxford University Press, 1992, New York, s.23-24

araştırması bunları içermektedir. Açık uçlu mülakat, gerçeklikten insanların bakış açısını çıkarmakta ve araştırmacının teoriyi oluşturmaya izin vermektedir. Bu şekilde, hipotezleri test etmeye çalışan niceliksel yönelimli, kapalı uçlu mülakat araştırmasını tamamlamaktadır. Açık uçlu mülakat araştırması standartlaşmamış bilgiler edinmeyi sağlamaktadır. Söz konusu bilgi türü, araştırmacıların insanlar arasındaki farklılıkların tümünü kullanmalarına da imkân vermektedir. Örneğin, sorular hazırlanırken değişik sayıda hazırlanabilirler; çünkü, mülakat yapılan insanların eğitim seviyeleri, ekonomik durumları gibi farklılıkları vardır. Bu nedenle, bir kısmına daha az diğerlerine daha fazla soru yöneltmek araştırmanın güvenilirliğini etkilememelidir. Feminist araştırmacılar, açık uçlu mülakatı, davranışları kendilerine göre, kabul edilemez olan insanları çalışmak için de kullanmaktadırlar. Örneğin, tecavüzden hüküm giymiş mahkûmlar üzerine yapılan bir araştırmada, bu yöntem kullanılabilmektedir.¹⁸¹

Feminist araştırmacılar, mülakat tekniğini bu gibi nedenlerle beğenmektedirler. Ayrıca pozitivist eleştireliliğe karşı, niteliksel metotları savunan sosyal bilimciler de bu tekniğin yararlarını savunmaktadırlar. İlk olarak, mülakat insanların düşüncelerini, duygularını, hatıralarını araştırmacının sözleriyle değil, kendi cümleleriyle anlatmalarını sağlamaktadır. Bu, özellikle, kadın çalışmaları için önemlidir; çünkü, bu şekilde kadınlardan bir şey öğrenmek mümkün hale gelmekte, kadınların düşüncelerini göz ardı eden ya da kadınlar adına konuşan erkekler yüzyılına bir panzehir oluşturmaktadır. Bir kısım feminist araştırmacılar, kadınların konuşmalarını kaydedip analiz ederek önemli bir mesafe almışlardır. Diğer feminist düşünürler, açık uçlu mülakatın özellikle kadın araştırmacılar için uygunluğu

¹⁸¹ Reinharz, a.g.e., s.18-19; bkz. Bell, E. Susan, “Becoming A Political Woman: The Reconstructisim and Interpretation of Experience through Stories”, İn: Gender and Discourse: The Power of Talk, edit. Todd, Alexsandra Dumas/ Fisher, Sue, Ablex, 1988, Norwood, s. 202 – 204.

tartışılırken, mülakat yapana karşı mülakat yapmanın önemine yoğunlaşmışlardır. İnsanlara ne hissettiklerini ya da ne düşündüklerini sormak bir aktivitedir ve bu kadınların sosyalleşmesini sağlamaktadır. Yapılan bir mülakat araştırmasının sonucu göstermiştir ki, erkeklere göre kadınlar duygularını daha rahat açıklamaktadırlar. Kısa ve basit cümleler yerine, hissettiklerini tam olarak dile getirmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca, mülakat, diğerlerinin üzerinde kontrolden kaçınmada, birçok kadının ilgisi ile tutarlıdır ve insanlarla ilişkili olma duygusunu geliştirmektedir. Feminist araştırmacılar, ilişki inşa eden bir yolla mülakat yapmaya çalışmaktadırlar ve araştırmacının, araştırılana yabancılaşmasından kaçınmaktadırlar. Benzer şekilde, grup tartışmaları, katılımcılara araştırma projesini biçimlendirmelerinde daha büyük bir rolü ve daha eşitlikçi araştırma metotlarının geliştirilmesi feminist amacı ile uyumu desteklemektedir.¹⁸²

Derin mülakatla ilgilenen bir kısım feministler, metotlarını “fenomenolojik mülakat” olarak adlandırmaktadırlar. Fenomenolojik mülakat, mülakat yapılanın öncülüğünde gerçekleşmekte ve sorular önceden hazırlanmamaktadır. Feminist mülakatın çok yönlülüğü, çalıştığı konuların genişliğinden bellidir. Şöyleki, ev işi, annelik, din deneyimi, şiddet deneyimi ve cinsel kötüye kullanım; hapsedilmiş hissetme, düşük yapma, çocuk bakımı çalıştığı konulardan birkaçıdır. Mülakatın detayları, mümkün olduğu kadar çeşitlilik göstermektedir. Her çalışmada, araştırmacı tekrarlanan mülakatın istenirliğini, süresini; soruların numarasını ve düzenini; soruların açık uçlu mu, kapalı uçlu mu, yoksa her ikisinin birlikte mi olacağını; mülakat yapılan araştırmacıya soru sorma olanağının olup olmayacağını; belirli konularda mülakat yapmanın etik sınırlarının olup olmayacağı ve mülakatın

¹⁸² Reinharz, a.g.e., s.19 – 21.

standartlaştırılıp standartlaştırılmayacağını incelemelidir. Mülakatın nerede yapılacağı; kimin karar vereceği; açıklamaların nasıl kaydedileceği (not tutma, ses bandı vb.); araştırmayı, araştırmacılar araştırmacı olarak mı yapacak, yoksa kimliklerini saklayacaklar mı; araştırma yüz yüze mi gerçekleşecek; mülakat yapan ve yapılanın birbirlerini ayrıntılı olarak tanımaları gerekli mi; mülakat yapılan araştırma sonucunu okuyabilecek, çalışmanın yorumuna katılacak mı tarzında ayrıntılarla ilgili bir dizi soru daha sorulabilmektedir. Tüm bu sorulara verilen feminist yanıtlar da, çeşitlilik göstermektedir. Mülakat ve mülakat yapılandan nasıl bahsedileceğine dair bir fikir birliği dahi oluşmamaktadır. Mülakat bir çeşit karşılıklı konuşma mı? Mülakat yapılan katılımcı mı? Konu mu? Bilgi veren mi? Söz konusu çeşitlilik, feminist araştırma metotlarının hem ana akımlar içinde köklendiklerini, hem de onlara karşı bir protesto sergilediklerini göstermektedir. Konu yerine katılımcı gibi geleneksel olmayan terimlerin kullanılması, araştırmacının iktidarı adlandırmayı veya yeniden adlandırmayı kapsayan feminist iskelet içinde çalıştıklarının bir işaretidir.¹⁸³

Mülakat çalışması yapan feminist araştırmacılar, sosyal bilim kavramını değiştirmişler ve dünyanın görülmesinde yeni yollar yaratmışlardır. Feminist araştırmacılar, kadın konuşmalarını dinleyerek, belirli sosyal sistemlere kadınların üyeliklerini anlayarak, yalnızca mülakat sayesinde ulaşılan fenomenlerin dağılımını kurarak, deneyimlerin yanlış anlaşılan ya da ihmal edilen dünyasını ortaya çıkarmışlardır. Mülakatın çok yönlülüğü ve feminist içerik ile uyumu kabul edildiğinde, çok çeşitli biçimlerdeki metotları elemeye ve arıtmaya devam etmeye istekli olunmaktadır. Feminist araştırmacılar, ilerlediklerinde, genel sözcük

¹⁸³ Reinharz, a.g.e., s.21-22; bkz. O'Donnell, Lydia, *The Unheralded Majority: Contemporary Women as Mothers*, Lexington Books, 1985, Lexington; Davidman, Lynn, *Tradition in rootless World: Women Turn to Orthodox Judaism*, University of California, 1991, Berkeley.

“mülakat”ın kullanılmasıyla gizlenen feminist mülakat araştırmasında kesinlikle çok fazla ayırım keşfedeceklerdir. Eğer feminist mülakat araştırmacıları dikkatli bir şekilde analiz süreci boyunca ve mülakat boyunca ne olduğunu tam olarak anlatırlarsa, sınıflandırılabilir ve belki çözümlenebilecek metodolojik ve etik ikilemlerin keşfedilmesi olası hale gelecektir.¹⁸⁴

b. Feminist Etnografi

Etnografi, kültürün ve hayatın, o kültürde doğan insanın bakış açısından görülmesi anlamına gelmektedir. Bir olay, bir durum, bir insan değerlendirileceği zaman veya araştırmaya konu edileceği zaman kültürden bağımsız bir araştırma düşünülemez. Feminist etnografi de, kadının kendi kültürü içinde, kendi özelliği içinde yani kadınlığı içinde değerlendirilmesi, kadın bakış açısının görülmesi, önemsenmesi, kadın duygusallığının ve dünyayı anlamlandırma tarzının, araştırmada öncü konumunda bulunması anlamına gelmektedir.

Çağdaş etnografi veya alan çalışması, birçok metodu içeren bir araştırma türüdür. Genel olarak, inceleme, katılım, arşiv analizi ve mülakat metotlarının özelliklerini de içermektedir. Böylece, bir metodun zayıf yanıyla diğer metodun güçlü yanını birleştirmektedir. Sosyal bilimlerde pozitivist perspektifle tanımlanan metotları, örneğin, test etmeyi, geniş kapsamlı alan araştırmasını, ise içermemektedir.¹⁸⁵

Akademik dünyaya, feminizmin son günlerdeki girişinin ilk safhalarında, feminist eleştiri, pozitivist metotların erkek merkezli bir yöntem içinde bilgiyi çarpıttığını ispatlamıştır. Bu nedenle, alternatif veya pozitivist olmayan metotların –

¹⁸⁴ Reinharz, a.g.e., s. 44 – 45.

¹⁸⁵ Reinharz, a.g.e., s. 46.

özellikle, açık uçlu mülakat ve etnografi – feminist sosyal bilimde göze çarpan bir yere sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir. Söz konusu alternatif metotlar, yorumlama üzerine odaklanmıştır. Ayrıca bu metotlar, araştırmacının, araştırmanın yapıldığı sosyal çerçeve içine girmesine ve araştırmacı-araştırılan arasındaki öznelerarası¹⁸⁶ kavrayış amacına dayanmaktadır. Bir kısım feminist araştırmacılar, pozitivist, patriarkal düşünmenin bir görünüşü olduğu gerekçesiyle reddetmeyi sürdürmektedirler. Araştırmacının bağımsızlığı dışında, sosyal gerçeklik düşüncesini reddetmişlerdir. Daha doğrusu sosyal araştırma, araştırmacının, içerisinde gerçekliği yorumlayıp tanımlayacağını kabul edildiği yapısalcı çerçeve tarafından yönlendirilmelidir. Bu bağlamda, feminist alan çalışması, pozitivist olmayan bir perspektifi destekleyen, sosyal bilimlere yeniden inşa eden ve yeni kavramları, kadınları da dâhil ederek üreten bir role sahiptir. Feminist alan çalışması ve kurumsal etnografi, yeni kavrayışlara liderlik edecek kavramlar doğurmaktadır.¹⁸⁷

Feminist etnografi, feminist araştırmacılar tarafından sık sık dile getirilen birbiriyle uyumlu üç amaca sahiptir. Bunlar: (1) Kadınların hayatlarını ve aktivitelerini belgelemek, (2) Olayları, kadınların kendi bakış açılarından anlamak, (3) Kadınların davranışlarını, sosyal koşulların bir ifadesi olarak kavramsallaştırmak. Örneğin, kadınları kendi bakış açılarından görmek, feminist olmayan katılımcıların gerçekleştirdiği gözlemlerin ağır ön yargısını düzeltmektedir. Söz konusu önyargı, kadınların aktivitelerini ve düşüncelerini önemsizleştirmekte veya onları erkek araştırmacıların ya da toplumdaki erkeklerin bakış açılarından yorumlamaktadır. Feminist etnografların, kadınların deneyimlerini anlamak için giriştikleri yollardan biri, “anahtar niteliğindeki bilgileri” elde edebilecekleri kadınlarla ilişki kurmaktır.

¹⁸⁶ Bkz: Dipnot, 159, s. 87.

¹⁸⁷ Reinharz, a.g.e., s.46.

Öğrenmek istediklerini bu kadınlarla kurdukları ilişki sonucu edinmektedirler. Asıl problem şudur: Hemen hemen tüm araştırmalar, kadınların, erkeklerle ilişkilerinde “ne” oldukları sorusuna yönelmiştir; oysa, asıl soru, kadınların kendileri için ne anlam ifade ettiğidir. Kadının, erkekle olan ilişkisinde taşıdığı anlam sorunu, Batı medeniyetine ve sosyal bilimine özgü bir sorundur. Söz konusu kültürün kadın düşmanlığı, sosyal bilimlere de yansımaktadır.¹⁸⁸ Feminist etnograflar, kadınların davranışlarının sosyal koşullar tarafından şekillendirildiği yorumunu yapmaktadırlar. Kadınların davranışlarının bağımsız koşullar tarafından şekillendiğini kabul etmezler. Bu davranışlar, sosyal sınıfta, kişilikte, anatomide köklenmektedirler.¹⁸⁹

Sosyal bilimin, patriarkal önyargının düzeltilmesinde önemli olduğu tartışması devam ederken, feminist araştırmacılar, alan çalışmasının, genel özellikleri itibariyle “*doğal olarak*” feminist olduğu veya alan çalışması gibi niteliksel metotların, feministlerin kullandığı tek araştırma metodu olduğu fikrini reddetmektedirler. Çünkü eğer bu iddialar doğru olsaydı, kültürel antropoloji gibi niteliksel metotların hâkim olduğu disiplinler erkek önyargısından kaçınmada çok başarılı olurlardı.¹⁹⁰

Feminist etnografi, oldukça zengin bir tarihi geçmişe ve yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Buna rağmen, feminist etnografinin ikilemleri vardır. Bunlar: (1) Araştırmacı ve araştırılan arasındaki güven problemi, (2) Araştırmacı ve araştırılan arasındaki yakınlık/uzaklık ikilemi, (3) Araştırmacı ve katılımcı rollerinin tamamlanması. Her ne kadar feminist araştırmacılar, kadın bakış açısından kadınları çalışmak için çaba gösterebilirler de, kadın alanlarına girebilirler de çalıştıkları kadınlar

¹⁸⁸ Reinharz, a.g.e., s. 51 – 52.

¹⁸⁹ Reinharz, a.g.e., s.53.

¹⁹⁰ Reinharz, a.g.e., s.47 – 48.

onlara güvenmemektedirler. Feministlerin kadınlara ulaşmaları, erkeklerin erkekliğe girişleri kadar problemli olmaktadır. Özellikle de sınıf farkı, ırk ve etnisite ve cinsel tercih farkı söz konusu ise güçlükler daha fazla olmaktadır. Farklılıklar sosyoekonomik statüden, hayat tarzından, cinsel kimlikten, evlilikle ilgili statüden ve daha başka nedenlerden kaynaklanabilmektedir ve kadınların çeşitli bakış açılarına ulaşabilmek için bunların üstesinden gelmeleri gerekmektedir. Eğer bir feminist, çalıştığı kadınların güvenlerini kazanmada başarısız olmuşsa, hem bir araştırmacı hem de bir feminist olarak başarısızlık duygusuna katlanması gerekmektedir. Eğer, araştırma yaptığı kadınların merceğinden dünyaya bakmak istemezse, herhangi bir erkek araştırmacının elde ettiği sonuçlardan farklı sonuçlar elde edemeyecektir. Örneğin, birçok feminist araştırmacı, kadınlara ikincil konumlarının farkında olmadıkları için kızmaktadırlar; fakat öte yandan, empati yapamadıklarının farkına varamamaktadırlar. Kendi bakış açılarından, diğer kadınları değerlendirmektedirler. Oysa, kızgınlıkla değerlendirdikleri kadınların bulunduğu noktadan hayata baksalar, görülmeyen gerçekleri fark edebileceklerdir. Feminist etnografi, politik ilişkilere dair soruları gündeme getirmiştir. Ayrıca, hem araştırmacının hem de araştırılanların, her ikisinin de feminist olduğu durumda kurulan ilişkilerin veya en azından birinin feminist olduğu, diğerinin ise olmadığı durumda kurulan ilişkilerin yokluğundan, eksikliğinden kaynaklanan soruları, ilk kez ortaya çıkarmıştır.¹⁹¹ Çünkü söz konusu durumlarda, feminist bakış açısı rahatlıkla ortaya konulabildiği için, kadınlığa dair bilinmeyenler keşfedilebilecektir. Eğer feminist bakış açısı, feminist bilinç eksik olursa yapılan araştırma, klasik ataerkil yapısından dolayı kadını, yine dışlayacak

¹⁹¹ Reinharz, a.g.e., s.65 – 66.

veya dışlamak istemese bile, istenen amaca ulaşmada yetersiz kalacaktır. Feminist etnografi, tüm bunları ortaya koymaktadır.

Feminist etnografide yakınlık/uzaklık ikileminin olduğu belirtilmişti. Feminist etnografide araştırmacı, araştırma alanının içine dâhil olmakta, yani, katılımcı gözlem yapmaktadır. Katılımcı gözlem, araştırmacı ile üzerinde çalışma yapılan insan arasında, yakınlığı savunanlar ile saygılı bir mesafeyi savunanlar arasında bir bölünme yaratmıştır. Saygılı mesafe, çalışma yapılan insanla özdeşleşme ve onun “yerliliği”ni edinme tehlikesinden kaçınmayı sağlamaktadır. Yakınlık ise, anlayışı çoğaltmaktadır. Saygılı mesafe modelinde, araştırmacı ile araştırılan arasında kurulan aşırı ilişki, araştırmacının tarafsızlığını ya da ayrı kimliğini sürdürmekteki başarısızlığını betimlemektedir. Aksi görüşte olan birçok feminist araştırmacı ise, kadınlarla yakınlık durumunun onları anlamak için zorunlu olduğunu düşünmektedir.¹⁹²

Feminist bakış açısına göre, yakınlık, yalnızca kadınları anlamak için değil, fakat saygılı uzaklık durumunun erkeklerin gelişim tarihinin bir ürünü, olduğunun anlaşılması için de gereklidir. Erkek kimliğinin üretilebilmesi için erkeklerin annelerinden uzaklaşması gerekmektedir ve erkeklerin gelişim tarihi de bunu konu edinmektedir. Genel olarak feminist katılımcı gözlem, mahremiyete girebilmeye ve yüzeysel bir arkadaşlıkla karıştırılmaması gereken empati için çabalamaya önem vermektedir. Daha doğrusu katılımcı gözlemde araştırmacı ile araştırılan arasında kurulan yakınlık, araştırmacının edindiği bilgilerle elde edeceği, bilinç yükseltme samimiyeti anlamına gelmektedir. Söz konusu bilinç yükseltme, paylaşılan güçlükler, arkadaşlık ve kimlik değişimi temeline oturmaktadır. Yakınlık/uzaklık ikilemine dair

¹⁹² Reinharz, a.g.e., s.67.

düşünmede bir diğer yöntem, her bir çalışma alanının araştırmacıdan farklı bir yaklaşım istediğinin kabul edilmesidir. Bazı çalışma alanları, güçlü kişisel ilişkiler gerektirirken, bazıları anonim ilişkiler gerektirmektedirler. Bu perspektiften, araştırma sonuçları, varolan belirli tipteki ilişkiler içinde analiz edildiği sürece, kişisel veya anonim, hiçbir duruş mümkün olmayacaktır. Araştırma alanı, metodolojik ideolojiden ziyade, uygun rolleri tanımlamaktadır. Kadınlar, ihtimam dışında birçok şeyle ilgilenmektedirler ve kadınlar her zaman diğer kadınlarla tanımlanmamaktadırlar. Bu nedenle, feminist alan çalışmasını, yalnızca geleneksel kadın kalıplarının koşulları içinde düşünmemek, fakat, mümkün olduğu kadar bu kalıpları da içermek gereklidir.¹⁹³

Uzaklık/yakınlık ikilemi dışında alan çalışmasında, araştırmacı ve katılımcı rollerini tamamlamada da bir ikilemin var olduğu belirtilmektedir. Bu iki değişken, çalışılan gözlemin ve araştırmacının, devam eden sürece ne kadar katkı yapacağının ölçüsüdür. Katılımcı gözlem araştırmasına liderlik eden feministler, tüm duruşlara adapte olmuşlardır. Alan çalışması ilişkilerinde mesafeden çok yakınlığa vurgu yapan feminist etnograflar, katılımcı gözlem temeline dayanan kavrayışın, araştırmacının araştırma alanına girmede ve araştırılanla ilişki kurmada gerçekleştireceği başarıya bağlı olduğunu belirtmektedirler. Bu başarı, araştırmacı, araştırma yaptığı insanların kaderini paylaşmaya başladığı zaman ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁴

Birçok feminist etnograf, araştırmacı ve araştırılan arasındaki mesafeyi kaldırmıştır. Bu yaklaşımı benimseyen feminist etnografların bir diğer metodu,

¹⁹³ Reinharz, a.g.e., s. 68.

¹⁹⁴ Reinharz, a.g.e., s. 69.

araştırma alanında çalışmayı içermektedir. Böylece doğrudan deneyim elde edilecektir.¹⁹⁵

Feminist perspektif, bilgi analizinde, kadınları sosyal koşulları içinde anlama ve kadınlar ile sosyal olaylar örgüsü arasındaki ilişkinin anlaşılması için kadınların davranışlarını ve dillerini kullanma gibi birçok bileşeni içermektedir. Feminist perspektif, elde edilen sonuçların yazılmasını, hiç kimsenin sesini dışlamayan bir metot bulma problemini ve feminist teorinin mümkün olduğunca esnek ve yaratıcı bir biçimde bilgileri analiz etmesi metodunu gerektirmektedir. Bazı feministler, örneğin *Susan Krieger* gibi, feminist etnografinin, otobiyografileri ve kurmaca yazını da içererek yeniden tanımlanması gerektiğini düşünmektedirler. Bazı feministler ise, feminist araştırmanın, tiyatro olarak yerine getirilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Katılımcı gözlem araştırması, kadınların hayatları ile ilgili çok çeşitli alanlarda yapılırken, feminist araştırmacılar elde ettikleri bilgileri yalnızca feminist teoriye uygulamazlar, aynı zamanda değerlendirme yapmakta da kullanmaktadırlar. Bilgi analizi yapılırken, feminist etnograflar, feminist teorinin ana hatlarını çizmekle feminist teoriyi zorla kabul ettirmek arasındaki farklılığa dikkat çekmektedirler. Örneğin feminist *Susan Stall*, feministlerin, kadınların hayatlarında yaptıkları değişiklikleri, yalnızca diğer kadınları, kendi standartlarıyla ölçmedikleri zaman görebileceklerini düşünmektedir. Feministlerin, “kadın bakış açısından araştırma”nın, feminist araştırmacıların, kendi görüşlerini çalıştıkları kadınlara uygulamalarını maskeleyen bir slogan olmasın diye uyanık olmaları gerekmektedir. Feminizm, hem feminist teorinin gelişimi, hem de hayatlarını açıklamak için uğraştığı insanların birçoğu tarafından reddedilen metodun kavrayış yollarını

¹⁹⁵ Reinharz, a.g.e., s. 70.

bulmakla uğraşmak zorundadır. Feminist etnografik araçların ve içerisinde bulundukları tarzların analizi, feminist araştırmacılara, araştırmaların yazılmasıyla ilgilenen feminist araştırmacılar tarafından ortaya atılan soruların sorulmasında da öncülük etmektedir. Feminist etnograf, kendi sesini kullanmada hangi ölçütü kıstas almalıdır? Araştırma yapılanlar, hangi ölçüte göre, araştırma sonucu üzerinde kontrol yapmalıdır? Tüm bunlar feminist etnografinin ikilemelerinden bir kaçıdır.¹⁹⁶

Öteki kültürleri ve grupları çalışmak için bir neden de, kendi kültüründe kadın olarak dertlerinden kaçmaktır. Araştırma alanında, kadın özgürlük için, kendini evlilik gibi geleneklerden gittikçe uzaklaşmış bulmak için araştırmasına yoğunlaşmaktadır.¹⁹⁷

Feminist etnografi araştırması yapılırken, ne yapıldığı, niçin yapıldığı, nasıl yapıldığı görünür kılınırken araştırmanın tüm safhalarında belirgin bir şekilde açıklık gerekmektedir. Söz konusu açıklık, araştırmacının kendisi hakkında bir şeyler öğrenmesini sağlamaktadır ve benzer durumlarda ne yapılması gerektiği konusunda okuyucuya bilgi vermede yardımcı olmaktadır.¹⁹⁸

Aslında feminizmin üzerinde anlaşmaya varılmış bir tanımı olmadığı, fakat kendini feminist olarak tanımlayan insanların ve onların etnografik araştırmalarının kendi feminizm tanımlarını takip ettiği söylenebilir. Dahası, araştırma ilişkileri karşılıklı olabilmektedir. Araştırmacının, araştırma yapılan insanı etkileme ihtimali, ona araştırma amacının hatırlatılması ile kolaylıkla azaltılabilecektir. Feminist etnograflar, diğer tüm etnograflar gibi yalnızca insandırlar ve kadınların sorunlarıyla harekete geçmektedirler, kadınları sömürmek, yönetmek için değil. Feminist alan

¹⁹⁶ Reinharz, a.g.e., s.71-72; bkz. Kriger, Susan, *The Mirror Dance: Identity in a Women's Community*, Temple University Press, 1983, Philadelphia.

¹⁹⁷ Reinharz, a.g.e., s.73.

¹⁹⁸ Reinharz, a.g.e., s.74.

araştırmacıları, araştırma alanının, araştırma yapanları kadın olarak nasıl etkilediğini, kadın olmanın çalışma alanında çalışmayı nasıl etkilediğini de incelemektedirler.

c. Feminist Kapsamlı Alan Araştırması

Birçok insan kapsamlı alan araştırmasının, titizlik ve bilimsellik niteliklerine sahip olduğuna inanmaktadır. Bilimsel arenada ve toplumun büyük bir kesiminde, kapsamlı alan araştırmasının bulgularının, tarafsız olduğu yönünde bir kabul vardır. Bu nedenle, devlet organları sık sık ivedi sosyal sorunlara cevap sağlamak için kapsamlı alan araştırmasında ısrar etmektedirler. Öte yandan bu araştırmaya ilişkin olumsuz eleştiriler de söz konusudur. Özellikle, bir kısım feministler, kapsamlı alan araştırmasını çalışmaları için çok yararlı bulurlarken, diğer bir kısmı şiddetli eleştiriler yöneltmektedirler. Feminist ve feminist olmayan araştırmacılar, sosyal değişim ve sosyal problemleri çalışmak için kapsamlı alan araştırması yapmışlardır. Kapsamlı alan araştırmasının oldukça zengin bir geçmişi vardır. Bu zengin geçmişe rağmen, feminist kapsamlı alan araştırmasındaki sınır taşları ve anahtar figürler hala bilinmemektedir.¹⁹⁹

Toby Jayaratne, feminist teori ve politik eylem için niceliksel olarak yapılan araştırmanın lehinde ve aleyhindeki olan şeylerin önemli bir analizini geliştirmiştir. Ona göre, sosyal bilimlerde olan ve oluşturulan cinsiyet ayrımı gözeten araştırmaya karşı koyabilmek için uygun niceliksel ifade olmalıdır. Feminist araştırmacılar bunu başarabileceklerdir. Eğer, üretim için kullanılan ifadeye ihtiyaç duyan geleneksel prosedürlerin bir kısmı feminist değerlere ters olursa, feminist araştırmacılar, söz konusu prosedürleri değiştirmelidirler. Değişim sürecinde feminist araştırmacılar araştırmalarını yalnızca politik bağlamda görmemeli, aynı zamanda, standartları

¹⁹⁹ Reinharz, a.g.e., s. 76-77.

uzlaştırmak için akademik ve profesyonel baskılara karşı bir diğerini desteklemelidirler. Daha kaliteli araştırma yapılırsa, diğer araştırmaları etkileyecek ve sonuçta amacın gerçekleşmesine yardım edecek araştırmaların yapılması da daha olası olacaktır²⁰⁰. Kapsamlı alan araştırması, daha önceki düşüncelerden daha yaygın olanı göstererek haritaya bir problem koyabilmektedir. Feministler, kapsamlı alan araştırmasını öncelikle bu amaç için kullanmaktadırlar. Sayısal verilerin çok büyük bir miktarının analizi ve bir araya getirilmesine dayanan kapsamlı alan araştırması ve diğer teknikler, kadın hareketlerine ve feminist bilime ilginin yaratılmasında yararlı olmaktadır. Küçük gruplardan daha geniş gruplara genelleme yapmak için, istatistiksel teknikler mevcut olduğundan, kapsamlı alan araştırması görünürde yalnızca birkaç kişi için olan problemlere dair bilgi üretiminde kullanılmaktadır. Örneğin, cinsel tacize ilişkin istatistik bilgiler, üniversitelerde ve kamu okulu sistemlerinde, cinsel taciz komitelerinin kuruluşuna destek vermek amacıyla kullanılmışlardır. Ve sonunda bireyler için yasal düzeltmeler sağlanmıştır. Kapsamlı alan araştırmasına dayanan egemen bilgi, belirli bir biçimde bütün topluma yayılan problemin gösterilmesinde yararlı olmaktadır. Söz konusu dağılım, probleme katkıda bulunan etmenler önermektedir. Söz konusu etmenler, eylemin belirli biçimleri aracılığıyla problemin nasıl önlenebileceğine ya da çözümlenebileceğine ilişkin anahtarlar sağlamaktadırlar. Kapsamlı alan araştırmasının savunulması ve bilgilerin bir araya getirilmesi, kadınların lehindeki pratik çabaların niteliksel araştırmalar üzerine kurulmasının hatalara öncülük edeceğini kanıtlamaya çalışmaktadır.²⁰¹

Kapsamlı alan araştırması gruplar arasındaki farklılığı, zaman içindeki

²⁰⁰ Jayarathe, Toby Epstein, “The Value of Quantitative Methodology for Feminist Research”, in: Theories of Women Studies, edit. Bowles, Gloria/Klein, Renate Duelli, Routledge, 1989, London, s. 158 – 159.

²⁰¹ Reinharz, a.g.e., s. 79-80.

değişimi tanımlamaya yardım etmektedir. Örneğin, kadınları ve erkekleri karşılaştıran istatistikler, eşitsizliğin belgelenmesinde kullanılmışlar, değişim gerektiren alanları aydınlatmışlardır. İstatistikler yalnızca cinsler arasındaki farklılığı belgelemezler, aynı zamanda kadınlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belgelemektedirler. Kapsamlı alan araştırması da feministler tarafından teoriyi test etmekte kullanılmıştır.²⁰²

Demografik bilgiler, sorunun toplumun yeni kesimleri içinde yayılmasını ve artmasını veya topluma eşit olmayan dağılımı göstermekte yararlı olmuşlardır. Bu tür bilgiler üzerine temellendirilen araştırma, toplumun feminist eleştirisinin oluşturulmasında ve yasallaştırılmasında önemli olmaktadır.²⁰³

Kapsamlı alan araştırmacıları sağlık, bürokrasi, siyaset, ekonomi gibi birçok sosyal kurumlar arasında güçlü bağlantılar geliştirmişlerdir. Kapsamlı araştırmalarının istatistik özetleri, tüketici market analizinin ve politik kampanyaların geleneksel görünümüne uymuştur. Siyaset Bilimcisi *Sandra Baxter* ve *Marjorie Lansing*'e göre, ulusal araştırmalar günümüzde oldukça yaygındır ve insanların çoğu nasıl idare edildiklerine dair genel bir fikre sahiptirler. Gazeteler ve televizyonlar kapsamlı alan araştırmalarının sonuçlarını bildirmektedirler ve kalabalık bir caddede durdurulup mülakat yapılan yayanın zihnine ya da evinde müdahale edilen kişinin zihnine hızlı bir biçimde imaj yerleşmektedir. İstatistikler, bir kesimde güçlüdür çünkü kısıdırlar. Onların kısılığı, bilgi arayan kanun koyucu ile araştırmacı arasında kolaylıkla iletişim kurulmasını sağlamaktadır. İstatistikler, hukuki güce sahiptirler ve cinsiyet önyargısını içeren davalarda ve kadınlara karşı adaletsizlik içeren diğer davalarda önemli olmaktadır. Ayrıca, anlamak ve hatırlamak kolay olduğu için de

²⁰² Reinharz, a.g.e., s. 81.

²⁰³ Reinharz, a.g.e., s. 82.

güçlü bir etkisi vardır. Kapsamlı alan araştırması sonuçları, okuma yazma bilmeyen ya da rakamlardan anlamayan insanlara resimli bir şekilde sunulabilmektedir. Kapsamlı alan araştırması, tipik olarak devlet kurumları ile ilişkilendirildiği için ve toplumun ve araştırmacının gözünde itibarını arttırmak pahalıya mal olduğu için son günlerde bu araştırma türünün değerini fiyatı yansıtmaktadır. Kapsamlı alan araştırmasından yararlanan çağdaş feministler, çalışmayı başlatarak ve diğer insanların bilgilerini analiz ederek katkıda bulunmaktadır. Feminist araştırmacılar, devlet organları tarafından üretilen davranışsal istatistikleri ve sosyal bilimler tarafından üretilen durumsal istatistikleri yorumlamaktadırlar. Ayrıca kadınlarla ilgili yakında olacak durumları tahmin etmek için de verileri kullanmaktadırlar.²⁰⁴

Feminizm, bilinen bir sosyal hareket haline geldiğinden beri, kapsamlı alan araştırmacıları, feminizme karşı gelişen sosyal tavırları çalışmışlardır. Örneğin, İsrail’de üniversite öğrencilerine 1’den 10’a kadar toplumda gördükleri sorunları sıralamaları istenmiştir. Bu araştırmada toplumsal cinsiyet, cinsler arası ayrım her zaman ilk on içine girememiştir. Bu araştırmayla, toplumun feminizme karşı olan tutumu belirlenmek istenmiştir. Dikkatli bir biçimde farklılaştırılan kısa hikâyelerden yararlanan tutumsal araştırmalar, belirli tavırların altını çizerek feminist araştırmacının özel durumları anlamasını sağlamaktadır. Bu tarz bir araştırma yapılırken, belirli bir alan belirlenmektedir. Bu alan, çoğu zaman belirli bir özelliğe sahip olmaktadır. Feminist araştırmacılar, çevrelerinde cinsiyet ayrımcılığına karşı koymak için uygun olan verileri toplamak amacıyla bu tarz araştırmaları oluşturmaktadırlar.²⁰⁵ Kapsamlı alan araştırmasının ve istatistiksel araştırmaların

²⁰⁴ Reinharz, a.g.e., s. 83-84.

²⁰⁵ Reinharz, a.g.e., s. 85-86; Izraeli, Dafna N./Tabory, Ephraim, “The Political Context of Feminist Attitudes in Israel”, Gender and Society, 1988, s. 478.

diğer biçimlerinin gücüne ve her yerde hazırlanabilmesine rağmen, feministler söz konusu araştırmaların kullanımlarını eleştirmişlerdir. Bu eleştirinin köklerinden biri, istatistiklere duyulan düşmanlıktır. İstatistikler patriarkal kültürün bir parçası olarak görülmektedirler. Örneğin psikolog *Dee Graham* ve *Edna Rawlings* feminist araştırmanın amaçları açısından niteliksel araştırmaları tamamen reddetmektedirler. Onlara göre, araştırmanın üç biçimi vardır: Feminist, cinsiyet ayrımı gözetken, cinsiyet ayrımı gözetmeyen. Onların görüne göre bir araştırmadaki feminist perspektif, baskın bir biçimde nitelikselidir. Eğer niceliksel yöntemler kullanılırsa, feminist araştırmacı bu kullanım için özür dileyecektir. Diğer yandan cinsiyet ayrımı gözetken ve gözetmeyen araştırma perspektifleri baskın bir biçimde nicelikselidir. Eğer niteliksel teknikler kullanılırsa, araştırmacı, bilimsel katılığın yokluğu için özür dileyecektir. Mülakat yanıtlarını, toplumsal cinsiyete ilişkin yargılar içeren çeşitli etmenler etkilemektedir ve bu nedenle kapsamlı alan araştırması eleştirilmektedir. Feminist eleştirmenler, feminist olmayan eleştirmenler gibi, mülakat sorularının aldığı biçime göre şekillenen kapsamlı alan araştırmasının sonuçlarının önemine işaret etmektedirler. Dahası, feminist araştırmacılar, dilin toplumsal cinsiyetle olan bağlantısını çok önceden fark etmişlerdir ve araştırmada kullanılan kelimelerin seçiminin büyük bir önem taşıdığını bilmektedirler. Örneğin, şiddetle ilgili olarak Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan bir araştırmaya göre, üniversite mezunu erkeklerin %25'i eşlerini gerektiğinde tokatlamak (to slap) gerektiğini düşünmektedirler. Eğer tokatlamak kelimesi yerine vurmak (to hit) kelimesi ile soru sorulmuş olsaydı aynı sonuç elde edilmeyecekti. Feministler, ilgili bir takım sorunları da göstermişlerdir. İlk olarak, hatalı istatistikler sorunun büyüklüğünü küçümsemektedirler ve böylece kadınlara karşı çalışmaktadırlar. Feminist

araştırmacı *Ann Oakley*, istatistiklerde cinsiyet ayrımcılığını gözeten kapsamlı araştırmalar yapılması gerektiğini belirtmektedir. İstatistik analizi için seçilen alanlarda cinsiyet ayrımcılığı oluşmaktadır. İstatistik oluşturmada kullanılan kavramlar, veri toplama yolları, istatistik oluşturma yöntemleri ve istatistikleri sunma yöntemleri cinsiyet ayrımcılığının olduğu evrelerdir. Resmi istatistiklerde cinsiyet ayrımcılığı gözetilen üç vaka çalışmasını teklif etmektedirler. Bunlar: Ailesi reisliğine, çalışmaya ve suça dair veri toplama yöntemleri. Tüm bunlar dışında bir konu da, istatistik toplamanın finansal ve insani kaynak gerektirmesidir.²⁰⁶

Diğer eleştiri, toplanan ve toplanmayan verilere ilişkindir. İstatistiksel metotların feminist eleştirisi, istatistiksel bilgilerin kapalı fenomenlere karşı kullanılması üzerine odaklanmıştır. Her ne kadar *Ronnie Stenberg*, karışık kapsamlı alan araştırmasını ulaşılamaz olduğu için eleştirse de, asıl büyük eleştirisi kapsamlı alan araştırmasının da diğer araştırmalar gibi içeriğinin izin verdiği kadar güçlü olmasıdır. Bu ve diğer sorunlar bazı feminist kapsamlı alan araştırmacılarının feministler olarak araştırmacıların tek bir metoda fazla güvenmemeleri bunun yerine çok sayıda metot kullanmaları iddiasına öncülük etmektedir.²⁰⁷

d. Feminist Deneysel Araştırma

Alan çalışmaları üzerinde laboratuvar kullanımının daha fazla bilimsellik sağlayacağına dair ileri sürülen kabulün, önemli bir toplumsal değişken olarak cinsiyetin boşlanmasına neden olacağı yönünde bir görüş vardır. Toplumun gözünde laboratuvar araştırması, bilimsel metodun özünü temsil etmektedir. Toplum, genel

²⁰⁶ Reinharz, a.g.e., s. 87-88; Dee, Graham/Rawlings, Edna, *Feminist Research Methodology: Comparisons, Guidelines and Ethics*, makale olarak, *The Annual Meetings of American Psychological Association*, Ağustos 1980, s. 15; Martin, Del, *Battered Wives*, Pocket Boks, 1976, New York, s. 20 –21.

²⁰⁷ Aktaran, Reinharz, a.g.e., s. 92 – 93.

eğilim olarak deneyleri tarafsız olarak kabul ettiği için deneysel araştırmayı eleştirmeyen feministler, sosyal değişimi sağlayabilmek için toplumun dikkatini çekebilecek şekilde deney sonuçlarını sunmaya çalışmışlardır.²⁰⁸ Her ne kadar uzlaştırmacı bir araştırma metodu olmasa da sosyal araştırma kitapları, neredeyse her zaman deney üzerine bir bölüm içermektedir. Bunun nedeni, laboratuvar sonuçlarına toplumun verdiği saygınlık ve bilimselliktir.²⁰⁹

Deneyim, genellikle kişisel deneyimle, belirli bir durumdaki kadının duygularıyla, ortamla eşleştirilir. *Mies*'ın düşüncesine göre, deneyim başlangıç noktası olarak hem sosyal zorunlulukla hem de öznel yoğunlaşmayla gerçek hayatı almak anlamına gelmektedir.²¹⁰

Deneysel araştırmanın genel eleştirisine ek olarak, feministler, bir deneyimi içeren her safhayı cinsiyet ayrımcılığını gözetken önyargıların etkileyeceğini göstermişlerdir. Söz konusu safhalar, sorunun formüle edilmesinden veya sorunun sorulmasından literatürün oluşturulmasına, bir çerçeve hazırlanmasına, konuların seçilmesine, verilerin toplanmasına ve sonuçta analize, yorumlamaya ve yazmaya kadar ardışık olarak ilerlemektedir. Feministlerin eleştiride bulundukları bir alan da, deney yapanın etkisidir. Deneysel çerçeve, tipik olarak öznelerin deneyi yapanı memnun eden yöntem içinde rol almalarını önlemektedir. Fakat bu görüşe katılmayan, aksine insanları deney yapanı memnun etme konusunda teşvik ettiğini söyleyen görüşler de vardır. Deneyi gerçekleştirenin yaptığı gibi, deney boyunca öznenin davranışlarının onun doğru duygularını yansıttığı sonucuna varmak için bir

²⁰⁸ Reinharz, a.g.e., s. 104.

²⁰⁹ Reinharz, a.g.e., s. 96.

²¹⁰ Mies, Maria, "Women 's Research or Feminist Research?", *Beyond Methodology*, edited by Fonow, Margaret Mary/ Cook, Judith A, Indiana University Press, 1991, America s. 66.

sebebi yoktur.²¹¹ Deneyisel taslağın özel parçalarına ve kontrol gruplarına dair birçok feminist tartışma mevcuttur. Psikolog *Parlee*, kontrol gruplarının politik anlamını analiz etmiştir. Deneyisel psikolojik araştırmalarda, kontrol gruplarının seçimine paralel olarak karşılaştırma gruplarının sosyoloji araştırmasında kullanımında politik ön yargı olduğunu ortaya koymuştur.²¹²

İlk yapılan feminist eleştiriler, erkek konularının herkese açık olmayan kullanımları üzerine odaklanmıştır. Bugünlerdeki birçok eleştiri ise, kadınlar laboratuara dâhil edildiğinde ne olur üzerine odaklanmıştır. Söz konusu eleştiriler, laboratuvar davranışının tarafsızlığını ve grup kompozisyonunu tartışmaktadır. Deneyler, daima laboratuvarlarda yönlendirilmektedir; çünkü, laboratuvarlar, araştırmacının öznel üzerinde en fazla kontrolü gerçekleştirebileceği tarafsız sosyal çevre olarak düşünülmektedir. Böylece, değişkenler üzerinde en fazla kontrol sağlanmış olmaktadır. Eleştiriler, laboratuvarın tarafsız olmadığı, fakat kendi etkisini içeren özel bir sosyal çevre olduğunu dile getirmektedir. Psikolog *Reesa M. Vaughter*, kadınların davranışlarının yalnızca deneyle incelenmemesini, ayrıca genel koşulların çizilmesinin de bu değerlendirmeye katılması gerektiğini belirtmektedir. Söz konusu bu kavramsal tanımlamaya “etoloji” demektir.²¹³

Etoloji yaklaşımı, kadınların davranışsal seyirlerinin gelişimini kavramayı arttırabilmektedir. Bilişsel analiz sonuçları ve davranışların gelişimi “niçin” sorusunu sormayı teşvik etmektedir. Etoloji de, benzer şekilde, böyle bir teşvik de bulunmaktadır. Feminist araştırmacılar niçin sorusunu sorgulamazlarsa, geleneksel kadın ruhunu çağıran bir modele sahip olacaklardır. Psikolog *Mary Brown Parlee*, deneyim ile feminist psikoloji arasında doğal bir zıtlık olduğunu, çünkü deneyimlerin

²¹¹ Reinharz, a.g.e., s.98-100.

²¹² Reinharz, a.g.e., s.102.

²¹³ Reinharz, a.g.e., s.100.

genel koşulları çıkardığını ve böylece özele karşı siyasallığı azalttığını belirtmektedir. Feminist psikologların önerisi, belirli koşullarındaki rolleri çalışmaktır. Bunun geleneksel psikolojinin istediği şey olmadığını da belirtmektedir. Diğer yandan, feministlerin öncelikle geleneğin yapmalarını istemediği şeyleri yapmaları gerektiğini böylece önemli olan şeyleri öğrenebileceklerini ileri sürmektedir.²¹⁴

Feminist sosyologların deneysel prosedürleri kullandıkları bir alan da dilbilgisidir. Feminist sosyoloji deneysel araştırmalarının son alanı ise, deneysel çerçevenin kullanıldığı program değerlendirme ve program geliştirme biçimleridir.²¹⁵

Deneyler, sözsüz davranış ve tepkilerin toplumsal cinsiyetle belirlenmiş dinamik güçlerini kanıtlamaya yardım etmişlerdir. Örneğin deneyler, cinsiyet rolleri pratiğinin akıl sağlığı klinikleri pratiğine rehberlik ettiğini göstermişlerdir. Deneyler, bütün diğer grup üyelerinin paylaştığı bir özelliğe sahip olmaksızın bir grubun tek üyesi olmanın, büyük bir azınlığın parçası olmanın, çoğunluğun içinde olmanın etkisini göstermiştir. Tüm bu düşünceler, insanların çalışma pratiğini yeniden formüle etmelerine olumlu eylem programlarına ve sosyalleşme pratiklerine yararlı olmuştur.²¹⁶

Yapılan bazı deneyler, toplumda ün kazanmıştır. Söz konusu ün, öncelikle grup çalışmaları ve kesin değişkenlerle ilişkilendirilen deney sonuçlarını, bilimselliğin kabulü açısından temel hale getirmiştir. Böylece deneyler, toplumu etkileme yeteneğine sahip olmuşlardır. Feminist psikologlar sosyalleşme pratiği deney taslaklarının, gruplar arası benzerlikleri nasıl sakladığını ve farklılıkları nasıl aydınlattığını belirtmişlerdir. Irk, yaş, eğitim ve diğer etmenlerde farklılığı

²¹⁴ Reinharz, a.g.e., s.101.

²¹⁵ Reinharz, a.g.e, s.104.

²¹⁶ Reinharz, a.g.e, s.106.

maskeleyen aşırı genelleştirme oldukça tehlikelidir. Örneğin, beyaz nüfus üzerine yapılan bir çalışmanın tüm topluma ve erkekler üstüne yapılan bir çalışmanın da tüm insanlara genellenmesi gibi. Toplum ve mahkemelerin, deneylere ve istatistiklere çok fazla güvenilirlik vermeleri iki uçlu bir kılıçtır. Diğer yandan eğer feministler, önemli feminist sezgileri canlandıran deneyleri tasarlayabilirlerse, deneyler güçlü bir politika oluşumu sağlayacaklardır. Bu bakış açısından feminist araştırmacıların görevi, değişim için gerekenleri gösteren bir deney tasarlamaktır.²¹⁷

Feminist psikologlar, deneyleri sosyal değişimde ve daha büyük kavrayış görevlerinde kullanmışlardır. Bunu yaparken, deneysel araştırmanın birçok doğal eksikliğini de eleştirmeyi ihmal etmemişlerdir. Diğer metotların etkisi ile deneysel metotların etkisini birleştirmek, büyük ihtimalle, deneysel araştırmanın gücünden yararlanırken, zayıflığından kaçınmanın en iyi yolu olmaktadır. Benzer şekilde araştırmanın etkisi ile kanaatin diğer biçimlerinin iktidarını birleştirmek, büyük olasılıkla değişim yaratmak için yararlı olacaktır.²¹⁸

Günlük hayatın rutin görünümü, kadınlar açısından, cinsel eşitsizliğin sürmesine yardım etmektedir. Dilbilimsel pratikler, ticari reklâmlar, mezartaşı kitabeleri bile kültürel normları ve cinsiyet ilişkilerini yöneten farzları açığa çıkarabilmektedirler. Güzellik merkezleri, çocuk oyun bahçeleri, kilo verme toplantıları, alışveriş merkezleri ve gönüllülük, yemek hazırlama, koca bakımı gibi araştırma konuları deneyimlerin kendine has doğasını belirtmektedir. Öncelikle bunlar, kadınlara has deneyimlerdir ve kadınlar içinde de farklılıklar göstereceklerdir. Feministler daha önceden fark edilmeyen süreçleri, durumları fark

²¹⁷ Reinharz, a.g.e., s.107.

²¹⁸ Reinharz, a.g.e., s.108.

ettikleri zaman, bunları çalışmak için beklenmedik yer ve zamanlarda deneyimler oluşturmaktadırlar.²¹⁹

Deneysel araştırmalara ilginç bir örnek vermek gerekirse, *Liz Stanley* ve *Sue Wise*, kişisel saldırı duygusuyla başa çıkmanın bir yolu olarak oluşturulan lezbiyen destek grupları için toplumsal reklâmlarda telefon numaralarının kullanılmasından sonra müstehcen telefon konuşmalarına maruz kalmışlardır. Bundan sonra müstehcen telefon konuşmaları çalışması düşüncesini oluşturmuşlardır. Erkeklerle yaptıkları müstehcen telefon konuşmaları aracılığıyla, birçok deneyim elde etmişlerdir ve erkeklığe dair bilmedikleri şeyleri keşfetmişlerdir. Erkek konuşmacılara karşı duydukları antipatiyi daha fazla kontrol edemeyecekleri zaman da, çalışmayı bitirmeye karar vermişlerdir. Belirli bir süreci anlamak için bir yöntem olarak, devam eden olaya araştırmacı aktif olarak müdahale ettiğinde, örneklendirilen araştırma için önceden belirlenmiş durum bir fırsat haline gelmektedir. Araştırmacı durumu değiştirip, sonra onu çalışmaktadır. Örneğin, *Mise*'ın Hollandalı feminist gruplar ile 3.dünya kadın öğrencileri birleştirme projesi, Hague'deki Sosyal Bilimler Enstitüsünde Kadınlar ve Gelişim programının koordinatörü ve geliştiricisi olarak kendi deneyimlerinden çıkmıştır. Alan çalışmasının bilim olabileceğine bilhassa erkek meslektaşlarını ikna ettikten sonra, *Mies* ilk kez Hollandalı yetişkin kadın öğrenciler için kendi Kadın ve Gelişim kursunu açmıştır.

e. Feminist Çapraz Kültürel Araştırma

Kadınların hayat deneyimlerinin, daha deneysel ve karşılaştırmalı kültürel sorgulamaları olmalıdır. Diğer bir deyişle, eğer bakış açısının iskeleti beyaz, orta sınıf, profesyonel kadınlara uygulanıyorsa, kadınların psikolojisinden,

²¹⁹ Fonow, a.g.e., s.11.

antropolojisinden, sosyolojisinden söz edilemez. Çapraz kültürel malzemenin erkek yöneliminin üstesinden gelmeye çalışmak, toplumda farklı gruplarda çalışmayı gerektirmektedir. Çapraz kültürel araştırma, birlikte yapılan yerel siyasi koşullar gerektirmektedir. Eğer kadın söz konusu olursa, bu koşullar önemsiz olarak değerlendirilebilmektedir. Birçok araştırma, içerisinde sınırların bulunduğu koşullara dair bilgilerin açığa çıkarılmasında devletin istekliliğine bağımlıdır. Çapraz kültürel kadın çalışmalarının yetersizliği, fon bulma, dil öğrenmek, seyahat etmek için zaman kazanmak gibi pratik güçlüklerden gelmektedir.²²⁰

Feminist çapraz kültürel araştırmaya öncülük eden dört varsayım vardır: 1) Kültürel özgüllüğün önemi, 2) Yoğun çalışmanın zorunluluğu, 3) Farklı kültürlerden kadınlar arasında genellemenin olabilirliği, 4) Çalışma malzemelerinin eleştirel değerlendirmesi ihtiyacı²²¹. Kadınların ikincilliği evrensel olsa da, her örnek belirli bir kültürel bağlamın anlaşılmasını sağlamaktadır. Kültürel özgüllükte direnmek, bir meydan okuyuştur. Bu meydan okuyuş, evrensel biyolojik etmenlerden dolayı kadınların belirli bir özelliği ve niteliği olduğu teorisine karşı yapılmıştır. İkinci varsayım, geleneksel okullara karşı bir meydan okuyuş içermektedir. Böylelikle kadınlarla, onların bağlamlarının derinlikleri arasındaki ilişki ispatlanmış olacaktır. Üçüncü varsayım, kadınların yaşamlarının günlük hayatta, içinde bulunulan toplumsal geleneklerce farklılaştırıldığını, gerçekte ise tüm kültürel farklılıklara rağmen kadın olmaktan kaynaklanan ortak deneyimlerin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Birinci ve üçüncü varsayımlar arasında bir çelişki olduğu sanılabilir ama aslında birinci varsayım her kültürün kadınlarının kendilerine has özellikler taşıdığını; üçüncü varsayım ise kadınlar arasında bu çok farklı özelliklere rağmen bir ortak

²²⁰ Reinharz, a.g.e., s.109.

²²¹ Reinharz, a.g.e, s.111.

duygunun, sezginin var olabileceğidir. Örneğin “kız kardeşlik evrenseldir” sloganı, bunu anlatmaktadır. Sonuncu varsayım ise, mevcut materyallerin eleştirel değerlendirilmesiyle ilgilidir.²²²

Birçok feminist çapraz kültürel araştırma projesi, karşılaştırılabilir bilgi edinmenin güçlüğü ve feminist araştırmacıların niyetlerini anlayabilecek insanlara ulaşmanın güçlüğüne tartışmıştır. Çağdaş feminist çapraz kültürel araştırmasının amacı, sosyal politikayı karşılaştırmak ve değerlendirmek, toplumun paylaştığı fenomenleri aydınlatmak ve feminist teori yaratmaktır. Feminist çapraz kültürel araştırmanın radikal fikirlerinden biri de, araştırmacının kendini ve kimliğini, iyi bilinmeyen bir toplumda alan araştırması sürecinde açığa çıkararak keşfetmektir.²²³

Mies’a göre, kadın araştırmaları farklılığı gözetmeyen, görünüşte tarafsız araştırmacı tavrını araştırma nesnesine karşı bırakmalı ve onun yerine kısmi tanımlamaya dayanan bilinçli taraflılığa geçmelidir. Bazıları, taraflı tanımlama postülasının farkına varmayı sağlayabileceğini savunmaktadırlar. Bu düşünceye göre, anne olmayanlar anne olanlar üzerinde bir araştırma sürdüremezler, ne de beyaz kadınlar siyahlar üzerinde, profesörler öğrenciler üzerinde, avukatlar suçlu kadınlar üzerinde, eğitilmiş kadınlar eğitimsiz kadınlar üzerinde, tecavüze uğramayanlar tecavüze uğrayanlar üzerinde....vb. Taraflı tanımlama kavramı şu noktalara öncülük etmektedir:

1) Araştırma konusu tanımlaması, empati kısmi tanımlamayı değil toplam tanımlamayı göstermektedir.

2) Araştırmacı ile araştırma konusu arasındaki ilişki maddi olarak değil, fakat manevi (ya da ahlaki) olarak anlaşılmaktadır.

²²² Reinharz, a.g.e., s.112.

²²³ Reinharz, a.g.e., s.113

3) Kadınlar arasında varolan iktidar içindeki gerçek farklılıklar göz ardı edilir ve böylece verimli olarak kullanılamaz.

Kısmi tanımlama, öteki kadınlara benzer hale gelme anlamına gelmez. Böyle bir şey mümkün değildir. Roller (anne, profesör, avukat, öğrenci... vb) tamamen kendi bakış açısıyla tanımlamak anlamına da gelmez. Bu durum zorunlu değildir; çünkü bireyler bu rollerden çok daha fazlasıdır. Problem, bazı kadınların daha fazla bazı kadınların daha az iktidara sahip olması değildir. Fakat daha ziyade, kadınların sömürülmesine ve ezilmesine karşı mücadelede niceliksel ve niteliksel olarak farklı kadın iktidar potansiyellerinin çok daha olumlu olarak nasıl kullanılacağını araştırma süreci ile ilgilidir.²²⁴

Mies'ın yaptığı ilginç bir araştırma vardır ki, hem araştırmada kullandığı yöntemler hem de karşılaştırmak için seçtiği gruplar çok özeldir. *Mies*, 1978 ve 1979 yılları arasında Andhra Pradesh Hükümeti zamanında Küçük Narsapur şehri çevresindeki fakir ev işçileri ve Nalgonda Bölgesindeki tarım işçileri üzerinde araştırma yapmıştır. Üçüncü dünya ülkelerindeki köylerde araştırma yapan araştırmacılar, genellikle fakir köyün liderleri ile ya da diğer zengin ve etkili insanları ile ilişki kurmuş ve bu insanların evlerinde kalmışlardır. Bu kişilerden aldıkları bilgiden hareket edip, fakir insanların kendilerinden bilgiye dayanmışlardır. *Mies* ve diğer araştırmacılar ise, mümkün olduğu kadar tarım işçisi kadınların yaşam koşullarını paylaşmaya karar vermişlerdir. İşçi kadınların yerleşim alanlarında kalmışlar, bazı zamanlar kendi idarelerinde olan dinlenme zamanlarında ise diğer kadınlarla paylaştıkları kulübelere kalmışlar, onlar gibi su getirmişler, çeşitli yöntemlerle yemek yapmışlar, onlar gibi toprakta uyumuşlar ve bu köylerde

²²⁴ Mies, 1991, s. 69.

uygarlaşmanın hiçbir konforu olmadığı için açık bir tarlada tuvalet ihtiyaçlarını gidermek zorunda kalmışlardır. Yalnızca eğlence için de olsa, kadınlar, tarlada çalışırken bazı işlere yardım etmişlerdir. Bu şekilde, işçi kadınlar ve kendileri arasında bir ilişki kurmuşlardır. İlişki kurulmadan hiçbir araştırma yapılamayacağı düşüncesindedirler. İşçi kadınların hayatlarına katılım ile toplumsal cinsiyete göre çalışmanın ayrıntıları hakkında, çalışma saatleri, sömürülme, patriarkal yapılar hakkında, kadınların direnme şekilleri hakkında bilinen yöntemleri izlemekten çok daha fazla şey öğrenmişlerdir. İşçi kadınların hayatlarına doğrudan katılım dışında birçok tartışma da oluşturmuşlardır. Bazen bu tartışmalar, plansız olmuş bazen de, yalnızca işçi kadınların yaşam koşulları ve yaşam koşullarına dair öznel düşünceleri arasındaki ilişkinin değil, aynı zamanda işçi kadınların da araştırmacılar üzerinde araştırma yaptığı tartışmalar olmuştur. Araştırmacıların evli olup olmadığı, çocukları olup olmadığı, adet dönemlerinde ne yaptıkları, araştırmacıların ülkelerindeki kadınların pantolon giyip giymediği, söz konusu araştırmayı niçin yaptıkları, araştırmacıların ülkesinde bir tarım işçisi kadın ne kazanır gibi sorular araştırmacılara yöneltilmişlerdir. Tüm konuşmalar, *Mies*'ın yardımcısının konuşabildiği Telegu dilinde gerçekleşmiştir. Her akşam işten sonra kadınlarla erkeklerin müdahale etmediği bir ortamda buluşmuşlardır; çünkü, erkekler kadınlar adına konuşmaktadırlar. Araştırmacılar, kadınlar tarlada çalışırken şarkı söylediklerini fark etmişler ve böylece bu kadınların kendilerine has erkeklerden ayrı bir kültürleri olduğunu keşfetmişlerdir. Araştırmanın yapıldığı ilk yıl, herkes az ya da çok erkek şiddetinin kabul edilmesi gerektiğini düşünürken, bir sonraki yıl bu konu kadınlar ve erkekler arasında sıcak tartışmalara sebep olmuştur. Kadınlar, kadın gruplarında yaptıkları tartışmaların sonucunda şu karara vardılar: Eğer kadın ve

erkek barış içinde bir arada yaşayamıyorsa erkek gitmeli. Ev aynı zamanda kadınların işyeri, bu nedenle onlar gidemez; oysa erkekler, çok daha kolayca ayrılabilirler. Bu sonuçtan sonra, erkekler de tartışmalara katılmak zorunda kaldılar. Bazı erkekler, karı ve koca arasındaki özel alanın tartışılmaması gerektiğini düşünmekteydiler. Söz konusu kadınlar, feminizm hakkında hiçbir şey duymamışlardı ve doğal olarak, “kişisel olan politiktir” sloganını da bilmiyorlardı. Oysa bu sloganın doğruluğunu, kendi deneyimleriyle, kendi praxisleriyle, grup düşünceleriyle fark etmişlerdir. Dahası, farkındalıklarını hemen eyleme aktarmışlardır. Sonrasında şöyle bir karara vardılar: Eğer bir adam özür dilemiyorsa, köydeki hiçbir kadından fazla yemek veya su alamayacaktır. Sonunda yalnızca kendi eşinden değil, diğer kadınlardan da özür dilemesi gerekmektedir. Buradan şu sonucu elde edebiliriz: Yalnızca araştırma yapmak yeterli değildir, aynı zamanda elde edilenler hareketin içine katılmalıdır. Özerk bir kadın organizasyonunun oluşumu, patriarkal otoriteyle ilgili deneyimlerinin karşılıklı değişimi, kızgınlıkları, etkileri, ilgileri, sorumlulukları ve periyodik kadın konferansları sırasında yarattıkları iletişim, kadınlara fazlasıyla güç ve cesaret vermiştir. Yapılan bu araştırmanın diğer bir önemli sonucu da, özerk bir kadın organizasyonunun önemidir. Sol iddia, özerk bir kadın organizasyonun “sınıf bağlılığı”nı böleceği yönündeydi; fakat bu araştırma bunun tam tersinin doğru olduğunu göstermiştir. Kadınlar örgütlerini yalnızca şiddet uygulayan kendi eşleriyle olan mücadelelerinde değil, aynı zamanda mal sahiplerine karşı da kullanmışlardır. Tarla işçisi ve fakir çiftçi sınıfının etkisi kadın organizasyonu ile iki katına çıkmıştır.²²⁵

²²⁵ Mies, 1991, s. 70 – 74.

Geleneksel metotlar kullanılmış olsaydı, tüm bu sonuçlar bu kadar net görülmeyecektir. İkinci Araştırma ise, bir Avrupa ülkesinde, Hollanda’da yapılmıştır.

Sosyal Çalışmalar Enstitüsü bünyesinde, yeni bir çalışma ve araştırma programı “kadınlar ve gelişme” başlığı altında oluşturulmak istenmiştir. Üçüncü dünya ülkelerinden kadın öğrencilerin de katıldığı bu çalışmada, Hollandalı kadınlarla üçüncü dünya ülkelerinden kadınlar küçük çalışma grupları oluşturmuşlar ve gruplar birbirleriyle iletişim kurabilmişlerdir. Projeler üzerinde çalışmışlar ve harekete katılmışlardır. Bu girişimin amacı, gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılan üçüncü dünya ülkelerinden kadınları problemleri ile yüzleştirmek, gerçek hayatı konu edinen çalışmalarından edindikleri teorik bilgiyi oluşturmak, Hollandalı kadınlarla karşılıklı öğrenme ve araştırma süreçlerine girmeleri, tüm bunlarla grup olarak yeni deneyimleri yansıtmak ve eğer mümkünse eylemin ortak planını kavramlaştırmaktır. İlk yıl bir grup sendikalı kadın, işçilerle bağlantı kurmak istemiştir. Hollanda işçi sendikası olan FNV’de kadınlardan sorumlu olan bir kadın liderle bağlantı sağlanmıştır. Hollandalı kadınların kadın olarak ve işçi olarak ne gibi problemleri olduğu, nasıl yaşadıkları gibi konularda önemli keşifler yapan üçüncü dünya ülkesinden gelen kadınlarla birlikte çalışmak söz konusu lider için de, heyecan verici olmuştur; ama bu olumlu motivasyona rağmen, sürecin sonundan önce Hollandalı işçilerle ilişki kurmak mümkün olmamıştır. Öğrenciler, resmi ve kurumsal kanallar aracılığıyla, örneğin, sendika bürokrasisi aracılığıyla gitmişlerdir. Böylelikle, araçların dış dünyaya sınıksız kapalı olduğunu, içinde bulunulan bu koşullar içinde kadınların söyleyecek çok az şeyleri olduğunu bağlantı kurulan resmi görevlilerin dahi patronları olmaksızın hiçbir şey yapamadıklarını ve sendikalı kadınlarla diğer kadınlar arasında doğrudan ilişkinin kurulmasına erkek sendika

liderlerinin büyük direnç gösterdiğini görmüşlerdir. Hollandalı işçilerle yüz yüze gelmede, onların tüm engellemelerine rağmen ve tüm girişimlerine rağmen öğrenciler önemli kavrayışlar kazanmışlardır. Bürokratik, yukarıdaki insanın bakışından geçerek, kadınların yanına asla gidemeyeceklerini anlamışlardır. Gelişmiş bir ülkedeki işçi sendikasının, erkek egemen iktidar yapısında, akıl almaz ve sınıksız kapalı olabileceğini hayal dahi etmemişlerdi. Kendi ülkelerinde, Hollanda’da edindiklerini tecrübe etmemişlerdi. Kabul etmek gerekir ki, alan çalışması umulan sonuçlara götürmek yerine, patriarkal- bürokratik yapı gerçeğiyle öğrencileri yüzleştirmiştir. Oysa, diğer yöntemler bunu nadiren yapmaktadırlar.²²⁶

Elde edilen başlıca sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1) Baskın bilim anlayışının tersine, alan çalışmasında bilimsel olarak adlandırılan tek bir biçim yerine bilginin değişik biçimleri oluşturulmuştur. Söz konusu değişik biçimler pratik, günlük, politik bilgiyi ve politik yetenekleri, kendini tanımayı (kişinin kendi gücüne ve zayıflığına dair sezgileri), eleştirel bilgiyi (ideolojileri eleştirme yeteneği), teorik bilgiyi (teorik yapılarla ampirik bulguların ilişkilendirilmesi yeteneği), sosyal bilgiyi (diğerleriyle ilişki kurabilme yeteneği, sosyal durumları tanımak ve diğerleriyle sosyal ilişkileri geliştirme; diğerleriyle beraber ve onların sosyal, maddi ve tarihi çevrelerinde belirli ilişkiler içinde yaşayan bireyleri tanımak) içermektedir.

2) Araştırma ve öğrenme durumu bir laboratuvar ortamı değildir; fakat, gerçek hayat ve günlük durumdur.

3) İlk adımda, kadınların önceden “normal”, “doğal”, “doğru”, “evrensel” olarak kabul ettikleri ve bilimselliği ispatlanmış olarak üniversitelerde ve okullarda

²²⁶ Mies, 1991, s. 74 – 77.

kadınlara sunulanların eleştirilmesi, zihinlerde başlamıştır. Kadınlar kurumsal olarak kazandıkları bilgilerin “öteki kadınlar”ın hayatlarına uymadığını görmüşlerdir.

4) Baskın bilim anlayışının tersine karşılıklı araştırma mümkündür. Araştırma konumu iktidar ilişkilerini gösteren bir durum değildir. Her iki taraf birbirinden bir şeyler öğrenmektedir.

Tüm bu deneyimlerin arka planında, kısmi özdeşleşmeyi çok daha iyi kavrayabiliriz. Kısmi özdeşleşme kavramı, ilk olarak kendi çelişkili oluş durumumuzdan ve bilincimizden ilerleyeceğimiz anlamına gelmektedir. Bunun anlamını şöyle netleştirebiliriz; yalnızca “öteki” kadın değil, ben de problemlere sahibim. Çifte bilinç ile başlayan kısmi özdeşleşme, araştırmacıların bu sıfatları nedeniyle içinde yaşadıkları ve çalıştıkları objektif yapıların farkında olmaları anlamına da gelmektedir.²²⁷

Çapraz kültürel çalışmalar, hem niceliksel hem niteliksel metotları hem de her iki metodu birlikte kullanmaktadırlar.²²⁸ Niceliksel çapraz kültürel araştırma, izinli pornografik malzemeler hukuku ve tecavüz olayı arasındaki pozitif bağlantının bir keşfi olarak politikayla ilgili bağlantıların geliştirilmesine de yardımcı olmuştur. Böyle bir çalışmanın sonucunda araştırmacı, kadınların erkeklere göre ikinciliğinin evrensel olduğunu, çünkü kadının doğayı, erkeğin ise kültürü temsil ettiğini belirlemiştir. Siyaset bilimcisi *Vicky Randall*, feminist bir teori geliştirmek ve erkek egemen sistemin altını oymaya çalışan politikayı geliştirmek için sayısız ülkeden karşılaştırılabilir veriler kullanmıştır. Seçim davranışına, siyasal partilere üyeliğe, devrimci hareketlere katılıma dair malzemeleri kullanarak kadınların politik

²²⁷ Mies, 1991, s. 77 – 79.

²²⁸ Reinharz, a.g.e., s.116

duruşlarına dair beş düşünceyi değerlendirmiştir. Söz konusu düşünceler: 1) Kadınlar muhafazakârdır, 2) Kadınlar politikayı kişiselleştirir, 3) Kadınlar ahlakidir, 4) Kadınlar apolitiktir, 5) Kadınlar politik olarak daha üstündür. Bu bilgilerin ışığında politika elitlerinde kadınların yetersiz temsili sorunuyla ilgilenmiştir. Elde ettiği bilgilerle genelleme yapmamış ve kadınların başarı veya başarısızlığını her özel durumda aydınlatmaya, daha doğrusu anlaşılır kılmaya çalışmıştır.²²⁹

Birçok feministin yaptığı çapraz kültürel araştırma için çok büyük bir teorik sorun, emeğin cinsiyet ayrımının değiştirilip, değiştirilmeyeceği ve nasıl değiştirileceğidir. Kadınlar için değişimin iyi olup olmadığı sorusunu cevaplamak, karşılaştırılabilir çapraz kültürel çalışmalar ve feminist teori için zorunludur.²³⁰ Çapraz kültürel araştırmaların feminist eleştirisi, yabancı toplumlar üzerinde çalışma yapan Amerikan feministlerini araştırdıkları toplumları, onların terimleri ile anlamak yerine kendi deneyimlerini projelendirmekle suçlamasıdır. Söz konusu bu durum, kadınların ikincilliği ile ilgili çalışmalar yapan çapraz kültürel feminist araştırmada özel bir vakadır. Yapılan eleştiriler şu nokta üzerine odaklanmıştır: Araştırmacının gözünde ikincil konumda olan kadınlar, kendi açılarından zorunlu olarak ikincil konumda değildirler.²³¹ Amerikalı feministler, evrensel bir adaletsizlik teorisi ve ne yapılmasına dair evrensel bir tasavvur iddia etmektedirler. Oysa onların deneyimleri, varlıklı, gelişmiş, demokratik toplumlarla sınırlıdır. Amerikalı feministler, İngiliz ve Fransız feministlerini özellikle yazarlarını, ayrıca Kanadalı ve Avrupalı feministlerin de çalışmalarını da çok iyi bilmektedirler. Fakat hala Üçüncü Dünya kadınlarını feminist teorinin yaratıcıları olarak veya değişim gündeminin belirleyicileri olarak

²²⁹ Reinharz, a.g.e., s.114; Randall, Vicky, Women and Politics; An International Perspective, University of Chicago Press, 1987, Chicago, s. 49.

²³⁰ Reinharz, a.g.e., s.115

²³¹ Reinharz, a.g.e., s.119

görmek yerine, kurban olarak görmektedirler. Belirli ülkeler üzerine odaklanan çapraz kültürel araştırmalar, feminist araştırmacıları önemsenmeyen diğer ülkelere karşı körleştirmiştir.²³²

Kadın araştırmaları farklılığı gözetmeyen, görünüşte tarafsız araştırmacı tavrını araştırma nesnesine karşı bırakmalı ve onun yerine kısmi tanımlamaya dayanan bilinçli taraflılığa geçmelidir.

f. Feminist Sözlü Tarih

Feminist araştırmada daha önce gerçekleştirilen çabaları kişisel yapılardan ve grup tarihi oluşumlarından geçerek analiz etme, belgelere dayanarak değerlendirme, sosyal değişim için daha sofistike uzun dönem stratejilerinin gelişimine liderlik edebilecek özelliktedir.

Kadınların tarihinin araştırılması, tarihin kadınlar açısından yeniden yazımını gerektirmektedir. Kadınların tarihsel aktörler olarak vurgulanması, yalnızca feminist bilinç için önemli değildi aynı zamanda, bütün genel tarihlerin sorgulanması sonucunu doğurmaktaydı.²³³

Tarih, kişinin kendisini bilmesi için gereklidir. Kişinin hem kendisini başkalarından ayıran hem de kendisini o kişi yapan şeyleri bilmesi için önemlidir. Kişinin kendisini başkalarından ayıran şeyleri bilmesi unsuru, bilmenin içine girdiği zaman bir karşılaştırma unsuru da belirlemektedir. Bu karşılaştırma “ben” ile “öteki” arasında gerçekleşmektedir. Ben ve öteki her zaman ayrı bedenler olmak zorunluluğunda değildir. Nietzsche’ye göre, bu kişinin kendi benliğinde gerçekleşebilir. Kişinin “bugün olduğu kişi” ile “olmaya çalıştığı kişi” arasındaki mesafe, kendine ilişkin farkındalık, kendiliğin oluşturulması ve geliştirilmesi için

²³² Reinharz, a.g.e., s.124

²³³ Durakbaşı, Ayşe, “Feminist Tarih Yazımı Üzerine Notlar”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, der. Çakır, Serpil/Akgökçe, Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s. 217.

gereklidir. Kendini bilmek, başkalarını bilmek ve yorumlayabilmenin koşuludur. Bu çift yönlü bir oktur: Başkalarını bilmek ve yorumlayabilmek de kendini bilmenin ön koşuludur. Siyasete, hukuka ve topluma ilişkin teori yapmak da, kişinin kendine ilişkin yorumları temelinde başkalarını yorumlayabilmesi anlamına gelmektedir. Yorumsal çerçeve, kavrayış için zorunlu bir süreçtir. Yorumlama sürecine dahil edilen çerçeve ise “ne görüldüğünü” yani neyin önemli olduğunu, neyin kaydetmeye değer bulunduğunu belirlemektedir. Bir olguya ilişkin insan algısı, salt olguların kendileri tarafından değil, aynı zamanda insan zihni, bireysel bilinç ve kavrayışla belirlenmektedir.²³⁴

Tüm bu nedenlerden dolayı feminist tarihsel biyografi çalışmaları, kadın hareketlerinin önemli bir parçası olmuştur; çünkü karanlığın dışına çıkararak kadını belirgin yapmakta, tarihi kayıtları düzeltmekte, kadın yazarlar ve okuyucular açısından konuyu tanımlamak için bir fırsat olmaktadır. Feminist biyografi yazarları, çalıştıkları kadınlara başarıyla tamamlanması gereken modellerden çok daha fazlasıyla bakmışlar, yardım etmek için yaklaşmışlardır.²³⁵ Aslında otobiyografi, bir yazın türü olarak daha çok erkeklere ait ve kuralları oldukça belirgin olduğundan kadınların yaşam öykülerini dile getirişte farklı özellikler, gerek yazılı gerekse sözlü anlatılarda ortaya çıkmıştır.²³⁶

Feminist sözlü tarihin kadınların yaşamlarındaki bilincin artmasında ve tarihi kayıtların değiştirilmesindeki başarısı tarihsel metodolojide bir değişiklikten sorumludur. Değişiklik ayrı bir feminist gündemi, tarihsel açıklamalarda kadınları merkezileştirmeye odaklanan bir çabayı yansıtmaktadır. Feminist teori oluşturmak, kadınlar arasında yakınlığı ve hayranlığı belirtmek, sosyal adalete katkı yapmak,

²³⁴ Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, 1. Basım, Eylül 2003, İstanbul, s. 7-8

²³⁵ Reinharz, a.g.e., s.126

²³⁶ Durakbaşı, a.g.e., s.217.

sosyal sınıflar arasında anlaşılmayı sağlamak, kadınların gözünden olayların anlamını keşfetmek gibi sebeplerden dolayı feminist araştırmacılar sözlü tarih araştırması yapmaktadırlar. Feminist araştırmacı bir sebeple başlamakta ama, kullandığı materyaller yeni yönlerle liderlik etmektedir.²³⁷ Bazı feministler, adaletsizliğin, insanlar öykülerini anlattığında düzeltilebileceğine inanmaktadırlar. Bu aynı fenomenin iki yüzü gibidir. Sözlü metinlerin yapılması, sesi duyulmayan bir kişinin ya da grubun adaletsizliğini düzeltebilmektedir. Aynı zamanda, sözlü tarih, kadının sesini içermeyen önyargılı tarih bakış açısını da düzeltmektedir. Kadınların acılarını ve cesaretlerini anlatan tarihi kayıtlarda bir ikilem vardır. Her ne kadar sözlü tarih sessizliği kırabilse de, okuyucunun bireysel durumlardaki sosyo-politik problemleri görmesini teşvik edememektedir. Alt sınıftan veya çalışan sınıftan kadınların sözlü tarihleri, orta sınıf kadınlarının bu sınıfın kadınları hakkında bir şeyler öğrenmesini sağlamaktadır.²³⁸ Hâkim gruplar, zaman zaman diğer grupların deneylerini baskı altına alabilmekte ve onları olumlaştırmaktadırlar. Bu durum deneyimin çok önemli olduğu kadın hareketi içinde de yaşanabilmektedir. Farklı kökenden, farklı bilinçten gelme, deneyimlerde ve mücadele biçimlerinde farklılığa yol açabilmektedir. Deneyimler ırktan, toplumsal cinsiyetten, etnik gruptan farklı değildir. Önemli olan, bu farklılığın farkında olmaktır. Aksi halde, yalnızca bazı grupların deneyimleri aktarılırken, diğerleri gözden kaçmaktadır.²³⁹ *Nancy Siefer*'e göre, sözlü tarih çalışmalarında, çalışmanın konusu olan kadınların kendileri için konuşmalarına izin verilmelidir. *Elizabeth Hampsten* ise bu görüşte değildir. Araştırmacının otoritesini kullanarak, diğer sesleri de çalışmaya katmasını ve

²³⁷ Reinharz, a.g.e., s.134-135

²³⁸ Reinharz, a.g.e., s. 135.

²³⁹ Çakır, Serpil, "Türkiye'de Kadın Tarihi Yazmak", Kadın Araştırmalarında Yöntem, der. Çakır, Serpil/Akgökçe, Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s. 227.

öğrendiklerini yorumlayarak kendi sesini de eklemesini doğru bulmaktadır. Oysa feminist sözlü tarihçiler, diğer kadınların seslerini duyabilmek için susmak zorunda değildirler. Sözlü tarihçiler, her zaman sözlü tarih ürünlerini oluşturmada önemli bir role sahiptir. Elde edilenleri yorumlamalıdır ki, okuyucu, onun kullandığı bakış açısını edinebilsin.²⁴⁰ Feminist sözlü tarih için bu durum bir tartışma konusudur. Oluşturulmuş olan yayındaki ses kime aittir? Baskı altındakinin, yani araştırma konusu kadının sesi mi, bir hayalin sesi mi, araştırmacının kendi sesi mi, yoksa hepsi mi? Genel olarak araştırmacı, karşılıklı diyalog içinde bulunmaktadır ve bu diyaloglarla ilgili görüşlerini yansıtmaktadır. Metin mülakat yapılan kişiyle birlikte oluşturulmaktadır. Elbette araştırmacının rolü yadsınamaz, zira değerlendirme araştırmacı tarafından yapılmaktadır.²⁴¹

Feministler, sözlü tarihi deneyim elde etme yolu olarak savunmaktadırlar. Feminist sözlü tarihe, tanık açıklamaları için ya da tarih olarak dönülmemelidir. Kadınların yorumları için araştırma yapılmalıdır. Sözlü tarih, araştırmacıyı bireyin ve grubun anlamının nasıl yaratıldığı ile yüzleşmeye zorlamaktadır.²⁴² Sözlü tarih, yalnız güçsüz kadınlarla ve kadınların hayatlarını etkileyen erkeklerle değil, aynı zamanda eğitilmiş, profesyonel, ama karanlıkta kalmış kadınlarla ilgili çalışmalar da yapmaktadır. Bu nedenle, mülakat ve analiz dışında yazılı metinler de, feminist araştırmada kullanılabilir. Feminist sözlü tarihçiler çalışırken metodoloji yönünden kendilerini özgür hissedebilmektedirler; çünkü, feminist sözlü tarih ana akımların dışında kalmaktadır.²⁴³

²⁴⁰ Reinharz, a.g.e., s. 136

²⁴¹ Reinharz, a.g.e., s.139

²⁴² Reinharz, a.g.e., s.141

²⁴³ Reinharz, a.g.e., s.143-144

Sosyolog *Sherna Gluck* sözlü tarihi üç bölüme ayırmaktadır: Açık uçlu mülakata benzeyen güncel (topical); biyografi; otobiyografi. Sözlü tarih metinleri, niceliksel yöntemle incelenebilmektedirler veya “çift hikâyeler” olarak yayınlanmaktadır. Çift hikâyelerle amaçlanan, okuyucunun aynı zaman diliminde, aynı toplumda ya da coğrafyada yaşayan farklı kadınlarla ilgili olarak sosyal statüleri, mitleri olduğundan farklı görebilmesidir. Sözlü tarih için, terminolojide bir birliğin olmadığını belirtmek gerekmektedir. Terimlerdeki değişiklik nedeniyle, insanlar benzer araştırmaları farklı başlıklar altında yapmaktadırlar. Örneğin, sözlü tarih terimiyle değişebilir olarak kullanılan terimler şunlardır: Vaka çalışmaları, derin yaşam mülakatları, biyografik mülakatlar, yaşam öyküleri ve kişisel anlatılar.²⁴⁴ Terminolojik görüş ayrılığının bir alanı da, sözlü tarih ve ilgili diğer metotlar arasındaki ayırmadır. Feminist sözlü tarih tarafından üretilen metinlerin mülakattan, otobiyografiden ve biyografiden nasıl farklı olduğu, cevaplanması gereken bir sorudur. Mülakat ve sözlü tarih birbirine benzemektedir. Fakat mülakat, belirli bir deneyime veya fenomene odaklanmaktadır. Oysa sözlü tarih, bir kişinin geçmişiyle daha fazla ilgilidir. Sözlü tarih, genel olarak çok geniş bir alanı kaplayan konular üzerinde dolaşmaktadır.²⁴⁵ Sözlü tarih, iletme yönteminde biyografiden ayrılmaktadır. Bazı öyküler, sözlü olarak iletilmektedirler; çünkü, kişiler yazmaya yetenekli değildirler. Sözlü tanıklık, tarihçiler için çok önemlidir, özellikle de yazılı kayıtlarda yer alması muhtemel olmayan bilgileri arayan tarihçi için. Yazılı belgelerde erkeklerin yaşamlarının bulunması olasıdır; erkekler, arşiv verileri kullanan tarihçilerin analizlerinin konusu olmaktadır. Böylelikle sözlü tarih, yazılı tarihe zıtlık oluşturmaktadır ve yazılı tarihe aktarılması olasılığı daha az olan insanlar

²⁴⁴ Reinharz, a.g.e., s.128-129

²⁴⁵ Reinharz, a.g.e., s.130

hakkında bilgi edinmede yararlı olmaktadır. İktidara sahip olmayan gruplar, sözlü tarih için özellikle iyi adaydırlar. Terminolojideki farklılığa rağmen bu iki araştırma arasında bazı ortak zeminler de vardır. Birçok sözlü tarihçi kadınların kendileri için konuşmalarını sağlamak, bunu desteklemek amacını paylaşmaktadır. Araştırmacının yazma aşamasında, ne kadar hazır bulunacağı konusunda görüş ayrılıkları vardır. Feminist sözlü tarihçinin rolü, yazılı belge oluşturmaktır. Bilgi verenin, konunun, mülakat yapılanın rolü ise, tüm yaşamının ya da bir bölümünün gelişimini birey olarak, bir grubun temsilcisi olarak belirli bir tarihi olaya ya da döneme şahit olarak tartışmaktır. Sözlü tarihçi ve mülakat yapılan kişi, önemli bir konunun tanımlanması için liderlik edebilecek diyalog için işbirliği yapmaktadır.²⁴⁶

Feminist bilimci, belirli bir metot seçtiğinde, araştırma konusu üzerinde belirli bir denetimi seçmektedir ve belirli bir odağı benimsemektedir. Eğer sözlü tarihi seçmişse, yaşayan bir insanın hayatını yazmanın güçlükleriyle mücadele edecek ve zevkini de çıkaracaktır. Seçilen metot, her ikisine de imkân vermektedir. Genel olarak, feminist sözlü tarihçi kendi rolüyle ilgili, hayatını yazacağı insanın seçimi ve kullanacağı analitik iskeletle ilgili önemli kararlar almalıdır. Sözlü tarih metodu, tarihçiler, gazeteciler, antropologlar, kadın çalışmaları araştırmacıları, sosyal fenomeni ve kişisel hayatları anlamak isteyen sosyologlar tarafından kullanılmaktadır. Metodun esnekliği, tek başına ya da grup olarak çalışan bilim insanlarına uygunluğu sağlamaktadır. Metodun karşılıklı konuşmaya müsait niteliği, işbirliğini kolaylaştırmaktadır.²⁴⁷

Sözlü tarihle ilgili terimlerin değişikliği için bir neden de, sosyal bilimlerdeki marjinal yerinden kaynaklanmaktadır. Metotla ilgili kitaplarda sözlü tarih

²⁴⁶ Reinharz, a.g.e., s.131

²⁴⁷ Reinharz, a.g.e., s.132

tartışılmamaktadır. Çünkü sosyal bilimlerdeki anaakımlar, öznelliğe dayanan bireylerin çalışmasına çok az değer vermektedir. Söz konusu metodun, görüşülmesinde ve çalışılmasında ayrıca terimlerde çok az anlaşma vardır. Feminist bilimcilerin, sosyal bilimlere çağdaş metodolojik katkısı, uykudaki metodun uyanışı olmuştur. Diğer yandan, bir takım engeller anaakımların içine dahil olmasını engellemektedir. Sosyal bilimlere bakış açısı dar olan ve feminist tarih araştırmasının sonuçlarının mevcut olan yanlış bir düşünceyi çürütmesinden korkan veya feminist tarihe inanmayan insanlar, feminist tarih çalışmasını marjinalleştirmeye isteklidirler.²⁴⁸

Verta Taylor ve *Leila Rupp* gibi iki önemli feminist, kırklar ve elliler boyunca kadın hareketlerinin sürdürülmesine yardım eden kadınlarla sözlü tarih mülakatları yaparak, feminist araştırmaların hayatta kalmasını mümkün kılacak stratejilerle, gelişmelerini sağlayacak stratejilerin aynı olduğunu keşfettiler. Taylor ve Rupp, feministlere, geçmişin eleştirilmeksizin incelenmesinin ya da feminist öncülerin basit bir şekilde değerlendirilmesinin farklı kadın hareketleri kuran çağdaş feminizme yardım etmeyeceği konusunda uyarıda bulunmaktadırlar. Kurucu teorisyenleri, feminizmin anası sayılabilecek kadınlarla karşılaştıklarında, yalnızca politik ve sosyal değişmelerin belirli stratejilere etkilerine dair inançları konusunda değil, aynı zamanda feminist araştırmanın doğasına dair bazı inançları hakkında da yeniden düşünmeye ve değerlendirme yapmaya çağırmaktadırlar.²⁴⁹

Bu nedenle feminist tarihçilik, toplumsal tarihin derin bir eleştirisini yapmakla kalmamakta, aynı zamanda yeniden yönlendirilmesini öngörmektedir. Feminizmin tarih eleştirisi, kısmen tarihçiliğin kendisiyle kısmen de karakteristik

²⁴⁸ Reinharz, a.g.e., s.133

²⁴⁹ Fonow, a.g.e., s. 6.

araçları ile ilgilidir; ayrıca, varolan uygulama ve kavramların dönüştürülmesini kapsamaktadır. Bu anlamda, artık bir “alan” değil, daha ziyade bir metodoloji, bir perspektif ve konum. Feminizm, nötr insan kavramının asla varolmadığını ortaya koymuştur. İnsan değil, toplumsal cinsiyete sahip kadınlar ve erkekler vardır. Özel, evrensel erkek/insan ortadan kalktığında dişi/kadın da ortadan kalkmaktadır.²⁵⁰

g. Feminist İçerik Analizi

Feminist teori merceğinden kültürel ürünlerle çalışmak, yaygın patriarkal ve kadın düşmanı kültürü açığa çıkarmaktadır. Feminist literatür nesne olduğunda dahi söz konusu kültürel temalar bulunmaktadır. Örneğin, anneliğin feminist davranışları gibi bir çalışma. Kullanılan metot, sosyal olayları somutlaştırmaktadır. Diğer yandan bazı kültürel ürünler, baskın kültürün karşısındadır. Yaratılan ya da kadınların seçtiği popüler kültür, erkek egemenliğine direnci vurgulamaktadır. Feminist bilim insanları, tüm bunları kadın kültürünün esnek terimleri içinde yorumlamak eğilimindedirler. Kültür ürünlerinin iki ayırıcı özelliği vardır. İlk olarak, söz konusu ürünler çalışmanın amacı için oluşturulmamıştır, doğal “bulunmuş” niteliktedirler. İkincisi, etkileşimli değildirler. Örneğin, insanların davranışlarının sorumluluğu veya incelemesi sorusunu sormak istemezler. Kültürel ürünler, her zamanki gibi insanların çalışma sürecinden etkilenmezler. Bunun yerine, bilim insanları yazılı kayıtları veya diğer metin çeşitlerini onları üreten insanlarla ilişki kurmadan incelemektedirler.²⁵¹

Feminist içerik analizi için üzerinde anlaşılmış bir terminoloji yoktur. Sosyologlar, içerik analizi terimini kullanmayı tercih etmektedirler. Tarihçiler arşiv araştırmasını, filozoflar metin analizi, edebiyatçılar ise yazınsal analizi tercih

²⁵⁰ Berktaş, 2003, s. 11.

²⁵¹ Reinharz, a.g.e., s.147.

etmektedirler. Farklı disiplinler, kültürel ürünlerin analizinde, farklı yorumsal iskeletler uygulamaktadırlar. Söylev analizi, retorik analizi, yapıbozum farklı terminoloji için verilebilecek ek örneklerdir.²⁵² Kültürel belgeler feminist mercekle doğrultusunda bir kez daha okunmuştur. Örneğin, feminist bilim insanları değerlendirmek ve mesajlarını kadınlarına uyarlamak için İncili incelemiştir.²⁵³

Feministler aktif olarak yazınsal eleştiriyi sürdürmektedirler. Feminist yazınsal eleştiri sosyal bilimlere bir model sağlamıştır. Son günlerde, sosyal psikolog *Margaret Wetherell* mülakat konuşmalarını analiz etmek için bir takım metotlar uyarlamıştır. “Dilbilgisel dağarcık analizi” temaların, beylik olayların, insanların konuşmalarının altını çizen çalışma yaklaşımından bahsetmektedir. Eğer bir araştırmacı söz konusu metodu uygularsa, çalışmanın bütünü insanlar değil, fakat dilbilgisel dağarcık ve onun ideolojik anlamı olacaktır. Analiz için kültürel ürünler toplayan araştırmacılar, onları niceliksel ve niteliksel metotlar kullanarak yorumlamaktadırlar. Sözcük tekrarlarını sayan bilgisayar programları, belgelerin geniş bir alanına gömülmüş olan saklı anlamları bulmaktadır. Benzer şekilde, otoritenin niceliksel içerik analizi ve akademik makalelerin asıl anlamı, feminist eleştirinin etkisini değerlendirmektedir. Niceliksel içerik analizleri kadınlarca yazılmış profesyonel makalelerin ve kadınların konu edildiği makalelerin yüzdelik oranını değerlendirmek için yapılmaktadır. Sosyal psikoloji ve bireysellik alanlarında feminist düşüncenin etkisini keşfetmek için söz konusu metot kullanılmaktadır. Özetle, feminist araştırmacılar niceliksel metotları, yorumda, konu meselesinde, yazarlıkta örnekleri tanımlamak için içerik analizini kullanmaktadırlar. Feminist tarihçiler, kültürel ürünleri bireysel kadınlığı ya da grup kadınlığını çalışmak için

²⁵² Reinharz, a.g.e., s.148

²⁵³ Reinharz, a.g.e., s.153

kullanmaktadırlar. Ayrıca, kadın erkek ilişkileri; kadınlar arası ilişkiler; ırkların, toplumsal cinsiyetin, sınıfın, yaş gruplarının kurumların, kişilerin, kadınların hayatlarını şekillendiren düşüncelerin kesişmesi de inceleme konusuna dâhil edilebilecektir. Bu amaçla feminist araştırmacılar, kültürel ürünlerin alanını özel hayatla ilgili parçaları içermek için genişletmektedirler.²⁵⁴ Otobiyografiler, sözlü tarihler, klinik kayıtları, editörlerin mektupları, edebiyat kurguları, şiirler, halk sanatı, iş şarkıları, yemek tarifleri ve yemek kitapları kadın dünyasını çalışmak için uygun kaynaklardır. Feminist sosyal tarihçiler ve sosyologlar bu tarz ürünleri bireyleri ve grupları çalışmak için kullanmaktadırlar. Genel olarak, tarihçiler metot hakkında bilinç yükseltmiş değildirlere; kullandıkları metodu tartışmazlar. Tersine feminist tarihçiler metotla çok ilgilenmektedirler. Bilginin uzlaşım sal tanımlarını tartışmaya ve uyarlamaya isteklidirler.²⁵⁵

Bir kısım kadınların güçsüz ve sessiz olmadığını hatırlamak önemlidir. Bazıları eğitim olanaklarına sahiptir, bazıları önemli işler yapmıştır, bazıları icatlarda bulunmuştur. Bu duruma “feminist kültürel arkeoloji” denmektedir.²⁵⁶ Bir disiplin içinde yetişen feminist bilim insanları, diğer disiplinlerinin içine taşınmışlardır. Birçok feminist sosyolog, belirli bir tarihsel periyotta kadınların sıradan ve sıra dışı hayatlarını öğrenmek ve toplumsal cinsiyet, sınıf ve iş arasındaki ilişkiyi yeniden yapılandırmak için tarih alanında tehlikeye atılmışlardır.²⁵⁷ Feminizm, bir alandan diğerine bilginler getirmektedir ve böylece melezliği sağlamaktadır. Disiplinsel sınırların yapaylığını ortaya çıkarmaktadır. Kadın çalışmaları gibi disiplinler-arası alanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Feminist sosyolojik içerik analizi sık sık teori

²⁵⁴ Reinharz, a.g.e., s.154-155

²⁵⁵ Reinharz, a.g.e., s.156

²⁵⁶ Reinharz, a.g.e., s.158

²⁵⁷ Reinharz, a.g.e., s.159

sorununu açıklamaktadır; sosyal olarak oluşan toplumsal cinsiyet sürecini tanımlamak gibi.²⁵⁸

Sonuç olarak, feminist araştırmacılar yalnızca oluşturulan metinlere odaklanmazlar, ayrıca metinlerin birçok çeşitlerinin yok olmasının üzerine de odaklanmaktadır. Metin çalışmanın feminist özellikleri, bugün olduğu gibi, 19. yüzyılda *Harriet Martineau* “şeyleri” çalışmayı savunduğu sırada da mevcuttu.²⁵⁹ “Şeyleri” çalışmak söylenmeyen, bir türlü dillendirilmeyen ama varolan tüm önyargıları, kabul edilmiş yanlış düşünceleri ortaya çıkarabilecektir.

h. Feminist Vaka Çalışması

Her ne kadar hastabakıcılıkta, iş dünyasında, kamu yönetiminde, sosyal işlerde, eczacılıkta ve psikanalizde yaygın olarak özellikle amaçların öğretilmesinde kullanılsa da, vaka çalışmaları sosyal bilimlerde belirsiz bir yere sahiptir. Vaka çalışmaları, kadınların hukuklarının feminist açıklamaları ve klinik problemlerin içerisine, açıklamak ve bağlamı örneklendirmek için katılmıştır. Vaka çalışması için şöyle bir tanım verilebilir: Vaka belki bir insan, bir grup, bir açıklama, bir süreç, bir ortaklaşalık, bir toplum veya sosyal hayatın herhangi bir birliği olabilmektedir. Vakayla ilgili tüm veriler bir araya getirilir ve mevcut tüm veriler vaka terimleri içinde düzenlenmektedir. Vaka çalışması metodu, çalışılan verilere birimsel bir karakter vermektedir. Bu veriler, tek bir vakaya karşı değişik olaylarla ilişkilendirilmişlerdir. Diğer metotlar tarafından üstünkörü incelenen birçok ayrıntının yoğun analizi için bir fırsat sağlamaktadır. Bu yaklaşım, çalışılan vakanın belirli bir türün tipik durumları olduğu varsayımına dayanmaktadır. Böylece, yoğun

²⁵⁸ Reinharz, a.g.e., s.160

²⁵⁹ Reinharz, a.g.e., s.163

analiz genellemeleri aracılığıyla aynı vakanın diğer durumlarına uygulanabilir yapılacaktır.²⁶⁰ Feminist vaka çalışmalarında araştırma metotları yazınsal analizi, özetleri, arşiv araştırmalarını, mülakatları ve diğer metotları uzun uzun anlatmaktadır. Feminist araştırmacılar, çalışacakları vakayı bir soru olarak ortaya çıkabilecek teorinin belirli bir noktasını örneklendirmek için seçmektedirler. Farklı oldukça farklı gruplardaki, sınıflardaki kadınlar arasında “kızkardeşlik” mümkün olabilir mi? Örneğin beyaz bir hanım ile siyah ev hizmetçisi arasında? Feminist vaka analizi için bu tarz örnekler önemlidir. Politika bilminde feminist vaka analizi, belirli bir politik mücadelenin tarihi gelişimi ile ilgilenmektedir. Bu araştırma projeleri, belirli politik mücadeleler ile ilişkilendirilen önemli politika bilimi vaka çalışmalarının geleneğini izlemektedirler. Ürün süreli gelenekler rağmen, sosyoloji alanında, tersine olarak, vaka çalışmaları marjinal statülü bir araştırma formatıdır.²⁶¹

Erkek sosyolog akademisyenler, nadir olarak, kadın organizasyonları veya topluluklarının vaka çalışmalarını üstlenmektedirler. Sosyologlar, kadın ortamları vaka çalışması yapmadıkları için en az üç şey değerlendirilmemiştir. İlki, sosyolojinin kendisi kadınların görünmezliğine ve tarihi kayıtlardan kadınların başarısının görülmemesine katkıda bulunmaktadır. İkincisi, kadın anlayışının sosyolojik bozulması güçlendirilmiştir. Çünkü kadın grupları çalışılmadığı için sosyal güçler görmezden gelinen kadın statüsünden sorumludur. Ve üçüncüsü, sosyoloji yanlışlıkları davet etmektedir; çünkü, genellemeler tek bir cinsiyet temeli üzerinden yapılmaktadır. İlk nokta, neredeyse her disiplin için geçerlidir. Birçok feminist, kadınların katıldığı organizasyonların yeterli tarihi kayıtlarına sahip olmadıkları için şikâyet etmektedir. Etkili organizasyonların ve bunlar içinde

²⁶⁰ Reinharz, a.g.e., s.164.

²⁶¹ Reinharz, a.g.e., s.165.

kadınların edindikleri deneyimlerin vaka çalışmaları, hem gelecek nesiller için model olarak hem de gelecek ikincil analizlerin, çapraz kültürel araştırmaların, karşılaştırmalı çalışmaların işlenmemiş verileri olarak zorunlu olmaktadır. Kadın deneyimi, vaka çalışmalarının yetersizliği, kadın yaşamları ve organizasyonlarının çapraz kültürel ve karşılaştırmalı analizlerini çalışabilmeyi engellemektedir. Aynı zamanda çapraz kültürel araştırma, eğer etnik merkezci olmayan ürünler genelleştirilirse zorunlu bir model olmaktadır.²⁶² İkinci noktayla ilgili olarak, *Jessie Bernard*, kadın organizasyonlarının vaka tarihlerinin kadın imajını yeniden değerlendirilmeye imkân verdiğini belirtmektedir. Üçüncü noktayla ilgili şöyle bir örnek verilebilir: Daha önceleri yapılan hapisane çalışmaları, tamamen erkek hapisaneleri üzerineydi. Kadın hapisaneleri üzerine yapılan çalışmaların açığa çıkardıklarıyla ilgilenilmemiştir. Oysa bu çalışmalar, kadın ve erkek hapisanelerindeki gayri resmi yapının erkek ve kadın farklılığından dolayı gerçekten çok değişik olduğunu ortaya koymuştur.²⁶³

Feminist olmayan bilim insanları, vaka çalışmalarını ne amaçla yapıyorlarsa feministlerde aynı amaçla yapmaktadırlar: Bir düşüncüyü örneklendirmek, gelişme sürecini açıklamak, genellemelerin sınırlarını koymak, bilinmeyen sorunları keşfetmek.²⁶⁴

Diğer araştırma biçimlerinde olduğu gibi, vaka çalışmalarında da feminist ilgi, cinsiyetçilik, erkek egemenliği ve kadın düşmanlığı tarafından bozulan araştırmayı düzeltme isteğinden doğmaktadır. Cinsiyetçilik, fabrikalarda, madenlerde, sendikalarda ve diğer erkek egemen alanlarda, erkek-merkezli araştırmacıların kadınları görmesini imkânsızlaştırmış veya güçleştirmiştir.

²⁶² Reinharz, a.g.e., s.166

²⁶³ Reinharz, a.g.e., s.167

²⁶⁴ Reinharz, a.g.e., s.167

Geleneksel olarak, kadınların duruşu “orada” olarak bahsedilmelerine karşı sınırlanmıştır. Kadınların “oluşu”, erkeklerin gereksinimlerinde tanımlanmıştır. Feminist sosyal bilimler, kadın organizasyonlarının, kadın aktivitelerinin vaka çalışmalarını üretmişlerdir. Örneğin, bayan sekreterin bulunduğu odaya girip “burada herhangi biri var mı?” diye soran erkek öğrenci, çok geniş bir grup insana karşı sekreterin nasıl görünmez olduğunu, bilinçsizce sorduğu soruyla somutlaştırmıştır. Aynı nedenle feminist sosyologlar, daha önceden erkeklerce çalışılmış olan kültürleri yeniden çalışmaktadırlar.²⁶⁵

Feminist vaka çalışmalarını yazmak için kullanılan yeni biçim, romanlardır. Bu biçim, eğer araştırmacının ya da çalışılan insanın toplum tarafından tehlikeye atılma ihtimali varsa yararlı olacaktır. Yapılan bu tarz araştırmalar sonunda, bireysel yaşamlar ile sosyal düzenlemeler arasındaki ilişki ispatlanmıştır.²⁶⁶ “Bir öykü anlat” yazarların belirttiği vaka çalışma biçimidir. Grupların feminist vaka çalışmaları, bireylerin vaka çalışmalarından daha yaygındır. Feministler, feminist hareket organizasyonlarının vaka çalışmalarını bu alanların varoluşunu belgelemek için ve belirli alanlara dair feminist körlüğe meydan okumak için üretmişlerdir. Vaka çalışmasına feminist ilgi, kadın yaşamlarının görünüşlerini ve sonraki ikincil analizler ve gelecekteki kadın lehindeki eylemler için eserleri belgelemek isteğinden çıkmıştır. Kadın statüsünü ve farklı ülkelerdeki başarılarını belgelemek öncelikli araştırma olmalıdır; böylece, kadınların hayatlarının benzerliği ve küreselliği incelenmiş olacaktır. Bazen feminist bilim insanları teorik bir perspektif içine tanımlar kadar analize müsaade etmek için vaka çalışmalarını yerleştirmişlerdir. Feminist hareket organizasyonlarının vaka çalışmaları, klasik organizasyon

²⁶⁵ Reinharz, a.g.e., s.168

²⁶⁶ Reinharz, a.g.e., s.170

teorilerinin sınırlanıp sınırlanmayacağını göstermektedir; çünkü, erkek egemen alanların çalışılmasından çıkmaktadır. Kadın hareketlerinin kendisi tarihi bir fenomen olarak, sosyal hareket olarak, çok sayıda sosyolojik vaka çalışmasına konu olmuştur.²⁶⁷

Vaka çalışması, teori yaratmak ve tarihi belgelemek için kullanılan feminist araştırma aracıdır. Sosyal bilim, genelleme yapma geleneğine karşı çıkmaktadır. Genellemeler yerine özellikleri, istisnaları, bütünü aramaktadır. Bazı feministler, sosyal bilimlerdeki genelleme vurgusunun kadınları da içeren belirli gruplara karşı önemli fenomenleri gizlediğini belirtmektedirler. Sosyal fenomen veya özel hayat ayrımlarının çok canlı bir şekilde nakledilmesine karşı, vaka çalışmasının gücü, feminist araştırmacıların yararlanmak istedikleri bir güçtür. Vaka çalışmasına çok az değer veren çağdaş sosyal bilim normlarına karşı çıkarak, feminist araştırmacılar, kendi amaçlarına uygun olanları yaratmaya devam etmektedirler. Ortaya çıkarılan her vaka çalışması, yazılan tüm vakaları tanımak için önemli olmaktadır. Özellikle, farklı kadın gruplarının deneyimlerinin çeşitliliğini yansıtan vakalar. Ne kadar çok vaka çalışılırsa, neye ihtiyaç duyulduğu o kadar belirlenmektedir.²⁶⁸

Sonuç olarak, vakaların analizi hukukta metot seçim için fırsatı göstermektedir. Seçim: İlgili olan teamüller olarak, yasal yoruma yaklaşım olarak tercih edilmektedir. Hukukta seçimin varlığı, kadın hakları vakalarında olumlu sonuçların olabilirliğini sağlamaktadır.²⁶⁹

²⁶⁷ Reinharz, a.g.e., s.172-173

²⁶⁸ Reinharz, a.g.e., s.174

²⁶⁹ Mossman, Mary Jane, "Feminism and Legal Method: The Difference It Makes", in: Feminist Legal Theory, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s.548

i. Feminist Eylem Araştırması

Eylem ve bilimin kaynaşması son yüzyılın feminist bilincinin çıkarılmasında temel oluşturmıştır. Feminist eylem araştırması, sosyal ve bireysel değişime yönelmelidir; çünkü, feminizm statükonun reddedilmesidir.²⁷⁰

Eylem içinde yer almak, bazı gerçekliklerin fark edilmesini sağlamaktadır. Örneğin, *Duricilla Cornell*, sendikacılığın ona kazandırdıklarını şöyle ifade etmektedir: “Kadınlığımla, kadın olmaklığımla ilgili ne düşünürsem düşünüyem, bu beyaz kadınlığı olacaktır... Kadınlığın en derin izlerine varasıya bende açtığı yaraların, beyaz olmam olgusundan ayrılamayacağını anladım.... Kuşkusuz, bir sendika örgütçüsü olduğumdan sınıf sorunu da bu deneyimin önemli bir parçasıydı. Toplumda kadın ve erkek arasındaki mücadelelerin, kadınların gereken yerde mücadeleye girişmeleri gereğinin, devlet müdahalesindense örgütlenme yoluyla yerine getirileceğini düşünmekteydik. Bilinçlendirme grubundan Muriel’in kocası nafakasını ödemiordu, biz de onun Harlem Hastanesi’nde çalıştığını biliyorduk. Bu nedenle, hukuk kanalıyla işimizi görmek yerine, bilinçlendirme grubu olarak Harlem Hastanesi’ne gidip, bütün kadınları, kardeşlerimizi, bu adamın davranışından duyduğumuz büyük rahatsızlığı ifade etmede bize katılmaya çağıran broşürler dağıttık. Bunu yapıyor olmamızın nedeninin, ‘beyaz adam’ın kanununa uymak istemeyişimiz olduğunu, ama bu adamın davranışının her türlü gerçek birliği bozar nitelikte olduğunu açıkladık. Büyük bir başarıydı. Adam kafeteryada baştan aşağı yemeğe bulandı, dolabına sis bombası kondurdu... Sonuç olarak bu deneyim, yasal yollardan daha yaratıcı başka mekanizmaların da olduğu düşüncesini getirdi. Topluluklar arasındaki çatışmaları halletmede hukukun tek yol olduğu fikrine

²⁷⁰ Reinharz, a.g.e., s. 175.

*kesinlikle karşıydık.” Ne yazıkki Duricilla Cornell, feminizmin herhangi bir hukuk düzeltiminde başlıca ilgi olmadığını düşünmektedir.*²⁷¹

Feminist araştırmanın bir yaklaşım olarak en önemli vurgusunun “eyleme” olduğu kabul edilmektedir. Eyleme yönelim, amaç yapısında, konu seçiminde, teorik eğiliminde yöntem tercihinde, insan doğası anlayışında, araştırmacının rolünün tanımlanmasında belirginleşen bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Eyleme yapılan vurgu, feministlerin diğer sosyal düşüncelerle, siyah kadın hareketiyle, gay ve lezbiyen çalışmaları ile birlikte paylaştığı bir özelliktir. Eğer daha fazla sayıda araştırmacı yaptıkları araştırmaya “action” yaklaşımını yerleştirmeye çabalarsa, araştırmanın eylem alanında daha eleştirel incelemeler ve daha yapıcı, yeniden oluşturucu çalışmalar görülmeye başlanacaktır.²⁷²

Tıp gibi, sosyal bilim araştırmaları bazen kadınların ilgilerini baltalamaktadır. Siyaset bilimci *Jane Mansbridge*, sosyal araştırmanın neredeyse daima, feministlerin incelemekten hoşlandığı organizasyon ya da koşulları çürüttüğünü, görünüşteki aldatıcılığı göstererek belirtmiştir. Ayrıca bazı kadınlar, yapılan sosyal araştırmaların kadınlar için zarar verici olduğunu çünkü kadınların gerçek hayatını çarpıttığını veya bazı gerçeklikleri ört bas ettiğini düşünmektedirler. Örneğin yapılan bir araştırma, kadınların ücretsiz emeğini ücretli çalıştırma kriterlerini kullanarak değersiz kılmıştır. Bu nedenle 1984 yılında “Kız kardeşlik Global Strateji Buluşmasında”, özel ve profesyonel her iki durumdaki kadınlara nüfus sayımlarına, ev halkı çalışmalarına ve diğer kayıt sistemlerine katılmayı reddetmeleri çağrısında bulunulmuştur. Bu eylem, kadınların ücretsiz emeği üretim ve yeniden üretim olarak görülmeye, ulusal gelir içinde tanımlanmaya başlayana kadar devam edecektir.

²⁷¹ Cornell, a.g.e., s. 182 – 183.

²⁷² Fonow, a.g.e., s. 5.

Eylem araştırması, eylem ve değerlendirmenin kendiliğinden varolduğu bir araştırmadır. Örneğin, kız öğrencilerin fizik bilimlerine ve projelerine ilgilerini arttırmayı ve onları bu alanlarda geliştirmeyi hedefleyen bir çalışmada, geleneksel araştırmaların izlediği, araştırma grubu tarafından başlangıçta tasarının hazırlanması ve okullarda çok dikkatli denetimler altında yerine getirilmesi ve sonuçta değerlendirmenin yapılması yolu seçilmemiştir. Bunun yerine değerlendirmelerin sürekli yapıldığı, akışkan yani hareketli bir yaklaşım benimsenmiştir.²⁷³

Feminist eylem araştırması, insanların tercihlerinin çok geniş bir alanına ve örneğin, ailede kadının kullanılmasına uygulanabilmektedir. Eylem araştırmasının iki önemli türü olan katılımcı ve işbirlikçi eylem araştırmasında, üzerlerinde araştırma yapılan insanlar çalışma biçimi ve veri analizi hakkında kararlar verebilmektedirler. Bu model, sosyal ve bireysel değişim yaratmak için projedeki insanlar arasındaki rol ilişkileri değiştirilerek tasarlanmıştır. Rollerin önemsiz bir değişimiyle, model sınırlanabilmekte veya genişletilebilmektedir. Böylece tüm katılımcılar, araştırmacı rolüne dâhil edilmektedir. Feminist katılımcı araştırmada, araştırmacı ve üzerinde araştırma yapılanlar arasındaki ayrım kaybolmaktadır.²⁷⁴ Katılımcı projelerde, araştırmacı çalışma alanının üyelerini çalışmanın oluşturulmasına katılmaya davet etmektedir.²⁷⁵ Eşitlikçi bir ilişki başarmak için, araştırmacı kontrolü bırakmakta, açıklık yaklaşımına, ortak açıklamaya, karşılıklılığa ve risk paylaşmaya adapte olmaktadır.²⁷⁶ Katılımcılar pasif öznel olarak işlev görmektense, fikir üretmektedirler. *Liz Stanley* ve *Sue Wise*, bunu “etkileşim metodolojisi” olarak kurmaktadır. Araştırmacı ile araştırılan arasındaki iktidar farkı özellikle

²⁷³ Reinharz, a.g.e., s. 180.

²⁷⁴ Reinharz, a.g.e., s. 181.

²⁷⁵ Reinharz, a.g.e., s. 184.

²⁷⁶ Reinharz, a.g.e., s. 181.

kırılmaktadır. Yaptıkları bir araştırmaya göre, etkileşimli metodoloji, araştırma tekniklerinin geleneksel dizisinden ne eksik ne de fazladır. Araştırmaların geleneksel tekniklerini kullanmışlardır, ama farklı bir açılımla. Böylece, araştırılan, araştırma sürecinin daha fazla parçası olmaktadır. Araştırmada konu durumunda bulunan insanlar, metodun seçilmesine yardım etmekte, araştırmayla neye odaklanılması gerektiğine karar vermekte, yoruma katılmaktadırlar. Araştırma, tamamen karşılıklı etkileşim içinde gerçekleşmektedir. Bu yaklaşım, bilginin sahipliğinin ve iktidarın, araştırmacıdan ziyade herkesçe paylaşılması; tarafsızlığın geleneksel yorumunun reddi anlamlarına gelmektedir.²⁷⁷

İhtiyaç değerlendirmesi araştırması sorunun ve gereksinimin nasıl geniş alana yayılmış olduğunu araştırmak için daima incelemelere dayanmaktadır. Söz konusu araştırma, yeniden tanımlanan, belirlenen, ölçülen ihtiyaçlara cevap vermek için organizasyonlar düzenlemek için insanları seferber etmektedir.²⁷⁸ “Değerlendirme araştırmasının” amacı, gereksinim ve problem çözümü toplantılarında farklı eylem tiplerinin etkisini değerlendirmektir. Bireysel ve toplumsal davranışların değerlendirmesinde kullanılmaktadır ve kendi kendini değerlendirmektedir. Anaakımlar ve feminist organizasyonlar, sık sık kendi pratiklerini geliştirmek ve diğer kadınların takip edeceği eylemi yaratmak için değerlendirmede ısrar etmektedirler.²⁷⁹

Araştırmacılar, bilgi edinmenin, değişim için potansiyel taşıdığına inanmaktadırlar. Çünkü belirli gruplara dair araştırmanın yetersizliği, güçsüzlüğü vurgulamakta ve sürdürmektedir. Örneğin özürü ve lezbiyen kadınlar hakkında çok az şey bilinmektedir; çünkü, onlar üzerine çok az çalışma yapılmıştır. Onların

²⁷⁷ Reinharz, a.g.e., s. 185-186.

²⁷⁸ Reinharz, a.g.e., s. 186 – 188.

²⁷⁹ Reinharz, a.g.e., s. 189-190.

gereksinimleri değerlendirilmemektedir. Bu tarz gruplar hakkında bilgi edinmeye özel bir isim vermek gerekirse, “sır çözme” denilebilecektir. Böylece, belirli grupların çalışmasını yapmak politiktir; çünkü, sırları ortaya çıkarmaktadır. İktidarı kullananlar, feminist araştırma projelerinin cesaretinden şaşırıp kaldıkları zaman, feminist araştırmada bilinç yükselmektedir. Özellikle de, eğer sorulan sorular mevcut ilgiye meydan okuyorsa.²⁸⁰

Feminist araştırmada, araştırmacıyı değiştirmek gibi genel bir niyet olmasa da, genel bir sonuç olmaktadır. Sosyal bilimci haline gelmede, herhangi bir araştırmada öğrenme üç aşamada gerçekleşmelidir: İnsan, problem ve metot aşamaları. Araştırmacı, kendi hakkında bir şeyler öğrenmelidir. Çalışmada konuyu öğrenmelidir ve araştırmayı nasıl sürdüreceğini öğrenmelidir. Birçok feminist araştırmacı, kendileri hakkında öğrendiklerinin onları değiştirdiğini belirtmiştir. Değişim, bir fenomeni yeniden kavramsallaştırmayı ve birinin dünya görüşünü yeniden değerlendirmeyi içermektedir.²⁸¹ Tüm araştırmalar, araştırmacının kendisini eleştirmesiyle bitmemektedir. Bazı feminist araştırmacılar, bunun yerine araştırmalarının yaşamlarını güçlendirdiğini keşfetmişlerdir.²⁸²

Feminist araştırmacıların, sesleri eylem araştırmasının değişik biçimlerinde yer almıştır. Söz konusu araştırma, öğrendiklerini dürüstçe değerlendiren bireyleri içermektedir. Feminist eylem araştırmasının aktivizmi kendini aktivist olarak adlandırmayan feminist araştırmaların birçoğunun kendini yansıtmaya özelliği arasında güçlü bir bağlantı vardır. Tüm feminist araştırmalarda eylem parçaları vardır.²⁸³

²⁸⁰ Reinharz, a.g.e., s. 191.

²⁸¹ Reinharz, a.g.e., s. 194.

²⁸² Reinharz, a.g.e., s. 195.

²⁸³ Reinharz, a.g.e., s. 196.

Feminist çalışma sahasında, “eylemin” en yaygın ifadesi feminist girişimde görülür: “Feminist araştırmanın amacı özgürleşmedir.” Böyle bir ifade, zorlayıcı bir itici güç olarak daha radikal taleplerden, daha liberal taleplere bir sıralama yapıldığı durumlarda görülebilmektedir. Radikal talebin en basit ifadesi şudur: Patriarkinin dönüşümü ve bu dönüşümle eş zamanlı olarak kadınların özgürlüğünün sağlanması, temel amacın - kadınların “güçlendirilmesi”nin – gerçekleştirilmesi. Liberal talepte ise, kadın araştırmalarının politik etkilerine özel bir dikkat gösterilmektedir. *Mies*, oldukça radikal bir sürecin sonunda kadın hareketlerinin politik amacını ve kadının özgürleşmesi için politik hareketin içine katılması gereken araştırma sürecini devam ettirmekten yana bir tutum almaktadır. 1983 yılındaki yazılarında *Mies*, sosyal değişimin bilimin başlangıç noktasında yer aldığını ve bilimin içeriğinin, biçiminin ve patriarkinin sonucunun anlaşılabilmesi için, araştırmacıların aktif olarak mücadele içine girmeleri gerektiğini savunmuştur. *Mies*, bir şeyin anlaşılabilir kılınmadan önce değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Zira, niyet tek başına sonucu garanti etmez. Bunu şu şekilde ifade edebiliriz; feminist araştırmaya başladığımız zaman sahip olduğumuz niyet, niyetimiz doğrultusunda bir sonuç alacağımız anlamına gelmez. Feminist teorisyenler, teorik ve metodolojik yeniliklerin kullanılmasına karşı bir bakıma gardiyan görevi görmeli ve böylelikle kadınların özgürleşme mücadelesi içine aktif olarak girmelidirler. Mücadeleye genel bir katılım, araştırmacı ile araştırılan arasındaki mesafeyi kısaltabilir. İhtimallerin açılarak aşağıdan yani araştırılardan gelen bilginin araştırma sürecinde etkili olabilmesinin sağlanması gerçekleştirilebilmektedir. Bazı aktiviteler, bireyleri varsayılan şeyleri fark etmeye zorlamaktadır. Metodolojik olarak, söz konusu katılım, araştırmaya katılanlar yani

araştırılan ile araştıran arasındaki izolasyonu azaltan, günlük süreçleri açıklayan araştırma tekniklerinin bulunması yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır.²⁸⁴

²⁸⁴ Fonow, a.g.e., s.6.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEMİNİST HUKUK METODOLOJİSİ TARTIŞMALARI

I. GENEL OLARAK HUKUKTA METODOLOJİ

Hukuka ilişkin alanda iş gören metot çalışmaları hukuk metodolojisi başlığı altında toplanmaktadır. Hukuk metodolojisi, temel hukuk felsefesi tartışmalarının dışında kalmamıştır. Sofistlerden başlayarak yürürlükte ve geçerli olan hukuka ölçü oluşturacak bir üst hukukun varlığı sorunu bu tartışmaların odağı olmuştur. Hukukun salt yasa koyucunun iradesi olmayıp bir *değer* olması gereğine işaret eden tartışmanın konusu, hukukun düalizmi sorunudur. İlk olarak, insanın doğasından çıkan ve kendilerine dayanıldığında pozitif hukukun doğruluğu ve doğru olmayışı üzerine yargılarda bulunmayı sağlayacak ölçüler var mıdır, sorusu gündeme gelmektedir. Bu problem, içerik problemi olarak adlandırılmaktadır. “Hukukun mahiyeti nedir” sorusu, aslında “insanın mahiyeti nedir” sorusuna eşdeğerdir. İkinci olarak, böyle bir ölçü varsa, doğal hukuktan çıkan bu gibi ölçüler, ona karşıt her türlü pozitif hukuku belirlemesi gereken, aracısız geçerli hukuk normları var mıdır; yoksa burada sadece her çağda yasa koyucu tarafından yürürlükteki hukuk içine sokulması zorunlu görülen bir ideal hukuk savı mı söz konusudur? İçeriğe ilişkin sorun bir başka temel epistemolojik tartışma olan teori-pratik ayırımı açısından da yapılmaktadır. Her bilimsel çalışmada teori-pratik ilişkisinde karşılıklı geçişmeler söz konusudur. İçerik, bu ayırım içinde temel ölçüttür. Hukuk metodolojisi alanı, teori-pratik tartışmasında uygulama olanaklarına yaptığı ağırlıklı atıfla felsefede

kurgulanmış teorik çalışmaların başarılı bir uygulama şeklinde ortaya çıkmasını sağlamaya çalışmaktadır.²⁸⁵

Klasik hukuk anlayışında, hukukçunun en önemli görevi, hukuk alanındaki problemleri görmek, doğru olarak çözmek ve kararları uygulamaktır. Problemleri görmek ve çözmek öncelikle bir mantık²⁸⁶ işlemidir. Hukukçu hukuk kurallarını doğru yorumlamak ve uygulamak için bir metot izlemelidir. Öncelikle hedefi belirlemesi gerekmektedir. İzleyeceği yolun hedefe varabilecek nitelikte olması gerekmektedir. Yanlış yol hedefe varmaya engel olacağı için, hukukta metot ayrıca önem kazanmaktadır.²⁸⁷

Hukuk biliminin iki temel özelliği vardır: Birincisi, normatif olması; ikincisi ise etik bir bilim olması. Hukukun normatif özelliği, hukukun kurallarla ilgili yönünü göstermektedir. Normları inceleyen hukuk, ahlak ve mantığa benzemektedir. Hukuk normları kişiler arasındaki veya kişiler ile kamu kurumları arasındaki ilişkileri düzenlemekte, çatışan menfaatler arasında dengeyi sağlamaya çalışmaktadır. Hukukun etik özelliği, değer ölçülerine dayanması ile ilgilidir. Hukukta normlar, adalet ve haklılık ölçüsüne dayanmaktadır. Hukuk normlarını uygulamak bir mantık işlemidir. Uygulamada mantıki doğruluk sağlanırsa, genel olarak olayda adalet gerçekleşmiş olmaktadır. Sadece doğruluğun yeterli olmadığı durumlarda ise hakkaniyet sağlanacaktır. Hukukta iki doğruluğun gerçekleşmesi gerekmektedir:

- Mantıki doğruluk

²⁸⁵ Işıktaç, 2003, s. 13 – 14.

²⁸⁶ Mantık demek zorunlu bağıntılar kurmak demektir; hiçbir şeyin böyle bir işlevi yerine getirmek üzere hazırlanmadığı öğeler arasında böyle bağıntılar nasıl kurulur? Ancak terimler önceden kesinlikle tanımlanmış olduğu zaman önermeler birbirine sağlam bir biçimde bağlanabilir. Bkz: Strauss, C. Levi, Yaban Düşünce, çev. Tahsin Yücel, YKY Yayınları, 5. Baskı, Eylül 2004, İstanbul, s. 61.

²⁸⁷ Karayalçın, Yaşar, Hukukda Öğretim – Kaynaklar – Metot, Ankara üniversitesi Banka ve Ticaret Hukuku

Araştırma Enstitüsü, 3. Baskı, 1986, Ankara, s. 63 – 64.

- Etik doğruluk

Bu ikisi hem normlarda, hem de normların olaylara uygulanmasında gereklidir. Hukukçu hukuk normunu uygularken mantık kurallarını uygulamaktadır.²⁸⁸ Mantık doğru düşünme ve yanlış doğrudan ayırma amacındadır. Hukukta egemen olan biçimsel mantık, üç kısma ayrılmaktadır: Terim, önerme, kanıt. Bunların biçimsel mantığın üç ilkesine uyması gerekmektedir. Bu ilkeler:

- Özdeşlik İlkesi. Bir şey kendisinin özdeşidir.
- Çelişmezlik ilkesi. Bir şey hem kendisi hem de başka bir şey olamaz.
- Üçüncü durumun imkânsızlığı ilkesi. Çelişme halindeki yalnız iki önerme doğrudur. Mesela, bir kişi hem suçlu hem de suçsuz olamaz.²⁸⁹

Herhangi bir hukuki uyuşmazlık veya sorunun çözülmesinde iki husus önemlidir: Birincisi, uyuşmazlığın ya da sorunun kaynağını teşkil eden hukuk problemlerini keşfedebilmek; diğeri, sorulan soruya inandırıcı ve mantıki cevap vermek.²⁹⁰ Hukukta mantık iki yönde olabilir; tümevarım ve tümdengelim. Tümdengelim işlemiyle sonuç elde etmeye ise tasım denilmektedir. Biçimsel mantıkta, tasımın birinci önermesine, büyük önerme; ikinci önermesine ise küçük önerme denilmektedir. Bu iki önermeye öncül adı verilmekte ve sonuca yargı denilmektedir. Hukuk kuralının uygulanması en basit şekliyle bir tümdengelim ve tasım işlemidir. Tasım hem sonuç çıkarmakta, hem hukuk kuralının uygulanmasında hem de ispat işleminde uygulanmaktadır.²⁹¹ Sosyal hayatla ilgili bir disiplin

²⁸⁸ Karayalçın, a.g.e., s.65 – 66.

²⁸⁹ Karayalçın, a.g.e., s. 67

²⁹⁰ Hirş, E., Pratik hukukta Metot, Ankara Üniversitesi Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 3. Baskı, Ankara, s. 5.

²⁹¹ Karayalçın, a.g.e., s.70.

olmasından dolayı, hukuk alanında tümevarım önemli bir fonksiyona sahiptir. Hukuk uyuşmazlığı ile karşılaşan ve çözüm arayan hukukçu ilk önce karşılaştığı somut olayı bütün önemli özellikleri tespit etmek durumundadır. Tümevarım yöntemi ile olayın özellikleri tespit edildikten sonra bu olaya uygulanacak hukuk normunun seçilmesine geçilmektedir. Tümdengelim metoduna dayanan uygulama ancak bundan sonra gerçekleşmektedir.²⁹²

Bir görüşe göre, hukuk her şeyden önce toplumsal bir olgudur. Sosyoloji disiplininin kurucularının amacı, toplumsal olguları konu edinen, fizik bilimlere benzeyen bir yöntem uygulayan, bağımsız bir sosyoloji disiplinin varlığını kanıtlamaktır. Bütün bilimler için geçerli olan kural, sosyoloji disiplini için de geçerlidir: Bilimin konusu, bireyin dışında varlığa sahip bir şey olduğu için, gözlemcinin bilincinden bağımsız olarak yaşayan objektif bir gerçekliğe ihtiyaç vardır. Toplumsal bir olgu olarak hukukun, sosyolojik açıdan açıklanabilmesi yönünden son derece önemli olan bu metodun, dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Toplum ve toplumun kendini zorla kabul ettiren güçleri, toplumu oluşturan bireylerden bağımsız ve onların dışındaki olgulardır. Hukuk da dıştan zorlama ve kendini zorla kabul ettirme unsurunu en belirgin biçimde taşıyan bir toplumsal olgu olmaktadır.²⁹³

Tüm bu anlatılanlara göre, hukuk her toplumsal olgu gibi, sosyolojik metotla incelenmelidir. Sosyolojik metodun en bilinen şekli ise, gözlemdir. Toplumsal olgu “bir şey” olarak ele alınmalı, mümkün olduğu ölçüde objektif bir biçimde, bireylerin dışında bir varlığa sahip şeyler olarak ele alınmalıdırlar. Olgusal gerçeklikler içinde

²⁹² Güriz, Adnan, Hukuk Başlangıcı, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Eylül 1994, Ankara, s. 67.

²⁹³ Keyman, Selahattin, Hukuka Giriş ve Metodoloji, Doruk Yayınları, 1. Baskı, 1981, Ankara, s.110 – 111.

kavranılmalıdır. İncelemenin bilimsel olması için, hukuk kendisi hakkında bazı tasavvurları olan ve olguyu zihninde canlandıran süjelerden ayrılarak, onlarla ilişkisi kesilerek ele alınmalıdır. Hukuk dıştan gözlenerek işe başlanmalıdır. Gözlemci, ilk önce grubun davranışları arasında bir düzen olduğunu, daha sonra bu düzenin diğer davranışlarla ve çevre şartları ile uyum içinde olduğunu görecektir. Böylece gözlemci, muhtemel durumları öngörebilir hale gelecektir. Grup üyeleri, belli somut şartların belli bir davranışa izin verdiğini veya bu davranışı yasakladığını, bir kurala başvurarak anlamaktadırlar. Diğer bir deyişle kural, grup üyelerinin belli somut durumlarda düzenli biçimde davranmalarını sağlayan bir lider olmaktadır. Gözlemci belirli normların varlığını söylerken, kendi öznel yargısına dayanmamaktadır. Gözlemci daima incelediği konunun dışında kalmaktadır. Olgusal gerçeklik içinde fikirlerin varlığı kabul edilmekte ama bu fikirlerden olguya gidilmemekte, olgudan fikirlere hareket edilmektedir.²⁹⁴

Weber'e göre, hukuki olguların diğer tüm toplumsal olgularla olan ilişkilerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. *Weber*, hukuksal düşünce (legal thought) sorununa yoğunlaşmıştır. Önceliği, sağlam çözüm ve ölçüm araçlarına, incelemelerde kullanılacak anlamları açık, sınırlı, şüpheyi yer bırakmayan bir takım “kavram”lara vermiştir. Bu nedenle hukuk alanında yapılacak araştırma öncelikle kavramların anlamlandırılması sorununu çözümlemek zorundadır. Yorum için yapılan her faaliyet, belirginlik peşindedir. Fakat ne kadar belirgin olursa olsun, her yorumlama aynı zamanda “nedensel açıdan geçerli yorumlama” değildir. Çünkü davranışın arkasında birden çok saik vardır ve kişi bunların hangisinin kendisi için daha önemli olduğunu bilememektedir. Gerçek saikin bulunması için *Weber*'in

²⁹⁴Keyman, a.g.e., s.112 – 113.

önerdiği metot, “düşünsel deney”²⁹⁵ metodudur. *Weber*’in hukuk konusundaki bir diğer özelliği de, hukuk alanında rasyonalizmin iki biçimde kullanılabileceğini savunmasıdır. Öncelikle hukukun yaratılması ve bulunmasında metotsal kategori olarak akılcı ve akılcı olmayan kategoriler kullanılabilecektir. Bu yöntemlerin her ikisi de usule ve esasa ilişkin sorunların birer temsilcisi olmaktadır. Eğer akılcı olmayan yaklaşımlarla hukuk bulunursa, genel normların ve şekillerin öncülüğüne yenik düşülecektir. Usul hukuku dışında hukuku uygulayanlar saf rasyonalist olmak zorundadırlar. *Weber*’e göre rasyonalist hukukçular, hiçbir din kuralının belirlemediği, hiçbir ideolojinin göstermediği, etik ve politik kuralların tespit etmediği mantığın genel kuralları doğrultusunda hukuk yaratıp uygulayabilirler. Rasyonalizmin hukukta kullanılan ikinci biçimi ise esasa ve şekle ilişkin olmak üzere iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse: D ve S birbirine komşu iki parselin (siyah ve beyaz) malikidirler. D, siyah kısmın S de beyaz kısmın maliki olsun. D ve S, D’nin beyaz kısımdan geçiş hakkı sahibi olduğunu ve bu hakkın mirasçılara da geçeceğini kararlaştırmış olsunlar. X de siyah kısmın daha sonra gelen maliki olsun. X varolan geçiş hakkını kabul etmek zorundadır. İleride anlatılacağı gibi, bu hukuk anlayışı belirli bir menfaatin korunması üzerine temellenmiştir. Bu örneğe esasa ilişkin akılcılığı uygulayacak olursak, şu sorunun yanıtını bulmamız gerekecektir: Bir hak üzerinde bu tip bir etkileşimde bulunmak doğrudan hakkın niteliğine de etkide bulunabilecek midir? Böyle bir durumda hakka ilişkin bir zamanaşımı söz konusu mudur?²⁹⁶

²⁹⁵ Laboratuarda, pratikte değil de, salt düşünce düzeyinde gerçekleşen, araştırmacıya görüşte veya teoride ufak tefek değişiklikler yaptığı takdirde, ortaya çıkabilecek mümkün sonuçları görme olanağı sağlayan spekülasyon deneyi. Bir hipotezi, hayali bir durum tasarlamak ve bu durumda ona ne olacağını ölçüp biçmek suretiyle test etme tekniği. Bkz, Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, 1999, İstanbul, s. 277.

²⁹⁶ Işıktaç, Yasemin, Hukuk Yazıları, Yetkin Yayınları, 2004, Ankara, s. 89 - 91.

Weber'e göre hukukun yaratılması, genel normların akılcı ya da akılcı olmayan yollarla “hukuk kuralları” biçiminde bir araya getirilmesidir. Bu kuralların, hukuki düşünceyle anlamlandırılıp somut olaya uygulanması ise “hukukun bulunması”dır. Eğer hukukun bulunmasında soyut genel kurallar uygulanıyorsa hukuk tekniği araçlarının akılcı olmadığı söylenmektedir. Bu esasa ilişkin akılcı olmama durumudur. Anlamlandırma yolu ile denetlenmesi mümkün olmayan araçlar kullanılıyorsa, biçimsel açıdan akılcı olmama söz konusudur. Her somut olayda verilen karar, ahlaki, duysal ya da siyasal bakımdan somut değerlendirmelere dayanıyorsa, maddesel açıdan akılcı olmama söz konusudur. Hukukun yaratılması ve bulunmasında “genel kurallar” uygulanıyorsa, hukuk tekniği araçlarının akılcılığından söz edilebilecektir.²⁹⁷

Jhering'e göre, insan ilk olarak dış olguları idrak etmiştir. Ona göre, hukuku yaratan, halkın hukuk duygusu değil, hukuk duygusunu yaratan bizzat hukukun kendisidir. Eğer hukuk yaratan bir hukuk duygusu olsaydı, hukuk her yerde aynı olurdu. *Jhering*, hukuku doğa bilimleri metodu ile yani neden sonuç ilişkisi ile açıklamıştır. Bilimselliğin şartı, olguların dış nedenlerini bulup ortaya koyabilmektir. Bir olgunun, insan irade ve düşüncesinin bir ürünü gibi görüldüğü her durumda, onu doğuran dış nedenleri bulmak ve böylece illiyet düşüncesi üzerine oturtmak gerekmektedir. Hiçbir olgunun a priori bir varlığı yoktur; hukukun da bir dış nedeni vardır. Bütün hukukun yaratıcısı amaçtır. Kaynağında belli bir amaçla ilişkisi olmayan, yani pratik bir nedene dayanmayan herhangi bir hukuk kuralı var olamaz.²⁹⁸ Hukuk dıştan gözlendiğinde, devletin sahip olduğu zorlayıcı kurallar bütünü olduğu görülecektir. Dış görünüş bakımından iki unsur söz konusudur: Kural

²⁹⁷ Işıktaç, 2004, s. 91 – 92.

²⁹⁸ Keyman, a.g.e., s.144 – 145.

ve kuralın zorlama yolu ile gerçekleşmesi. Buradan şu sonuca ulaşılabacaktır: Sadece zorlama gücüne sahip kurallar hukuk sayılmaktadır ve zorlama tekeline sahip bulunmak da devlet tekelindedir, öyleyse hukukun tek kaynağı, devlettir. Hukukun içeriğine gelindiği zaman ise, içeriğini belirleyen tek unsurun amaç olduğu görülecektir. Hukuk alanında görülen her şey bir amaktan doğmuştur, bu amacı gerçekleştirmek için varlığına devam etmektedir. Amaç, toplumsal şartların varlığını güvence altına almaktır. Hukuk normu bir amacı gerçekleştiren araç olduğundan normu anlamak için mantıki değil, sosyolojik inceleme yapılmalıdır.²⁹⁹

Farklı bir görüşe göre hukuk biliminin görevi, hukuku ve somut hayat durumlarını inceleyerek hazırlayacağı kararlarla, yargıca yardımcı olmaktır. Bu amaçla da biçimsel mantık karşısında araştırma ve değerlendirmeye yer verilmesi gerekmektedir. Hukuk biliminin metodu, somut uyuşmazlıkları çözecek en elverişli yargı kararlarını hazırlayacak yani yargıcın görevini kolaylaştıracaktır.³⁰⁰ Bu anlayışta hukuk normu, toplumdaki insanların menfaatlerinin etkisi altında oluşmaktadır. Hukuk normları her hukuki toplulukta mevcut bulunan, tanınip kabul edilmek için birbirlerinin karşısına çıkan ve savaşılan etik, dini, ulusal ve maddi menfaatlerin sonucudurlar. Menfaat kavramı yalnız özel menfaatleri değil, topluluğun menfaatlerini de içermektedir. Ayrıca adalet, güvenlik, özgürlük, sorumluluk gibi ideal menfaatleri de kapsamaktadır.³⁰¹

Hukukta metot söz konusu olduğu zaman önemi yadsınmayacak bir alan da, dildir. Her bilimsel yaklaşım, ilgilendiği önermeleri hem dilbilgisel hem de kanıtlanabilirlik açısından denetlemek durumundadır. Dil, hem betimleyen hem de betimlenen olduğunda, bir anlamda dil içinde, dil üzerinde konuşulmaktadır.

²⁹⁹ Keyman, a.g.e., s.148 – 149.

³⁰⁰ Keyman, a.g.e., s. 151.

³⁰¹ Keyman, a.g.e., s. 153.

Normatif bir bilim olarak hukuk da kendine özgü bir dil, hukuk dili kullanmaktadır. Üst dil nesne dilin tanımlanması için kullanılmaktadır ve bir dil hiyerarşisi oluşmaktadır. Gündelik nesne dili ile üst dil arasındaki ayrım bu noktadan ortaya çıkmıştır. Birbirinden farklı birçok üst dil ortaya çıkmış ve bunlar arasındaki bağlantılar yeni alan olarak “metadialektik”i oluşturmuştur. Hukukun kendisi de bir metadildir.³⁰² Daha önce de belirtildiği gibi, toplumsal yaşamdaki beklentilerin bir kısmını ve toplumsal yaşamı güvenceye almak için insanlar kurallar koymaktadırlar. Toplum sözleşmecileri de toplumsal yapı analizlerinde, doğal yaşamın, toplumsal yaşama dönüştürülmesinde hukuksal yani normatif bir yol izlemişlerdir. Sözlü hukuktan yazılı hukuka geçildiğinden beri hukukun içeriği de dilsel ifade olarak ortaya çıkmaktadır. Anlam taşıyıcısı ve iletişim aracı olan dil, hukuk normunun da taşıyıcısı ve iletişim aracıdır. Dilin dört işlevi vardır: birincisi, yanıt beklemeksizin duyurma; ikincisi, iletişim ve anlaşma; üçüncüsü, anlaşmanın temeli olarak algılamak ve sonuncusu, düşünmenin yolunu açan uygulama işlevi. Hukukta yorum, anlamı anlamadır; dilde kullanılan bir ifadenin kavranmasıdır. Hukuk dil ilişkisi ikinci ve dördüncü işlevlerle kurulabilecektir.³⁰³

Dilin yatay ve dikey olmak üzere iki boyutu vardır. Yatay boyut, rasyonel kategoriyi oluştururken; dikey boyut, aşkın³⁰⁴ dil boyutunu vurgulamaktadır. Dikey boyut, mecazi alanı, dilin sembol oluşturabilme yeteneğini göstermektedir. Yatay

³⁰² Meta, Batı dillerinde, aşmayı, daha üst düzeyde ele almayı ifade eden terim. Bir ismin, belli bir disiplinin önüne geldiği zaman, o disiplinin önüne geldiği zaman, o disiplinin temel özelliklerini ve problemlerini araştırmayı, incelemeyi ve çözmeyi ifade eden örnek...Çağdaş düşüncede meta öneki bir şey, bir teori, bir disiplin hakkında olmaklığı, bir disiplin ya da araştırma alanını bir üst dil veya düzeyde ele almaklığı ifade eder. Bu bağlamda, Türkçe, İngilizce ya da Fransızca gibi tarihsel bir dil hakkında olan, bu dillerden biri ya da diğerini konu alan üst dile metadil adı verilmektedir. Bkz: Cevizci, a.g.e., s. 587.

³⁰³ Işıktaç, 2004, s. 19 – 20.

³⁰⁴ Genel olarak en yüksek, en üstün, en yüce olan, en yüksek niteliklere sahip bulunan varlık; deneyde verilenin ötesinde olan, deneyi aşan gerçeklik; normal, gündelik tecrübenin kavrayışını aşan, bilimsel açıklama düzeyinin daima ötesinde kalan varlık alanı kullanılan bir sıfattır. Örneğin Kant’ta, olanaklı deneyin ötesinde kalan, aşkındır ve dolayısıyla bilinemezdir. Bkz: Cevizci, a.g.e., s. 81.

boyut, şekilci ve açık anlatıma yöneliktir. Mantık – dil bağlantısı açısından daha uygun bir alandır. Hukuk da kendi alanında böyle tanımlanıp kurumsallaştırılmış bir hukuka ve hukuk diline ulaşmak istemektedir. Dikey boyut, lirik, sanatsal ve derin anlatımlar yoluyla dilin alanını genişletmektedir. Ancak bu alan giderek öznel çağrışımlara dönüşebileceği için, hukuk ve benzeri alanlarda kullanım güçlüğü doğurmaktadır. Fakat bu lirik anlatımın gereksiz olduğu anlamına gelmez.³⁰⁵

Dilin yatay ve dikey genişliği ile hukukun pozitivist değerlendirmelerde “tek doğru cevap” tezi bağdaşmamaktadır. Tek doğru cevap tezi, hukuk geleneğinde objektif olarak değerlendirilmiş, davayı sonuçlandırmada, yargıçların esasında tek bir doğru cevaba ulaşabilecekleri anlamına gelmektedir. Bugün kabul gören birçok görüş – örneğin bunlardan bir tanesi, *Dworkin*’in “kurucu yorum” kavramı – buna karşı çıkmaktadır.³⁰⁶

Dille ilgili yapılan tartışmalara getirilen yeni boyut, “semiotik”tir. Semiotik, kelimenin içeriğinin anlaşılması konusunda çeşitli metotlar üreten bilim dalıdır. Sentaks, sadece işareti; semantik, işaretle işaret edilen arasındaki dildışı karşılıklılıklar arasındaki bağlantıyı ele alan semiotik metotlarıdır. Bir de son olarak pragmatik vardır ki, işaretlerin anlamını belirleyebilmek için kullananların davranışına bakmak gerektiğini iddia etmektedir.³⁰⁷ Bir kanun maddesinin yorumlanmasında semiotik, görünmeyi görünür kılabilir.

Semiotikle kelimenin işaret ettiği şeyle içeriğinin aynı olmadığı anlaşılmaktadır. Bir metine kural olarak kendi içinde bulunanlardan farklı anlamlar yüklenebilecektir. Söz konusu anlamlar metinden öğrenilemeyecek olanlardır. Semiotik açıdan herhangi bir bildirimde en az üç etken işe karışmaktadır:

³⁰⁵ Işıktaç, 2004, s. 20.

³⁰⁶ Işıktaç, 2004, s. 24.

³⁰⁷ Işıktaç, 2004, 21.

- En az iki kişi arasında bir ilişki,
- Verici ile alıcı arasında bağlantı sağlayan fiziksel bir araç,
- Yönelinmiş olan dil – dışı karşılıklar ve işaret edilen nesne ya da olay.

İletişim sürecinin ne kadar çok boyutlu olduğu ve iletişimin gerçek anlamının iletilmiş olanın karşıda olan tarafından anlaşılması olduğu ortaya çıkmaktadır. Anlatılandan çok anlaşılanın iletişim anlamına geldiği çok açıktır. Dilin bu iki boyutluluğu, kendi tarihselliğini ortaya koymaktadır. Değişim olarak dilin zaman boyutunda kavranması, kendini tanıma – kendine yabancılaşma diyalektiğini getirmektedir. Söz konusu diyalektik, hukuk – zaman ilişkisine de yansımaktadır. Hukukun tarihselliği boyutunda, birbirine geçmiş iki bakış belirgin olmaktadır. Birisi ontolojik hukuktur. Konusu tarihsel gelişimin ontolojik yapısıdır ama kastedilen hukukun gerçekte tarih içinde, dün ve bugünde nasıl yer aldığı değil, hukukun nasıl bir geçmişi olduğu, oluşumunun tarihsellik süreci ile nasıl belirlendiğidir. Bu durum hukuk – zaman ilişkisinin bir boyutudur. Hukukun atışık yapısı, yürürlükteki hukuk ve adaletin, zorunluluk ve uyma geleneği, diyalektiği anlamında i analojiyle³⁰⁸ kavranmaya çalışılmaktadır.³⁰⁹ İnsanların tarihselliği ise, kendini oluşturma ve kendine yabancılaşma arasındaki diyalektiktir. Bu da özgürlük ve somut bir durumda verilen kararlar ilgilidir. İnsan kendini gerçekleştirmeyi davranışları sayesinde

³⁰⁸ Analoji, başlangıçta matematiksel bir terim olarak iki şey arasındaki ortaklığı ya da karşılıklı ilişkiyi göstermiş ve oranların eşitliği anlamına gelmiş, fakat daha sonra, kavramlardaki ya da şeylerdeki benzerliklerin karşılaştırılmasını ifade etmiş olan terim. Varolan şeyler arasındaki benzerliklere, özellikle de sınıf benzerliği dışında kalan benzerliklere, yani işlev benzerliğine, ilişki benzerliğine işaret etme işlemine ve iki şey arasındaki benzerliklerden yola çıkarak, onların başka bakımlardan da benzer olacaklarını öne süren çıkarsamaya verilen ad...Analojide, iki ayrı şeydeki ortak bir özellikten hareketle, o iki şeyden birinde bulunan bir özellik ikincisine de yüklenir; fakat, söz konusu özelliğin ikincisinde bulunma zorunluluğu yoktur...Analojide hiçbir zaman bir genelleme söz konusu olmaz, burada bazı olay, olgu, ya da nesnelerden başka bazı olay, olgu ve nesnelere, yani tikelden tikele gidilir. Bkz: Cevizci, a.g.e., s. 51

³⁰⁹ Işıktaç, 2004, s.21 – 22.

gerçekleştirmektedir. Dil de bunun temel göstergelerinden birisidir. Dil daima genel bir şeydir ve en bireysel olanda bile bireysel olandan daha fazla bir şeydir. Tüm bunlardan şu sonuç çıkarılmaktadır: Anlatılanlardan hareketle elde edilecek bilgi, tek anlamlı ve kesin kavramların bir düzeni içinde, gerçek verilere işaret eden bir şey olarak ortaya çıkmaktadır. Bilginin dille ilişkisi, bilginin sjelerarası toplumsal tasarımlarla ilişkisini de bu bağlamda ele almak durumunda kalmıştır. Toplumsal değişimin hızı, dildeki değişimin hızı ile hukuksal yapılardaki değişimin hızı arasında bir gerilim ilişkisi de mevcuttur. Özellikle Türkiye gibi siyasal kırılmaların yaşandığı ve değişimin çok hızlı olduğu ülkelerde dil – hukuk çatışması daha yoğun yaşanmaktadır. Söz konusu çatışmalar, hukukun yorumlanması ile ilgili sorunları arttırmaktadır. Siyasal kırılma yorum refleksi daraltıcı bir etki yaptığı için pozitif değerlendirmeler hukukun değer yanına ilişkin özelliklerin önüne geçmektedir ve hukuk gittikçe formalist olmaktadır.³¹⁰

Hukukun tarihselliği boyutunda, birbirine geçmiş iki bakıştan, birisinin ontolojik hukuk olmasından bahsetmiştik. İkinci bakış ise, teorik – metodik hukuk yaklaşımı, hukukun yorum tarihi ve dilin hukuktaki önemine dikkat çekmektir. Hukukta yorum yapmanın genel ilkelerini şöyle belirtebiliriz:

- Bir hukuksal metin tüm olarak yorumlanmalı, böylece çelişkilerden kurtulmak mümkün olacaktır.
- Mantıksal olarak tek bir anlamı gösterebilen kelimeler sonucu ne olursa olsun, o anlamda kullanılmalıdır.
- Gündelik kelimeler gündelik anlamlarında, teknik kelimeler teknik anlamlarında kullanılmalıdır.

³¹⁰ Işıқтаç, 2004, s. 22 – 23.

- İlgili metin hukuksal anlamda sorunu çözmek için ortaya konulmuşsa bir belirsizlik durumunda bu amaç göz önüne alınarak bir çözüm üretilmelidir. İşlem – kaplam ilişkisinde genel bir ifade ile sınırlandırılmış olan kural, aynı sınıfa ait diğer öğelerle sınırlandırılarak yorum yapılmalıdır. Örneğin, “televizyon, ev eşyası ve diğer mallar” ifadesinde geçen “diğer mallar” diğer menkul mallar olarak yorumlanmalıdır.
- Ve son olarak, birinin içeri alındığı diğerinin dışarıda bırakıldığı kuralı da vardır. Mesela, hafta sonları ve genel tatiller ifadesi iş günlerini kapsamamaktadır.³¹¹

Hukuksal ilişkinin çok boyutluluğuna ve hiyerarşik yapılanmasına bağlı olarak birden çok yorum olanağı bir arada yarışabilmektedir, ancak hukuksal ilişki bir hukuksal yoruma dönüştüğünde bu yorumlar içinden birisi ya da tamamen yeni oluşturulmuş bir yorum “karar” olarak etkin olacaktır. Fikirler yarışacak ama yorumla yalnızca bir tanesi karara dönüşecektir. Hukukçu yorumu edebiyatçıdan farklı biçimde yapacaktır. Rasyonalizm bu bağlamda dilin, deneyüstü bir boyutta kurulmasını ve yatay gelişimini arzulamaktadır. Tek yönlü, olabildiğince tek anlamlı bir dil istemektedir. Bu durum hukuku Aristo mantığına götürmektedir ve bunun sonucu da dünyanın aşırı rasyonalist algılanışıyla dünyayı kendi içinde tekçi, kapalı bir sistem yapmaktır. Gereksinim duyulan dil, aynı zamanda ölçülebilen, hesaplanabilen matematiksel bir dildir. Hangi yorum tarzının ne zaman kullanılabileceği kesinlikle bilinmemektedir. Yalnızca bu konuda belirli kurallar vardır: Kanun koyucu yoruma konu olan araçlar çerçevesinde kalmak durumundadır.

³¹¹ Işıktaç, 2004 s. 23.

Yorum aracılığıyla yasanın içeriği değiştirilmemelidir. Sistemin iç tutarlılığı için emsal kararlar kullanılmaktadır. Hukuk normu tüm bunlarla her ne kadar gelecekte izlenebileceğine yönelik bir beklenti yaratsa da zorunlu olarak izleneceği anlamı çıkmaz.³¹²

Son olarak hukukta yapılacak usavurmada hâkimin yararlandığı bazı mantık ilkeleri vardır. Hâkim özellikle bu ilkeleri somut olayı karşılayan bir çözümün normlar sistemi içinde bulunmaması durumunda kullanacaktır. Bunlar: Kıyas (analogia); Evleviyet, öncelik; aksi ile kanıttır.

Kıyas: A olayı ile ilgili olarak hukukun öngördüğü çözümün A olayına benzer özellikler taşıyan B olayı bakımından da geçerli sayılmasına kıyas denilmektedir.

Evleviyet: Kıyas uygulamasının çok belirgin olduğu durumlar bakımından geçerli olmaktadır. Çoğun içinde azın da bulunacağı görüşü bu uygulamanın temelini oluşturmaktadır. Yani, çoğu yapma konusunda müsaade edilen daha azı da yapabilecektir.

Aksi ile Kanıt: Hukuk kuralının kapsamı genişletilemez fakat daraltılabilir. Hakkında çözüm bulunmayan bir konuda mevcut kuralın daraltılarak uygulanması, yani kuralın içermediği hususların kuralın dışında sayılması yoluyla sonuca ulaşılmaktadır.³¹³

II. HUKUK TEORİSİNDE ETKİLİ FEMİNİST METOTLAR

Hukuk teorisindeki feminist metotlarla ilgili başlıca sorular şunlardır: Hangi durumda hukuki metot “feminist” olarak algılanmaktadır? Feminist hukukçuların paylaştığı belirli metotlar var mıdır? Eğer varsa, bunlar nelerdir? Ve feminist

³¹² Işıktaç, 2004, s. 24 – 25.

³¹³ Güriz, 1994, s. 70 – 71.

pratikteki önemleri nelerdir? Başka bir ifadeyle, feminist hukuk yapmayla ifade edilen nedir? Hukuki faaliyette bulunmakla kastedilen nedir, adalet iddiası mı?³¹⁴

Feminist metot, “bildiklerimizi, nasıl biliyoruz?” sorusunu cevaplamaya çalışan, feminist araştırmacıların metodunu ifade etmektedir. Feminist araştırma metotları, antropoloji; tarih; edebiyat; metafizik; sosyoloji ve psikolojiyi içeren bir takım akademik disiplinlerin ilgilendiği bir konu olmuştur. Son zamanlara kadar, ne yazık ki, hukukta feminist metodolojiyle ilgili çok fazla ürün verilmemiştir. Hukukta yapılan feminist metodoloji çalışmaları, sosyal bilimlerdeki feminist metodoloji çalışmalarını beslemektedir. Esas olarak ilk feminist çalışmalar, sosyolojik metotları ve temelinde yatan kabulleri eleştirmiştir. Bu araştırmaların hareket noktası, kadınları ilgilendiren konular üzerine, geleneksel bilimsel metodolojinin ilgisinin azlığı olmuştur. Sonrasında, feminist metodoloji üzerine çok fazla sayıda sosyolojik literatür oluşmuştur. On yıl kadar önce, sosyal bilimciler feminist metodoloji üzerine bir bibliyografya derlemişlerdir. Söz konusu bibliyografyadan feminist araştırmacılar temel olarak beş epistemolojik ilke sentezlemişlerdir. Hukukta, feminist metodolojinin tanımlayıcısı olan bu ilkeler şunlardan ibarettir:

1) Araştırmanın yönetilmesi de dâhil edilerek, sosyal hayatın basit bir özelliği olarak, toplumsal cinsiyet asimetrisine ve toplumsal cinsiyetin önemine sürekli ve düşünsel dikkatin zorunluluğu.

2) Belirli bir metodolojik araç ve bakış açısının yolu olarak bilinç yükseltmenin merkezilliği.

³¹⁴ Bartlett, Katharine T., “Feminist Legal Methods”, in: Feminist Legal Theory, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s.550.

3) Objektiflik normuna meydan okuma ihtiyacı. Objektiflik, araştırmanın nesnesinin ve öznesinin birbirinden ayrılabilceğini kabul etmektedir ve kişisel deneyimleri veya grup deneyimlerini bilimsel olarak değerdendirmemektedir.

4) Kadınların sömürölmesinin, bilginin konusu olarak kabul edilmesi ve feminist araştırmanın etik anlamlarına ilgi gösterilmesi.

5) Araştırma sürecinde ataerki sosyal kurumların dönüştürölmesi ve kadınların güçsüzlüğü üzerine vurgu yapılması.³¹⁵

Feminist metotlar, geleneksel bilimsel metotları reddetmekte ve araştırılan ilişkisinin tarafsız ve bağımsız olduğı fikrine karşı çıkmaktadırlar. Bu bakımdan, hukukta feminist araştırma, genel olarak sosyal bilimlerdeki araştırmalar gibi, sosyal bilimlerdeki iki geleneksel düşünceye minnet duymalıdır: Yorumsal yaklaşım ve eleştirel yaklaşım³¹⁶.

Hukukta, feminist metotların gelişmesinde etkili olan sosyal bilim okullarından önemli bir tanesi, Frankfurt Okulu olarak da anılan, eleştirel teoridir. Frankfurt Okulu, 1920’li ve 1930’lu yıllarda Almanya’da ortaya çıkmıştır. Önemli düşünürleri, *Horkheimer*, *Adorno*, *Marcuse* ve *Habermas*’tır. Bu düşünürler, egemen sistemin içinde üretilen ve yeniden üretimleri yapılan sosyal konular, tartışmalar ve zıtlıklarla ilgilenmişlerdir. Ayrıca, tarafsız, önyargısız bakış açıları düşüncesini reddetmektedirler. Bilginin toplum tarafından oluşturulduğı, sosyal gerçeğin bireysel anlamının hem sosyal koşullardan hem de tarihi koşullardan etkilendiğı düşüncesini savunmaktadırlar. Eleştirel yaklaşım yorumsal yaklaşıma benzer olarak, sosyal araştırmada pozitivist bilimselliğı reddetmektedir. Eleştirelilik olumsuz yargıdan fazlası anlamına gelmektedir; insan özgürlüğünü sınırlayan inanç

³¹⁵ Weisberg, a.g.e., s.529

³¹⁶ Weisberg, a.g.e., s.530

biçimlerinin mevcudiyetinden, ortaya çıkışından veya bilinmeyenleri açmanın, ortaya çıkarmanın olumlu yanlarından söz etmektedir. Böylelikle amaç, yorumsal yaklaşımdan ayrılmaktadır.³¹⁷

Feminizme ve feminist hukuk teorisine bir takım kavrayışlar öneren bir diğer yaklaşım da postmodernizmdir. Postmodernizm terimi, *Lacan*, *Derrida*, *Foucault* ve *Kristeva* gibi Fransız teorisyenlerin etkisindeki çalışmaları tanımlamak için postyapısalcılıkla değişimli olarak kullanılmaktadır. Postmodern prensipler, gerçekliğe dair evrensel bir doğrunun varlığını reddetmektedirler: Dünyada hiç kimse taraf tutmaktan kaçınmaz, her araştırmacı belirli bir sosyo-politik tarihi bağlamda yer almaktadır. Böylelikle postmodernizm, bilgiyi, yasallık iddiasını dış otoritelere dayandıran tüm iktidar ve adalet sistemlerinden temizlemektedir. Postmodernizme göre, uslamlamanın ya da bilimin hiçbir tarafsız süreci güvenilir, evrensel doğrular çıkaramaz. Bunun yerine, kültürün ya da ideolojinin sonucu olan bilgi elde edilmektedir.³¹⁸

Postmodernizmin feminist metota katkısı, öznenin kültürün ürünü olarak anlaşılması ve toplumsal cinsiyet yapısına dair yeni kavrayışlara öncülük eden iktidarın bir ürünü olarak, sosyal anlaşmaların öğrenilmesidir. Özellikle feminizmin doğası ve oluşumu, feminizm içinde tartışmalı konulardan biridir. Yapılan tartışmalar, son dönemlerde hukuk arenasına taşınmıştır. Feminist metot tartışmalarından çıkarılan bir takım önemli noktalar şunlardır:

- Araştırmaya karşı tanımlanabilen bir feminist yaklaşım var mı?
- Bu yaklaşım nelerden ibarettir?

³¹⁷ Weisberg, a.g.e., s.531

³¹⁸ Weisberg, a.g.e., s. 532

- Bu yaklaşımı, diğer bilme yöntemlerinden yani diğer metotlardan ayırt eden nedir, ya da diğer metotlarla benzeşen yanları nelerdir?
- Feminist metodolojinin, feminist teorinin gelişimine ve genel olarak hukuk disiplinine katkıları nelerdir?³¹⁹

Feministler hukukun kapsamlı bir eleştirisini ve hukuk reformu için öneriler geliştirmişlerdir. Bununla birlikte, feministler hukuki faaliyetin neleri gerektirdiği ve yasallık iddialarına karşılık verilen gerçeklik statülerinden hangisinin izleneceği üzerine söyleyecek çok fazla bir şeye sahip değildirler. Metodolojik sorunlar büyük önem taşımaktadır; çünkü bir kişinin yasal pratik ve reform için bakış açısını şekillendirmektedir. Metot, gerçeklik kavrayışını düzenlemektedir; kanıt olarak değerlendirilecekleri tanımlamaktadır; ispat olarak kabul edilenleri belirtmektedir. Feministler, iktidarın varolan yapısına, söz konusu yapıların içinde olduğu kabul edilen aynı metotlarla meydan okumaya çalışırlarsa, tanımlamaya ve çürütmeye çalıştıkları kural dışı iktidar yapılarını yeniden yaratmış olacaklarından, metodu göz ardı etmemektedirler. Feminist metodun kavranılması olmaksızın, hukuktaki feminist iddialar yasal olarak kabul edilmeyeceği için de metot önemlidir. Feministler politik gündemlerini veya değişik adlarda duruşlarını savunmak için metoda odaklanma eğilimindedirler. Metot sorununa artan ilgi, söz konusu savunmalara bağlanmaya; feminist gündemin niçin sıkça çok radikal (ya da bazılarına göre yeteri kadar radikal değil) görüldüğünü açıklamaya; feministler arasında bazı ortak temellerin kurulmasına yardım edebilecektir. Feministler, metotlarını açıkça ifade etmeyi

³¹⁹ Weisberg, a.g.e., s. 532 – 533.

başardıkları zaman, yaptıkları faaliyetin doğasının bilincine daha fazla varacaklardır ve öncelikle kendilerinin bilinç kazanmaları çok daha iyi olacaktır.³²⁰

Kadınların ve erkeklerin doğasının anlaşılması için feminist araştırma, feministlerin araştırma yapılarının yeniden değerlendirilmesini, gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Yalnızca araştırmada verilen cevaplar inceleme konusu yapılmamalı, ayrıca söz konusu cevapları bulma yolları da incelenmelidir. Olayların geçerliliğine, tarafsızlığın olabilirliğine, analizlerden çıkan sonuçların dürüstlüğüne meydan okumada, feminist bakış açısı doğrudan doğruya erkekler ve kadınlar hakkındaki “bilme yolları”na dikkat etmektedir. Bazı araştırmalarda sonuç alınabilmesi için, yeni metotlar kullanılması gerektiğine inanılmaktadır, Hukuki metot, geleneksel olarak, önemli noktaların tanımlanması, ilgili olmayan fikirlerin atılması, ilgili olan ilkelerin seçilmesi sürecine dair temel sorun için, çok az bir fırsat tanıyan çok iyi yapılanmış hukuki iskelet içinde yer almaktadır. Bu bağlamda hukuki kararlar, güncel sorunları geçmişte gerçekleşen örneklerle göre kavrayıp şekillenmektedirler. Kararlardaki tutarlılık, onların gelecekteki önemlerinden daha değerli görülmektedir³²¹. 19.yüzyıldan birkaç yıl önce *Clara Brett Martin*, Ontario’da aktif hukuka yani avukatlık yapabilmeye kabul edilmiştir, *Martin*, İngiltere’de avukatlığa kabul edilen ilk kadın olmuştur. Kabul talebi, hukuk kurulu tarafından ilk önce reddedilmiştir; çünkü daha önceden kadınların pratik hukuka kabul edildiğine dair bir örnek yer almadığı gerekçesi ile yargıç tarafından reddedilmiştir. 1892’de kadınlara avukat (solicitor) olarak çalışmaları için izin veren yasal düzenleme yapılmıştır. Üç yıl sonra, bir başka yasal değişiklik ile kadınlara dava vekilliği hakkı verilmiştir. *Mabel Frech*’in talebi de New Brunswick’de aynı

³²⁰ Bartlett, a.g.e., s.550

³²¹ Mossman, a.g.e., s. 539

sebeple, yani kadınların avukatlık yapabilmelerine dair örnek olmadığı için yargıç tarafından reddedilmiştir. Benzer şekilde, kanunda geçen ifade nitelikli her “kişinin” senatör olarak atabileceğini söylese de, yani kanunun dili toplumsal cinsiyet bakımından tarafsız görünse de, hiçbir kadın senatör olarak atanmamıştır. Yargıçlar, kadın ve erkek arasında bir farklılığın olduğunu kabul etmektedirler. Bu farklılık, kadınların hukuka aktif olarak katılma taleplerinin reddedilmesinde açıklanmakta ve gerekçelendirilmektedir. Senatör olarak atanma vakasında da, kanun metninde bir cinsiyet ayrımı yapılmamakta ama pratikte bu ayrım sessizce yerine getirilmektedir.³²²

Hukuki metoda dair ilkeler üç maddede özetlenmektedir:

1. *Önemli noktaların, sorunların tanımlanması.*

Yukarıda örnek olarak verilen olaylarda, yargıçların sürekli olarak hukuki konuları mümkün olduğu kadar dar yorumladıkları, olayların politik ve sosyal önemlerinden çekinerek, mahkemenin yalnızca mevcut hukukla ilgilendiği görülmektedir. Mahkemelerde açıkça politik veya ahlaki konulardan uzak durmayı gerektiren bir his ve soyut hukuki kavramların yorumlanmasında yalnızca tarafsız ilkelerin öncülüğüne istek vardır. Kadın davacılar, mahkemeden yargılama için “tarafsız” hukuki ilkelerin getirilmesi talebinde bulunmamışlardır. Kendi tarafsızlıklarını başarmayı talep etmişlerdir ve amaçları da açıkça politiktir. Yine de mahkeme, yargısal süreci tarafsız yorumlama olarak belirtmektedir. Daha da önemlisi mahkemelerin, “gerçek konu”ları tanımlamada kullandıkları iktidarın, olumsuz sonuçlardan dolayı, erkek yargıçların üzerinde herhangi bir denetimin olmaması ile desteklenmesidir. Söz konusu olanın hukuk olduğu, erkek yargıçların

³²² Mossman, a.g.e., s. 540

sorunu yorumlama şekilleri olmadığı savunulmaktadır. Yargılama sürecinin sonucunda ortaya çıkan, hukukun sorunlara karşı duyduğu ilgi ve sorumluluktan ziyade, ayrılık ve yansızlığının güçlendirilmesidir. Bir diğer sonuç da, yargıçların ve avukatların istediklerine karşı dahi hukukun kendi sınırlarının ötesinde söz konusu tanımlamanın genişletilmesidir. Fakat kadınların rollerine dair - verilen kararlarda - belirtilen fikirlerin, ayrılığın ve yansızlığın tanımlanması ile bağdaştırılması zordur. Yargıçlar tarafından uygunluğu açıklanan hukuki metot ile gerçekte kararlara uygulanan metot arasında tutarlılık yoktur ki, her fırsatta verilen kararlar arasındaki tutarlılığın hukukta çok önemli olduğu dile getirilmektedir. Bu bağlamda, ayrılık ve tarafsızlık, her ikisi de, yargıçların kadınların “özel” alanlarına dair kişisel düşüncelerini maskelemekte ve yasallaştırmaktadır.³²³

2. Kadınların iddia ettiği şeylerin geçerliliğine, doğruluğuna karar vermek için hukuki teamüllerin tercih edilmesi.

Hukukun bir kurum olarak, feministlerin mevcut teorik çerçeveyi ve yapıyı değiştirme yönündeki çabalarında onlara bir yandan kolaylıklar sağlarken, diğer yandan bazı sınırlamalar getirdiği bir gerçektir. Örneğin, hukukun herkese yasa önünde eşitlik garantisi vermesi, feministlerin kadınlara ve erkeklere yönelik hukuki işlem ve uygulamalarındaki farklılıkları açıkça ifade edebilmelerini kolaylaştırarak, hukuki reform talebini sürdürebilecekleri bir ortam sağlamaktadır. Diğer yandan feministler, hukukun teorik temellerini incelerken; hukuki reform mekanizmalarının sadece bir noktaya kadar değişime izin veren sınırlayıcı niteliğini ve cinsiyet hiyerarşisinin temellerini güçlendirici bir yönü olduğunu da keşfetmişlerdir. Bu tarz sınırlamaların kaynağında, toplumsal yaşamda istikrarı ve devamlılığı sağlamaya

³²³ Mossman, a.g.e.,s. 544

büyük önem veren hukukun, içtihatlara verdiği büyük önem yatmaktadır. Mevcut içtihatlar, çoğunlukla erkek egemen yapıdadır ve kadınlardan ziyade erkeklerin çıkarlarına üstünlük tanıyan statükoyu besleyen bir konumda yer almaktadırlar.³²⁴

Türk Hukuk Sistemi Common Law geleneğine göre şekillenmemiştir. Common Law sisteminin uygulandığı ülkelerde, kadınların hukuktan talepleri sistemin özellikleriyle şekillenmektedir. Common Law geleneğinde kadınların birçok konuda hakları sınırlanmaktaydı. Örneğin, evli kadınların mal varlığı edinmeleri üzerindeki sınırlamalar veya tüm kadınlar için geçerli olan oy kullanma hakkındaki sınırlamalar. Mahkemeler düzenli olarak, kadınların kamu hayatına girişlerine veya profesyonel olarak hukuka girişlerine dair örneklerin olmadığını ayrıntılı açıklamalar yaparak belirtmekteydiler. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, bu güçlüğün yasal haklara karşı, yeni bir biçimde ifade bulan talepler üzerinde, *teamül doktrininin* negatif etkisinin somut örneği olduğu görülmektedir. Bir talebi desteklemek için emsal istendiğinde, yalnızca mevcut talepler yasal kabule ulaşacaklardır.³²⁵ Mevcut hukuki içtihatlardan ve doktrinlerden önemli ölçüde sapan argümanlar, uç olarak düşünüldüğünden bunların gerçekleşme şansı ılımlı örneklerle göre çok daha azdır. Böylece hukuk, belirsiz ve çelişik olandan çok, rasyonel ve uyumlu olarak değerlendirilen argümanlar üzerindeki ısrarı ölçüsünde reform çabalarını sınırlayıcı bir pozisyon sergilemektedir. Diğer bir ifade ile, *teamül doktrini*, statükonun sürdürülmesi ve yeni taleplerin reddedilmesinin rasyonelleştirilmesi için güçlü bir araç haline gelmektedir. Çünkü mevcut rasyonel hukuki standartlar, güçlü ya da egemen olanların çıkarlarını ve otoritelerini güçlendirmektedir.³²⁶ Hukukun kendisi,

³²⁴ Yüksel, 2002, s. 213.

³²⁵ Mossman, a.g.e.,s. 544 – 545.

³²⁶ Yüksel, 2002, s. 213.

feminist düşüncenin meydan okumasına rağmen, statükonun korunmasının temel anlamını oluşturmaktadır.³²⁷

3. *Özellikle Common Law ilkelerinin değiştirilmesi için yasaların etkisinin incelenmesinde yasal yorumlama süreci.*

Kadınların talepleri ile ilgili hukukun yorumlanması, Common Law ilkelerinin hesaba katılması kadar yasaları yorumlamak için yargıçlara duyulan gereksinim nedeniyle de güçleşmiştir. Önceki yıllara ait bazı davalarda, kadınlar yasal dilin yalnızca “erkek”lerden bahsettiği durumlarda, yasalarla belirlenen haklardan dışlanmış olduklarını belirterek bu duruma karşı çıkmışlardır. Yasadaki ifade açıkça erkeği vurgulamadığı sürece, kullanılan sözcükler ne kadar erkeksi olursa olsun, kadınlar lehine yorum yapılması gerektiğine inanmaktadırlar. Yasada cinsiyet açısından tarafsız bir dil kullanılmış olsa da, erkeklere imtiyaz tanıyan durumlara karşı açılan davalarda yasal yorumlama problemi vardır.³²⁸

Hukuki metot, kendi sınırlarını tanımlamaktadır. Sınırların tanımlanmasının sonucu ve amacı, hukuka ve kararlara tarafsızlık unvanının verilmesidir. Hukuki metot, ilişkileri tanımlamaktadır ve bundan dolayı bazı fikirleri onaylarken bazılarını dışlamaktadır.

Feminist hukukçular, hukuki faaliyette bulundukları zaman, diğer avukatların gerçekleştirdiği faaliyetleri gerçekleştirmekte, hukuki bir sorunu ya da çekişmeyi incelemektedirler. Bu olayların temel özelliklerini tanımlamakta, sorunun çözümünde yol gösterecek hukuki ilkeleri incelemekte ve bu ilkeleri olaylara uygulamaktadırlar. Feministler hukuki nedensellik alanının tam bir alanını kullanmaktadırlar. Tümevarım, tümdengelim, analogi, varsayımların kullanılması,

³²⁷ Mossman, a.g.e.,s. 544 – 545.

³²⁸ Mossman, a.g.e.,s. 546

politika ve diğer ilkeler. Hukuk yapmanın bu geleneksel metotlarına ek olarak, feministler diğer metotları da kullanmaktadırlar. İlk metot, kadın soruları sorma, hukukun özünün, nasıl sessizce ve gerekçelendirmeden kadınların ve diğer dışlanmış grupların bakış açısını, görünmez kıldığını açıklamak için tasarlanmıştır. İkinci metot, feminist pratik nedensellik, hukuk doktrininde daha önceden yansıtılmamış bir olayın özelliklerine karşı çok daha duyarlı hukuk kuralları yapmak için hukuki ilişkinin geleneksel kabullerini genişletmektedir. Üçüncü metot, bilinç yükseltme, kabul gören hukuki ilkeler tarafından doğrudan etkilenen kişisel deneyimler merceği aracılığıyla söz konusu ilkelerin geçerliliğini test etmeyi önermektedir.³²⁹

A. KADIN SORULARI SORMA

Bir soru düzenli olarak sorulduğu zaman bir metot haline gelmektedir. Feministler birçok disiplin içinden “kadın soruları” olarak bilinen soruları düzenli olarak sormaktadırlar. Kadın soruları, kuralların ve pratiğin toplumsal cinsiyet anlamlarını tanımlamak için tasarlanmıştır. Bu kurallar ve pratikler olduklarının aksine tarafsız ve objektif görünmektedir. Hukukta, kadın soruları sorma erkeklerden çok kadınların türüne özgü olarak görülen deneyim ve değerlerin hesaba katılmasında hukukun nasıl başarısız olduğunun açıklanması anlamına gelmektedir. Hangi nedenle olursa olsun varolan hukuki standartlar ve koşullar kadınları nasıl avantajsız duruma getirmektedir, bunu incelemektedir.³³⁰ Kadın soruları bütün yaşam alanlarında kadınların dışlanmışlığının açıklanmasını talep etmektedir. Şu noktalara odaklanmıştır: Kadınlar niçin yaşamın hemen hemen tüm alanlarında fırsat eşitliğini yakalayamamış ve cinsel ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır? Kadınlar niçin hala ev

³²⁹ Bartlett, a.g.e., s.550-551

³³⁰ Bartlett, a.g.e., s.551

içinde çocuk yetiştirmeyi ve ev işi sorumluluklarını üstlenmesi gereken cinsiyet olmaktadır? Kürtajın sınırları nelerdir? Kadın sorunları ve kadın imajı hukukta nasıl yorumlanmaktadır? Kadınların oy verme haklarında, evlendikten sonra mülkiyet edinme haklarında, sözleşmeye taraf olabilmelerinde niçin kısıtlamalar yapılmaktadır ve hukuk niçin bunları desteklemektedir?³³¹ “Soru”, hukukun bazı özelliklerinin yalnızca genel düşüncede taraflı olmadığı, aynı zaman da özelde erkeksi olabileceğini varsaymaktadır. Kadın sorularının amacı, söz konusu özellikleri ve nasıl işlediklerini ortaya çıkarmak ve nasıl düzeltileceklerini önermektir. Kadınlar uzun süredir kadın sorularını hukukta sormaktadırlar. Kadın olmayla birleşen hukuki engeller, oldukça aşikârdır. Sorun, kadınların ihmal edilip edilmediğinden başka, bir de dışarıda kalmanın kadınların farklı rolleri ve karakterleri tarafından haklı gösterilip gösterilmediğidir.³³²

Yargısal sistem içinde *Myra Bradwell*, kadın sorularını ilk soran kişidir. Vatandaşlık ayrıcalığının ve bağımsızlığının niçin avukatlık için devlet ruhsatı yeterliliğini kapsamadığını sormuştur. Illinois’te bu konuda evli kadınlar için bir kısıtlama yer almaktaydı. Yüksek mahkemenin *Bradwell* olayında görüşü, toplumsal cinsiyet sorunundan kaçmak olmuştur ki, aynı fikri paylaşan *Yargıç Bradley*, Illinois Hukuku’nun temelinde yatan “ayrı alanlar” yasal ideolojisini ayrıntılarıyla açıklamıştır. Kadınlar ve bazen işverenler cinsiyete dayalı maksimum çalışma saatleri düzenlemelerine, diğer meslek kısıtlamalarına, seçim sınırlamalarına ve jüri seçimi kurallarına meydan okumada kadın sorularına ısrar etmeye devam etmişlerdir. 1970’lere kadar hukukun gerçek saydığı kadın rollerinin uygunluğuna dair farklı cevaplar üretmeye başlanmamıştır. Değişim 1971’de, Supreme Court’un, “Idaho

³³¹ Yüksel, 2003, s. 41

³³² Bartlett, a.g.e., s. 551

statüsü”ne *Sally Reed*’in itirazı üzerine verdiği kararla başlamıştır. “Idaho statüsü”, arazi yöneticiliğinde erkeklere, kadınlar üzerinde avantaj sağlayan bir durumdur. Mahkeme Reed Davası’nda doğrudan ayrı alanlar ideolojisini adres vermese de, “erkekler iş alanında kadınlardan daha fazla bilgi sahibidir” tezini, yasalarla belirlenen keyfi öncelik hakkı bulgusuna karşı reddetmişti ve böylece eşit koruma maddesinin bozulmasına karar verilmiştir. Bu kararı, diğer bir takım başarılı meydan okumalar izlemiştir. Kadınlar, ayrı alanlar ideolojisinin koruyucu şemsiyesi altında kadınları maddi önemli yönlerde, avantajsız yapan zanların yattığını tartışmışlardır. Amerikan Yüksek Mahkemesi, belirgin bir şekilde ayrı alanlar ideolojisini kaba, klişeleşmiş ayrımlarca açığa vurulduğunda kınamış olsa da, Mahkeme çoğunluğu çok daha güç fark edilen cinsiyete dayalı sınıflandırmaların etkisine karşı daha az duyarlıdır. Söz konusu sınıflandırma, kadınlar için fırsatları ve kadınlara dair sosyal bakış açısını etkilemektedir. Örneğin mahkeme, savaşın yalnızca erkek aktivitesi olarak değerlendirilip, yalnızca erkeklerin askere alınması sisteminin kadınlar için anlamını göz ardı etmektedir. Benzer olarak, belirli bir yaşın altında olan kızla cinsel ilişkiye girilmesi, kızın isteği olsa bile yasalarca tecavüz kabul edilmektedir. Üstelik bu suç bir erkek suçudur, kadın suçu değildir. Mahkeme, erkeklerin cinsel aktifliğinin ve kadınların cinsel pasifliğinin, sınırlı ve tehlikeli bir biçimde cinsel özellikleri inşa ettiğini göz ardı etmektedir. Ve söz konusu yasa tam olarak da buna dayanmaktadır.³³³

Gebelik, özel bir problemdir. Her ne kadar farklılık için birçokları arasından gebeliğin seçilmesinden, kadınların kazanmaktan çok kaybetmeye sahip olup olmadıkları üzerinde feministler ayrılmış olsa da, kritik soru üzerinde anlaşmışlardır:

³³³ Bartlett, a.g.e., s.551 – 552.

Özel kuralların ve pratiklerin kadınlar için sonuçları nelerdir? Feministler, bugün hukukun birçok alanında kadın sorularını sormaktadırlar. Örneğin, tecavüz vakalarında kadın soruları sormaktadırlar. “Rıza savunması” niçin kadınların perspektifinden ve “mantıklı olarak” kadının sanığı savuşturma niyetindense, sanığın perspektifi üstüne ve “mantıklı olarak” erkeğin kadının “istediğini” düşünmesi üzerine odaklanmıştır? Niçin kadının hayatındaki ev ve iş sorumlulukları arasındaki çelişki, kadının özel hayatında aile içinde çözmesi gereken bir problem olarak görülmektedir de iş alanlarının yeniden düzelmesini gerektiren bir kamu meselesi olarak görülmemektedir? Kadınlar soruları sorma, politik tercihler ve kurumsal düzenlemelerin kadınların ikincil konumuna nasıl katkıda bulunduğunu açığa çıkarmaktadır. Kadın soruları olmaksızın, kadınlar söz konusu olduğunda varolduğu düşünülen ve incelenmeyen farklılıklar kadınları avantajsız duruma getiren kanunlar için bir gerekçelendirmeye hizmet etmektedir. Kadın soruları, kadınların pozisyonlarının nasıl kadınların doğal karakterini değil de, toplumun düzenlemelerini yansıttığını açığa çıkarmaktadır. Birçok feministin işaret ettiği önemli nokta, farklılığın kadınların kendi içlerinde değil, ilişkilerde ve aile, iş alanları, spor salonları, klübler gibi sosyal kurumlarda öğrenildiğidir. Açıkça cinsiyet temeli üzerine ayırım gözetmeyen hukukun gizli etkilerinin ortaya çıkarılmasında kadın soruları, sosyal yapıların normları nasıl somutlaştırdığını kanıtlamaya yardım etmektedir. Söz konusu normlar, kadınları örtülü bir şekilde farklı ve böylece ikincil hale getirmektedirler. Bir metot olarak uygulandığı zaman, kadın soruları sorma, olaylara hukukun uygulanması, olayların incelenmesi, vakaların teamüli değerlerinin araştırılması gibi hukuki analizlere karşı tümel bir eleştiri metodudur.³³⁴

³³⁴ Bartlett, a.g.e., s.552

Bir feminist olarak hukuk yapma, kuralların toplumsal cinsiyet anlamlarını ve onların altlarında yatan kabulleri tanımlamak ve kadınların ikincilliğini sürdürmeyen kuralların uygulanmasında ısrar etmek için hukukun görünüşü altına bakma anlamına gelmektedir. Kadın sorularının her zaman sahip olduğu potansiyeli ve sıkı hukuki analizlerin toplumsal cinsiyet tarafsızlığını asla sağlamayacağını bilme anlamına gelmektedir.³³⁵

Kadın soruları sorma yöntemi, kadınların somut ihtiyaçlarının temel alınması suretiyle değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu metotta, soyut kavramlardan uzaklaşma söz konusudur. Bu metodun temel varsayımı, hukukun kadın ile başladığı, kadının soyut bir nesne değil, somut varlık olduğudur. En temel amacı, erkekliğin maskesini düşürmek ve böylece hukuk alanında yapılacak reformlar için baskı oluşturmaktır.³³⁶

B. FEMİNİST PRATİK USLAMLAMA

Feminist pratik uslamlama, mahkemelerde uygulanan hukuki metotların maskesini indirerek hukuki işlemlere dair yapılan araştırmalara kolaylık sağlamaktadır.³³⁷ Bazı feministler, uslamlama sürecine, kadınların erkeklerden farklı yaklaştığını iddia etmektedirler. Onlara göre, kadınlar durumlara ve koşullara çok daha fazla duyarlıdır, evrensel ilkelere ve genelleştirmelere özellikle kendi deneyimlerini, beslemeyenlere karşı çıkmaktadırlar ve günlük hayat deneyimlerinin soyut adalet uğruna ihmal edilmemesi gerektiğine inanmaktadırlar. Eğer tüm bu iddialar ampirik olarak güçlendirilebilirse - feministler için söz konusu uslamlama süreci normatif önem taşımaktadır-, feministlerin bir çoğu genel koşullardan

³³⁵ Bartlett, a.g.e., s.553

³³⁶ Barnett, a.g.e., s. 23.

³³⁷ Dahl, a.g.e., s. 23

hareketle usamlama yapmanın, farklılık için ve iktidara sahip olmayanların bakış açısını görünür kılmak için daha büyük bir özeni gerektireceğini belirtmektedirler.³³⁸

Hukuki usamlama, değişik amaçlarla birçok bağlamda ve birçok anlamda kullanılmıştır. Pratik düşünmenin klasik Aristo modelinin bazı yönleri ile “ötekinin” bakış açısını göz önünde bulundurma ve tanımlama üzerine odaklanan bir feminist anlayışı birbirine bağlamak için yapılan kullanım bunlardan yalnızca bir tanesidir. Feminist pratik usamlama, pratik usamlamanın geleneksel modeli üzerine inşa edilmiştir. Kadın soruları sorma da dâhil olmak üzere diğer feminist metotlar içinde belirtilen eleştirileri ve değerlendirmeleri katarak bunu gerçekleştirmektedir. Pratik usamlamanın klasik açıklaması, normlarını belirttiği toplumun yasallığını doğal karşılamaktadır. Bu nedenle, esas olarak muhafazakârlığa yönelmektedir. Feminist pratik usamlama, toplum için kurallar aracılığıyla konuşma iddiasında olanların normlarının yasallığına karşı çıkmaktadır. Hukuki usamlamanın hiçbir biçimi, doğal olarak geçmişten ve toplumun normlarından bağımsız olamamaktadır. Çünkü hukuk, daima değerlerin ve pratiğin bağlamında yapılmaktadır. Feminist pratik usamlama, diğer hukuki usamlama biçimlerinden farklılık göstermektedir.³³⁹ Feminist pratik usamlama hukuki problemlerin çok geniş bir alanına uygulanmaktadır. Varolan hukuk kurallarının ve ilkelerinin içindeki toplumsal cinsiyet dışlamalarına dair kavrayışların açığa çıkarıldığı belirgin anlamlara da sahiptir.³⁴⁰

Feministler, toplum kavramını dikkate almaktadırlar; çünkü, hukukun varolan iktidar yapılarını yansıtmaya eğilimini ispatlamışlardır. Kadın soruları sorma metodundan güç alarak, hiçbir topluluğun ötekiler için konuşmaya yasal olarak

³³⁸ Bartlett, a.g.e., s.553

³³⁹ Bartlett, a.g.e., s.553

³⁴⁰ Bartlett, a.g.e., s.554

ayrıcalıklı olmadığında ısrar etmektedirler. Böylece feminist metodoloji, pratik usamlamanın erkeksi açıklamalarında genel olarak tek parça kabul edilen toplumu reddetmekte ve baskın kültür içinde temsil edilmeyen bakış açılarını tanımlamaya çalışmaktadır.³⁴¹

Feminist pratik usamlama, hukuki usamlamanın erkek indirgemeci modelinin kutupsal zıddı değildir. İndirgemeci model, kanunlar grubunu, sabit, önceden varolan hukuk kurallarını herhangi biri için tek, doğru bir çözüme zorladığını kabul etmektedir. Aslında, hiç kimse, kadın ya da erkek, şu an sıkı bir şekilde indirgemeci yaklaşımı hukuki usamlamaya karşı savunmamaktadır. Kavramsallaştırılan usamlama soyut düşünmenin erkek modelinin kutupsal bir karşıtı olmamaktadır. Hukuki usamlamanın tüm önemli biçimleri hem kavramsallaştırma hem de soyutlama süreçlerini sağlamaktadırlar.³⁴²

Feminist metotlar, soyutlama sürecini gerektirmektedirler. Bu, önemsizden önemlinin ayrılması anlamına gelmektedir. Somut vakalar sadece, eğer bazı vakaların genelleştirilebilen yönlerini belirtirlerse öneme sahip olmaktadır. Genelleştirme, sorunun ne olduğunu tanımlamaktadır ve diğer vakalarla bağlantıyı sağlamaktadır. Feministler için kadın soruları sorma ve pratik usamlama metotları, feminist olmayan hukuki analizlere göre hukuki bir olayın çözümü için çok daha ilgili ve temel bilgiler üretmektedir. Benzer olarak, pratik usamlama feminist metodu, erkek rasyonelliğinin de kutupsal karşıtı değildir. Genelleştirmeler bulma, farklılıklar ve pratik usamlamadaki ilişkiler süreci rasyonel bir süreçtir. Feminist pratik usamlama, rasyonelliğe yeni anlamlar vermektedir. Feminist rasyonalite, insan deneyimlerindeki çok büyük farklılıkları ve birbiriyle yarışan ve çelişen

³⁴¹ Bartlett, a.g.e., s.553

³⁴² Bartlett, a.g.e., s.554

iddiaların hesaba katılmasının değerini kabul etmektedir. Açık bir şekilde konumsal taraf tutmasını açığa çıkarmaktadır. Yine açık bir şekilde, söz konusu taraflılığın temelinde politik tercihlerin ve ahlakın yattığını belirtmektedir. İktidarın yayılımı ve uygulaması için kendi anlamını bilmektedir. Feminist rasyonalite, duygulara hitap eden ve entelektüel öğelerin birleştirilmesine ve yeni durumların olanaklarını, onları analizlerin emredici kategorileri ile sınırlamaktansa açmaya çabalamaktadır. Bu değiştirilmiş anlamlar içinde feminist metot anlaşılabilir ve anlaşılması gerekmektedir.³⁴³

Eğer metodun, ahlaki ve politik öğeleri, hukuki karar üretiminden gizlediği ve gizlemesi gerektiği düşüncesi, doğru olarak kabul edilirse, pratik usamlama hukuki analiz biçimi için uygun olmamaktadır. Diğer yandan, eğer politik ve ahlaki öğelerin ne dışlanacağı ne de dışlanması gerektiği kabul edilirse, söz konusu faktörlerin görünür kılınabileceği umulmaktadır. Feminist araştırmacılar, birinciden çok ikinciye tercih etmektedirler. Yasal boyutta yapılan karar üretimlerinin bağımsız feminist analizleri, tarafsız olarak adlandırılan durumların anlamlarının, hukuki boyutta yapılan karar üretimlerinden, politik ve sosyal etmenleri gizlemek eğiliminde olduğunu, elemek ya da sınamak gibi bir eğilimi olmadığını açığa çıkarmışlardır. Feminist araştırmacılar, tarafsız kurallar ve süreçlerin karar üreten ideolojileri yeraltında sürme eğiliminde olduğunu ve söz konusu ideolojilerin kadınların ilgilerine hizmet etmediğini keşfetmişlerdir.³⁴⁴ Önyargılar tarafından avantajları yok edildiğinde, feminist araştırmacılar, hukuki usamlama biçiminin değerini görmüşlerdir. Hukuki usamlama, temelde yatan politik ve ahlaki etmenleri içeren tartışmaları açmış ve kamuya yani topluma bildirmiştir. Söz konusu etmenlerin

³⁴³ Bartlett, a.g.e., s.554

³⁴⁴ Bartlett, a.g.e., s.555

anlaşılması ve telaffuz edilmesi için zorlamada bulunarak, pratik usamlama gerçekte şansa bağlı olan konular üzerine temellenen sonuçların gerekçelendirilmesi baskısını yapmaktadır.³⁴⁵

Feminist pratik usamlamanın özü, adaletsizliğin belirli biçimlerine karşı uyanıklıktan ibarettir. Aksi takdirde söz konusu adaletsizlik, fark edilmeyecek ve açıklanmayacaktır. Feminist araştırmacılar, adaletsizliğin açığa çıkarılmasını ve daha fazla anlaşılmasına imkân tanımak için usamlama metodunu kavramsallaştırmaya yönelmişlerdir. Genel koşuldan usamlama, dünyaya dair algıyı değiştirebilmektedir. Dünyanın değişen algısına dayanan ilişkinin mevcut sınırlarının genişlemesi, hukuki reform sürecine benzetilmektedir. Kadınlar için yararlı olan yargısal reformların birçoğu, hukuki ilişki merceğinin gelişmesi sayesinde olmuştur. Hukuki ilişki merceği, olmayan kadın bakış açısını kuşatmak, kadının rolüne ve doğaya dair olan algıları bağdaştırmak için gelişmiştir. Feminist pratik usamlama, bir takım algıların devam eden gelişmesini zorlamaktadır.³⁴⁶

Anglo-Amerikan yargı sistemi tarihi boyunca, hukukun dilbiliminin temeli daima erkek olmuştur: Beyaz, eğitilmiş, ekonomik olarak gelişmiş erkek. Erkekler hukuku şekillendirmişlerdir, tanımlamışlardır, yorumlamışlardır; hukuka, dünyayı ve kendileri dışında diğer insanları kavrayışları ile uyumlu anlam vermişlerdir. Hukukun erkekleri kendi hayallerindeki hukuku tanımladıkları zaman “öteki”nin sesini ve anlamını marjinalleştirmişler ve dışlamışlardır. Hukuk, kabul edilen diğer tüm akademik disiplinlerle birlikte, usamlamanın yalnızca bir biçimini övmüş ve yalnızca bu biçimi us olarak adlandırmıştır. Hukukun erkekleri sosyal iktidara sahiptirler ve “ötekinin” kavranılmasına ve yarışan terimlere dair çok fazla endişe

³⁴⁵ Bartlett, a.g.e.,s.556

³⁴⁶ Bartlett, a.g.e., s.556

etmelerine gerek yoktur. Dillerine karşı yapılan meydan okumalardan izole edilmişlerdir ve böylece hukuk dili doğal, objektif, yansız olarak görülmeye başlanmıştır. Hukuki usamlama ve hukuki dil toplumsal cinsiyetle belirlenmiştir ve bu cinsiyet hukukun dilbilimsel mimarlarının erkek cinsiyeti ile örtüşmektedir.³⁴⁷

Hukuk sistemi, bu sistemin usamlama yapısı ve dili, beyaz erkeklerce desteklenen hayat deneyimleri üzerine temel almıştır. Hukuki usamlama yapısı, toplumsallaştırma, belirgin deneyimler ve imtiyazlı belirli bir grubun - eğitimli erkeklerin - değerleri ile uyum içindedir. Rasyonelleştirme; soyut, tecrübeye dayanan ve sosyal hayatta tartışmalı olan bir model yerine, istatistik ve deneysel kanıtların tercih edilmesi; erkeklerin sosyalleştirilmesi ve söz konusu düşünme, çalışma ve yaşama biçimlerinin öğretilmesi süreci birbiriyle uyum içindedir. Hukuk dili, bir erkek dilidir; çünkü, erkeklerin tecrübeleri tarafından biçimlenmektedir ve çünkü, erkeklerin kadınlara göre daha güçlü sosyal statülerinden çıkarılmaktadır. Evrensel ve objektif düşünme, erkek dilidir; çünkü entelektüel olarak, ekonomik olarak, politik olarak ayrıcalıklı erkekler “öteki”nin bakış açısını göz ardı etme gücüne sahiptir ve böylelikle kendi durumlarını norm olarak, kendi gerçekliklerini gerçeklik olarak, kendi bakış açılarını objektif olarak düşünme noktasına gelmektedirler. Erkek usamlaması düalistik ve iki ayrı uçta toplanan bir düşünmedir; çünkü erkekler - bunun için kadınlara teşekkür etmelidirler - hayatlarını aile ve iş olarak düzenleyebilmektedirler ve bu düzenlemeyi yaparken birçok şeyi aile ve iş olarak görmek zorunda değildirler. Erkekler, zihni bedenden; aklı tutkudan; yeniden üretimi üretimden; kültürü doğadan ayırabilen kadınlar ve doğadan duydukları çekinme

³⁴⁷ Finley, Lucinda M., “Breaking Women’s Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of Legal Reasoning”, in: Feminist Legal Theory, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s. 571.

üzerine hareket etmektedirler. Erkekler kendileri ile bütünleştirdikleri ikilikler alanının bir tarafını imtiyazlı hale getirme iktidarına sahiptirler. Hakların veya çıkarların karşıtlarını da içerisinde barındıran sorunları görme anlamına gelen zıtlık bağlamlı düşünme, bağlantılı düşünmeye karşı tezat oluşturarak erkeksi olmaktadır; çünkü, şeylerin bu yolla vurgulanması kadınlardan çok erkeklerin temel eğilimidir.³⁴⁸ Kadınlar gerçek anlamda ikilikler yaratmadan ama bütün içinde varolan zıtlıkları görerek; erkekler ise bütün içinde varolan söz konusu zıtlıkları fark etmedikleri için gerçek bölmeler yaparak düşünmektedirler. Nesnellik, akılcılık ve tümdengelimci mantık tarafından nitelenen feminist usamlama metodu, doğru, yanlış; adil, adaletsiz; haklı, haksız gibi ikili bir kalıba dayanmaktadır.³⁴⁹ Zira, ataerkil hukuk sistemleri, imtiyaz sahibi erkek cinsi dışındaki grupların bakış açısını içermemektedir. Erkekler, bahsettiğimiz ikili düşünme yapısı aracılığıyla, kendileri ile bütünleşen alanlar dışındaki alanları hukukun yapısına katmamaktadırlar. Oysa, feminist usamlama, zıtlıkların bir arada olduğunu, onların tam anlamıyla bölünerek iki ayrı şeye dönüştürülemeyeceklerini savunmaktadır. Fransız feminist *Cixous*, Batı düşüncesini yapılandırıldığını ve onun siyasal uygulamalarını yönettiğini ileri sürdüğü sıradüzensel bir karşıtlıklar kümesi tanımlamaktadır. Kültür/doğa, kafa/kalp, biçim/madde, konuşma/yazma gibi birtakım karşıtlıkları, ortaya getirmektedir ve bu karşıtlıkları, erkek ve kadın arasındaki karşıtlıkla ilişkilendirmektedir. Karşıtlık içinde yer alan terimlerin birinin daima diğerine üstün tutulduğunu belirtmektedir. Biri üstün, diğeri bastırılmış olan bu kavram çiftleri birbirine kenetlenmiştir. Örneğin, doğa olmadan kültür anlamsızdır; ama, kültür sürekli doğayı değillemek için uğraşmaktadır. Diyalektik yapılar öznenliğin biçimlenişi ve cinsel ayrım üstünde

³⁴⁸ Finley, a.g.e., s. 572

³⁴⁹ Dahl, a.g.e., s. 23

baskı kurmaktadır. *Cixous*, bunu anlaşılır kılabilmek için *Hegel*'in Efendi köle diyalektiğini kullanmaktadır. Buna göre, öznenin kendinden ayrı olarak gördüğü bir birey, bir başkası tarafından tanınmaya gereksinimi vardır. Aynı zaman da özne bu tanımayı, öz bilgisinin güvenilirliğinin kesinliğine dönebilmek için, doğrudan doğruya kendisine verilen bir gözdağı olarak deneyimlemekte ve “başkası”nı hemen baskı altına almaktadır. Buradan erkek-kadın karşıtlığına gelinmektedir. Ataerkil bir toplumda kadın, kimliğinin oluşumu ve fark edilişi bakımından hemen hep başkası olarak temsil edilmektedir, ama bu kimliğe sürekli bir gözdağı verilmektedir. Böylece cinsel ayırım, ancak ayırım ve başkalığın bastırılması yoluyla hoşgörüldüğü bir iktidar yapısına kapatılmaktadır.³⁵⁰

Irigaray'a göre de Batı feminizmi Aydınlanmanın ve onun taşıdığı çelişkilerin mirasçısıdır. Ona göre, Aydınlanma değerleri kadına uygulanamaz. Aydınlanmanın usunu tam anlamıyla eril bir us olarak görmektedir. Batı kültürü tek cinsli bir kültürdür. Bu kültürde yansız ve evrensel diye bir şey yoktur. Yansız olarak alınan her şey, örneğin felsefe ve bilim, gerçekte cinsiyet bağımlıdır: Her şey erkek öznesinin söylemidir. *Irigaray*'ın usallığa getirdiği eleştiri dişil usdışılığı için verilen bir reçete değildir. Usallığın eril olduğunu ileri sürerken *Irigaray*, bunun belli bir yapısı olduğunu bildirmektedir. Ona göre Batı usallığı özdeşlik ilkesi ile karakterize edilmektedir: Çelişmezlik ilkesi (A, A'dır; A, B değildir). Yoluyla belirsizlik en aza indirgenir. Her şeyin ya bir şey ya da başka bir şey olması gerektiğini öne süren doğa/us, özne/nesne gibi karşıtlıklarda dile gelen bir ikilemeciliktir.³⁵¹

³⁵⁰ Sarup, a.g.e., s.133 – 134.

³⁵¹ Sarup, a.g.e., s.142.

Hukuk yapılarının ve sosyal problemlere dair konuşmaların analizi, hukukun, sorunların yapısını kavrayışımızı nasıl sınırlayabildiğini ve değişimleri görme gücümüzü nasıl kapatabildiğini anlamak için zorunludur. Sosyal problemler hakkında, erkek cinsiyetinin belirlediği bir temelde düşünmek, nesnelliğin, evrensel soyutlamaların, ikiliklerin, zıtlıkların terimleri içinde konuşmak anlamına gelmektedir. Aslında bunlar hukukun toplumsal problemler hakkında konuşma biçimleridir.³⁵² Hukuk dilinde, deneyim ve bakış açısı önyargı olarak, tarafsızlığın başarılmasını zorlayan şeyler olarak çevrilmiştir. Bir şeyin önceki bilgisine ve deneyimine sahip olmamak, mükemmel tarafsızlıkla eşit sayılmaktadır. Örneğin, mahkeme jürilerinin seçimleri. Eğer bir kadın daha önceden tecavüze maruz kalmışsa, jüride yer alamayacaktır. Yasal dil, kadına yaşadığı deneyimin, suçun erkek yapılanmasına meydan okumada ayrıntılı bir eleştirel kavrama yeteneği verdiğini hayal dahi etmemektedir. Tecavüzle ilgili hiçbir deneyimi olmayan kişi objektif kabul edilmektedir. Bu kişinin, kadınların davranışlarının tecavüze neden olduğu önyargısına sahip bir kişi olması olasılığı ise daima vardır. Bu çok normaldir aslında; çünkü hukuk, tarafsızlık olarak yalnızca bir grubun – erkeklerin – deneyimlerinden yola çıkarak soyutlama ve evrenselleştirme eşitliğini yapan bir ataerkil iskelet içine yerleşmiştir. Hukuki usamlama, hukukun bütün alanlarını ve terimlerini tanımlayan evrensel norm olarak erkek deneyim ve bakış açısını görmektedir. Hukuk doktrininin birçok alanı temel olarak erkek deneyim ve bakış açısı üzerine yerleşmiştir. Örneğin iş hukuku, “iş”in toplumsal cinsiyetle belirlenen anlamını kullanmaktadır. Bu durumda çalışan kadın, erkeğe ait standartlarla değerlendirilmekte ve kadının bu standartlar dışında yaptığı işler görünmez

³⁵² Finley, a.g.e., s. 573

olmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, aile ve iş ayrı, birbirine zıt alanlar olarak görülmektedir. Örneğin tazminat hukuku, ölçülebilen zararları tazmin etmek üzerine temellenmiştir. Bu durumda, ekonomik olmayan zararlar mesela ağrı, acı, kadının duyduğu psikolojik baskı ölçülemediği için tazmin de edilemez.³⁵³ Bu konudaki bir diğer problemlili alan ise, kadının üreme özgürlüğü konusuna hukukun yaklaşımıdır. Bu konu hukuk tarafından annenin hakları – gizlilik hakkı, kendi bedenini kontrol hakkı - ile ceninin hakları – yaşama hakkı, sağlıklı koşullarda dünyada gelme hakkı - arasındaki çatışma olarak düzenlenmiştir. Bu konuya, annenin hakları ve babanın hakları olarak da bakılmaktadır. Konu tamamen üreme boyutunda ele alınmaktadır ve ceninin anne olmadan varolamayacağı göz ardı edilerek, kadının tüm hakları ceninin varlığı uğruna görünmez hale getirilmektedir.³⁵⁴ Bu noktada, hukuki uslamlamaya dayalı feminist analiz, ayrımcılık yapan mahkeme kararlarının yol açtığı zarara ilişkin olarak farz edilen şeyleri ortaya koymada büyük bir öneme sahiptir. Hukuki uslamlama, tümdengelimci mantığa uygun olarak olguların tanınmasını ve bu olgulara yönelik emsal uygulamaların tanımlanmasını sağlamaktadır.³⁵⁵

Sonuç olarak, hukukun ataerkil olduğu iddiası, kadınların hukuk tarafından anlaşılmadığı ya da açıklanmadığı anlamına gelmez. Kadınlar, belli ki birçok hukuk kuralının konusu ya da istenilen amacı olmuşlardır.³⁵⁶ Fakat, erkeklerin bakış açısından kadın anlayışı, kadın doğası, kadın kapasitesi ve kadın deneyimleri, kadınların kendi tanımlamalarından, daha ön planda olmuştur. Hukuktaki kadın, erkeğin gözündeki kadındır.

³⁵³ Finley, a.g.e., s. 574-575

³⁵⁴ Finley, a.g.e., s. 576

³⁵⁵ Yüksel, 2003, s.42

³⁵⁶ Finley, a.g.e., s. 572

C. BİLİNÇ YÜKSELTME

Algının gelişmesi için diğer bir feminist metot, bilinç yükseltmedir. Bilinç yükseltme, düşünce ve maddiliğin bir karışımı olan ve en geniş ifadesiyle toplumsal cinsiyeti kapsayan, en başından toplumsal nitelikli bir durumu sorgulamaktadır. Bireysel ya da öznel fikirler değil, kolektif bir toplumsal varlık olan kadın bilinci söz konusudur. Bilinç yükseltme metodu, kendini belirleyen unsurların içinden bakarak onların örtüsünü kaldırabilmek, onları eleştirerek kendi anlatımı içinde değerlendirebilmek ve böylelikle kendi anlatımını edinmek amacındadır.³⁵⁷

Bilinç yükseltme, araştırılan konuya etki eden araştırma sürecinin tartışılmasından ibarettir. Bazı yazarlara göre bilinç yükseltme, araştırma eyleminde “dişil konu” ile kadın araştırmacı arasındaki mesafeyi azaltan gizli bir eylemdir. Feminist metodolojide bilinç yükseltme, araştırma tekniklerinin merkezinde yer almakla önemli bir özellik taşımaktadır. Bilinç yükseltme, feministler tarafından çalışılan bir süreç olmanın yanı sıra örneklerin, çalışılan konuların oldukça çeşitli olması üzerine yerleştirilmiştir. Örneğin, kadınların deneyimleri. Kadınların hayat hikâyelerinde yer alan tecavüz, boşanma, işsizlik, fiziksel kötüye kullanım yapısal kırıma noktalarını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, bunlar yaşanıp tükenen deneyimler değildir, yaşandıkları dönemde, kişinin gerek maddi gerekse manevi birçok değişiklik yaşamasına sebep olur ve sonraki yaşam üzerinde çok büyük etkiye sahip olup dünyayı kavrayış tarzına doğrudan etki etmektedirler. Tüm bu deneyimlerden sonra, sosyal aktörler kimliklerinin yeni yüzlerini güçlükle yaratmaktadırlar.³⁵⁸

³⁵⁷ MacKinnon, Catharine A., *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, Metis

Yayımları, Ocak 2003, İstanbul, s.106

³⁵⁸ Fonow, a.g.e., s. 3.

Bilinç yükseltme metodu, düşünümselliğin³⁵⁹ kullanıldığı bir metottur. Bilinç yükseltme yöntemi, kadın hareketiyle yakından ilgili olan diğer yöntemlere benzemektedir ve asıl olarak “self-awareness/kendini farketme” sürecidir. Feminist disipline temel olan düşünümsellik zaman zaman erken disiplin çalışmalarında bulunan bir fikir olarak ortaya çıkmaktadır. Feminist bilimde, bilgi sosyolojisi yaklaşımı, kavrayışın kaynağı olarak düşünümselliğin rolünü göstermektedir. Düşünümsellik sayesinde, feministlerin araştırma sürecinin doğasını derinlemesine inceleme, eleştirel biçimde açıklama ve analitik yöntemle araştırma eğilimi anlaşılır kılınmaktadır. Düşünümselliğin ana özelliği, sosyolog ve antropologların alan çalışması deneyimlerine dair öyküleme geleneğine dayanmaktadır. Feminist epistemoloji, düşünümsellik geleneğini, temel toplumsal cinsiyet araştırmalarına ve sezgilerimize genel kavramlar kazandırmak amacıyla kullanarak bir adım ileriye gitmektedir. Bu durum ise, araştırma alanının ve katılımcılarının tekrar incelenmesi ve eleştirilmesi süreçleriyle gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, araştırmaya araştırmacının vereceği tepki keşfedilerek bu tepki araştırmada göz önünde bulundurulmaktadır.³⁶⁰ Bilginin kökleri, bireysel ve toplumsal uygulamalarda bulunmaktadır. Deneyimler her gün yaşanan gerçekliklerden, gerçeklik ise deneyimlerden kaynaklanmaktadır. Gerçeklik insanlar üzerinde farklı etkiye sahiptir. Erkeklerin ve kadınların realite tanımları da farklı olmaktadır. Feminist

³⁵⁹ 1) Dilin, düşüncenin, zihnin veya bir disiplinin kendi üzerine dönme gücünü veya yeteneğini anlatan terim. 2) Dönüşürlük anlamında, dilin kendi kendisine gönderme yapmak için de kendi kendisine gönderme yapmak için de kullanılabileceğini, yani söylem ya da konuşmamızın bizatihi kendisi hakkında konuşabileceğimizi ve bir üst dil yaratabileceğimizi dile getiren temel dilsel özellik...4) Felsefe ve psikolojide, düşünümsellik anlamında, zihnin kendi üzerine dönmesi, kendisinin hem öznesi hem de nesnesi olabilme kapasitesi, bilincin kendi özbilincine sahip olması durumu. 5) Biraz daha özel olarak da, bir bilgi dalı ya da disiplinin, bir teori veya bir ideolojinin araştırma konusu ya da düşünme nesnesi bağlamında benimsediği bakış açısı, yöntem veya stratejileri, söz konusu bakış açısı, yöntem ya da stratejilerle, bunları kullanarak ulaştığı düşünce ya da teorilere de uygulanması durumu... bir özeleştirme ve değerlendirme sürecini tanımlar. Bu bağlamda, kendi kendisini konu edinen, kendi üzerine dönen bilince düşünümsel bilinç adı verilir. Bkz: Cevizci, a.g.e., s.728.

³⁶⁰ Fonow, a.g.e., s. 3.

araştırmacılar, realiteyi yeniden inşa etmekte, realitenin yeniden inşasını insan yaşamının yönlerini ve yaşam koşullarını erkeklerin vurgulamasından farklı olarak vurgulamaktadırlar. Kadın baskı altında yer almaktadır ve bu baskı, iki cinsiyet arasındaki farklılıktan ve toplumun değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.³⁶¹ Bu nedenle deneyimler farklılaşmaktadır. Bilinç yükseltme bir kişinin deneyimlerinin diğerlerinininkilerle eklenmesinin etkileşime ve işbirliğine dayanan sürecidir. Feminist bilinç yükseltme, bilgiyi ortak deneyim ve modellerden çıkararak oluşturmaktadır. Bahsedilen ortak deneyim ve modeller ise hayatta yaşanan olayların paylaşılan anlatımlarından çıkarılmaktadır. Bir deneyim diğerlerine açıldığında, bilinç yükseltme katılımcısı diğer kadınların onun paylaştığı deneyimi anlayıp anlamadıklarını bilememektedir. Bilinç yükseltme süreci, uyarılar ve ayrılmalar aracılığıyla risk almayı ve hassaslığı değerlendirmiştir. Dürüstlük, kendi kendine yeterlilik aracılığıyla uyumluluk ve takım çalışması; soyut analiz aracılığıyla kişisel anlatı değerlendirilmiştir. Amaç, kişisel girişim ya da fetih değil, bireysel ve grup güçlenmesidir. Asıl önemli nokta, teori ve pratiğin diyalektik ilişkisinin karşısında bilinç yükseltmenin merkezi yer almaktadır. Deneyim ve tecrübe arasındaki etkileşim bireysel deneyimlerin sosyal boyutunu ve sosyal deneyimlerin bireysel boyutunu açığa çıkarmaktadır. Böylece kişisel deneyimlerin politik doğası da öğrenilmektedir.³⁶²

Baskıya dair bilinç, özellikle hayatın kırılma noktalarındaki çelişkileri tecrübe eden yaratıcı bir sezgiye liderlik edebilecek özelliktedir. İlk olarak, doğru kabul edilen cinsel asimetriye ilişkin gizlenen ya da söylenmeyen şeyler açığa çıkarılmaktadır. Böylece çelişki olarak kavranılmış olan gizli fenomen, duygusal

³⁶¹ Yüksel, 2003, s.38-39

³⁶² Bartlett, a.g.e., s.556

arınmaya; akademik sezgiye; entelektüel ürüne; artan politizasyona tek tek ya da hep birlikte liderlik edebilecek konuma gelmektedir. Mesela *Patricia Hill Collins*, kendi marjinal statüsünü “dışarıdakinin içinde olma” olarak nitelendirmektedir. Böylelikle, siyah kadın entelektüelliğini ve bütünleşmiş bir siyah kadın feminist duruşunu sağlamaktadır. Bunu gerçekleştirmek için ise, aileyi, toplumu, ve kişinin kendini analiz etmekte; değerlendirme yapmaktan kaçınmamaktadır. Dıştakinin içinde yer alan/öteki olan, içerdekinin bilim anlayışına meydan okumakta; içerdekinin insan davranışlarını kavrayışı ve anlatışı ile deneyimler arasındaki farklılığı kabul etmeye ve anormalleri tanımlamaya daha istekli olabilmektedir. Anormal olan nedir? En genel anormallik, siyah kadınların deneyim ve yaşamlarına dair yapılan değerlendirmelerin ve gerçeklerin çarpıtılmasıyla kalmayıp, göz ardı edilmesi olarak ifade edilebilmektedir. *Collins*, bilginin üretimini attıran dışardakinin içinde yer alma durumunun bir takım faydaları olduğunu düşünmektedir. Söz konusu faydalar daha fazla tarafsızlık, görülmezliğin gizli avantajları ve içerdekileri görme yetisidir.³⁶³

Bilinç yükseltme, feminist bir metot olarak yalnızca küçük gelişim gruplarında değil, aynı zamanda, meydana gelen ataerkil delillere karşı tanık duruşuyla, ataerkilliğe meydan okuyuşu ve onunla bitmeyen diyaloglarıyla ve hatta popüler medya, sanat, lobicilik ve yasama aracılığıyla daha toplumsal ve kurumsal düzeyde çalışmaktadır. Kadınlar bilinç yükseltmeyi, tecavüzün, pornografinin, işyerinde cinsel istismarın, sokak mücadelesinin ve baskı ve dışlanmanın diğer biçimlerinin, kurbanı olarak yaşadıkları deneyimleri toplumla paylaştıkları zaman kullanmaktadırlar. Bu paylaşımı, birçok kişi tarafından zararsız veya gurur okşayıcı

³⁶³ Fonow, a.g.e., s. 3.

olarak düşünölen olaylara dair toplumsal algıyı değıştirmek, kadınlar için ifade ettiğı gerçek anlamı ortaya koymak için yapmaktadırlar.³⁶⁴

Bilinç yükseltme, daha genel olarak hukuki ve kurumsal boyutta karar üretimi için önemlidir. Bazı feminist araştırmacılar, hukuki sürecin ve hukuksal boyutta karar üretiminin normatif açıklamalarının içerisine feminist bilinç yükseltme kavrayışlarını katmaktadırlar. Örneğın, *Carrie Menkel-Meadow*, kadın avukatların sayılarının artmasıyla, kadınların karar üretim süreçlerine yaptıkları etkilerin, hukuki süreci geliştireceğini düşünmektedir. Benzer olarak, *Judith Resnik*, feminist yargılamanın yargılamalar arasında çok daha işbirlikçi karar üretimleri gerektirdiğini belirtmektedir. Bir kısım değışimler, bireysel yargı ve iktidar alıştırımlarına tercihen, ortak taahhütler sorunu gibi yargılama ve savunma olanakları için önemli anlamlar taşımaktadırlar. Bilinç yükseltmenin başlıca önemi, “metametot” olmasıdır. Bilinç yükseltme, diğer feminist metotlar (kadın soruları sorma ve feminist pratik usamlama da dâhil olmak üzere) için, feministlerin kendi deneyimlerinden ve diğer kadınların deneyimlerinden yola çıkarak algı ve kavrayışları anlatabilmelerine imkân tanıyarak bir temel sağlamaktadır. Söz konusu kavrayışlar, sosyal gerçekliğin egemen yorumlarına meydan okumada kullanılmaktadır. Bilinç yükseltme, feministlere yardımdan fazlasını yapmıştır. Örneğın, kadın deneyimlerinin, hegemonik kavranılışlarını doğrulamış ve geliştirmiştir. Ne yazık ki, bilinç yükseltme metot olarak olgunlaştığında, deneyimlerin anlamları hakkında feministler arasında görüş ayrılıkları hızla artmıştır. Örneğın, feministler, kadınların heteroseksüelliğı gönüllü olarak seçip seçmedikleri konusunda hem fikir değildirler. Bir diğer konu, pornografiye ilişkin sınırlamalardan dolayı elde ettiklerinin kazanç

³⁶⁴ Bartlett, a.g.e., s.557.

mi kayıp mı olduğu konusunda varolan görüş ayrılığıdır. Kadınların askerliğe konu olup olmaması hakkında yapılan tartışmalar da, görüş ayrılıklarına verilebilecek bir diğer örnektir. Baskıcı bir toplumda her bir kadının rolü hakkında, feministler tartışma yapmaktadırlar. Bazı feministler, diğerlerini, kadınların ezilmesine suç ortağı olmakla suçlamaktadırlar. Feministler bilinç yükseltme metodu hakkında bile görüş birliğine sahip değildirler. Bazı kadınlar, bilinç yükseltmenin, deneysellikten daha çok politik olan durumlara kadınların deneyimlerini çevirmeleri için yaptığı baskıdan endişelenmektedirler. Kadın soruları sorma ve feminist pratik usamlama gibi bilinç yükseltme de bilginin içeriğine meydan okumaktadır. Örneğin, bilinenlerin gerçekte “doğru” olmadığını öğrenmek, bu doğrulara ne zaman sahip olunduğunu araştırmak, bir adım sonrası ise “doğru”dan kast edilenin ne olduğunu araştırmaktadır.³⁶⁵

Tüm bu sorular aslında her üç metodun da cevap aradığı sorulardır. Feminist bilinç yükseltme, bilginin ya da bilgilerin temelini sorgulamaya aracılık etmektedir. Bu durum da feminizm içinde epistemolojik konulara yönelme anlamına gelmektedir. Toplumda kadınların pozisyonlarını anlayabilme değişim için gerekli olan bilinçlenmeye bağlıdır. Değişim için kadınların sesleri duyulmalı ve kadınların sahip olduğu deneyimler değerlendirilmelidir. Bilinç yükseltme de kendi kendini yaratmanın sorumluluğunun kesin bir açıklaması olmaktadır. Araştırma süreci bilinç yükseltme süreci olarak yaşanmaktadır. Söz konusu yaklaşımın en temel özelliği, araştırma konusunun incelenmesinin uzman araştırmacılar tarafından değil, baskıya maruz kalanlar tarafından yapılmasıdır. Bilinç yükseltme metodunda, araştırmanın

³⁶⁵ Bartlett, a.g.e.,s.557.

nesnesi konumundaki kişiler araştırma süreci devam ederken kendi araştırmalarının öznesi olmaktadır.³⁶⁶

Bilinç yükseltme yöntemi ile Marksist teknik arasında paralellikler vardır. Marksizmde, sınıf yapısı ve kapitalizm üretim ilişkileri ile anlatılmaktadır. Sınıf ve sınıf baskısı, sosyal ve ekonomik gelişmeler aracılığıyla kavranılmaktadır. Bilinç yükseltmede ise vurgu, grup dinamikleri, rol davranışları ve bireyler arası ilişkiler üzerine yerleşmiştir. Bireysel problemler baskıcı sosyal ilişkilerin bir ifadesi olarak görülmektedir. Bilinç yükseltme gruplarında egemenlik ilişkileri psikolojik olarak nitelendirilmektedir.³⁶⁷ Bilinç yükseltmede eleştirel bir bilinç vardır. Kadınlar toplumdaki ikinci sınıf konumlarından ve ataerkil toplum düzeninden kurtulmak için çarelerini bilinç yükseltmedeki eleştirel bilinçle edinebileceklerdir, zira bilinç yükseltme, bilginin sorgulandığı, yeniden üretildiği ve gerçeğe dönüştürüldüğü bir süreci betimlemektedir.³⁶⁸

Bilinç yükseltme feminist bilgiyi üretmektedir. Özel ve kamu seviyesinde bir süreç olarak bilinç yükseltme genel tecrübelerden yararlanmak suretiyle bilgiyi oluşturmaktadır. Ayrıca bilinç yükseltme cinsel kötüye kullanma, ırk ve şiddet gibi kadınlar açısından önemli olan sorunların çözümüne genel kadın tecrübeleri değerlendirmesi yoluyla önemli katkılar yapmaktadır. Dayak, kötü muamele, ırkçılık ve sömürü mağduru kadınların uğramış oldukları haksızlıklar nedeniyle kadın sesi için bir forum sağladığı gibi, bir alternatif kadın kültürünün de yaratılmasına yardımcı olmaktadır. Hukuk kuramında ise araştırma, devam eden ataerkil hegemonyada özellikle hukukun rolü üzerine odaklaşmaktadır. Bu araştırmalar

³⁶⁶ Scales, Ann C., *Emergence of Feminist Jurisprudence: An Essay*, Oxford University, 1993, Oxford, s. 104.

³⁶⁷ Barnett, a.g.e., s. 21-22.

³⁶⁸ Yüksel, 2003, s.39

kadınların feminist deneyimlere kaynaklık eden somut deneyimleri üzerinde temellenmektedir. Bilinç yükseltme feminist hukuk araştırmalarında güçlü gerçeği arayarak kendi gerçeğini yaratmaktadır.³⁶⁹

Bilinç yükseltme olarak anlattığımız yöntemin değişik uygulamaları vardır. Rol yapma, rap grupları, canlandırma, psikodrama gibi daha fazla bilinç ve daha fazla görüşme gerektiren uygulamalar bilinç yükseltmenin etkinliğini attırmaktadır. En önemlisi bu uygulamalar, feminist araştırmacılara bilincin kaynağı olarak kadınların kolektif bilinçleri ile bağlantı kurma yolunu ve araştırma sürecinde, katılımcılara geçmişte gerçek olarak kabul etmedikleri deneyimlerini bugün geçerli kılmanın yolunu gösterir.³⁷⁰

III. FEMİNİST METODOLOJİ VE FEMİNİST HUKUK METODOLOJİSİNİN GEREKLİ OLUP OLMADIĞI ÜZERİNE

1970’lerde yükselen feminist dalgayı takiben kadınlar bilimi sadece erkek deneyimlerinin tanımlandığı ve sorunsallaştırıldığı bir alan olmaktan çıkarmak, kadınlara ait deneyimleri görünür kılmak, bilgi konusunda hak iddia etmek ve kendileri için kendi adlarına bilgi üretmek maksadıyla harekete geçmişlerdir. Hem doğa bilimlerindeki hem de sosyal bilimlerdeki cinsiyetçilik çok yönlü olarak sorgulanmaya başlanmıştır. Feminist araştırmacılar bilimin erkek yapısını sorgularken, araştırma alanlarının seçiminden, araştırma politikalarının oluşturulmasına, teorik kavramsallaştırmalara kadar bir dizi problemle baş etmek zorunda kalmışlardır; ama, onları en fazla zorlayan sorun, varolan araştırma yöntemlerinin bu konudaki gözle görülür yetersizliği olmuştur. Feminist

³⁶⁹ Yüksel, 2003, s.40 – 41.

³⁷⁰ Fonow, a.g.e., s. 4.

araştırmacılar arasındaki, en genel kanı, sosyal bilimlerde geçerli olan teoriler ve metodolojiyle kadın hareketinin politik hedefleri arasında çelişki olduğuydu. Yalnızca mevcut pozitivist ve niceleyici araştırma yönteminin yetersizliğini saptamak, eleştiriler geliştirmek yeterli değildir. Bir yandan da feminist araştırma kendini bunlarla sınırlamamalı, kadınlar kendi sorunsallarına uygun bir metodoloji de geliştirmelidir. Bazı araştırmacılar için kadın araştırmalarında feminist yöntem zorunluyken, kimilerine göre mevcut araştırma metotları arasında yapılacak bir ayıklama ve bileşimle sorun çözülebilecek niteliktedir.³⁷¹

Sosyal bilimler tarihi görünüşte bilimsel, ama aslında tamamen ideolojik çalışmalarla doludur. Standart bilimlerdeki teoriler bile Truva atları olarak kullanılmıştır; bu teoriler belli ideolojilere mantıklılık ya da zorunluluk kılıfı geçirilmesi ve böylelikle bunların bilimsel olarak haklı gösterilmesi yolunda istismar edilmiştir. Sosyal bilimlerde yapılan araştırmaları bu istismardan korumak için bir siper gerekiyordu: Nesnellik. Nesnellik, bilim insanlarından, egemen siyasi gündemlerin ya da konvansiyonel aklın meydan okumalarına aldırılmamalarını ya da bunların aktörleri haline gelmemelerini istemekteydi.³⁷² Oysaki, feminist araştırmacılar, nesnelliğin yalnızca bir yere kadar olabileceğine inanmaktadırlar. Nesnelliğin, anlamına bakarsak, gerçeklik tek başına ve insan zihninden bağımsız olarak vardır. Gerçeklik bu haliyle bilinebilen bir şeydir. Temel nokta, zihinlerimizdeki şeylerle zihinlerimiz dışında gerçekte varolan şeyleri birbirinden ayırmaktır. Gerçeklik zaten varolduğu ve gerçekliğin temel varlıklarının bütünlüğü de sabit olduğu için, zaten varolan bu gerçeklik düzeyinin “tek doğru resminin”

³⁷¹ Çakır, Serpil ve Akgökçe, Necla, Kadın Araştırmalarında Yöntem, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s.7.

³⁷² Fay, Brian, Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi, Çok Kültürlü Bir Yaklaşım, Ayrıntı Yayınları, Çev. İsmail Türkmen, 1. Basım, İstanbul, s. 273, 275

olması gereklidir.³⁷³ Peki ya, kimlikler, aidiyetler? Bunlar gerçekliğin kavranmasında, “gerçekten” bir tarafa bırakılabilmekte midir? Her kişinin kimliği, resmi kayıtlarda görünenlerle kesinlikle sınırlı olmayan bir yığın öğeden oluşmaktadır. İnsanların büyük çoğunluğu için dinsel geleneğe bağlılık söz konusudur; bir ulusa, etnik ya da dilsel bir gruba, bir aileye, bir mesleğe, bir kuruma, bir sosyal çevreye bağlılık kimliği biçimlendirmektedir. Tüm bu aidiyetler, belirli bir olay, durum ya da kişi karşısındaki tavrımızı belirlemektedir. Bu öğelerin her birine çok sayıda bireyde rastlamak mümkünse de, iki farklı insanda aynı bileşim asla bulunmamaktadır ve her birinin zenginliğini, kendine özgü değerini oluşturan da işte bunlardır. Her varlığın tekil ve potansiyel olarak yerinin doldurulmaz oluşunu sağlayan da bunlardır.³⁷⁴ Tüm bunlar, kadın oluşları ve erkek oluşları da biçimlendirmektedir. Ayrıca, kadının ve erkeğin birbirine karşı olan düşünceleri, dünyayı ve birbirlerini kavrayışlarını da kültür zeminindeki aidiyetler ve kimlikler etkilemektedir. Böylece, nesnellikten ve kimlikler dışında varolan bilginin varlığından söz edilemeyeceği ortadadır. Araştırmanın son aşaması olan yorumlama aşamasında, bakış açısı, önyargılar nesnellik maskesinin altında sunulmaya devam edecektir. Nesnellik maskesi araştırmayı bilimsellik mertebesine ulaştırdığı için de, ister istemez kabuller yaratacaktır ve farkında olmadan araştırmacının önyargılarını, öznel yargılarını araştırma sonuçlarını okuyanlar da içselleştirecektir. Öncelikle, nesnellik asla tam olarak sağlanamaz. Araştırmacı da nihayetinde bir insandır ve ne kadar göz ardı etmeye çalışırsa çalışsın bakış açısı olaylara ve araştırmaya yansiyacaktır. Irk, dil, eğitim, çevre hem araştırmacıyı hem de araştırma yapılına etkileyecektir.

³⁷³ Fay, a.g.e., s. 275.

³⁷⁴ Maalouf, Amin, Ölümçül Kimlikler, YKY Yayınları, Çev. Aysel Bora, 1. Baskı, Haziran 2000, İstanbul, s.16.

Feminizm araştırmaya tüm bakış açılarının katılmasını, hepsinin temsil edilmesini istemektedir. Asıl gerçek olarak varolanlar, bakış açılarıdır ve zihin bunları herhangi bir teknik metot kullanmadan kavramaktadır. O halde, bilimsel bir araştırmada, zaten varolan tüm bakış açıları gösterilmelidir. Özellikle feminizm açısından bu durum çok yararlı olacaktır çünkü böylece, her fikir gündeme gelecek, eleştirilecek, geliştirilecek veya ortadan kaldırılacaktır.

Grldğu gibi geleneksel metotların çıkış noktası (nesnellik) dahi, feminizmin ulaşmak istediği gerçeklikten çok uzaklarda yer almaktadır. Öyleyse feminist teori de ve elbette ona paralel olarak gelişim gösteren feminist hukuk teorisi de kendi metodolojisini geliştirmelidir. Kendi metodolojisine sahip olmak, her şeyden önce geçerli bir bilim olarak kabul edilmeyi sağlayacaktır ve ayrıca, araştırma alanındaki ulaşılmak istenen bilgileri bir sistematik dhilinde edinmeyi, sınıflandırmayı ve kullanmayı sağlayacaktır.

Örneğin, pornografi feminist hukuk teorisinin üzerinde en fazla çalıştığı konulardan biridir. Feminist metodoloji açısından yaklaştığımızda, pornografi bir vakadır. Feminist vaka çalışmasının özellikleri kullanılarak incelenmelidir. Bir vaka olan pornografi incelendikten sonra, elde edilen bulgular, bu konuda hazırlanacak olan yasada kullanılmalıdır. *MacKinnon* ve *Andrea Dworkin* yaptıkları araştırma sonrasında, pornografi yasa taslağı hazırlamışlardır. Taslak, şunları içermektedir:

- 1) Kadınlar insan değil de, cinsel nesne gibi gösterilmektedir
- 2) Kadınlar acıdan ya da aşağılanmaktan zevk alan cinsel nesneler olarak gösterilmektedir
- 3) Kadınlar tecavüzden zevk alan varlıklardır
- 4) Kadınlar bağlanmış, tahrip edilmiş olarak gösterilir

- 5) Kadınlar cinsel boyun eğiş pozisyonlarında gösterilir
- 6) Kadınlar beden parçalarına indirgenmiş olarak gösterilir
- 7) Kadınlar doğuştan fahişe olarak gösterilir
- 8) Kadın cinsel organı içerisine her şeyi alabilen bir şey olarak gösterilir
- 9) Kadınlar kanarken ve pislik içinde gösterilir.³⁷⁵

Tüm bunlar sıradan bir araştırmayla “*belki*” elde edilecektir. Oysa feminist vaka çalışması kadına has, içeriğini kadının duygularının belirlediği bir yolla bu sonuçlara ulaşmaktadır. Türkiye’de çıkarılan *1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu* da, böyle bir çalışmanın sonucunda elde edilen bulguların, hukuk dünyasında yaptığı değişim sonucu oluşturulan bir yasa olarak örnek verilebilir.

Bir başka örnek: Özel alan-kamusal alan ayrımı kadın dünyasında gizli anlamlar içermektedir. Hukukun, gerçekte iki yüzünün olduğunun kanıtıdır. Şöyle ki: Öncelikle kadın, erkek tüm vatandaşlar eşit şekilde devletin koruması altına alınıp, her türlü zarardan korunacakları, hiçbir ayırım gözetilmeden zararlarının tazmin edileceği garanti edilir. Ama eşit korumanın giremeyeceği bir alan vardır: Ev, aile. Bu asla açıkça dile getirilmez. Başka bir koruma alanı daha vardır ki bu da özel hayatın gizliliğidir. Aile, özel hayat alanında yer almaktadır ve hukuk koruduğu iki menfaatten birini tercih etmek zorundadır. Özel hayatın gizliliğini tercih ettiğinde de kadını korumadan yoksun bırakmaktadır. Feminist mülakat araştırması ile yapılacak bir araştırma kadınların özel alanda korunmasız olduklarını ortaya çıkaracak ve yapılan tespit, feminist eylem araştırmasıyla hukuk üzerinde bir baskı yaratacak ve sonunda kadını aile içinde korumaya yönelik yasalar yapılacaktır. *4320 sayılı Ailenin*

³⁷⁵ Çağlar, a.g.e., s. 92.

Korunmasına Dair Kanun, bu şekilde oluşmuştur. Böylece, aile içi şiddet kavramı, yasal bağlamda ilk kez kanunda yer almıştır. Görmezden gelinen ya da genel hükümlerle çözümlenmeye çalışılan aile içi şiddet bu kanunla kabul edilmiştir. Bu kanunla, aile içi şiddetin, önlem alınması gereken bir olgu olduğu kabul edilmiştir. Yasanın itici gücünü “şiddete uğrayanın başvurusu” oluşturmaktadır. Söz konusu kanunun bazı eksikleri vardır. Bu eksikler yasanın sözünden kaynaklanmaktadır. Öncelikle aile içi şiddet aynı çatı altında yaşama ile sınırlandırılmamalıdır. Kusurlu eş ile de sınırlandırılmamalıdır, çünkü şiddet bazen eş dışında kayınpeder, kayınvalide veya büyük erkek çocuklardan kaynaklanabilmektedir. Yasanın öngördüğü tedbirler, medeni kanunun ya da ceza kanununun öngördüğü tedbirleri ortadan kaldırmamalıdır. Koruma kararının infazı için, failin kararı öğrenmesi yeterli sayılmalıdır. Zira kararı öğrendiği halde, tebliğ edilmediği gerekçesi ile karara uymayan aleyhine açılan, koruma kararına muhalefet davaları, bu nedenle beraatla sonuçlanmaktadır. Yasada yer alan “varsa silahın teslimiyle” ilgili hüküm, eğer şiddet kullanan kişi mesleği gereği silah taşıyorsa, ne olacağına dair açık bir hüküm getirmemektedir. Koruma kararına muhalefet suçu nedeniyle verilen cezanın paraya çevrilmemesi ve tecil edilmemesi hükmü yasa metnine madde olarak eklenmelidir.³⁷⁶ Tüm bu eleştiriler, feminist bakış açısıyla belirginleşmektedir.

Bir diğer örnek: Kürtaj, kadına özgü bir sorundur. Her ne kadar devlet çeşitli nedenlerden dolayı, bu konuya özel düzenlemeler getirse de, bu, sorunun kadına özgüllüğünü değiştirmez. Bu durumda da sorun, ancak kadın soruları sorma yöntemi kullanılarak ele alınmalıdır.

³⁷⁶ Erdoğan, Meral, “Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Uygulaması”, Hukukta Kadın Sempozyumu, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Aralık 2000, Ankara, s. 93 – 96.

Hukukta dilin çok önemli olduğunu belirtmiştik. Dil hukukta bir iletişim aracı olmasından daha fazla anlam içermektedir. Dil/söylem çözümlemesi, feminist içerik analizi ile yapılmalıdır. Feminist içerik analizi, gerek mahkeme kararlarındaki gerekse yasa maddelerindeki gizli anlamları verecektir. *Frug*, bu çözümlemeyi üç biçimde kullanmaktadır: Kadın ve erkeğin nitelik ve özelliklerinin metinlerde nasıl dile getirildiğinin çözümlenmesi. Kadın ve erkeklere ilişkin kültürel tiplere ve söylemlerin nasıl ikilemler biçiminde ele alındığı. Bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde yerleşmiş bulunan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin retorik yoluyla nasıl kullanıldığını ortaya koymak. Örneğin, 2001/9354 sayılı mahkeme kararında geçen ifade aynen şöyledir: “...küçüğün rızası ile de olsa kızlığının bozulup ırzına geçilmiş olmasının, onun annesi olan davacı...’in sosyal kişilik değerlerine saldırı oluşturduğundan, davacı anne yararına manevi tazminata karar verilmesi...”

Öncelikle, bu kanunun belirlediği bir tecavüzdür. Yasa, rızanın varlığını mağdurenin reşit olmaması nedeniyle geçerli kabul etmemektedir. İlk bakışta bu korumaya yönelik bir hüküm gibi algılanmaktadır, ama alt anlamlarına baktığımızda, ilk olarak göreceğimiz, kadının kendini koruyamayan, kendisi için karar veremeyen bir varlık olarak görülmesi olacaktır. Her ne kadar yasa dilinde böyle bir ayrım yapılmamış olsa da genel kanı bu suçun yalnızca kadın üzerinde işlenebileceğidir. “Kadın böyle bir suçun faili değil ancak mağduru olabilir” anlayışı yasa metninde ifade bulmasa da toplum yaşamında varlığını sürdürmektedir. Oysa, gerek 26 Eylül 2004’de yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni ceza kanununda gerekse yürürlükten kaldırılan 765 sayılı eski ceza kanununda böyle bir ayrıma gidilmemiştir.

Bu kararda dikkat çekici olan bir nokta, tecavüzün davacının annesinin *sosyal kişilik değerlerine saldırı* oluşturmasından dolayı tazminata hükmedilmesidir.

Tazminat hukuku açısından, hiçbir yanlış durum söz konusu değildir. Tecavüz, elbette bir canlıya karşı işlenebilecek en kötü suçtur ve sebep olduğu, gerek maddi gerekse manevi zararlar tazmin edilmek zorundadır, ama buradaki ifade de tecavüzden dolayı kişinin uğradığı aşağılanma değil de toplumun tecavüze uğrayan kadına verdiği aşağılanmışlık tazmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu kararda yazılmayan ama varolan düşünce, toplumun tecavüze uğrayan kadına verdiği ikincillik ve aşağılanmadır. Tecavüz, zaten müthiş bir baskı yaratacaktır ama bunun yanında kişi bir de toplumun ona verdiği duyguyla baş etmek zorundadır. Mahkeme de, bu durumu verili bir doğru olarak kabul ederek tazmin etmeye çalışmaktadır.

Yeni Ceza Kanunun 416. maddesi, cinsel dokunulmazlığı koruma altına almıştır. Cinsel dokunulmazlık, kişilerin vücudu üzerinde cinsel davranışlarda bulunulması suretiyle ihlal edilmektedir. Kanunun koruduğu ortak değer, kişilerin cinsel dokunulmazlığıdır. Cinsel dokunulmazlığın ihlali suçu, farklı cinsten kişiye karşı işlenebileceği gibi, aynı cinsten kişiye karşı da işlenebilir. Kanun maddesi görüldüğü üzere, toplumsal cinsiyet bakımından tarafsızdır. Cinsel saldırı suçunun özelliği, bu suçu oluşturan fiillerin mağdurun iradesi dışında gerçekleştirilmesidir. Mağdura karşı cebir veya tehdit ya da hile kullanılabileceği gibi, mağdurun bilincini yitirmesine neden olmak da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Burada sorulması gereken soru, psikolojik baskının da bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilmeyeceğidir. Kanunun yorumundan böyle bir sonuca varmak mümkündür, ama yorum yapan her yargıcın, bu sonuca varacağı kesin değildir. Suçun faili herkes olabileceği gibi; suçun mağduru da 18 yaşını doldurmuş, canlı herhangi bir *erkek* veya *kadın* olabilir. Bu suçla korunan hukuki menfaatin cinsel dokunulmazlık olması nedeniyle mağdura yönelen her hareketin bu suçu

oluşturmayacağı açıktır.³⁷⁷ Hangi hareketlerin bu suçu oluşturacağı ise düzenlenmemiştir, bu da, yorum sorununu tekrar karşımıza çıkarmaktadır. Yorumun, feminist bakış açısıyla yapılması gereklidir.

Yorum sorunu sürekli olarak gündeme gelmektedir. Eğer burada ataerkil olarak nitelediğimiz hukuk metotlarını kullanırsak kadın unsurunu dışlamış olacağız. Daha önce “*kısmi taraflılık*”tan bahsetmiştik. Bu ilkeye göre tecavüze uğramayanlar, tecavüze uğrayan insanlarla ilgili araştırma yapamıyorlardı, çünkü bu deneyimin anlamını asla bilemeyeceklerdir. Bu nedenle, burada öncelikle feminist mülakat araştırması metodu ile tecavüze uğrayan mağdurla mülakat yapılmalıdır. Bu metot, feminist metodun en önemli özelliği olan empati ve kadın kadına konuşmayı içerdiği ve araştırma yapanla araştırma yapılan arasındaki hiyerarşik mesafeyi ortadan kaldırdığı için ve duyguları dışlamadığı için oldukça uygundur. Ama bir sorun vardır: Her tecavüz olayı resmi kayıtlara geçmemektedir bu yüzden, devreye feminist sözlü tarih metodu girecek ve kayıtlara geçmeyen, karanlıkta kalan kadın deneyimlerini bilinir hale getirecektir. Söz konusu yöntemlerle elde edilen bilgiler yasal düzenlemelere yansıtılacaktır. Eğer yasal düzenleme konusunda ataerkil kurumlarda bir hareketlenme olmazsa, feminist eylem yöntemine başvurulacak, bilinç yükseltme yöntemiyle mevcut duyarlılık arttırılacak ve sonuçta mutlaka sonuç alınacaktır.

Eski ceza kanuna göre, tecavüzcü sanığın, tecavüze uğrayan mağdureyle evlenmesi suçu ortadan kaldırılıyordu. Yeni kanunda bu düzenleme kaldırıldı. Bu maddenin anlamı şu şekilde yorumlanabilir: Medeni kanun hükümlerine göre, bir taşınmaz (mal) üzerinde kurulan irtifak hakları ya da yükümlülük doğuran çeşitli

³⁷⁷ Arslan, Çetin/Azizağaoğlu, Bahattin, Yeni Türk Ceza Kanunu Şerhi, Asil Yayınevi, 1. Basım, Kasım 2004, Ankara, s. 460.

haklar ve borçlar, taşınmazın maliki aynı kişi olduğu zaman yani bu taşınmaz (mal) tek kişide toplandığı zaman ortadan kalkmaktadır. Ceza kanunda eskiden varolan hüküm de bence aynı ataerkil mantığa dayanmaktaydı. Gerek ceza kanunu maddesi gerekse medeni kanun maddesi düzenlediği alanlar farklı olsa da aynı mantıktan, eril mantıktan kaynaklanmaktadır. Bu sonuca söylenmeyenlerin görülmesini sağlayan feminist içerik analizi ile ulaşılmaktadır.

Hukukun tecavüzle ilgili düzenlemelerde kadını dışladığının bir göstergesi de tecavüz davalarının görülmesi sırasında, olayın tekrar tekrar anlattırılması, karar yazılırken gereken hassasiyetin gösterilmemesi kadın duyarlılığının ve farklılığının hesaba katılmamasıdır.

İlginç bir örnek vermek gerekirse: 765 sayılı eski ceza kanunun 429. maddesine göre kanun reşit olan ya da reşit kılınan kadının şehvet hissi veya evlenmek amacıyla kaçırılmasını cezalandırmaktayken, reşit olan ya da reşit kılınan erkeğin aynı amaçlarla kaçırılmasını aynı kapsamda değerlendirmemiştir. Bu hükmün kadın lehine olduğu yönünde görüşler dile getirilmiştir. Ve aslında kadın lehine bir hükümdür ama içerdiği anlam çok farklıdır. Kadının belli suçların faili olamayacağı anlayışına dayanmaktadır ve bu anlayış da kadının etken konumda olmayacağı onun pasif olduğu anlayışına dayanmaktadır. Görüldüğü gibi kadın bakış açısıyla bakmak, kanun maddesinin söylemediklerini de duymayı sağlayacaktır. Şu an 5237 sayılı kanunda böyle bir hüküm yer almamaktadır ama yer alsaydı eğer yapılması gereken kadın bakış açısıyla görebilmek, daha doğrusu kadını aşağılayan erkek bakış açısının görülmesi ve eşitliğe aykırı bu maddeye karşı feminist eylem içine girmek olacaktı.

Aslında eski ceza kanununda kadın-erkek eşitliğini, kadın lehine bozan birçok hüküm yer almaktaydı, ama bunun anlamının çok da olumlu olduğu söylenemez. Çünkü ceza kanunu “erkek” temel alınarak oluşturulmuştur, eril bir kanundur. Kadın birçok suçun faili olamamaktadır ki bunun anlamı, az önce belirttiğimiz gibi onun pasif ve edilgen olarak görülen doğasıdır. Hâkim olan anlayışa göre, kadın fail değil, ancak mağdur olabilir çünkü güçsüz, korumasız ve zayıftır.

Cezaevlerini göz önüne aldığımızda da farklı bir durumla karşılaşmamaktayız. Türkiye’de cezaevleri erkeklere göre yapılmıştır. Örneğin cezaevi kantinlerinde kadınlar için kadın bağı satılmamaktadır. Cezaevi doktorları arasında kadın doğum uzmanları yer almamaktadır. Cezaevi yöneticileri ve cezaevinde çalışan personeller çoğunlukla erkektir. Tüm bunlar kadının görmezden gelinmesinin bir sonucudur. Feminist kapsamlı alan araştırması sonucu elde edilen istatistikler göstermiştir ki, kadınlar genelde ilerleyen yaşlarda suç işlemekte ve bu suçları yakınlarına karşı gerçekleştirmektedirler. Bu durum da onlarda ağır psikolojik travmalara sebep olmaktadır. Çoğu kez bu kadınlara hiçbir ziyaretçi gelmemekte, aile meclislerinin almış olduğu infaz kararları tekrar tekrar bildirilmektedir. Tüm bunlar kadınların psikolojilerini bozmaktadır, ama cezaevlerinde yardım alabilecekleri uzman psikologlar bulunmamaktadır. Cezaevinden çıkan ve ihtiyacı olan kadınlar için ara kurum niteliğinde olan geçici barınma evleri kurulmalıdır.³⁷⁸

Yasalarda geçen ifadeler çoğu zaman açıkça “erkek” demez ama erkeği ima eder. Yasalar eşitlik üzerine temellenmiş görünürler fakat kadınların bazı işlerde çalışamayacakları mantığını asla terk etmez. Örneğin, yasada geçmese bile yönetmelikle düzenlenen alanda kadın çalışma hayatından dışlanabilir. Arazide

³⁷⁸Tekelioğlu, Memduh, “Ceza Hukukumuzda Kadın”, Hukukta Kadın Sempozyumu, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Aralık 2000, Ankara, s. 176 – 179.

çalışmak için başvuran mühendislerin erkek olması gerektiğini düşünen bakanlığın, sınav başvurularını bu yönde düzenlemesi sanırım güzel bir örnektir. Ne kadının mühendislik fakültesine gitmesine engel bir hüküm vardır ne de çalışmasına. Fakat belli alanlarda çalışamayacağı düzenlenmemiş bir kanun maddesi olarak varlığını sürdürür. 07.05.2004 tarihinde, Anayasa'nın 10. maddesine kadın erkek eşitliği yönünde bir fıkra eklenmiştir: *“Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür.”* Artık bir anayasa maddesi olan kadın-erkek eşitliğine aykırı hiçbir düzenleme yapılamayacaktır.

Bir işyerinde kadınlar için ayrı ofis yapılması kadına özerklik verildiği şeklinde yorumlanabileceği gibi, erkek dünyasından kadının izole edilmesi olarak da yorumlanabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kadına özerklik sağlayan bu pratikten mümkün olduğunca yararlanmak ama altında yatan anlamı görmek ve bu anlam değişene kadar onu eleştirmektir.

Tüm bunlar yalnızca feminist metodoloji aracılığıyla görülebilir. Aslında feminist metodolojiyi kadınlar kullanmaktadır, ama özel olarak bu isim verilmemektedir. Yapılması gereken, bu kullanımların feminist bilinçle hukuka uygulanması ve hukukun eril yapısının yıkılmasında araca dönüştürülmesidir.

Değişen ihtiyaçları karşılamak, hukukun bu ihtiyaçlarca şekillenmesini sağlamak amacıyla 743 sayılı Eski Türk Medeni Kanunu kaldırılarak, 4721 sayılı Yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girmiştir ve eski kanunda eşitliğe aykırı olduğu belirtilen birçok ilke yeni kanunda yer almamıştır. Yeni Türk Medeni Kanunu Yürürlüğe girmeden önce de eşitliğe aykırı olduğu belirtilen birçok hüküm Anayasa Mahkemesi kararı ile kaldırılmıştı. 4721 sayılı kanununun kadın-erkek eşitliği yönündeki maddeleri ile kadının lehine olan maddelerini örneklendirmek istersek:

134. maddeye göre, evlenmeye karar veren çiftler içlerinden birinin oturduğu yer evlendirme memurluğuna birlikte başvururlar. Bu konuyla ilgili olarak 721 sayılı kanunun düzenlemesi, erkeğin oturduğu yer evlendirme memurluğuna başvurmayı öngörmekteydi, fakat bu hüküm eşitliğe aykırı olduğu için değiştirildi.

175. maddeye göre, boşanma yüzünden yoksulluğa düşen taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan mali gücü oranında süresiz nafaka isteyebilir. Kanunun düzenlemesi eşitliğe uygun olarak bu konuda erkek-kadın ayrımı yapmamıştır. Eski düzenlemeye göre, erkeğin kadından nafaka talep edebilmesi, kadının refah halinde olmasına bağlıydı. Refah halinde olmayı Yargıtay, bir kimsenin her şeyi, dilediği takdirde her şeyi alabilecek mali kudrete sahip olması şeklinde yorumlamaktaydı. Yeni kanunla bu hüküm, erkek aleyhine eşitliği bozduğu gerekçesi ile kaldırılmıştır. Bazı durumlarda saf eşitlik adaleti sağlamada yeterli olmamaktadır, bu nedenle bu konuda kadın lehine pozitif ayrımcılık yapılması adaletin sağlanmasında daha etkili olacaktır.

Boşanmadan sonra açılacak nafaka davalarında eski kanuna göre, kadının erkeğin ikametgâhına gitmesi ve orada dava açması gerekiyordu ama yeni kanuna göre, nafaka alacaklısının yerleşim yeri mahkemesi yetkili kılınmıştır. Bu da kadın lehine bir düzenleme olarak kabul edebilir.

Eşlerin oturacakları konutu birlikte seçecekleri, birliği birlikte yönetecekleri, birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıkları ile katılacakları 186. maddeyle düzenlenmiştir. Burada emek ifadesinin kullanılması feminist bakış açısının kanuna yansımaları olarak değerlendirilebilir. Ücretli olarak çalışmayan kadın, evlilik birliğine sunduğu ücretsiz emeği ile değerlendirilmeye alınmıştır. Ama boşanma

söz konusu olduğunda, kadının birliğe sunduğu ücretsiz emeğinin değerlendirilmesi sorun olmaktadır. Çoğu zaman gerekli değerlendirme yapılmamaktadır.

Kadın evlenmeyle eşinin soyadını almaktadır ancak eşinin soyadıyla birlikte kendi soyadını da kullanmasına engel bir durum yoktur. Bu düzenlemenin eşitliğe uygun olduğu söylenemez. Evli kadının kamuoyuna kızlık soyadı ile çıkması geleneklere aykırı görülmüştür. Oysa feminist içerik analizi kullanılmış olsa, bu geleneklerin içinde varolan erkek egemenliği ortaya konulabilecektir. Erkeğin soyadını kullanmak kadını ilgilendiren bir sorundur, kadın sorunları üzerine soru sorma yöntemi kullanılmalıydı, feminist mülakatla kadınların görüşleri alınabilirdi ama gelenekler gerekçe gösterilerek kadınlara dair bir düzenleme yapılmış ve erkek egemenliği kadın üzerinde 187. maddeyle somutlaştırılmıştır. Eski kanunun ilk halinde, kadın kocasının soyadını kullanmak zorundaydı ama 1997 yılında 153 maddesinde yapılan değişiklikle 4721 sayılı kanunun 187. maddesindeki düzenlemenin aynısı getirilmiştir ve daha sonra, yeni kanunda da bu hüküm aynen yer almıştır.

188. maddeyle, eşlerden her birinin, ortak yaşamın devamı süresince ailenin sürekli ihtiyaçları için evlilik birliğini temsil edeceği düzenlenmiştir. Yine 189. maddeyle bu sorumluluğun müteselsil sorumluluk hükümlerine tabi olduğu belirtilmiştir.

192. maddeye göre, eşlerin her biri meslek ve iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir. Eski kanunun Anayasa Mahkemesince iptal edilen hükmüne göre, evli kadın eşinin rızasını almak zorundaydı. Yeni kanun eşleri kadın-erkek ayrımı yapmaksızın meslek seçimlerinde serbest bırakmıştır.

336. maddeyle velayet hakkının evlilik birliği süresince eşlerce birlikte kullanılacağı ve 339. maddeyle çocuğın adını ana ve babanın koyacağı düzenlenmiştir. Eski kanunda yer alan kocanın oyunun üstün sayılacağına dair hüküm, yeni kanunda eşitlik gözetilerek çıkarılmıştır.

Tüm bu örnekler doğrultusunda şu sonuca varmak mümkündür: Feminist bir metodoloji hukuka kadın bakış açısının yansıtılabilmesi, kanunlardaki ayrımcılığa dair hükümlerin görülebilmesi, kadını dışlayan onu geleneklerin içine hapseden hukuki düzenlemelerin önce görünür hale gelmesi sonra değiştirilmesi için gereklidir. Klasik hukuk metotlarının sağlayamayacağı kadına ilişkin bilgiler, feminist metotlarla elde edilmektedir. Ayrıca feminist hukuk teorisinin kendisine has metotlarının olması son derece doğaldır, çünkü feminist hukuk teorisi de diğer hukuk teorileri kadar gerçek ve önemlidir. Kadının konumunun iyileştirilmesi için değil, değiştirilmesi için feminist metodoloji şarttır. Ancak bu şekilde kadına dair gerçek bilgiye ulaşılmaktadır. Eleştirel bir perspektiften bakmak ve baktığımız perspektifin kadın için olması ancak feminist metodoloji ile mümkün olmaktadır.

SONUÇ

“Belledikleri kalıplarla konuşulmadıkça, ırzlarına geçildiğini zanneden zavallılar vardır” der, *Bilge Karasu*, Gece adlı kitabında.

Feminist metodoloji de farklı bir dilde konuşmak, farklı bir dilin anlaşılmasını sağlamak amacındadır. Söz konusu olan, kadın dili, kadın bilinci ve kadın farklılığıdır. Bu farklılık, hukuk metodolojisine kadınların yabancı olmasından dolayı gerçekleşen bir farklılık değildir. Kadınların hukukun her safhasından dışlanmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Hukuk geleneksel ataerkil yapısı ve eril dili ile kadın deneyimlerini ve gerçek anlamda kadınlığı bünyesine kabul etmemektedir. Bu nedenle, kadınlar hukukta yalnızca erkek egemenliğinin onları düzenlediği şekilde yer almaktadırlar.

Feminist metodoloji, toplumu anlamak, toplumla ilgili doğru teorilere ve sağlam analizlere ulaşmak için, topluma kadının bakış açısından, dışilin perspektifinden bakılması gerektiğini iddia eden bir metod teorisisidir.³⁷⁹ Feminist metodoloji, feminist teoriden ayrı olarak değerlendirilemez. Feminizm, cinsiyetçi sömürüye, cinsiyetçi baskıya, cinsiyete dayalı ayrımcılığa, dışlanmaya karşı çıkan, eşitlik talep eden bir harekettir. Feminist metodoloji de, feminist hareketin bu amaçlarını paylaşmaktadır. Aynı zamanda, sosyal bilimlerde egemen olan eril yapıya da karşı çıkmaktadır. Genel olarak, bilimin eril bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle kadınlar, bilim dünyasından dışlanmışlar, sonra kadınların bilimsel faaliyetlerde bulunamayacakları çünkü zihnen buna müsait olmadıkları, biyolojik yapılarının daha farklı şeylere, örneğin besleme ve bakma işlevlerine daha müsait olduğu ileri sürülmüştür. Uzun yıllar, bilim dünyasında elde edilen sonuçlar

³⁷⁹ Bkz: Bölüm II, s. 68.

kadınların ikincilleştirilmesinde gerekçe olarak kullanılmıştır. Bilim, iktidarın en önemli güç araçlarından biri haline gelmiştir. Herhangi bir fikre bilimsellik atfedildiği zaman, söz konusu fikir hemen hemen tüm insanlar için dokunulmaz, eleştirilmez ve mutlaka itaat edilmesi gereken bir hal almaktadır. Durum böyle olunca, bilimsel bir araştırmanın sonucu olarak verilen kadınlığa dair, kadına dair bilgiler gerçek kadınlığı, gerçek kadını yansıtmasa dahi dokunulmaz olmakta, toplumda bir kabul oluşturmaktadır ve sonuçta konuşan, erkek bilim insanları, erkek bakış açısı, erkek deneyimleri değil, tarafsız bilim olmaktadır. Oysa, eril bakış açısı, aslında ne istediğini, sonuçta ne elde edeceğini bilmektedir de, yalnızca gerekçe aramaktadır. Eğer feminist teori, kendi metodunu bulmaz ve uygulamazsa, eril bilimsel alanda zırhsız kalacaktır. Çünkü feminist teoriye cevaplaması için birçok soru sorulmaktadır. Soru sormak zora dayalı bir mücadeledir. Soru, bir iktidar aracı olarak kullanıldığında, kurbanın etini kesen bir bıçak gibidir. Soran, bulunacak şeyin ne olduğunu bilmektedir; ama ona fiilen dokunmak ve onu açığa çıkarmak istemektedir.³⁸⁰ Bu nedenle, feminist teori, kendisine sistemli, bilimsel metotlar eşlik ettiğinde ancak doğru cevaplara ulaşabilecektir.

Feminist metodoloji, öncelikle eleştiriden yola çıkmıştır. Mevcut metodolojilerin feminist amaçlar için uygun olmadığı farkedildikçe, arayış içine girilmiştir. İlk olarak, sosyal bilimlerde kullanılan metodolojilerin eksik ve yanlış görülen yönleri üzerinde durulmuş ve bu yönler aşılaraq mevcut metodolojiler kullanılmıştır. Ama belirli bir hedefe ulaşmak için izlenen yol anlamına gelen metot, eğer doğru olmazsa, yanlış hedefe götürecektir. Bu nedenle, uygun metotların kullanılması yani uygun metotların keşfedilmesi gerekiyordu. Feminist teorinin

³⁸⁰ Canetti, Elias, Kitle ve İktidar, Ayrıntı Yayınları, Çev. Gülşat Aygen, 2. Basım, 2003, İstanbul, s. 287.

kendine has bir metodolojisinin olmadığı, mevcut metodolojilere “feminist” sıfatını ekleyerek bir metodoloji bulduğu eleştirisi pek de şaşırtıcı değildir. Fakat, doğru da değildir. Sosyal bilimlerde kullanılan niceliksel ve niteliksel metotlar feminist bakış açısıyla yeniden yoğrulmuştur ve feminist araştırmacılar, araştırmalarını yaparken, yalnızca feminist sıfatını kullandıkları metotların başına eklememişler aynı zamanda yaptıkları araştırmanın her cümlesine de katmışlardır ve böylece erkek dünyasının bilmediği ve keşfetmesinin de neredeyse imkânsız olduğu kadınca deneyimlerin eşlik ettiği kadınca duygular araştırmalara ve araştırma sonuçlarına katılarak gerçek anlamda tarafsızlığa ulaşılmaya çalışılmıştır.

Feminist mülakat araştırması, feminist etnografi, feminist kapsamlı alan araştırması, feminist deneysel araştırma, feminist çapraz kültürel araştırma, feminist sözlü tarih, feminist içerik analizi, feminist vaka çalışmaları, feminist eylem araştırması sosyal bilimlerde kullanılan yöntemlerin feminist biçimleridir. Feminist mülakat araştırmasıyla, klasik bir mülakatın veremeyeceği, kadın kadına konuşma ve kadınca konuşma özellikleri sayesinde kadınların bilinmeyen dünyasına ulaşılabilecektir. Kadınlar, feminist mülakatla duygularını, düşünceleri daha rahat dile getireceklerdir. Yorum yapabilecekler, araştırmacıyla kurdukları ilişki sonucu ona soru sorabilecekler ve öğrenme süreci böylece karşılıklı etkileşime dönüşecektir. Feminist etnogafiyle farklı kültürlerdeki kadınlar egemen değerlerle değil kendi özgün değerleri ile ele alınacaklardır. Feminist kapsamlı alan araştırmasıyla, sayısal verilere ulaşılabilecek, elde edilen sayısal veriler feminist değerlendirmeler için kanıt oluşturacaktır. Örneğin, yılda kaç tecavüz vakası gerçekleşiyor, kaç tanesinde kurban öldürülüyor, kaç tanesinde tecavüz yakınlarından kaynaklanıyor gibi soruların istatistikî değerlerine ulaşılabilecek ve doğru genellemelere varılarak bunlar söz gelimi

tecavüzle mücadele eden bir yasada kullanılabilecektir. Çapraz kültürel araştırmayla, farklı kültürlerdeki kadınlar karşılaştırılabilecek ve böylece kadınların “salt kadın olmak” kaynaklı birçok ortak paylaşımlarına rağmen aslında çok sayıda farklı özellikleri de olduğu ortaya konulabilmektedir. Feminist deneysel araştırmayla, kadın deneyimleri incelenmiştir. Ayrıca toplumun deneylere verdiği saygın konumdan da yararlanmak mümkün olmuş ve deneysel metotlar kullanan feminist disiplinlerin bilimselliğinin kabul görmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır. Kadınların davranışları deneysel araştırmalarla incelenmiştir. Feminist bakış açısıyla yapılan deneylerle, oldukça farklı ve ilginç sonuçların alınması mümkün olmuştur. Örneğin, *Stanley* ve *Wise*’ın yaptığı müstehcen telefon konuşmaları deneyiyle, normal koşullarda erkeklerin itiraf etmeyecekleri bilgilere çok doğal bir şekilde ulaşılmıştır. Feminist sözlü tarihle, yazılı tarihten dışlanan ve böylece geçmişsiz, köksüz ve basit hale getirilen kadınların varlığı anlam kazanmış, isimsiz kadınlara isim verilmiş, sessiz kadınlar konuşturulmuştur. İçerik analizi çalışmalarıyla söylenmeyen gerçekler keşfedilmiştir. Bilinen ama dile getirilmeden kabul edilen önyargılar, su yüzüne çıkarılmış ve işlenmeye başlanmıştır. Vaka çalışmalarıyla, kadınlara özgü sorunlar gündeme alınmış, belirli bir durum derinlemesine incelenerek gözardı edilenler keşfedilmiştir. Feminist eylem araştırmasıyla, feminist teori hareket kazanmış ve pratiğe aktarılmıştır.

Tüm bunların dışında, özel metotlar da geliştirilmiştir. Feminizm, kendi hukuk teorisini sağlam bir zemine oturturken, kendi bilimselliğini ispatlamış ve kendine has metotlar geliştirmiştir. Bunlar: Bilinç yükseltme, feminist pratik usamlama, kadın soruları sormadır. Bilinç yükseltme, kadınların kendi sorunlarını görebilmelerini, kendi çözümlerini üretebilmelerini mümkün kılmaktadır. Bilinç

yükseltme, araştırılan konuya etki eden araştırma sürecinin tartışılması anlamına gelmektedir. Kadınların, kendi bilinçlerini fark etmeleri ve bunun sürekli etkileşim içinde bulundukları bir süreçten geçerek gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Kadın soruları sorma, yalnızca kadınlara özgü konularda, konunun muhataplarının yani kadınların fikir üretmesini sağlamaktadır. Karşı cinsin bilemeyeceği konuları kadınların gündeme getirmesi ve kadınca duygularla ifade edilmesi anlamına gelmektedir. Feminist pratik usamlama ise, klasik hukuk mantığı yerine feminist akıl yürütmenin uygulanması böylece adaletsizliğin giderilmesi amacındadır. Genellemelere karşı çıkmakta ve toplumda normlar aracılığıyla konuşanlara meydan okumaktadır. Ötekinin bakış açısının da katılmasını talep etmektedir.

Hukuka uygulanabilmeleri açısından feminist metotlar için herhangi bir sorun yoktur. Örneğin, feminist mülakat araştırması, belirli bir yasal sorunla ilgili olan kadınlarla mülakat yapılmasında kullanılabilir. Böylece, yalnızca belirli bir konunun muhatapları ile yapılan feminist mülakat sonucu önce yasalara sonra mahkeme uygulamalarına yansıtılacaktır. Boşanma durumunda kadının yaşadığı sorunlar feminist mülakatla incelendiğinde, elde edilen sonuçlar çok daha sağlıklı olacak ve bu konuda hazırlanan bir yasa adaletin sağlanmasında çok önemli bir rol oynayacaktır. Resmi kayıtlara geçmeyen tecavüz, dayak, her türlü kötüye kullanım sözlü tarihle dillendirildiğinde, belki hukuk için kanıt özelliği taşımayacaktır ama yok da sayılmayacaktır. Kadının yaşadığı her deneyim, feminist vaka çalışması ile ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde kanunların yerindeliği ve etkililiği inceleme konusu yapılabilecektir. Örneğin, kadına yönelik şiddetle ilgili bir yasanın ne kadar koruma sağlayabildiği, şiddet vakalarının feminist incelemesi ile mümkün olacaktır. Feminist eylem araştırmaları, yoğunlaştıkları konularda ve sorunlarda gerek yasal

düzenleme yapılmasında gerekse yasal düzenlemelerin değiştirilmesinde etkili olacaklardır. Feminist içerik analiziyle, kanun maddelerinin ve mahkeme kararlarının incelenmesi ve gizli eril anlamlarının ortaya konulması mümkün olacaktır. Örneğin, kadınlar arasında “ıffetli”, “ıffetsiz” kadın ayrımı yapan bir mahkeme kararı içerik analiziyle incelendiğinde, ataerkil değerlerin kadınların arasında yaptığı söz konusu sınıflandırmanın eşitliğe aykırı olmasına rağmen hukuka yansıtıldığı görülecektir. Kapsamlı alan araştırması sonucunda, mahkeme kararları istatistikî değerlere konu edilebilecektir. Deneysel araştırma ile somutlaştırılan kadın deneyimleri hukuka yansıtılabilecektir. Örneğin, kadına özgü bir deneyim olan adet kanaması, iş hukukunda çalışma saatlerinin düzenlenmesinde gündeme alınabileceği gibi sağlıkla ilgili düzenlemelerde de göz önünde bulundurulabilecektir. Bir araştırmada, aynı anda birden fazla feminist metodun uygulanması da mümkündür.

Hukukta feminist metodoloji kullanmak, feminizmin hedeflediği eşitliği sağlayabilir. Zira hukuk gibi, ataerkilliğin en güçlü kurumunun kadın deneyimlerine, sezgilerine yer vermesi yönettiği, düzenlediği her yapının da kadın deneyimlerine, kadın bakış açısına yer vermesi anlamına gelecektir.

Feminizme dair yapılan araştırmaların, araştırmacının kendisini keşfetmesini gerçekleştirmesini sağlayacağı yönünde bir görüş vardır. Gerçek şu ki: Gerek bu tezin kaynak araştırmaları sırasında gerekse yazımı için yapılan okumalar sırasında hukukla ilgi çok fazla şey keşfettim ve her ne kadar kazanılan deneyimlerin söze aktarılması yeterli olmasa da yaptığım her keşfi ve vardığım her sonucu aktarmaya çalıştım.

Aynı kitapta (Gece) *Karasu*, “yenilmeği, eğilmeği, ezilmeği kabul eden insan, insan değildir gözümde. Bir alt yaratıktır.” demektedir. Her insanın kendisine has bir

insan oluşu olduğu gibi, her kadının da kendisine has bir kadınlığı vardır. Ortak olan, kadınların en zor şartlarda bile mücadele edebilen, üretken olabilen ve asla salt kurban olmayan, ezilmeyen ve yenilmeyen insanlar olmalarıdır. Genelde feminist metodoloji, özelde feminist hukuk metodolojisi, kadınların bilim alanındaki erilliğe karşı verdikleri mücadelenin sistemli yolunu göstermeye çalışmakta, mücadele için gereken bilgilerin doğru yollardan, sistemli bir şekilde edinilmesini ve böylece tüm bilim yapısının ve hukukun erillikten kurtarılarak gerçek anlamda tarafsız olmasını ve yüzyıllardır dışlanan kadın deneyimlerinin ve kadın bakış açısının bilimsel disiplinlere uygulanmasını talep etmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA

Acker, Joan; Barry, Kate; Esseveld, Johanna, “Objektivity and Truth”, in: Beyond Methodology, Editors Fonow, Margaret Mary; Cook, Judith A., Indiana University Pres, 1991, America, s. 133.

Arat, Necla, Feminizmin ABC’si, Simavi Yayınları, 1991, İstanbul

Arslan, Çetin/ Azizağaoğlu, Bahattin, Yeni Türk Ceza Kanunu Şerhi, Asil Yayınevi, 1. Basım, Kasım 2004, Ankara

Barnett, Hilaire B. A., Introduction to Feminist Jurisprudence, 1998, London

Barry, Norman P., Modern Siyaset Teorisi, Liberte Yayınları, Çev. Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin, 1. Baskı, Şubat 2003, Ankara

Bartlett, Katharine T., “Feminist Legal Methods”, in: Feminist Legal Theory, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Pres, 1993, Philadelphia

Bell, E. Susan, “Becoming A Political Woman: The Reconstructisim and Interpretation of Experience through Stories”, İn: Gender and Discourse: The Power of Talk, edit. Todd, Alessandra Dumas/ Fisher, Sue, Ablex, 1988, Norwood

Berktaş, Fatmagül, “Kadınların İnsan Hakları”, İnsan Hakları, YKY Yayınları, 1. Baskı, Aralık 2000, İstanbul

Berktaş, Fatmagül, Tarihin Cinsiyeti, Metis Yayınları, 1. Basım, Eylül 2003, İstanbul

Bix, Brian, Jurisprudence – Theory and Context, Carolina Academic Press, Third Edition, 2004, America

Bumin, Tülin, Hegel Bilinç Problemi, Köle – Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi, YKY Yayınları, 2. Basım, Mayıs 2001, İstanbul.

Canetti, Elias, Kitle ve İktidar, Ayrıntı Yayınları, Çev. Gülşat Aygen, 2. Basım, 2003, İstanbul

Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, 1999, İstanbul

Cornell, Duricilla, “Feminizm, Yapıbozum ve Yasa”, Eleştirel Bakış, edited by, Peter Osborne, çev. Elçin Gen, Dost Kitabevi, 1. Basım, Mayıs 1999, Ankara

Coyner, Sandra, “Bir Akademik Disiplin Olarak Kadın Araştırmaları”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, der. Çakır, Serpil; Akgökçe Necla, Sel Yayıncılık, İstanbul

Çağlar, Fatma İrem, “Feminist Hukuk Teorisine Kısa Bir Giriş”, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi, İstanbul Barosu 4, Hazırlayan, Hayrettin Ökçesiz

Çakır, Serpil, “Türkiye’de Kadın Tarihi Yazmak”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, der. Çakır, Serpil/Akgökçe, Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul

Çakır, Serpil, Akgökçe, Necla, Kadın Araştırmalarında Yöntem, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul.

Dahl, Tove Stand, Women’s Law, An Introduction to Feminist Jurisprudence, translated by, R. L. Craig, Norwegian University Press, 1987, Norway

Dee, Graham/Rawlings, Edna, Feminist Research Methodology: Comparisons, Guideliness and Ethics”, makale olarak, The Annual Meetings of American Psychological Association, Ağustos 1980

Donovan, Josephine, Feminist Teori Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri, İletişim Yayınları, çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, 1. Baskı, 1997, İstanbul

Douglas, Carol Anne, Sevgi ve Politika - Radikal Feminizm ve Lezbiyen Teori, Kavram Yayınları, çev. Nilgün Aydoğan, 1. Basım, Aralık 1995, İstanbul

- Durakbaşı**, Ayşe, “Feminist Tarih Yazımı Üzerine Notlar”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, der. Çakır, Serpil/Akgökçe, Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul
- Erdoğan**, Meral, “Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Uygulaması”, Hukukta Kadın Sempozyumu, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Aralık 2000, Ankara
- Fay**, Brian, Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi, Çok Kültürlü Bir Yaklaşım, Ayrıntı Yayınları, çev. İsmail Türkmen, 1. Basım, İstanbul
- Finley**, Lucinda M., “Breaking Women’s Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of Legal Reasoning”, in: Feminist Legal Theory, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia
- Fonow**, Mary Margaret; Cook, Judith A., “ Back to the Future”, in: Beyond Methodology, Indiana University Press, 1991, America
- Frug**, Mary Joe, Postmodern Legal Feminism, Routledge, 1992, America
- Gaarder**, Jostein, Sofi’nin Dünyası, Pan Yayıncılık, 15. Basım, Eylül 1996, İstanbul
- Game**, Ann, Toplumsalın Sökümü, çev. Mehmet Küçük, Dost Kitabevi, 1. baskı, Mayıs 1998, Ankara
- Gökçe**, Birsan, Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Savaş Yayınevi, 3. Basım, 1999, Ankara,
- Gözler**, Kemal, Anayasa Hukukunun Metodolojisi, Ekin Kitabevi Yayınları, Temmuz 1999, Bursa
- Güriz**, Adnan, Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Eylül 1997, Ankara
- Güriz**, Adnan, Hukuk Başlangıcı, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Eylül 1994, Ankara

Güriz, Adnan, Hukuk Felsefesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Felsefesi Yayınları, 5.Basım, 1999, Ankara

Harding, Sandra, “Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, der. Çakır, Serpil/Akgökçe Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul

Hırş, E., Pratik hukukta Metot, Ankara Üniversitesi Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 3. Baskı, Ankara

Işıktaç, Yasemin, Hukuk Yazıları, Yetkin Yayınları, 2004, Ankara

Işıktaç, Yasemin/ Metin Sevtap, Hukuk Metodolojisi, Filiz Kitabevi, Mart 2003, İstanbul

Izraeli, Dafna N./Tabory, Ephraim, “The Political Context of Feminist Attitudes in Israel”, Gender and Society, 1988

Jayarathe, Toby Epstein, “The Value of Quantitative Methodology for Feminist Research”, in: Theories of Women Studies, edit. Bowles, Gloria/Klein, Renate Duelli, Routledge, 1989, London

Jayaratne, Toby Epstein; Stewart, Abigail J., “Quantitative and Qualitative Methods in The Social Sciences – Current Feminist Issues and Practical Strategies”, in: Beyond Methodology, Editors Fonow, Margaret Mary; Cook, Judith A., Indiana University Press, 1991, America

Karayalçın, Yaşar, Hukukda Öğretim – Kaynaklar – Metod, Ankara üniversitesi Banka ve Ticaret Hukuku

Keyman, Selahattin, Hukuka Giriş ve Metodoloji, Doruk Yayınları, 1. Baskı, 1981, Ankara

Kriger, Susan, The Mirror Dance: Identity in a Women’s Community, Temple University Press, 1983, Philadelphia

Maalouf, Amin, Ölümçül Kimlikler, YKY Yayınları, Çev. Aysel Bora, 1. Baskı, Haziran 2000, İstanbul

MacKinnon, Catharine A., “Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence”, in: Feminist Legal Theory, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Pres, 1993, Philadelphia

MacKinnon, Catharine A., Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru, çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, Ocak 2003, İstanbul

Martin, Del, Battered Wives, Pocket Boks, 1976, New York

Mies, Maria, “Women ‘s Research or Feminist Research?”, Beyond Methodology, edited by Fonow, Margaret Mary/ Cook, Judith A, Indiana University Press, 1991, America

Mies, Marie, “Feminist Araştırmalar için Bir Metodolojiye Doğru”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul

Minow, Martha, “Justice Engendered”, in: Introduction to the Philosophy of Law, White, Jefferson; Patterson, Dennis, Oxford University Pres, 1999, New York

Mossman, Mary Jane, “Feminism and Legal Method: The Difference It Makes”, in: Feminist Legal Theory, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Pres, 1993, Philadelphia

Murphy, John W., Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, 2. Baskı, Mart 2000, İstanbul

Neuman, W. Lawrence, Social Research Methods, Allyn and Bacon, fifth edition, 2003, America

- O'Donnell**, Lydia, *The Unheralded Majority: Contemporary Women as Mothers*, Lexington Books, 1985, Lexington; Davidman, Lynn, *Tradition in rootles World: Women Turn to Ortodox Judaism*, University of California, 1991, Berkeley
- Olsen**, Frances, "Statutory Rape: A Feminist Critique of Rights Analysis", in: : *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Pres, 1993, Philadephia
- Polan**, Diane, "Toward a Theory of Law and Patriarchy", in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Pres, 1993, Philadephia
- Randall**, Vicky, *Women and Politics; An International Perspective*, University of Chicago Press, 1987, Chicago
- Reinharz**, Shulamit, "Feminist Interview Research", *Feminist Methods in Social Research*, Oxford University Press, 1992, New York
- Rifkin**, Janet, "Toward a Theory of Law and Patriarchy", in: : *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Pres, 1993, Philadephia
- Sarup**, Madan, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Ark Yayınevi, çev. A. Baki Güçlü, 1. Basım, Nisan 1995, Ankara
- Scales**, Ann C., *Emergence of Feminist Jurisprudence: An Essay*, Oxford University, 1993, Oxford
- Stanley**, Liz/Wise, Sue, "Feminist Araştırma Sürecinde Metot Metodoloji ve Epistemoloji", *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Der. Çakır, Serpil/Akgökçe, Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul
- Strauss**, C. Levi, *Yaban Düşünce*, çev. Tahsin Yücel, YKY Yayınları, 5. Baskı, Eylül 2004, İstanbul

Tekelioğlu, Memduh, “Ceza Hukukumuzda Kadın”, Hukukta Kadın Sempozyumu, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Aralık 2000, Ankara

Vassaf, Gündüz, Cehenneme Övgü, İletişim Yayınları, 3. Baskı, 1999, İstanbul

Watkins, Gloria , Feminizm Herkes İçindir, Çitlembik Yayınları, 2000, İstanbul

Weisberg, D. Kelly, Feminist Legal Theory, Temple University Pres, 1993, Philadelphia

Wise, Sue, “Feminist Araştırma Sürecinde Metot, Metodoloji ve Epistemoloji”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, der. Çakır, Serpil/Akgökçe Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul

Yüksel, Mehmet, Modernite Postmodernite ve Hukuk, Siyasal Kitabevi, Ağustos 2002, Ankara.

Yüksel, Murat, Feminist Hukuk Kuramı ve Feminist Düşünce Teorileri, Beta Yayınları, Mayıs 2003, İstanbul

<http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk/sozbul.ASP?kelime=feminizm&submit1=Ara>

ÖZET

Soysal bilimler içerisinde önemli bir yeri olan hukuk, günümüz toplumları için adeta vazgeçilmez niteliktedir. Toplumsal barışın sağlanmasında hala en etkili araç konumundadır. Feminizm de, bir kadın hareketi olmanın ötesinde herkes için eşitlik ve özgürlük talep eden bir harekettir.

Feminizm, kendi oluşumunu tamamlarken bir yandan da kendine has bir hukuk teorisi geliştirmiş ve feminist hukuk teorisi, klasik hukuk teorilerine birçok haklı eleştiriler yöneltmiştir. Sosyal bilimlerin birçok alanına kendi teorisiyle giriş yapan feminizm sosyal bilimlerdeki araştırma ve veri toplama tekniklerini kullanırken kendi metodolojisini oluşturmuş ve bilim olmak için gereken en önemli adımı atmıştır.

Feminist hukuk teorisinin var olup olmadığı tartışmaları sürerken feminist hukuk teorisinin tamamen kendine has bir metodoloji kullanarak hukuk alanında kadınlar için bir çığır açabileceği düşüncesi belirginlik kazanmıştır.

Salt klasik hukuk teorisinin uygulanmasından kaynaklanan açmazlar feminist hukuk teorisinin geliştirdiği ya da diğer sosyal bilimlerden uyarladığı metodolojilerin uygulanması ile aşılabilecek niteliktedir. Ayrıca söz konusu metodların uygulanması ile çok daha adil bir hukuk sistemi gerçekleştirilebilir.

ABSTRACT

Law, which plays a significant role in social sciences, is inevitable part of modern societies and it is also the most effective tool to provide social contract. Feminism is not only woman movement but it is also movement asks for equality and freedom for every individual in a society.

While feminism has been completing its own constitution, it has developed a specific law theory which can be defined according to feminist doctrine and feminist legal theory has directed rightful criticisms to classic law theory in many ways. In addition, feminism which has introduced its own theory to many branches of social sciences has not only used the same research and data collection methods in social sciences but also feminism has created its own methodology for these purposes. Therefore feminism has completed the necessary formations to turn into from a doctrine to a branch of “social science”.

When debates about existence of feminist legal theory have continued, the idea about that feminist legal theory has marked a new approach in law for women by using its specific methodology has gradually gained great importance in current intellectual studies.

The conflicts which are appeared when classic law theory has been applied can be eliminated when methodologies which have been developed by feminist legal theory or have been adapted from other social sciences are applied. Thus it is possible to construct more fair and egalitarian legal system if these methodologies can be applied on current law system.

Keywords: Feminism, Social Sciences, Women, Classic Law Theory, Feminist Legal Theory